

Durali Yılmaz'ın "Dancedebilmek" Hikâye Kitabındaki
Tümcelerın Yapı, Anlam Ve Görev Yönünden
Betimlemeli (Tanımlı) Dilbilgisi Yöntemine Göre
Sözdizimsel (Tümcebilgisel)
İncelenmesi

Müzeyyen ÖZAV

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Meriç Güven

Uzaktan

Ekim, 2013

T. C.
U ak Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyat, Anabilim Dal,

DURAL YILMAZ'IN ÖDANSEDEB LMEKÖ H KÂYE K TABINDAK
TÜMCELERİN YAPI, ANLAM VE GÖREV YÖNÜNDEN
BET MLEMEL (TANIMLI) D L B L G S YÖNTEMİNE GÖRE
SÖZD Z MSEL (TÜMCEB L G SEL) İNCELENMESİ

Müzeyyen ÖZAV

Yüksek Lisans Tezi

Dan, man
Yrd. Doç. Dr. Meriç GÜVEN

U ak-2013

B L MSEL ET E UYGUNLUK

Bu al, madaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun ekilde elde edildi ini beyan ederim. Ayn, zamanda al, man,n özünde olmayan tüm materyal ve sonuçlar,, bu kural ve davran, lar,n gerektirdi i gibi, tam olarak ve referans göstererek aktard, ,m, belirtirim.

Ad, Soyad,: Müzeyyen ÖZAV

mza:

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

Durali Yılmaz'ın *Dansedebilmek* Hikâye Kitabındaki Tümcelerın Yapı, Anlam Ve Görev Yönünden Betimlemeli (Tanımlı) Dilbilgisi Yöntemine Göre Sözdizimsel (Tümcebilgisel) İncelenmesi

Müzeyyen ÖZAV

Türk Dili ve Edebiyat, Anabilim Dalı,
Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim 2013
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Meriç GÜVEN

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, *Dansedebilmek* Hikâye Kitabındaki Cümlelerin Yapı, Anlam ve Görev Yönünden Betimlemeli (Tanımlı) Dilbilgisi Yöntemine Göre Sözdizimsel (Cümlebilgisel) İncelenmesi adındaki çalışmada, Dr. Durali Yılmaz'ın *Dansedebilmek* hikâye kitabındaki cümleleri, Hikmet Dizdaro'nun *Tümcebilgisi* kitabındaki yöntemine göre değerlendirilmesini ve ilgililerin dikkatine sunmanın, Türk dili için bir kazanım olacağına inanarak böyle bir çalışmaya girildik. Çalışmada, Dizdaro'nun *Tümcebilgisi* kitabının metnine bakılarak hazırlanan *Dansedebilmek* içeriindeki cümlelerin çözümlenmeleri, cümlenin yapı, anlam ve görev özelliklerinin birbirini bütünleştiren özellikleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Betimlemeli (tanımlı) dilbilgisi yöntemine göre incelemenin yapıldığı çalışmada, Dizdaro'nun betimlemeli yöntemi uygulamada, Durali Yılmaz'ın da farklı cümleler kurma ve kullanmada başarılı olduğu görülmüştür. *Tümcebilgisi*ndeki bütün cümle örneklerini karşılayacak bir sentaktik çeşitlilik ve zenginliğe sahip *Dansedebilmek* kitabı üzerinde yapılan bu çalışmanın, Türk sözdiziminin gelişimine ve Türk cümle tipolojisinin oluşumuna katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Dizdaro lu, Tümcebilgisi, sözdizimsel, Dansedebilmek, inceleme*

ABSTRACT

The research of the sentences in the book of Durali YILMAZ called *ÖDansedebilmekö* according to the descriptive gramer in terms of structure, meaning and role.

Müzeyyen ÖZAV

Department of Turkish Language and Literature at
Social Sciences Institues Usak University, October 2013
Advisor: Asst. Assoc. Dr. Meriç GÜVEN

This study prepared as the master's thesis is the study called the syntax research according to the descriptive gramer method in terms of structure, meaning and role of the sentences in the story book *ÖDansedebilmekö*. We attempted this study by thinking that evaluating the sentences in the story book *ÖDansedebilmekö* by Durali Yılmaz according to the method in the book *ÖTümcebilgisiö* by Hikmet Dizdaro lu and offering to whom it may concern, will be an acquisition for Turkish Language. The study was prepared by depending on the text of the book *ÖTümcebilgisiö* by Hikmet Dizdaro lu was done by considering the sentence analysis, structure, meaning and role element's feature integrating eachother in the content of *ÖDansedebilmekö*. At the end of the study in which the research was done according to the descriptive gramer method, it was seen that Durali Yılmaz also succeeded in making and using different sentences in the application of Dizdaro lu's descriptive method. We hope that this study which studied on the book *ÖDansedebilmekö* which has a syntactic variety and abundance to meet all sentence examples in *ÖTümcebilgisiö* will contribute on the development of Turkish syntax and the formation of the Turkish sentence typology.

Keywords: *Dizdaro lu, Tümcebilgisi, syntactic, Dansedebilmek, review*

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı yüksek lisans yeterlik öğrencisi Müzeyyen ÖZAV'ın "Durali Yılmaz'ın Dansedebilmek Hikâye Kitabındaki Tümcelerın Yapı, Anlam Ve Görev Yönünden Betimlemeli (Tanımlı) Dilbilgisi Yöntemine Göre Sözdizimsel (Tümcebilgisel) İncelemesi" başlıklı tezi 25/10/2013 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafında Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Meriç GÜVEN
Üye : Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ
Üye : Yrd. Doç. Dr. Önder SEZER

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Musa ÇİFCİ

ÖN SÖZ

Dilciler tarafından önahivö, ösentaksö, öcümle bilgisiö gibi farklı adlarla ifade edilen sözdizimi, gramer kuralları,na uygun bir biçimde sıralanan kelimelerin, kelime grupları, n, n cümle içindeki dizilişlerini birbirleriyle olan ilişkilerini, görevlerini ve cümlelerin çeşitlerini inceleyen dil bilgisi dalıdır.

Bütün büyük ve do al dillerin bir sistemi olduğu gibi Türkçenin de kendine özgü bir dil sistemi ve bu sistemin iyleyi biçimi vardır. Türkçede kelimelerin yapımı, kelimelerin bir araya gelerek kelime grupları, oluşması, ve cümleler meydana getirmesi bu sistem içinde ve belirlenmiş kuralları dahilinde olur. Türkçeyi diğer dillerden ayıran bu sistemseller farklılık, kendisi içerisinde de farklılık, bak, açılımlarıyla ele alınmakta ve farklılık, bak, açılımları ve de erlendirmelerle yapılan bu çal, malar da cümle, farklı tasnif ve adlandırılmaları ortaya konulmaktadır. Cümle konusundaki bu farklılık, bak, açılımları, gramer kitapları, m, z da da yer almaktadır.

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım, m, z, öDurali Yılmazın öDansedebilmekö Hikâye Kitabındaki Tümcelerinin Yapı, Anlam ve Görev Yönünden Betimlemeli (Tanımlı) Dilbilgisi Yöntemine Göre Sözdizimseller (Cümcebilgiseller) ncelenmesiö adındaki çal, mada, cümle konusunda yapılmış başka çal, malar, da göz önünde bulundurduk. Ancak esas itibarıyla Hikmet Dizdaro luğun öTümcebilgisiö adlı kitabındaki yöntemi ömodelö aldık ve kitap metnine bağlı olarak öDansedebilmekö hikâye kitabındaki cümleleri, görev ve anlam ö eleleriyle birlikte betimlemeli biçimde inceledik.

Çal, mada öDansedebilmekö kitabındaki cümleleri bütün yönleriyle betimlemeli yöntemine göre incelemenin yanı sıra, hikâye kitabından seçilen örnek cümleleri Hikmet Dizdaro luğun öTümcebilgisiö kitabında yaptığımız gibi ayrıntılı, biçimde çözümledik. Ayrıca dilcilerin, cümle konusunda birleştiricileri ve ayrıldıkları, hususları, belirtmek ve aralarındaki farklılık ve benzerlikleri göstermek üzere öörnek cümle üzerindeö kararlaştırılmı, cümle çözümlenmesi yaptık.

Türk dilinin gelişmesine ve Türk cümle tipolojisinin oluşmasına katkı, amaçlarıyla Türk cümlesine farklı bir bakış açısı,ndan bakarak ve cümlenin ayrıntısal özelliklerine riayet ederek oluşturduğumuz bu tezin hazırlanmasında katkı, ları ve yardımları, olan çal, manın her safhasında desteğini gördüğümüz, görüşlerinden yararlandığımız tezdan, manım Yrd. Doç. Dr. Meriç Güvenæ te teşekkür ederim.

ÖZGEÇM

Ki sel Bilgiler:

Ad, Soyad,: Müzeyyen ÖZAV

Do um Yeri ve Tarihi: Erzurum 12.01.1988

Lisans Ö retimi: Yak,n Do u Üniversitesi

Yüksek Lisans Ö retimi: U ak Üniversitesi

Bildi i Yabanc, Diller: ngilizce

Bilimsel Faaliyetleri:

Deneyimi:

Çal, t, , Kurumlar:

Projeler:

leti im

e-posta adresi: muzeyyen_1504@windowslive.com

Ç İNDEK İLER

YÜKSEK L İANS TEZ ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vii
ÖZGEÇM	viii
KISALTMALAR.....	xvi
DANSEDEB İMEK YAZARI DURAL İYİMAZ'IN ÖZGEÇM	xvii
G İR	1
B İR İNC BÖLÜM	10
1. T Ü M C E.....	10
1.1. Tümcce Kavram, ve Tümcenin Nitelikleri	10
1.2. Tümcenin Tanım,	12
1.3. Ögelerin Tümcede Yer Alması, Sırası,.....	13
1.4. Tümcede Sözcük Sayısı,	14
K İNC B Ö L Ü M	15
2. T Ü M C E N İ N Ö G E L E R	15
2.1. Tümcenin Temel Ögeleri	16
2.1.1. Yüklem.....	16
2.1.1.1. Yüklem Türleri.....	16
2.1.1.2. Yüklem Olan Dilbilgisi Birlikleri	19
2.1.1.3. Yüklem Tümcedeki Yeri	25
2.1.1.4. Yüklem Tümcenin Düzenlenmesi.....	26
2.1.2. Özne.....	26
2.1.2.1. Özne Türleri.....	27
2.1.2.2. Özne Olan Dilbilgisi Birlikleri.....	30
2.1.2.3. Özneye İlgili Özellikler	34
2.1.2.4. Özne ile Yüklem Kaynaşması,	36

2.1.2.5. Öznenin Yaz,m,	36
2.1.2.6. Özne le Yükleme Arasında Uygunluk	38
2.1.2.6.1. Tekillik, Çokluk Bak,m,ndan Uygunluk.....	38
2.1.2.6.2. Ki i Bak,m,ndan Uygunluk.....	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	43
2.1. TÜMCENİN YARDIMCI ÖGELER	43
2.2.1. Nesne	43
2.2.1.1. Nesne Türleri	44
2.2.1.1.1. Yap,lar,na Göre Nesne Türleri	44
2.2.1.1.2. Kullan,m,lar,na Göre Nesne Türleri	45
2.2.1.2. Nesne Olan Dilbilgisi Birlikleri	46
2.2.1.3. Nesneyle İlgili Özellikler.....	51
2.2.2. Dolaylı, Tümleş	52
2.2.2.1. Dolaylı, Tümleş Türleri.....	53
2.2.2.1.1. Yap,lar,na Göre Dolaylı, Tümleş Türleri.....	53
2.2.2.1.2. Kullan,m,lar,na Göre Dolaylı, Tümleş Türleri	57
2.2.2.2. Dolaylı, Tümleş Olan Dilbilgisi Birlikleri	58
2.2.2.3. Ad Tümcelerinde Dolaylı, Tümleş	62
2.2.2.4. Dolaylı, Tümleşlerle İlgili Özellikler	63
2.2.3. Belirteç Tümleci	64
2.2.3.1. Belirteç Tümleci Türleri	65
2.2.3.1.1. Anlamlar,na Göre Belirteç Tümleci Türleri.....	65
2.2.3.1.1.1. Zaman Belirteci Tümleci	65
2.2.3.1.1.2. Durum Belirteci Tümleşleri.....	68
2.2.3.1.1.3. Nicelik Belirteci Tümleşleri	72
2.2.3.1.1.4. Yer Belirteci Tümleci	74
2.2.3.1.1.5. Soru Belirteci Tümleşleri.....	75

2.2.3.1.2. Kullan,mlar,na Göre Belirteç Tümleci Türleri.....	78
2.2.3.1.3. İgeç Öbe i Yap,s,nda Belirteç Tümleçleri.....	79
2.2.3.1.3.1. İgeç Tümleci Olan Dilbilgisi Birlikleri	79
2.2.3.1.3.2. Kullan,mlar,na Göre İgeç Tümleci Türleri.....	84
2.2.3.1.3.3. İgeç Tümleçleriyle İgili Özellikler.....	85
2.2.3.2.Belirteç Tümleçleriyle İgili Özellikler	86
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	88
3. TÜRME TÜRLEK	88
3.1. Yüklemin Cinsine Göre Tümce Türleri	88
3.1.1. Ad Tümcesi	88
3.1.1.1. Ad Tümcelerinin Ko aç Almay,	89
3.1.1.2. Yüklemlerinin Zamanlar,na Göre Ad Tümceleri.....	89
3.1.1.3. Ad Tümcesi Kuran Dilbilgisi Birlikleri.....	90
3.1.1.4. Ad Tümcelerinin Özellikleri.....	91
3.1.2. Eylem Tümcesi.....	91
3.1.2.1. Yal,n Zamanl, Eylem Tümceleri.....	91
3.1.2.2. Bile ik Zamanl, Eylem Tümceleri	94
3.1.2.3. Eylemlerde Zaman Ve Anlam Kaymas,.....	98
3.1.2.3.1. Yal,n Zamanl, Eylemlerde Zaman ve Anlam Kaymas,.....	98
3.1.2.3.2. Bile ik Zamanl, Eylemlerde Anlam Kaymas,.....	102
3.2. Yap,lar,na Göre Tümce Türleri.....	103
3.2.1. Yal,n Tümce.....	103
3.2.1.1. Yal,n Tümce Türleri.....	103
3.2.1.1.1. Yüklemlerinin Cinsine Göre Yal,n Tümceleri	103
3.2.1.1.2. Ögelerin Dizili ine Göre Yal,n Tümceler	104
3.2.2. Bile ik Tümce	104
3.2.2.1. Bile ik Tümce Türleri	107

3.2.2.1.1. Giri ik Tümce.....	107
3.2.2.1.2. Kayna ,k Tümce.....	113
3.2.2.1.3. Ko ul (art) Tümcəsi.....	115
3.2.2.1.4. lgi Tümcəsi.....	119
3.2.2.1.5. Katmerli Bile ik Tümce.....	122
3.3. Ba lan, lar,na Göre Tümce Türleri S,ral, Tümce.....	123
3.3.1. Ba ,ms,z S,ral, Tümce.....	124
3.3.2. Ba ,ml, S,ral, Tümce.....	128
3.3.3. Aç,klamal, S,ral, Tümce.....	132
3.3.4. Karma S,ral, Tümce.....	133
3.4. Kurulu lar,na Göre Tümce Türleri.....	137
3.4.1. Düz Tümce.....	137
3.4.2. Devrik Tümce.....	138
3.4.3. Ayraç Tümcəsi.....	142
3.4.4. Kesik Tümce.....	147
3.5. Anlamlar,na Göre Tümce Türleri.....	150
3.5.1. Olumlu Tümce.....	151
3.5.1.1. Olumlu Ad Tümcəsi.....	151
3.5.1.2. Olumlu Eylem Tümcəsi.....	152
3.5.2. Olumsuz Tümce.....	153
3.5.2.1. Olumsuz Ad Tümcəsi.....	153
3.5.2.2. Olumsuz Eylem Tümcəsi.....	155
3.5.3. Soru Tümcəsi.....	156
3.5.3.1. Soru Bildiren Dilbilgisi Birlikleri.....	156
3.5.3.2. Soru Türleri.....	157
3.5.3.3. Sorunun Tümce Ögeleriyle li kisi.....	158
3.5.3.4. Yüklemlerin Cinsine Göre Soru Tümceleri.....	159

3.5.3.5. Soru Tümcelerinin Anlam Özellikleri.....	161
3.5.3.6. Soru Tümcelerinin Yaz,m,	164
3.5.4. Buyruk Tümcəsi	167
3.5.4.1. Buyruk Tümcəsi Kuran Kipler.....	167
3.5.4.2. Buyruk Tümcelerinin Anlam Özellikleri.....	168
3.5.4.3. Buyruk Tümcelerinin Yaz,m,	171
3.5.5. Ünlem Tümcəsi	171
3.5.5.1. Ünlem Tümcəsi Kuran Dilbilgisi Birlikleri.....	171
3.5.5.2. Ünlem Tümcəsi Türleri	172
3.5.5.3. Ünlem Tümcelerinin Anlam Özellikleri.....	173
3.5.5.4. Ünlem Tümcelerinin Yaz,m,	176
3.5.6. Dilek Tümcəsi	177
3.5.6.1. Dilek Tümcəsi Türleri	178
3.5.6.2. Dilek Tümcelerinin Anlam Özellikleri.....	179
BE NC BÖLÜM	181
4. TÜMCENİN ÇÖZÜMLENMESİ	181
4.1. Ögelerin Bulunması,	181
4.1.1. Yüklem Bulunması,	181
4.1.2. Öznenin Bulunması,	181
4.1.2.1. Eylem Tümcelerinde Öznenin Bulunması,.....	181
4.1.2.2. Ad Tümcelerinde Öznenin Bulunması,.....	185
4.1.3. Nesnenin Bulunması,	185
4.1.3.1. Eylem Tümcelerinde Nesnenin Bulunması,	185
4.1.3.2. Ad Tümcelerinde Nesnenin Bulunması,.....	187
4.1.4. Dolaylı, Tümcenin Bulunması,	187
4.1.4.1. Eylem Tümcelerinde Dolaylı, Tümcenin Bulunması,.....	187
4.1.4.2. Ad Tümcelerinde Dolaylı, Tümcenin Bulunması,.....	188

4.1.5. Belirteç Tümlecinin Bulunması,.....	189
4.1.5.1. Zaman Belirteci Tümleçlerinin Bulunması,	189
4.1.5.2. Durum Belirteci Tümleçlerinin Bulunması,	189
4.1.5.3. Nicelik Belirteci Tümleçlerinin Bulunması,.....	189
4.1.5.4. Yer Belirteci Tümleçlerinin Bulunması,	189
4.1.5.5. Soru Belirteci Tümleçlerinin Bulunması,	190
4.1.5.6. Ortak Belirteç Tümlecinin Bulunması,	190
4.1.5.7. Açıklayıcı, Belirteç Tümleçlerinin Bulunması,.....	190
4.1.5.8. Yineleme Belirteç Tümlecinin Bulunması,	190
4.1.5.9. Karma Belirteç Tümlecinin Bulunması,.....	191
4.2. TÜMCELERİN ÇÖZÜMLENMESİ	191
4.2.1. Olumlu Tümcelerinin Çözümlemesi.....	191
4.2.1.1. Olumlu Ad Tümcelerinin Çözümlemesi.....	191
4.2.1.2. Olumlu Eylem Tümcelerinin Çözümlemesi	193
4.2.2. Olumsuz Tümcelerinin Çözümlemesi	194
4.2.2.1. Olumsuz Ad Tümcelerinin Çözümlemesi	194
4.2.2.2. Olumsuz Eylem Tümcelerinin Çözümlemesi	195
4.2.3. Soru Tümcelerinin Çözümlemesi	198
4.2.3.1. Sorulu Ad Tümcelerinin Çözümlemesi	198
4.2.3.2. Sorulu Eylem Tümcelerinin Çözümlemesi.....	199
4.2.4. Buyruk Tümcelerinin Çözümlemesi.....	200
4.2.5. Ünlem Tümcelerinin Çözümlemesi.....	201
4.2.6. Dilek Tümcelerinin Çözümlemesi.....	202
4.2.6.1. Dilek Dilek Tümcelerinin Çözümlemesi	202
4.2.6.2. İstek Dilek Tümcelerinin Çözümlemesi.....	203
4.2.6.3. Koşullu Dilek Tümcesesi.....	203
4.2.7. Yalnız Tümcelerinin Çözümlemesi.....	204

4.2.7.1. çinde Eylemsi Bulunmayan Yal,n Tümcelerin Çözümlemesi...	204
4.2.7.2. çinde Eylemsi Bulunan Yal,n Tümcelerin Çözümlemesi	204
4.2.8. Bile ik Tümcelerin Çözümlemesi	205
4.2.8.1. Giri ik Tümcelerin Çözümlemesi	205
4.2.8.2. Kayna ,k Tümcelerin Çözümlemesi	206
4.2.8.3. Ko ul Tümcelerinin Çözümlemesi.....	207
4.2.8.4. Igi Tümcelerinin Çözümlemesi.....	208
4.2.8.5. Katmerli Bile ik Tümcelerin Çözümlemesi	209
4.2.9. S,r,al, Tümcelerin Çözümlemesi.....	210
4.2.10. Ayraç Tümcelerinin Çözümlemesi.....	215
4.2.11. Devrik Tümcelerin Çözümlemesi	218
4.2.12. Kesik Tümcelerin Çözümlemesi.....	219
4.2.13. Ayr,nt,l, Tümce Çözümlemesi.....	221
AYRINTILI TÜMCE ÇÖZÜMLEMES ÖRNEKLER	222
KAR ILA TIRMALI CÜMLE NCELEMES	230
SONUÇ	239
DE ERLEND RME.....	245
KAYNAKÇA	247

KISALTMALAR

DE.	Dansedebilmek
SÖ.	Söylenmeyen
G A.	Gel çimde A la
AD.	Akrebin Dans,
SON.	Sonrakiler
ḃdi i.t.	Belirtili sim Tamlamas,
ḃsiz i.t.	Belirtisiz sim Tamlamas,
b.t.	Belirteç tümleci
+	Ad kök veya gövdesi
-	Eylem kök veya gövdesi
Ø	S,f,r Biçim Birim (yaz,da gösterilmeyen, yaz,lmayan veya eksik b,rak,lan ancak gerçekte var olan dil birliklerini gösterir.
(Ñ)	Hikâyelerde rastlanmayan (<i>Tümcebilgisi kitab,ndan al,nan</i>)
örnek	
TDK	Türk Dil Kurumu
Vb.	Ve benzeri

DANSEDEB LMEK YAZARI DURAL YILMAZ'IN ÖZGEÇM

Durali Yılmaz 1948 yılında Denizli'nin Acıpayam ilçesinde doğdu. Yeni Türk Edebiyatı, sahasında doktora yaptı. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesinde Tanıtım ve Halkla İlişkiler Bölümü Başkanı, Sosyal Bilimler Enstitüsünde de müdür yardımcısı, görevlerinde bulundu. Harp Gazetecilik ve Radyo-TV Anabilim Dallarında yüksek lisans ve doktora tezleri yönetti. 1995'te Muğla Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünü kurdu. Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı oldu. 1999'da emekliye ayrıldı. İstanbul Kültür Üniversitesinde görev aldı.

Çalınmalar, Diriliş, Hisar, Hareket, Büyük Doğu gibi dergilerde sürdürdü. Gazetelerde sanat sayfaları düzenledi ve köşe yazarlığı yaptı. Türkiye Millî Kültür Vakfı, KASD, DEN-BİR ödülleri aldı. Eserleri hakkında yerli ve yabancı basında çok sayıda değerlendirme yazıları yayımlandı.

Eserlerinden Bazıları,

inceleme ve Deneme: Romanizm ve İnsanizm, 1976; Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu, 1990; Türkçe ve Kompozisyon, 1990; Roman Sanatı ve Toplum, 1996

Hikâye: Söylenmeyen, 1975; Gelmişimde Abla, 1985; Akrebin Dansı, 1989

Roman: Siyah Perdeli Evler, 1975; Savaş Günleri, 1976; Ankara'da Ölüm, 1976; Aziz Sofî, 1976; Fetva Yokmuş, 1978; Çileke Müslümanlar, 1982; Ölmeden Ölenler, 1988; Yesevî Irmakları, 1995; Donuklar, 2010

Çeviri, Sadele Tirmeye ve Uyarlama: Hüseyin Fellah (Ahmet Mithat'tan), 1981; Hay bin Yakzan (Abnu Tufeyl'den çocuklar için uyarlama), 1977; Marifetname (Erzurumlu İbrahim Hakkı'dan), 1981

Senaryo: Sevgiyi Örenen Adam, O. Pekmezolu tarafından TV-2'de filme alındı.

G R

Dil, en geni ve ak ifadesini cümlelerde bulan bir bildirim ve bildiri im arac,d,r. ve olu un, eylemin, duygu ve dü üncenin anlat,m, dillerde hep cümlelerle sa lan,r. Cümlelerin zengin ve çe itli olmas,, dillerin geli imde önemli etken; bu geli imin ortaya konmas,nda ise önemli bir ölçüttür. Köklü ve büyük bir dil olan Türkçe, geçen as,rlar içerisindeki kullan,l, lar, ile zengin bir cümle birikimine ula m, t,r. Eski Türkçeden ba layarak bugünkü Türkiye Türkçesine kadar farklı sa halar ve dönemlerde meydana getirilen eserler, bu zenginlikleri haiz örneklerle doludur. Bununla birlikte, bizce, Türkçede bu zenginli i ve çe itlili i bütünüyle gösterecek ve Türkçenin tipolojisini ortaya koyacak ölçüde cümle bilgisel al, ma yap,ld, , söylenemez. Cümle üzerinde yap,lan ve say,lar, gittikçe artan lisansüstü al, malar, işlemin zenginle mesine katkı,lar sa lamakla birlikte yine de farklı yazarlar ve eserler üzerindeki al, malar,n azl, , bu konuda daha çok ve daha özgün al, malar yap,lmaz,n,n gerekli ve önemli oldu unu ortaya koymu tur.

Ara t,rmalar,m,za göre eserleri üzerinde lisansüstü herhangi bir cümle bilgisel al, ma olmayan ve sanatkâr ki ili i, Türkçeye hakimiyeti konusunda sanat ele tirmenlerinin olumlu görü leri ve de erlendirmeleri bulunan (*söz gelimi tezli romanlar,yla tan,nan ünlü fikir adam, Mehmet Niyazi Özdemir, yazar,n õDonuklarõ roman,ndan bahisle : õbu roman kültür seviyesi yüksek bir ülkede yay,mlansayd,, ondan söz etmek için gazete sütunlar, dar gelir, man etler kullan,l,rd,.õ dedi i; yine yaz,da çok titiz davranan Necip Faz,l K,sakürekõn, õBüyük Do uõ dergisinde çok güzel bir takdimle hikâyesini yay,mlad, , ve hatta hikâyesi için telif ücreti ödedi i Akbaba, ref 2011:1*) Durali Y,lmazõn hikâye ve romanlar, üzerinde cümle bilgisel al, ma yap,lmaz,n,n faydal, olaca , kanaatine vard,k. Kaynak tespiti a mas,nda bu de erlendirmeyi de dikkate alarak yüksek lisans tezi olarak haz,rlad, ,m,z bu al, mada onun Dansedebilmek hikâye kitab,n, seçtik ve böylece hikâye kitab,ndaki cümleleri yap,, anlam ve görev yönünden cümle bilgisel olarak inceleyecek bir al, man,n içine girdik.

al, mam,za model olacak ve inceleme s,ras,nda yararlanaca ,m,z kaynak eser taramas, s,ras,nda ise, her biri ayr, bir k,ymet ifade eden cümle bilgisi kitaplar,n,n yan,nda, Hikmet Dizdaro luõnun Cümle Bilgisi kitab,n,n da *do rudan* model al,n,p üzerinde herhangi bir yüksek lisans al, mas, yap,lmad, ,n, belirledik. (*tezimizi tamamlad,ktan sonra Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat*

Fakültesinde Ahmet Akçata yönetiminde 30 kadar eser üzerinde bu kitaptan yararlanılarak lisans çal, mas, yap,ld, ,n, ö rendik.) Bu amaçla Dansedebilmek hikâye kitabındaki cümleleri, üzerinde herhangi bir lisansüstü çal, ma yap,lmam, , bizzat yazar,n,n ifadesi ile: "Uzun u ralarla 15 y,ll,k bir sürede ve binlerce fi gözden geçirilerek.ö olu turulmu (Dizdaro lu 1976: 1) bir cümle bilgisi kitab,n,n , , ,nda incelemenin faydal, olaca ,n, dü ündük. Hikâye kitabındaki cümleleri, model olarak belirledi imiz, Hikmet Dizdaro lu'nun "Cümle Bilgisi", TDK Yay,nlar,, Ankara, 1976 kitab,ndan yararlanarak inceledik. Çal, mam,z,n çe itli sayfalar,nda söz gelimi giri k,sm,nda ba ta (Ergin 2002), (Hatipo lu 1982), (Karahana 1999) ve (Karaörs 1993) olmak üzere birçok dilcinin cümle konusundaki de erlendirmelerine yer verdik. Son bölümünde ise (Kükey 1975), (Hatipo lu 1982), (Karahana 1999) ve (Karaörs 1993) gibi dilcilerin cümle ile ilgili yakla ,mlar,na göre cümle çözümlemesi yaparak çal, mam,z, ortaya koyduk.

Çal, mam,z, cümlenin dü ünce ve metin i levleri göz önünde bulundurularak ve cümlenin yap, anlam ve görev ö elerinin birbirini bütünle tiren özelli ine dikkat edilerek haz,rılanm, t,r. Çal, mada, örnek olarak seçti imiz cümleler Hikmet Dizdaro lu'nun "Cümle Bilgisi" kitab,nda zikretti i biçime göre çözümlenmi ve her cümle türü ile ilgili en az birer örnek verilerek hikâyelerdeki cümlelerin özellikleri ortaya konulmu tur. Betimlemeli (tan,ml,) dilbilgisi yöntemine göre söz dizimsel (cümle bilgisel) incelenmenin uyguland, , çal, mada ö eler bulunup adland,r,lm, t,r. Ö elerin türleri, kullan,ld,klar, dilbilgisi birlikleri ve özellikleri belirtilmi ; cümlelerin yüklem cinsine göre, anlamlar,na göre, kurulu lar,na göre, s,rılan, lar,na göre ve yap,lar,na göre hangi tip cümleler oldu u belirtilmi tir.

Çal, ma giri , inceleme ve sonuç bölümlerinden olu maktad,r.

Giri te k,saca çal, man,n amac,, s,n,r, kapsam,, yöntemi ve literatürü ile ilgili bilgileri içeren metodolojik bir sunum yap,lm, ; Türk cümle bilgisi ve Türk cümlesinin özellikleri hakk,nda bilgiler verilmi .

Çal, man,n temelini olu turan ve inceleme ad, verilen:

Birinci bölümde Dizdaro lu'nun görü lerinden hareketle cümle kavram,, cümlenin nitelikleri, ö elerin cümlede yer al, s,ras, ve cümledeki sözcük say,lar,ndan bahsedilmi tir.

İkinci ve üçüncü bölümde cümlenin temel ö eleri özne ve yüklem, yard,mc, ö eleri nesne, dolayl, tümleç, belirteç tümleci ve ilgeç tümleci (belirteç tümleci üst ba l, ,nda ilgeç öbe i yap,s,nda belirteç tümleçleriö olarak) anlamlar,na, yap,lar,na

ve kullanılmaları,na göre de sınıflandırılmış ve her bir özne ve özne olan dil birlikleri örneği, , altlarında örneklendirilmiştir.

Dördüncü bölümde; yapıları,na göre, bağımlı yapılar,na göre, anlamları,na göre, yüklem yerine göre ve yüklem cinsine göre cümle türleri gösterilmiştir.

Beşinci bölümde öznelerin bulunması, ve Dizdaro lu'nun Tümcebilgisindeki yöntemine göre hikâyelerden seçilen örnek cümleler üzerinde ayrıntılı cümle çözümlenmeleri ve yine hikâyelerden seçilen örnek bir cümle üzerinde dillere göre karşılaştırmalı cümle çözümlenmesi yapılmıştır.

Sonuç bölümünde karşılaştırmalı madan elde edilen netice bir takım verilerle ortaya konularak karşılaştırmalı üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Üzerinde farklı bakış açıları bulunduğundan ve farklı deşifrelemelerin yapıldığı cümle, diller tarafından farklı biçimlerde tanımlanmış ve bu tanımlamalara bağlı olarak cümle farklı ölçütlerde ayrılmıştır. Diller genel olarak cümleyi özne, yüklem, nesne, yer tamlama, ve zarf unsurlarından oluşan bir dil birliği, cümleye ilave edilen unsurlar, da cümle dil, unsur kabul ederler. Muharrem Ergin, cümle öznelerini fiil, fail, nesne, yer tamlama, ve zarf (Ergin 2002: 398-402), Tahir Nejat Gencan özne, yüklem ve tümleşik (1. Düz Tümleşik 2. Dolaylı Tümleşikler 3. Geç Tümleşikleri 4. Belirteç Tümleşikleri) (Gencan 2001: 103-123) olarak belirler.

Dizdaro lu cümleyi, ana özneler ve yardımcı özneler olarak iki bağımlık altında incelemiştir. Bu sebeple biz de karşılaştırmalıda öncelikle cümledeki ana özneleri olan yüklem ve özne üzerinde durduk. Cümlede yapan, veya olan, gösteren unsur öznedir. Özne yüklemde belirtilen iş, hareketi, oluş, durumu üzerinde bulunan öznedir. Özne de cümledeki temel öznelerden biridir. Fiilin gösterdiği iş, ile doğrudan ilgili olan kişi ya da işe verilen ad; bir oluş veya iş, gerçekleştiren kişiyi veya işi yapan kimse veya iş olarak tanımlanan özne, yüklemi isim olan cümlelerde, edilgen fiilli cümlelerde ve yüklemi oluş bildiren fiil cümlelerinde olan; dillerinde ise yapan unsurdur (Karahan 1999: 49). Öznenin esas özelliği daima yalın durumda olmasıdır. Ancak özne, iyelik ekleri ve çoğul eklerini alabilir. Fiil çatları,na göre de farklı özne türlerinin ortaya çıkması,na etken olmuştur. Bu bakımdan özneler, belirli özne, belirsiz özne, sözde özne gibi yapıları,na sahip olurlar (Hatipo lu 1972: 110).

Yüklem, cümlede eylem, oluş, durum, istek bildiren dilbilgisi birliğinin görev adıdır. Yüklem, cümledeki temel dildir. Cümle, en azından, bir yüklem demektir; çünkü yüklem, tek başına bir cümle kurabilir. İş, hareket, oluş, durum

yüklemle sağlanır (Karahan 1999: 46-59) Ergin, yüklem için fiil tabirini kullanmakta ve isim cümlelerinde yüklem, fiil cümlelerinde fiil tabirini kullanmak daha yerinde olur demektedir (Ergin 2002: 401-403). Cümlede yüklem, çekimli bir fiil veya ek fiille çekimlenmiş bir isimden oluşur. Türkçede esas önenin yardımcı, önenin sonradan gelmesi kuralına uygun olarak, yüklem genellikle cümlenin sonunda bulunur ve atasözlerinde, şiir dilinde ve günlük konuşmalarda ise yüklem yeri değişebilir. Bir cümlede birden fazla özne, nesne, zarf ve yer tamlama, bulunabilir fakat yüklem cümlede tekdir. Yüklem sayısız, cümle sayısız, gösterir. Fakat bazı cümlelerde yüklem bulunmayabilir ya da yazılmamıştır, gösterilmeyebilir. Böyle cümleler kesik cümlelerdir. Bu tür cümlelerde yüklem açıkta gösterilmese de anlam, yüklem gereği duyulmayacak kadar açıkta ve okuyucu onu kafasında tamamlayabilir. Yüklem bir kelimedenden oluşabilir, gibi kelime grubu da yüklem olabilir.

Daha sonra cümlenin yardımcı, önenin olan nesne, dolaylı, tümleşik, belirteç tümlecisi ve ilgeç tümlecini inceleme altına aldık.

Nesne; cümlede maruz kalan, yapılan işten etkileneni gösteren önedir. isim görevinde bulunan her türlü kelime veya kelime grubu nesne görevinde kullanılabilir. Nesnelere, bir harekete konu oldukları için isim cümlelerinde pek bulunmazlar. Yapıda yüklem hal eki olan nesnelere öbelirtili nesne, yüklem hal eki olmayan nesnelere ise öbelirsiz nesnedir. Belirsiz nesne, genel bir varlık, karınlı. Belirtili nesnelere cümle içerisinde belirli bir yeri yoktur, fakat belirsiz nesne daima yüklem önünde yer alır. Belirsiz nesne ile yüklem arasında öde, de, dahi, bile gibi kuvvetlendirme edatları ve soru eki de, nda genellikle başka bir unsur giremez (Karahan 1999: 53).

Dolaylı, tümleşik (yer tamlama, isimleme); cümlede yaklaşma, bulunma, uzaklaşma durumları, bildirerek yüklemi tamlayan unsurdur. Temel fonksiyonu, zaman ve mekân içerisinde geniş manasıyla yer ve istikamet bildirmektir. Dolaylı, tümleşik, yaklaşma, bulunma (-da/-de, -ta/-te), uzaklaşma (-dan/-den, -tan/-ten) ekleri ile başlanan kelime ve kelime gruplarıdır. isim cinsinden her kelime ve kelime grupları, dolaylı, tümleşik (yer tamlama, görevinde) bulunabilir (Karahan: 1999: 56). Yaklaşma uzaklaşma hal ekini alan yer tamlamaları, isim cümlelerinde çok az kullanılır. Bulunma hal ekini alan yer tamlamaları, ise her cümlede bulunabilmektedir.

Zarf tümlecisi; cümlede yön, zaman, tarz, sebep, miktar, vasıta ve art bildirerek yüklemi bu yönlerden tamamlayan cümle unsurudur. simler eksiz veya

yön, vas,ta, e itlik ve baz, hal ekleri ile fiiller de zarf fiil ekleri ile zarf tümleci görevinde bulunurlar. Yön, zaman, sebep, tarz, vas,ta, miktar ve art bildiren bütün kelime ve kelime gruplar, cümle içinde zarf tümleci görevi yaparlar. Bir cümlede ayn, veya farklı türde birden fazla zarf tümleci bulunabilir. Ama farklı türde zarflar, n bir arada bulundu u cümlede, genellikle zaman zarf, tümleci di er zarf tümleçlerinin önünde yer al,r. Miktar bildiren zarf tümleçleri ise yüklem hemen önünde yer al,r. Türkiye Türkçesinde özarf tümleciö için özarfö (Karahan 1999: 58), özarflamaö (Banguo lu 1998: 530), öbelirteç tümleciö (Gencan 1975: 102), (Koç 1996: 490) gibi de i ik terimler de kullan,lm, t,r.

sim cümlesi; yüklemi ad, ad soylu sözcük ya da sözcük öbe i olan ba ,ms,z yarg,l, anlat,ma denir. sim çekim eklerini alan her türlü kelime, yüklem olmas, halinde cümle isim cümlesi olur. sim cümlesinde en az kullan,lan unsur, yakla ma ve uzakla ma halindeki yer tamlay,c,s, ve nesnedir. Yüklemde yapma, yapt,rma bildirmedi i durumda cümlede nesneye ihtiyaç yoktur. sim cümlelerinin olumsuz ekli ise öyökö kelimesi ve öde ilö edat,yla yap,l,r (Hatipo lu 1972: 174).

Eylem cümlesi; Yüklemi çekimli bir fiil veya fiil grubu olan cümle türüdür. Her türlü i , olu , hareket fiil cümlelerinin yard,m,yla yap,l,r.

Gramer kitaplar,m,zda yap,lar,na göre cümlelerin s,n,fland,r,lmas,nda bir birliktelik yoktur. Yap,lar,na göre cümleleri Karahan 4, Hengirmen 4, Gülensoy 15, Banguo lu 2, Ergin 2, Ediskun 3, Hatipo lu 4, Delice 3, Dizdaro lu 2 gruba ay,rm, lard,r. Cümle içerisinde yer alan isim-fiil, s,fat-fiil ve zarf-fiillere ba l, olarak yap,lar,na göre cümlelerle ilgili olarak farklı cümle çe itleri de ortaya konulmaktadır.

Leyla yap,lar,na göre cümle çe itlerinden, eserinin ilk bask,s,nda (Karahan 1993: 61) bir bölüm olarak bahsederken eserin sonraki bask,lar,nda bu bölümü ç,karm, t,r. Eserin önceki bask,lar,nda yap,lar,na göre cümleler öbasit, birle ik, s,ral, ve ba l,ö olmak üzere dört grupta de erlendirilmi ti. Bu tasnifte de -sA'l, art cümleleri birle ik cümleler içerisinde i lenmi tir. Mehmet Hengirmen yap,lar,na göre cümleleri, Türkçe Dilbilgisi adl, eserinde (Hengirmen 2002: 349) dört bölümde incelemektedir. Bunlar öYal,n cümleler, bile ik cümleler, s,ral, cümleler a) ba ,ml, s,ral,, b) ba ,ms,z s,ral,, giri ik cümlelerö dir. Mehmet Hengirmen fiilimsilerle kurulan birlikleri ve -sA ekli kelimeleri de bile ik cümle grubunda göstermektedir.

Tuncer Gülensoy Türkçe El Kitab, adl, eserinde yap,lar,na göre cümleleri on be bölümde incelemi tir. Eserinde öCümleler, yap,, yarg, ve yüklem türlerine göre ba l,ca üç bölümde incelenir.ö (Gülensoy 2000: 435) dedikten sonra yap, bak,m,ndan

cümle türlerini yal,n, birle ik/bile ik, temel, yan, ba laçl,, dilekli, artl,, edatl,, sorulu, ikilemeli, ara, giri ik, s,ral,, devrik ve kesik (Gülensoy 2000: 435-439) olmak üzere on be gruba ay,rm, t,r. Tuncer Gülensoy taraf,ndan fiilimsilerle kurulan yap,lar giri ik cümle ve -sA'l, yap,lar da art cümlesi olarak kabul edilmektedir.

Muharrem Ergin yap,lar,na göre cümleleri basit ve birle ik olarak iki gruba ay,r,r, sonra, birle ik cümleleri de üç grupta de erlendirir ve õTürkçede: artl, birle ik cümle ve ki'li birle ik cümle olmak üzere ba l,ca iki çe it birle ik cümle vard,rö der. Bunlara iç içe birle ik cümleyi de ilave eder (Ergin 2002: 404).

Haydar Ediskun yap,lar,na göre cümleleri basit cümle, birle ik cümle ve art bile ik cümleleri olmak üzere üçe ay,rm, t,r. Ancak birle ik cümlelerden bahsederken bir birle ik cümlede bir ya da yeteri kadar yan cümlecik yan yarg,n,n bulunmas, gerekti ini söyledikten sonra bir yan cümleci in yüklemi ya bir fiilimsi ya ek fiil ulanm, isim soyundan bir kelime ya da çekimli bir fiil olur. (Ediskun 1988: 381) diyerek s,fat fiil, zarf fiil ve isim fiilli gruplar, yan cümlecikli birle ik cümle örnekleri olarak göstermi tir.

Vecihe Hatibo lu yap,lar,na göre cümleleri dört grupta s,n,fland,rm, t,r. Bunlar öyal,n cümle, birle ik cümle, giri ik cümle ve s,ral, cümlelerdir. Vecihe Hatibo lu birle ik cümle bölümünde õba laçl,, dilekli, ko ullu, ilgeçli, olumsuzluk ko açl,, sorulu, ikilemdi, kal,pla m, yancümleliö (Hatibo lu 1972: 145-152) olmak üzere sekiz tür birle ik cümleden bahsetmektedir. Giri ik cümle ba l, , alt,nda da fiilimsilerle kurulan birlikleri de cümle kabul etmektedir (Hatibo lu 1972: 153). Yukar,daki aç,klamalar ve örnekler göre Vecihe Hatibo lu'nun ortaç, ulaç ve eylemlikler ile bunlarla kurulan birliklerin birle ik cümlelerde kullan,lan yan cümleler meydana getirdi ini kabul etti ini göstermektedir.

Yal,n cümle; Yap,s,nda isim veya fiil cinsinden tek tek yüklem bulunan cümlelerdir. Basit cümleyi belirleyen, yüklem d, ,ndaki unsurlar,n varl, , ve say,s, de il, içinde birçok kelimenin yer ald, , cümleler, tek yüklem ta ,d,klar, için basit cümlelerdir. Zarf-fiil, s,fat-fiil, isim-fiil veya bu tür kelimelerden yap,lm, bir kelime grubu bulunan cümleler de õ basit cümleödir. Çünkü bu yap,daki kelime ve kelime gruplar, yarg, bildirmezler (Karahan 1999: 61).

Türkiye Türkçesinde, zarf-fiil, s,fat-fiil ve isim-fiil ile kurulan cümlelerin basit veya bile ik cümle olmas, konusu tart, mal,d,r. Türkiye Türkçesi dilbilgisi kitaplar,n,n ço unda bu yap, birle ik cümle içerisinde gösterilmi tir. Muharrem Ergin ve onu takip eden Leyla Karahan ve Metin Karaörs gibi dilcilerin eserlerinde

basit cümle olarak i lenmi tir.

Giri ik bile ik cümle; fiilimsinin yer ald, , bölüme yan cümle as,l yüklem in bulundu u bölüme de temel cümle denir. Giri ik cümleyi, birle ik cümle olarak kabul edenler fiilimsilerle kurulan cümlecikleri yan cümle olarak kabul ederler. Banguo lu, Bilgegil, Gencan, Ediskun, Hatibo lu, Gülensoy, Kükey, Dizdaro lu ve Hengirmen giri ik cümlelerin ad- eylemler, ortaçlar, ulaçlardan herhangi biriyle kurulabilece ini örneklerle göstermi lerdir. Bu yazarlar,m,z, bir temel cümle ile birlikte bir veya birkaç yan cümleden kurulan cümleye ögiri ik cümleö olarak tabir etmi lerdir. Atabay, Özel ve Çam ise fiilimsilerden yaln,zca ba -fiilleri ile giri ik cümle kurulabilece ini söyleyerek, s,fat-fiiller ve ad-fiillerin yan cümle olu turmayaca ,n, belirtmi lerdir (Atabay, Özel ve Çam, 1981: 109). Muharrem Ergin, öTürk Dil Bilgisiö adl, eserinde giri ik cümleye yer vermeme tir (Ergin 2002: 398-407). Karahan ve Karaörs de çal, malar,nda giri ik cümleye yer vermeme lerdir (Karahan, 1999: 60-72; Karaörs 1993: 44-50).

Kayna ,k cümle konusunda ise dilciler aras,nda bir anla ma yoktur. Ço u ara t,r,mac, bu konuyu iç içe birle ik cümle ba l, , alt,nda ele alm, t,r. Kayna ,k cümlelerde temel cümle, genellikle de- eylemine dayal,d,r.

art (ko ul cümlesi); Temel cümlelerin bir i aret cümlesiyle tamamland, , cümlelerdir. art cümleleri temel cümleye ba l, olarak yarg, bildirirler. Aksi taktirde art cümlesi tek ba ,na yarg, bildirmez. Bu tür cümleler temel cümlenin içinde veya ba ,nda yer al,r. (Karahan 1999: 384). artl, bile ik cümlede yard,mc, cümle olan art cümlesi önce, temel cümle sonra gelir ve bu da, Türkçenin as,l unsurun yard,mc, unsurdan sonra gelmesi prensibine uygundur. Neticede temel unsurun sonra gelmesi yüklem in sonra gelmesidir (Ergin 2002: 405).

Türkçenin zengin zarf-fiil ve s,fat-fiil sistemine sahip bulunmas,, bir ana fikir etraf,nda bütünlü en yard,mc, fikirlerin, en geni ve kar, ,k ifadelerin tek yüklem le, sade cümleler içinde toplanmas,na olanak sa lamaktad,r. Türkçe cümle yap,s,nda, kiödi birle ik cümlelerdeki yard,mc, cümlelerin yerini birtak,m kelime gruplar, tutmaktad,r. Bunlar fiil isimleri üzerine kurulan fiil grubu, s,fat-fiiller üzerine kurulan s,fat-fiil grubu ve zarf-fiil üzerine kurulan zarf-fiil gruplar,d,r. Bu gruplar, yapan ana unsur, grubun sonunda yer alan fiil ismi, s,fat-fiil lgi cümlesi; Kiödi birle ik cümlelerin Türkçe cümle düzenine sokulmas, daima mümkündür. ve zarf-fiillerdir (Yelten 2005:48).

Leyla Karahan ilgi cümlesini öba l, cümleö ba l, , alt,nda incelemi ve ba l, cümleleri kiödi ba l, cümleler, di er ba lama edatlar,yla kurulan ba l, cümleler olarak incelemi tir. Tek ba ,na yarg, bildiren ba ,ms,z cümlelerin ökiö ba lama edat, ile ba lanmas, sonucu olu an cümleler ö kiödi ba l, cümlelerödir. Bu cümlede yer alan yard,mc, cümle, temel cümleyi genellikle nesne ve zarf görevleriyle tamamlar. Yine cümlede temel cümle ba ta, yard,mc, cümle ise sonda bulunur. Bu durum Türk cümle yap,s,na ayk,r,d,r (Karahana 1999: 64-65). Muharrem Ergin, kiödi ba l, cümleyi, birle ik cümle içinde ele alm, ve ökiödi birle ik cümleö olarak adland,rm, (Ergin 2002: 405), Vecihe Hatipo lu, öKiödi ba l, cümleleriö öba laçl, yan cümleö ad, alt,nda ele alm, t,r (Hatipo lu 1972: 147).

Ba lan, lar,na göre cümle türlerini; s,ral, cümle (ba ,ml,, ba ,ms,z, aç,klamal,, karma) ba l, , alt,nda inceledik. Ancak Vecihe Hatipo lu cümle türlerinin s,n,fland,rmas,nda cümleleri yap,, yarg, ve yüklem bak,m,ndan üç bölümde incelemekte; s,ral, cümleleri öYap, Bak,m,ndan Cümle Türleriö ba l, , alt,nda ele almaktad,r. Vecihe Hatipo lu ba ,ml, ve ba ,ms,z s,ral, cümleleri tan,mlarken, ö elerin ortak olup olmamas, durumunu esas alm, lard,r. Ancak Hikmet Dizdaro lu ö eleri esas almamakta virgül ya da noktal, virgül ile ba lananlara ba ,ms,z, ba laçlarla ba lananlara da ba ,ml, s,ral, cümle demektedir. Vecihe Hatipo lu s,ral, cümleyi, öAnlam yak,nl, , ile ba lanm, cümleleriö ekinde tan,mlyarak ba ,ml, ve ba ,ms,z s,ral, cümle diye iki grupta inceler (Hatipo lu 1972: 143-144).

M. Kaya Bilgegil ö Türkçe Dilbilgisiö adl, eserinde cümleleri ö elerinin dizili ine, yüklemlerine, anlamlar,na ve yap,lar,na göre s,n,fland,rılmaktad,r. Yap,lar,na göre cümle çe itlerini basit ve bile ik cümle diye iki temel gruba ay,rmakta, s,ral, ve ba l, cümleleri bile ik cümle içinde de erlendirmektedir. S,ral, cümleleri ö Ayn, unsur veya anlam ilgisinin ortak veya farkl, görevle birden ziyade cümlede ardarda yer almas,ö olarak tan,mklamakta; aralar,ndaki ilginin ba laç ya da ba laç görevindeki fiilimsilerle sa land, , s,ral, cümleleri ba l, cümle olarak de erlendirmektedir (Bilgegil 1963: 90).

S,ral, cümleler iki veya daha fazla kelimedenden olu ur ve cümleler, birbirinden virgül veya noktal, virgülle ayr,l,r. Bu cümle yap,s,nda bulunan cümlelerin hepsi yap, ve anlam bak,m,ndan farkl, niteliklere sahip olabilirler. S,ral, cümleyi olu turan ba ,ms,z cümleler, ortak cümle unsurlar,, ortak kip ve ah,s ekleriyle aralar,ndaki anlam ili kisini sa larlar (Karahana 1999: 66). Basit, birle ik ve ba l, cümleler bir

araya gelerek s,ral, cümleyi olu turabilir. Metin içinde de i ik sebeplerle arka arkaya s,ralanan cümleler tahlil edilirken ayr, ayr, ele al,n,r (Yaman 2000: 273).

S,ral, cümleleri öBa ,ms,z Önermeö ba l, , alt,nda inceleyerek, ö ba l, ba ,na bir cümle oldu u halde bir ba laç ile ya da virgül, noktal, virgül gibi bir imle bir cümleye ba lananlara ba ,ms,z önerme denir.ö ekinde tan,mlayan Tahir Nejat Gencan daha sonra bunu s,ra ve ba l, önermeler diye iki grupta ele almaktad,r. Tahir Nejat Gencan, biçimce veya anlamca birbirine ba l, olan cümleleri öBa l, Cümleö olarak de erlendirirken; biçimce de, anlamca da birbirine ba l, olmayan, aralar,na virgül ya da noktal, virgül konulan cümleleri öS,ra Önermelerö ad, alt,nda de erlendirmektedir (Gencan 2001: 147).

Düz cümle; Türkiye Türkçesinde, cümlenin temel unsuru olan yüklem genellikle cümlenin sonunda bulunur. Yüklemi tamamlayan unsurlar, yüklem önünde yer al,r ve yükleme do ru s,ralan,rılar. Yard,mc, unsurlardan ana unsura s,ralanma Türkiye Türkçesinin temel özelliklerindedir. Yüklem, cümlede önemli bir unsur, genellikle belirtilmek istenen unsurdur (Karahan 1999: 70).

Devrik cümle; Yüklemi cümlenin sonunda bulunmayan cümleler devrik cümledir (Karahan 1999: 70). Yarg,daki önemi belirtmek ve dikkati yarg,ya çekmek amac,yla yüklem, özne, nesne ya da tümleçlerden önce getirilmesiyle olu an cümleler devrik cümlelerdir (Hatipo lu 1972: 158). Bu yap,daki cümlelere, genellikle, iir dilinde ve konu ma dilinde rastlanmaktad,r. Atasözlerinde, günlük konu malarda veya sohbet üslubuna sahip olan eserlerde devrik cümleye rastlar,z.

Cümlelerin anlam,na göre s,n,fland,r,lmas,nda Türkiye'deki dilciler aras,nda farklı yakla ,mlar oldu u görülmektedir. M. Kaya Bilgegil, bu gruplamay,ölumlu, olumsuz, haber, in â, dilek, soru, emir, umma, korku cümleleriö ekinde yaparken, Tahir Nejat Gencan ösorulu olumsuz cümle, soru ve yan,t, ünlem cümlesiö; Hikmet Dizdaro lu öolumlu, olumsuz, soru, ünlem, buyruk ve dilek cümlesiö; Leyla Karahan öolumlu, olumsuz, soru cümleleriö diyerek farklı s,n,fland,rmlar yapmaktad,r.

Zengin bir cümle kombinasyonuna sahip Türkçede bu zenginli i olu turan eserler gün yüzüne ç,kar,lmaya ve üzerinde cümle bilgisel incelemeler yap,lmal,d,r. Çal, mam,z,n Türk cümlesinin zenginliklerinin ortaya konulmas,nda önemli bir i lev görece ini ve tipolojisinin biçimlenmesine katkı sa layaca ,n, dü ünüyoruz.

B R NC BÖLÜM

1. T Ü M C E

1.1. Tümce Kavram, ve Tümcenin Nitelikleri

Bir dili olu turan çe itli birlikler vard,r: Sesbilim (fonem), hece, sözcük, tamlama, sözcük öbe i. Dilin kurulu unda yer alan bu ö eler, bir bildiri im (communication) arac, olarak kesin bir anlam ta ,mazlar. Dilin bildirme, belirtme, yapt,rma görevlerinin gerçekleştirilmesi için, bunlar,n üstünde bir ba ka birime gerekseme vard,r. Bu birim tümcedir.

Tümce, bildiri im arac, olmas, bak,m,ndan, dilin en üst basama ,d,r. Bu özellik, tümcenin, ayn, zamanda, yarg, bildiren anlaml, en küçük birim olmas,ndan gelmektedir. Sözcükler de anlaml,d,rlar ama bu anlam, bir dü ününeyi iletme ve aktarma gücünde de ildir. Tümce kal,b,nda bütünle meyen dil ö eleri, bildiri im gücünden yoksundur.

Dilin alt basama ,nda sesbilim (fonem), üst basama ,nda ise tümce yer al,r. Dilbilim aç,s,ndan dil, seslere dayal, göstergeler dizgesidir. Bu dizgenin kal,b, ve anlaml, en küçük birimi tümcedir. Öteki dil ö eleri, ancak tümcede görev ald,klar, zaman belirli bir anlam kazan,rlar; tümce birimine girmeyen ö eler, tek ba lar,na, bildiri im arac, olamazlar. Ses dizgesini belirleyen, biçimlendiren ve anlamland,ran dil birimidir tümce.

Her dilde belli say,da sesbilim (fonem) bulundu u halde, bunlar,n de i ik biçimde birle mesinden olu an sözcükler için bir s,n,r çizilemez. Bunun gibi, her dilde belli tümce kal,plar, vard,r, ama bu kal,plarla kurulan tümcelerin çe idi de say,s,zd,r. Tümcede yer alan dil ö elerinin say,lar,, yerleri ve görevleri de i tirilerek tümce biçimleri ço alt,labilir. Bu durum, zengin tümce örneklerinin ortaya ç,kmas,n, sa lar, anlat,m, güçlendirir, konu ma ya da yazma olana ,n, art,r,r.

Dilbilimin geli mesi, dile bak, aç,s,n, de i tirmi tir. Dil, art,k, sözcük y, ,n, olarak dü ünülmemektedir. Sözcükler bir dilin temel ö eleri olmaktan ç,km, , tümce, dilin ölçütü olmu tur.

Tümce, yap,s, bak,m,ndan, ba ,ms,z bir kurulu tur. Anlam bak,m,ndan ba ka tümcelerle ba ,nt,s, olabilir, ama kurulu ça bir ba ka tümce ile ba lant,s, yoktur. Bu nitelik, tümce d, ,ndaki hiç bir dil birli inde görülmez.

Öbür dil birlikleri, birbirleriyle ba lant, kurarak tümce kal,b,na girer ve ancak o zaman bir yarg, ya da ilginin iletkeni olurlar.

Tümce bir yarg, birimi olmakla birlikte, duygular,, dilekleri, özlemleri belirtme görevi de vard,r.

ö*Ne ütopik herif bu be!*ö (DE/G A: 96)

Tümcenin tan,m,n, yaparken, bu özelli ini dikkate almak gerekir. Salt yarg, bildirme, tümceyi tan,mlamak için yeterli de ildir.

Tümce ya tek sözcükten, ya da birçok sözcükten oluşur. Bu, anlatılmak istenen dü üncelerin, belirtilmek istenen duygular,n kapsam, ile ilgilidir. Çe itli dü ünçe ya da duygular, tek sözcükle (yüklemle) anlatma olana , yoktur. Bu gibi durumlarda, sözcük say,s, art,r,larak, tümce, istenilen biçimde kurulur. Amaca ters dü en yetersiz bir kurulu , tümceyi eksik bırak,r, bildirimi aksat,r.

Türkçede tümcenin kurulması, için bir çekimli eylemin ya da çekime girmiş eylemin bulunması, yeterlidir. Bu tür tümceler, tek sözcüklü (monoreme) tümcelerdir. Çekimli eylem, ya da eylem, hem eylemi, olguyu, durumu, isteği bildirir, hem de özneyi belirler. Özne açıkça söylenmese bile, ki i tak,s, özneyi açıklar; ki i tak,s, almam, durumlarda bile özne yine belli olur (Üçüncü tekil ve çoğul kilerde).

Örneğin,

ö*Debeleniyorum, kalkam,yorum.*ö (DE/SÖ: 13)

S,r,al, tümcesinde, tümceler, birer çekimli eylemle kuruludur ve özneleri ayrıca söylenmemiştir. Ancak, yüklemelerin sonundaki -m tak,s,, öznenin *ben* ki i ad,l, olduğunu bildirmekte ve onun yerini tutmaktadır.

Örneğin,

ö*nsanlara bak, lar, derindir, hislidir, anlaml,d,r...*ö (DE/SÖ: 22)

Tümcesi ise, eylemle kurulu üç ayrı tümceden oluşur.

Karşılaştıkları konulara sorulara verilen evet, hayır, peki vb. yanıtlar, da birer tümce deşerindedir. Bunlar birer kesik tümcedir.

Örneğin,

-öBu aynayı kaldırtmal, buradan, dedi kadın. Gülümseyerek ekledi: Bekâr m,s,n?

-*Evet.*ö (bekâr,m.) (DE/G A: 83)

Ünlemler ve seslenmelerde tümce deşerindedir.

Örneğin;

ö*Yandı,m anam!*ö (DE/SÖ: 66)

ö*Vah!*ö (DE/SN: 235)

1.2. Tümcenin Tanımı,

Eski Yunan'dan günümüze dek, tümcenin çeşitli tanımları yapılmış, t.r. iirini, yazın, sanatın tanımları gibi, bu konu üzerinde düşününler de tümceyi de iki açılarından ele almış, tanımlarına göre yapılmışlardır. Dilbilimin temellerinin atılmasından ve özellikle yapısal dilbilimin gelişmesinden sonra dile bakış açısında önemli değişiklikler; bunun sonucu olarak da tümce, eskisinden ayrı biçimde tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir.

Tümce, yan yana gelmiş sözcüklerin bir toplamıdır. Tümce, bildirim aracıdır. Tek ya da birden fazla yargıyı içeren; dilek, istek ve duygular, belirten dil birimidir. Tümcede yer alan dil öğeleri, birer göstergedir. Bildirimci yapıyı sağlayan tümcenin toptan anlamıdır. Tümcenin yapısal, iletişimsel, düşünceye doğrudan doğruya bağlıdır. (...) Ama her tümcenin anlamı vardır ve bu anlam, düşünceyle yakından bağlantılıdır.

Dil, kendine özgü yapıya, tümcede açığa vurur. Bu nedenle, tümceye dayalı olmayan dil incelemeleri, verimsiz ve yanlış sonuçlara ulaşır ki iyi. Sözcükler, dil öğelerinden sadece biridir, öteki öğelerle birleşerek tümceyi oluşturur. Bu oluşumun, yalnızca bir sözcük sıralaması değil, yapı, görev ve anlam bağlamından oluşan birliktir. Cümle, dile ait olan düşünmenin söz veya ifade birliğidir yahut dil durumu içinde manası olan, müstakil en küçük parçadır. Cümle, dile ve düşünmeye ait bir vaziyet alma demektir. Vaziyet alma (Stellungnahme) ile yalnızca hüküm vermeyi değil, aynı zamanda ilgilenmeyi (sorma, isteme, temenni) de anlamaktayız. Kelime ve cümle birbirlerine uymazlar; onlar ayrı ayrı şeylerdir (Üçok 1947: 104-105).

Bir dilin yapısal özelliği, tümcelerinde yansır. Dilin kullanımı, belirleyen birim, tümcedir. Çağdaş dilbilim, ilkin tümcenin çözümünü ele alarak alt birimlere inmekte, dilin yapısal, tümdengelim yöntemiyle saptamaktadır. Bu, eskiye göre, dil incelemelerinde bir devrim sayılır. Bundan ötürü, çağdaş dilbilgisi öğretiminde de konuların tümceden hareket edilerek öğrenilmesi temel ilke olarak benimsenmiştir.

Kısaca, anlam, yapı ve görev ilgisiyle bütünleşen söz dizisine tümce denir. Tümce anlam, anlatım ve yargı birliğidir.

Anlam birliğidir; çünkü başka hiçbir dil birliği, düşünce ve duygular, eksiksiz bildirim gücünde değildir. Anlatım birliğidir; çünkü anlatımın tek kalıbı, tümcedir. Yargı birliğidir; çünkü tümce dışında, yargı bildiren bir dil birliği yoktur.

1.3. Ögelerin Tümcede Yer Al, S,ras,

Tümce ö eleri, tümcede geli gişzel yer almaz. Ögelerin tümcenin yap,s,na kullan,m amac,na ayk,r, biçimde s,ralanmas,, tümcenin bildirme gücünü zay,flat,r, hatta kimi zaman ters anlam verir.

Ögelerin tümcede yer al, lar, iki temel ilkeye ba l,d,r.

a. Türkçenin tümce yap,s,nda temel ö eler sonda bulunur, yard,mc, ö eler daha önce gelir. Tarih boyunca Türkçenin bu temel söz dizimi kural, hiç de i memi tir.

Temel ö eler yüklem ile öznedir. Yard,mc, ö eler ise nesne, belirteç tümleci, dolayl, tümleç, ilgeç tümlecidir.

õSon kata geldi imizde, *önümde sessiz sessiz giden adam* beklenmedik bir çeviklikle kap,y, aç,p yana çekildi; kanl, gözlerini bana çevirerek "geldik" *dedi*. (DE/S: 30)

Yüklemin sonda bulunulu, düz tümceler için söz konusudur. Düz tümcelerde yüklem tümcenin sonundadır. Ama ayr,ca belirtilmi olsa bile, öznenin ille de sonda olmas, gerekmez. Çünkü daha önce de belirtildi i gibi, yüklemde öznenin varl, , da sakl,d,r. Öznenin ayr,ca söylenmesi zorunlulu u yoktur. Bundan ötürü, öznenin yard,mc, ö eler aras,nda ya da tümcenin ba ,nda bulunmas,, temel ö elerin sonda olu u ilkesine ayk,r, dü mez.

Devrik tümce d, ,nda, yard,mc, ö eler yüklemden sonra gelemez. Devrik tümcelerde yüklemin sonda olmay, ,, tümcenin bozulu u anlam,na gelmez. Özel tümce tipidir devrik tümce ve ayr, anlam özelli i ta ,r.

õBacak bacak üstüne at,p, buldu un bir koltu a kurularak i bulmu olman,n sevincini ve rahatlı ,n, dudaklar,n,n aras,na yerle tirdi in sigaran,n duman,yla içine çekmektense, al eline kalemi, geç masan,n ba ,na, yaz bir hikâye bak nas,l *geçecek* siyatik a r,lar,n.ö (DE/G A: 98)

Tümcede önem verilen, anlam, özellikle belirtmek istenen ö eler, yüklemin yan,nda bulunur. Bu tutum, tümce vurgusuyla ilgilidir. Önemli say,lan ö eler yükleme yakla t,r,l,r ve bu ö e, tümce vurgusunu kendi üzerine çeker. Türkçede tümce vurgusu, genellikle yüklem üzerindedir. Ancak, tümcenin yap,s,n, bozmadan, ö elerin yerlerini de i tirerek, tümce vurgusunu bu ö elerden birisine aktarabiliriz.

Tümce vurgusu anlamlı ilintilidir; durucu de il, gezicidir. Anlamlı s,k, ili kisinden ötürü yer de i tirebilir. Bu da, tümce vurgusu yap,lmak istenen ö eyi yüklemin yan,na almakla sa lan,r. Örne in;

õKitapç,, y,llar önce bir kerecik latin harfleriyle bas,lm, bir Fuzulî divan,n, dükkân,n dip kö elerinden ç,kard,,ö (DE/G A: 141)

tümcesinde, tümce vurgusu üç biçimde yap,labilir.

1. Kitapç,, y,llar önce bir kerecik latin harfleriyle bas,lm, bir Fuzulî divan,n, *dükkân,n dip kö elerinden* ç,kard,. Burada vurgu dolayl, tümleç öbe i üzerindedir.

2. Y,llar önce bir kerecik latin harfleriyle bas,lm, bir Fuzulî divan,n, dükkân,n dip kö elerinden *kitapç,* ç,kard,. Burada vurgu özne öbe i üzerindedir.

3. Kitapç,, dükkân,n dip kö elerinden *y,llar önce bir kerecik latin harfleriyle bas,lm, bir Fuzulî divan,n,* ç,kard,. Burada vurgu nesne öbe i üzerindedir.

Dü üncelerimizi yaz,ya aktar,rken, bu ilkeye uymak yarar sa lar; anlat,ma güç kazand,r,r; amac,m,z,n ne oldu unu belirler. Sözcükler birer göstergedir, tümce ise bir ezgidir. Bu nedenle, tümce kurarken maksad,m,z, en uygun ve etkili biçimde anlatmaya yarayan sözcükleri seçmekle yetinmemeli, onlar, tümce kal,b, içinde amaca ters dü meyem bir düzende kullanmaya da önem vermelidir.

1.4. Tümcede Sözcük Say,s,

Tümcedeki sözcük say,s, kesinlikle s,n,rlanamaz. Konu an ya da yazan,n iste ine göre, sözcük say,s, de i ir. Ancak, daha önce görüldü ü gibi, tümce, en az, tek sözcükten (eylemden, ekeylemden) olu ur. Tek sözcükten olu an tümceler ya tek ba ,na kullan,l,r, ya da s,ral, tümce kal,b, içinde yer al,rlar.

õ Türbeleri *aç,yorum.*ö (DE/SÖ: 28)

õ Kervanlar,n ç,ng,raklar,nda anlam kazanan ormanlar, ovalar ve çölleri.ö (DE/AD: 146)

õ Gölgeler bo azla beraber *erir, buharla ,r.*ö (DE/SÖ: 26)

õAllah a k,yla birer volkan olmu da kaynayan ve insanlara iman, ve sevgiyi anlatmak için yar, deli bir halde dolanan ermi ki iler *sard,* her yan,,ö (DE/G A: 96)

K N C B Ö L Ü M

2. TÜMCENİN ÖGELERİ

Bir düümünün, bir istemin sözle ya da yazıyla anlatılabilmesi için, en az iki öge gereklidir. Bunlardan biri, kendisinden söz edileni, öteki de sözü geçenini ne olduunu ya da ne yaptı, n, bildirir. Sözü edilen ki i ya da varlık öznedir. Öznenin ne olduunu ya da ne yaptı, n, bildiren öge de yüklemdir. Bir başka deyimle, tümcenin varlık, yüklemle özneye bağlıdır. Bunların tümce kurulamaz, yapı, bildirmez, düümünce ve duygularla kalırsın,na iletilemez.

Ö *Kucakla t,k, öpü tük*.ö (DE/AD: 155)

Ö Baba, *yorgun ve bitkindi*.ö (D/AD: 162)

Bu tümceler, sözdizimi bakımından eksiksizdir, her ikisinde de bir tümcede bulunması, zorunlu özne ve yüklem vardır. Bu bakımdan anlatım tamdır.

Fakat isteklerimizi her zaman iki sözcükle anlatmayız, tümceye başka ögeler katarak daha geniş bir anlatım yolu seçeriz. Bunun nedeni, aynı tümce içinde birden çok ve birbirine bağlı kavramların bulunmasıdır. Bu gibi durumlarda, tümceyi oluşturan ögelerin sayılarının artması, tümceye, anlatım, kapsayıcı bir genişlik kazandırmak zorunluluğu vardır.

Özne ile yüklemden oluşan tümceler çekirdek tümcedir. Çekirdek tümceler üzerinde yapılan eklemeler ve deyişmelerle daha geniş, sözcük ve öge sayısı, daha çok tümceler elde edilir. Bu işleme dönüşüm adı verilir. Dönüşüm yoluyla ortaya çıkan tümcelere türemi tümce denir. Dönüşüm yönteminden yararlanılarak biçimleri ve yapıları, deyişik sayılarıyla tümce türetilebilir. Dönüşüm yöntemi, sözdiziminin temel ilkesidir; çok sayıda tümce yaratmanın tek yoludur.

Aşağıdaki tümcelere bu açıdan bakalım.

Ö Bir gün yakını arkadaşları, Hasanla tanıştı, Linda'yı, Ahmet.ö (DE/AD: 182)

Ö Bunca fırsat, elinin tersiyle ittikten sonra benim gibi lise mezunu ve sıradan bir memurla evlenmeye kalkıştı ve buna sevinmen beni şaşırtıydı.ö (DE/AD: 198)

Yukarıdaki tümcelerde anlatılmak istenen ögeler, özne ile yüklemle sınırlanmamış, ayrılmaktadır. Bu tümcelerde, özne ve yüklemden başka ögeler de bulunmaktadır. Demek ki, tümcede, özne ve yüklem dışında, başka ögelere de gerekse duyulabilir. Bunlar tümcenin anlamını genişletir, zenginleştirir, daha belirginleştirir.

Tümçenin kal,b,n, iki ö e (özne ve yüklem) ile s,n,rlamak, anlat,m, k,s,tlar, deyi e canl,l,k kat,lmas,n, önler. Tümce bir bile imdir; bu bile imde de i ik ö eler ne denli ustal,kla kullan,l,rsa tümce de o ölçüde ilgi çekici olur, isteme uygun dü er.

Yukar,daki aç,klamalardan anla ,ld, , gibi, tümcede iki türlü ö e vard,r. Bunlardan bir bölü ü tümçenin kurulmas,n, sa lar, bulunmalar, zorunludur, onlars,z tümce olmaz. Zorunlu olarak tümcede bulunan ö elere temel ö e denir. Kimi ö elerin ise tümcede her zaman yer almalar, zorunlu de ildir. Bu nitelikteki ö elere de yard,mc, ö e (tümleç) ad, verilir.

2.1. Tümçenin Temel Öğeleri

2.1.1. Yüklem

Tan,m, ve Özelli i

Yüklem, tümcede eylem, olu , durum, istek bildiren dilbilgisi birli inin görev ad,d,r. Yüklem tümçenin temel dire idir. Tümce en k,sa tan,m,yla, bir yüklem demektir; çünkü yüklem, tek ba ,na bir tümce kurabilir.

Yüklem bir sözcük türü de ildir; her türlü dilbilgisi birliklerinin tümcedeki yarg, görevini belirleyen bir ö edir. Yarg,y, üzerinde ta ,r. Yüklem d, ,nda hiç bir ö e yarg, bildirmez. Tümçenin temel ta , olu unun nedeni budur.

Gerek ad, gerek eylem tümcelerinde yüklem, öznenin yapt, , i i, öznenin durumunu, olu unu belirler, kesinli e kavu turur. Dil yap,s,n,n birimi nas,l tümce ise, tümçenin temel birimi de yüklemdir.

ö Yar,nlar, plânlamak için çile çekmek, ezilmek, ta lara bast,r,lmak, yanmak gerekti ini çok iyi *biliyordum.ö* (DE/SÖ: 46)

ö Kalbimden etrafa saç,lan *bir millettir.ö* (DE/G A: 86)

ö Kar,s, hayretle *bak,yordu* ona.ö (DE/AD: 180)

2.1.1.1. Yüklem Türleri

Kullan,mda, de i ik yüklem bçimlerine rastlan,r. Bu durum, yüklem kullan,mdaki özelliklerini belirler. Yüklem türleri a a ,da aç,klanm, t,r.

2.1.1.1.1. ki Sözcüklü Yüklem

Kimi tümçelerin yüklemi, ikileme ya da ikizleme bçiminde iki eylemden ya da varla yok sözcüklerinin bir arada kullan,lmas,ndan olu mu tur. Bu, hem anlam, daha güçlendirmek, hem de tümceye anlat,m özelli i kazand,rmak iste inden do maktad,r.

õ nanc,n, idealizmin, hepsi hepsi tabiatla *sarma dola* .ö (DE/AD: 212)

õ Sular bir insanl,k ark,s, söylemek istercesine *k,m,l k,m,ld*,.ö (DE/G A: 110)

õ Karpuzlar, kavunlar *dizi dizi*.ö (DE/AD: 154)

õ Dü üncelerim *bölük pörçük*, alg,lamalar,m çeli kili.ö (DE/AD: 211)

Birincisi bildirme kiplerinden, ikincisi olmak yard,mc, eylemine dayal, gelecek zaman ya da gereklik kipinden olu an iki eylemli yüklem de olas,l,k bildirir.

õ Bu s,n,rl, ülkeye girmemek için bütün sesini *kullanm, olmal,yd*,.ö (DE/SÖ: 39)

õ Dans *etmemi olmal*,.ö (DE/G A: 72)

õ Vakit ö le, yemekten *geliyor olmal,lar*.ö (DE/AD: 173)

õ Bizim geldi imiz kasabaya *gidiyor olmal*,.ö (DE/AD: 193)

õ Alt,nlara dönü mü y,lan cesedini çoktan *unutmu olacakt,m*.ö (DE/SÖ: 16)

õ Her ey uçup gitti i zaman anlayacak o, ama o zaman bütün ç,k, yollar,na demir perdeler *inmi olacak*.ö (DE/G A: 115)

Yüklemi var ve yok sözcüklerinin bir arada kullan,lmas,ndan olu an tümceler de olas,l,k anlam, verir.

õ unun uras,nda koyun ya , kadar ya ,m *ya var ya yok*.ö (DE/SN: 232)

2.1.1.1.2. Yinelenmi Yüklem

Anlama güç kazand,rmak, okuyan, etkilemek amac,yla, yüklem yinelenebilir. Bu nitelikteki tümcelerde, yinelenen yüklem aras,na virgül konur.

Yinelenmi yüklemde peki tirme kavram, vard,r.

õ Art,k en sonuncusu da çöken, medeniyetlere ölmez bir medeniyet ekleme özlemiyle *hohlad,m, hohlad,m* cama.ö (DE/SÖ: 12)

õ *Öptüm, öptüm* ta lar,.ö (DE/SÖ: 27)

õ Kâbus *eziyor, eziyor* beni.ö (DE/SÖ: 14)

õ Bir gün çal, malar,m,n bir sonuç vermedi ini görerek, yumruklar,m, s,kt,m ve cama *vurdum, vurdum*.ö (DE/SÖ: 12)

2.1.1.1.3. Peki tirilmi Yüklem

Kökte eylemler aras,na çe itli tak,lar, ünlemler, ba laçlar, kal,pla m, sözler ya da deyimler getirilerek yüklem anlam, peki tirilir. Bu peki tirmede sürerlik anlam, da sakl,d,r.

õ O ise *yapayaln,zd,.ö* (DE/G A: 81)

õ Bunlar,n bir de üvey anneleri *varm, ki.ö* (DE/SÖ: 19)

õ Toptanc,lar da *nazl, m, nazl,yd,lar* hani.ö (DE/SN: 236)

2.1.1.1.4. Ortak Yüklem

Ayn, yükleme ba l, s,ral, tümcelerde, yüklem, her tümcede yinelenmeyerek tümcelerin birinde bulunabilir. Bu yüklem, s,ral, tümceyi olu turan bütün tümcelerin ortak yüklemidir.

S,ral, tümcelerde, tümcenin birinde bulunarak tümünü yarg,ya ba layan yükleme ortak yüklem denir.

S,ral, tümceyi olu turan ba ,ms,z tümcelerin her birinde bir tek özne, ayn, türden bir tek nesne, ayn, türden bir tek dolayl, tümleç, ayn, türde ve ayn, yap,da bir tek belirteç tümleci, ayn, yap,da bir tek ilgeç tümleci bulunur.

Tan,m,ndan da anla ,laca , gibi, ortak yüklem, ba ,ms,z s,ral, tümcelere, ba ,ml, s,ral, tümcelerde, karma s,ral, tümcelerde, s,ral, tümce kal,b,ndaki kesik tümcelerde görülür.

Ortak yüklemli tümcelerde kaç tane özne, ayn, türden kaç tane nesne, ayn, türden kaç tane dolayl, tümleç, ayn, türden ve ayn, yap,da kaç tane belirteç tümleci, ayn, yap,da kaç tane ilgeç tümleci bulunuyorsa, bu, ö elerin say,s,nca ba ,ms,z tümce var demektir.

õ Bu, dü ünçeye, ku kuya, ürpertiye ve korkuya *dönü tü.ö* (DE/SÖ: 12)

Yukar,daki örnekte, ayn, yükleme ba l, dört tümce vard,r. Tümcenin ba ,ms,z tümcelere ayr,l, , öyledir:

Bu, / dü ünçeye / dönü tü.

Bu, / ku kuya / dönü tü.

Bu, / ürpertiye / dönü tü.

Bu, / korkuya / dönü tü.

õ Kafamdan uyu turucu k,m,lt,lar, seller *geçiyor* beynimden.ö (DE/SÖ: 13)

Yukar,daki örnekte, ayn, yükleme ba l, iki tümce vard,r. Tümcenin ba ,ms,z tümcelere ayr,l, , öyledir:

Kafamdan uyu turucu k,m,lt,lar / geçiyor.

Beynimden seller / geçiyor.

õ Cinler, periler, mezarlar,ndan ç,kan ölüler üzerime *çullan,yor.ö* (DE/SÖ: 14)

Yukar,daki örnekte, ayn, yükleme ba l, üç tümce vard,r. Tümcenin ba ,ms,z tümcelere ayr,l, , öyledir:

Cinler / üzerime çullan,yor.

Periler / üzerime çullan,yor.

Mezardan ç,kan ölüler / üzerime çullan,yor.

õ Sen içinin mutlulu unu, huzurunu *yitirmi sin* karde im.ö (DE/G A: 100)

Yukar,daki örnekte, ayn, yükleme ba l, iki tümce vard,r. Tümcenin ba ,ms,z tümcelere ayr,l, , öyledir:

Sen içinin / mutlulu unu / yitirmi sin karde im.

Sen içinin / huzurunu / yitirmi sin karde im.

õ Üstelik onlar bugün de *geçerli*, yar,n da.ö (DE/G A: 100)

Yukar,daki örnekte, ayn, yükleme ba l, iki tümce vard,r. Tümcenin ba ,ms,z tümcelere ayr,l, , öyledir:

Üstelik onlar / bugün de / geçerli.

Üstelik onlar / yar,n da / geçerli.

2.1.1.2. Yüklem Olan Dilbilgisi Birlikleri

Her türlü dilbilgisi birli i yüklem olabilir.

2.1.1.2.1. Sesler

Sesler, ko aç alarak tümcede yüklem olabilir. (Ñ)

õ Bunlar,n içinde az çok çapra ,k olan ve tart, malara yol açan *b c d g'dir*. Bu harflerin sertleri *p ç t k'dir*.ö

õ Türkçede yar, ünlü ad, verilen biricik ses, *y'dir*.ö

2.1.1.2.2. Heceler

Heceler, koça alarak tümcede yüklem görevinde kullan,labılır. (Ñ)

õ Türkiye sözcü ünün son hecesi *ye'dir*.ö

õ Geliyorum sözcü ünün hecelere bölünü biçimi *ge-li-yo-rum'dur*.ö

2.1.1.2.3. Tak,lar

Tak,lar ko aç alarak ya da ekeylemin çekimine girerek tümcede yüklem olabilir.(Ñ)

õ Master, kullan,lan bütün eylemlerde olumsuzluk tak,s, *-me'dir*.ö

õ Üçüncü ki iye emirlerin tak,s, eskiden beri *-sin'dir*.ö

2.1.1.2.4. Ekler

Ekler, ko aç alarak ya da ekeylemin çekimine girerek tümcede yüklem olabilir.(Ñ)

õ lek eklerden biri de *-i'dir*.ö

ö Benze lik morfeplerinden biri *-en'dir*.ö

2.1.1.2.5. Adlar

Adlar, yal,n olarak, durum tak,s, alarak ya da ekeylemin çekimine girerek yüklem görevinde kullan,labılır. Adlarla kurulu yüklemeler ko açl, ya da ko açs,z olur.

ö Metal ve Rock müzi in ba l,ca konular, ise *iddet, ahlâks,zl,k, kan, vah et, cinayet ve satanizm (eytana tapma)'dir*.ö (DE/SN: 226) (ko açl,)

ö Onun lügatinde tutsakl,k *yoktur*, ancak ölüm *vard,r*.ö (DE/AD: 153) (ko açl,)

ö Y,lan,n da mezar, *vard*, imdi.ö (DE/SÖ: 15) (ko açs,z)

ö Evlilikte üç dönem *vard,r*.ö (DE/AD: 205) (ko açl,)

ö Bugünleri dü üdü ü *belliydi*.ö (DE/SÖ: 33) (ko açs,z)

2.1.1.2.6. Ad Tamlamalar,

Ad tamlamalar,, yal,n olarak ya da durum tak,s, alarak yüklem görevinde kullan,labılır. Ko açl, ya da ko açs,z olabilir.

ö Medeniyetler *birbirlerinin devam,d,r*, baba.ö (DE/AD: 160) (bđi i.t. , ko açl,)

ö Y,llard,r *köyün çoban,d,r* o.ö (DE/G A: 73) (bđi i.t. ,ko açl,)

ö Bizim bahçe *evlerin tam bitimindeydi*.ö (DE/SÖ: 18) (-de durum tak,s, alm, bđi i.t. , ko açs,z)

ö Dünyada tutunmak elbette *insan,n elindedir*.ö (DE/G A: 106) (Hem -de durum tak,s, alm, t,r, hem de ko açl,)

Kap,c,n,n sesiydi bu. (DE/AD: 175) (ko açs,z)

2.1.1.2.7. S,fatlar

S,fatlar, yal,n olarak ya da durum tak,s, alarak yüklem görevinde kullan,labılır. Yüklem görevindeki s,fatlar, ko açl, ya da ko açs,z olabilir. Yüklem olan s,fatlar adla m, t,r. Yükleme s,fatlara dayal, tümceler ad tümcesidir.

ö Senin o yamyamlar,n tamamlar, ve ç, l,klar,yla dolu müzi inden daha *iyidir*.ö (DE/SN: 226) (yal,n, ko açl,)

ö nslara bak, lar, *derindir, hislidir, anlaml,d,r*.ö (DE/SÖ: 22) (yal,n, ko açl,)

ö O zaman anlad, ki Emin, kar ,s,ndaki adam sadece sakal,yla *ya l,d,r*.ö (DE/G A: 112) (yal,n, ko açl,)

öÇünkü buralarda toprak, tuzlu oldu undan oldukça *verimsizdi*.ö(DE/SN: 233) (yal,n, ko açs,z)

2.1.1.2.8. S,fat Tamlamalar,

S,fat tamlamalar,, yal,n olarak ya da durum tak,s, alarak yüklem görevinde kullan,labilir. Yüklem görevindeki s,fat tamlamalar, ko açl, ya da ko açs,z olur. Yüklem olan s,fat tamlamalar, adla m, t,r.

Yüklemi s,fat tamlamas,na dayal, tümceler ad tümcesidir.

ö u Türkiye *bir garip ülkedir* gençler.ö (DE/G A: 132) (ko açl,)

ö Linda, *iyi bir edebiyat ö retmeniydi*.ö (DE/AD: 183) (ko açs,z)

ö Ça laburnu köye *yar,m saatlik bir o vad,r*.ö (DE/SÖ: 54) (ko açl,)

ö Hele bu tür yollarda taksi yolculu u *en ho lanmad, ,m eydir*.ö (DE/AD: 190) (ko açl,)

ö *Yufka yürekliydi* çok.ö (DE/SN: 224) (ko açs,z)

ö Dünya daralma a ba lam, t,; yaln,zl,k özlemi *yeni bir hayat müjdesiydi* onun için.ö (DE/SÖ: 41)(ko açs,z)

2.1.1.2.9. Ad,llar

Ad,llar, yal,n olarak ya da durum tak,s, alarak yüklem görevinde kullan,labilir. Yüklem görevindeki ad,llar ko açl, ya da ko açs,z olur.

ö As,l onlar, birbirlerine yakla t,ran *buydu*.ö (DE/AD: 183)

ö Ayd,nl,k olan *onlard,r*, ayd,nl, a da ancak onlarla ç,k,labilir.ö (DE/G A: 99) (yal,n, ko açl,)

ö Banyosu, tuvaleti içinde olan ilk evler *bunlard,*.ö (DE/SN: 234) (ko açs,z, yal,n)

ö Paralar *oradayd,*.ö(DE/G A: 81) (ko açs,z) (-de durum tak,s, alm,)

ö Amaç burada tutunmaksa, dil sadece *buras,d,r*.ö (DE/G A: 118) (ko açl,)

ö Yetmi iki dil *bizdedir*.ö (DE/AD: 151) (-de durum eki alm, , ko açl,)

ö Biliyorum, sarho hâlâ *oradad,r*.ö (DE/AD: 210)

2.1.1.2.10. Belirteçler

Belirteçler, tek ba lar,na ya da öbek halinde, yal,n olarak ya da durum tak,s, alarak yüklem görevinde kullan,labilir. Yüklem görevindeki belirteçler ko açl, ya da ko açs,z olur. Yüklem olan belirteçler adla m, t,r.

Yüklemi belirteçlere dayal, tümceler ad tümcesidir.

ö Bugünleri dü ündü ü *belliydi*.ö (DE/SÖ: 33) (ko açs,z)

ö Her ikisinin de Linda'y, hat,rlad,klar, *belliydi*.ö (DE/AD: 184) (ko açs,z)

2.1.1.2.11. İlgeçler

İlgeçler, genellikle, *öbekte mi olarak* yüklem görevinde kullanılır. İlgeçlerin tek başlarına yüklem olmaları ancak *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* rastlanabilir. Yüklem görevindeki ilgeçler ve ilgeç öbekleri ko açlı, ya da ko açsız olur.

Yüklemi ilgeçlere ve ilgeç öbeklerine dayalı, tümceler ad tümcesidir.

Ö Çevremde yer de i tirip duran kum tepeleri beni **u urlar gibiydi**.ö (DE/SÖ: 47) (öbek, ko açsız)

Ö Bütün param **bu kadar**.ö (DE/AD: 208) (ko açsız)

Ö Evimize uzaklı , **elli metre kadardır**.ö (DE/SÖ: 18) (öbek, ko açsız)

Ö İnsanlık yepyeni ilâhî bir nizama **uyanmak üzere**.ö (DE/G A: 96) (öbek)

Ö İmdi dört yanından, bayağan hastaneydi ve idam sehpasında mallanan ilmi gibi geçmi tıboynuna, **bo ulmak üzereydi**.ö (DE/AD: 178) (ko açsız)

Ö Dünyanın **farkında de ildi**, kendinin **farkında de ildi**.ö (DE/AD: 180) (öbek, ko açsız)

2.1.1.2.12. Bağlar

Bağlar, ko açlı, ve ko açsız olarak yüklem görevinde kullanılabilir. Yüklem olan bağlar adla m, tır.

Yüklemi bağa dayalı, tümceler ad tümcesidir.

Ö U soka ,, bu soka ,, yok o soka , dönerken onun ak ete ini tutacakm, gibi, **kâh sevinecek kâh heyecanlanacaksn**.ö (DE/G A: 97)

Ö Nefes nefeseydi, **ha bayld, ha baylacak**.ö (DE/G A: 122) (öbek)

2.1.1.2.13. Ünlemler

Ünlemler, ko açlı, ya da ko açsız olarak tümcede yüklem görevinde kullanılabilir. Bu tür kullanımlar, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* rastlanabilir. Yüklem olan ünlemler adla m, tır.

Yüklemi ünlemlere dayalı, tümceler ad tümcesidir.

Ö Bir türlü kurtulamadım, ve sürekli kulaklarımda yankılanan ses: **öYâ Rûmî hûu!..**ö (DE/AD: 150)

2.1.1.2.14. Yansımalar

Yansımalar, ko açlı, ya da ko açsız olarak yüklem görevinde kullanılabilir. Yüklem olan yansımalar adla m, tır.

Yüklemi yansımalara dayalı, tümceler ad tümcesidir.

Ö Gözleri **alev alevî** ö (DE/G A: 78)

2.1.1.2.15. kileme ve kizlemeler

kilime ve ikizlemeler, ko açl, ya da ko açs,z olarak yüklem görevinde kullan,labilir. Yüklem olan ikileme ve ikizlemeler adla m, t,r.

Yüklemi ikileme ikizlemelere dayal, tümceler ad tümcesidir.

õ nanc,n, idealizmin, hepsi hepsi tabiatla *sarma dola* .ö (DE/AD: 212)

õ Sular bir insanl,k ark,s, söylemek istercesine *k,m,l k,m,ld*,.ö (DE/G A: 110) (ko açs,z)

õ Karpuzlar, kavunlar *dizi dizi*.ö (DE/AD: 154)

õ Dü üncelerim *böyük pörçük*, alg,lamalar,m çeli kili.ö (DE/AD: 211)

2.1.1.2.16. Eylemler

Eylemlerin as,l görevi, tümcede yüklem olma,t,r. Bu nedenle, çekimli eylemler tümcede genellikle yüklem görevindedir.

Yüklemi çekimli eylemlere dayal, tümcelere eylem tümcesi denir.

Eylem tümcesi bölümünde konu üzerinde daha geni çe durulaca , için, burada birkaç örnek vermekle yetinilmi tir.

õ Yal,n olarak akrebin dans,n, ve intihar,n, dile *getirece im*.ö (DE/AD: 153)

õ Güne yükseldikçe kar parças,nda dü ünceler, buzla m, dü ünceler *çözülüüyordu*.ö (DE/SÖ: 45)

õ Bal,klar meçhul denizlere *gitmi lerdir*.ö (DE/SÖ: 37)

õ Önde bir genç kad,nla bir genç adam *oturuyorlar*.ö (DE/G A: 76)

2.1.1.2.17. Eylemsiler

Eylemsiler, ko açl, ya da ko açs,z olarak, yal,n biçimde ya da durum tak,s, alarak yüklem görevinde kullan,labilir.

2.1.1.2.17.1. Eylemlikler

Eylemlikler, yal,n olarak ya da durum tak,s, alarak, yüklem i ini görürler. Yüklem olan eylemlikler adla m, t,r. Yüklemi eylemliklere dayal, tümceler ad tümcesidir.

õ Anlard,m ki lokmalar,m,n ço unu eytan *çalmaktad,r* ve hemen öbesmeleöyi çeker, eytan, kovard,m.ö (DE/SN: 224) (ko açl,, -de durum tak,s, alm,)

õ Biliyorum ki, evin bereketi günden güne *gitmektedir*.ö (DE/SN: 224) (ko açl,, -de durum tak,s, alm,)

õ O insanlar,n yollar,n, birbirine *ba lamaktad,r*.ö (DE/SÖ: 37) (ko açl,)

õ Bu kentin varl, , ona ba l, *demektir*.ö (DE/G A: 119) (ko açl,)

2.1.1.2.17.2. Ortaçlar

Ortaçlardan ancak -en, -dik, -di i, -ece i ekleriyle türeyenler yüklem olabilir. Öbür eklerle (-er, -ir, -ecek, -mi) ve bunlar, n olumsuzlar, yla türetilen ortaçlar, yüklem görevinde kullanılamaz. Çünkü o zaman, ortaçlar, n, yitirerek geniş zaman, gelecek zaman, belirsiz geçmiş zaman kipinde çekimli birer eylem olurlar. Ortaçlar yal, n ya da durum tak, s, alarak, ko açl, ya da ko açs, z olarak yüklem i ini görürler. Yüklem olan ortaçlar adla m, t, r. Yükleme ortaçlara dayal, tümceler ad tümcesidir.

Ö Nefesimi tutuyorum ölmek istermi gibi/ Ne olur Allah, m *uyandır*, beni ö (DE/SN: 228)

2.1.1.2.17.3. Ulaçlar

Ulaçlar, eylemsi niteliklerini yitirerek yüklem olabilir. Ulaçlar, n ancak bir k, sm, yüklem görevinde kullanılabılır. Ulaçlar ko açl, ya da ko açs, z olarak yüklem i ini görürler. Yüklem olan ulaçlar adla m, t, r. Yükleme ulaçlara dayal, tümceler ad tümcesidir. (Ñ)

Ö Bütün hayat, a aç tepelerine ve liyan'lar, n tropika , ,klar, yla yald, zlanan kuytular, na *çekilmi gibidir*. ö (Ko açl,)

Ö Yakla man bizi istedi inden de il bize *al, amad, ,ndan, bilmedi inden*. ö (Ko açs, z)

2.1.1.2.18. Sözcük Öbekleri

Sözcük öbe i, çe itli anlam ve yapı, ili kileriyle bir araya gelen sözcüklerden oluşu mu dilbilgisi birli idir. Sözcük öbekleri yapı, ve anlam bakımlar, ndan bir bütündür. Öbe in yapı, s, n, de i tirenleyiz; kar , lad, , kavram ya da nesne, ancak o kal, p içinde anlatılabılır.

Sözcük öbekleri, bir kavram, ya da nesneyi daha geniş , daha belirgin biçimde belirtirler, anlam, daha aydın, a kavu tururlar. Bundan ötürü, tümcenin yapı, sal ve anlamsal oluşu munda sözcük öbeklerinin rolü büyüktür.

Ad tamlamalar, yla s, fat tamlamalar, da asl, nda birer sözcük öbe idir. Ancak, belirli yapı, sal özellikleri bulundu u için, ad tamlamas, ve s, fat tamlamas, diye adlandır, r, yoruz.

Sözcük öbekleri, yüklem görevinde kullanılabılır. Bu, daha çok, ad tümcelerinde görülür.

Ö Dede demek, *art, k bir i e yaramaz ihtiyar demektir*. ö (DE/SN: 232)

Ö Ça laburnu köye *yar, m saatlik bir o vad, r*. ö (DE/SÖ: 54)

Ö Onlar *özel günlerin lüks içkileridir* çünkü. ö (DE/G A: 91)

ö Hele bu tür yollarda taksi yolculu u *en ho lanmad, ,m eydir*.ö (DE/AD: 190)

ö İmdi dört yan,n, ba layan hastaneydi ve idam sehpa,nda mallanan ilmik gibi geçmi ti boynuna, *bo ulmak üzereydi*.ö (DE/AD: 178) (ko açs,z)

2.1.1.2.19. Deyimler

Deyimler, kal,pla m, sözlerdir. Bu kal,b, de i tirmeden, tümcede yüklem görevinde kullan,labilirler.

ö Fakülteyi bitirdikten sonra bol para getirecek i lere *kulak asmad*, ve stanbul liselerinden birinde Frans,zca ö retmenli ine ba lad,.ö (DE/G A: 126)

ö Hasan, Paris'e gitmemek için *bin dereden su getiriyordu*.ö (DE/AD: 182)

ö Eczac, yine *oral, olmad*.ö (DE/AD: 208)

ö Bu dü üncelerin öteki sanatç, arkada lar, taraf,ndan da payla ,ld, ,n, görmek onu çok mutlu ediyordu ama sonuç yine *ayn, hamam ayn, tas*.ö (DE/G A: 126)

ö O dükkân, ve ilk tan, t, ,m,z günü hat,rlatt, ,ma o anda pi man oldumsa da *i i ten geçmi ti*.ö (DE/G A: 140)

2.1.1.2.20. Atasözleri

Atasözleri de yüklem görevinde kullan,labilir.

ö Hizipçili in ad, da *ötencere dibin kara, seninki benden karad,r*.ö

ö Her zaman söylendi i gibi, *acele i e eytan kar, ,r*.ö

2.1.1.2.21. Tümceler

Tümceler, yüklem olabilir.

ö Soru sormas,n, belleyenlerin ilk sorusu *öÇa laburnu nerede?ödir*.ö (DE/SÖ: 54)

2.1.1.3. Yüklemin Tümcedeki Yeri

Yarg,y, üzerinde ta ,yan yüklem, tümcenin sonunda bulunur. Bu, Türkçe sözdiziminin ba l,ca özelliklerinden ve de i mez kurallar,ndan biridir. Tarih boyunca bu durum hiç de i memi tir. Orhun Yaz,tlar,ndan günümüze de in uzanan sürede, yüklem, kurucu bir ö e olarak, tümcenin sonunda yer alm, t,r.

Bu yap,sal özellik, Türkçenin Osmanl,ca dönemine giri inden sonra, çok yararlı, ve sa lam bir dayanak olmu tur. Gerçekten, dilimize giren say,s,z Arapça ve Farsça sözcüklere kar ,n, tümcenin yap,s, de i ikli e u ramam, , bu nedenle de dilimiz varlı, ,m koruyabilmi tir. Arapça ve Farsça sözcüklerin yan, s,ra, Arap ve

Fars dillerinin birçok kurallar, da Türkçeye aktarılmış, fakat yüklem son-
bulunması, ilkesi zedelenmemiştir.

Osmanlıca'nın in a's,nda tümceyi oluşturan sözcükler genellikle Doğu
kaynaklı, oldu u halde, yüklem, ço-
lulukla, Türkçe eylemlerden kuruludur.
Satırlar, kimi zaman sayfalar boyu süren Osmanlı, in a's,nda, ba-
laçlarla eylemler
d, ,nda Türkçe sözcüklere seyrek rastlanır.

Batı dillerinin etkisi ve devrik tümcenin yaygınlaşması, da yüklem son-
olması, ilkesini de i tirmemiştir. Devrik tümce, ilgili bölümde görülece-
i gibi, anlatıma katkıda bulunmakta, fakat ana kural, etkilememektedir.

2.1.1.4. Yüklem Düşmesi

Çeşitli nedenlerle tümcede yüklem düşebilir. Bu olay, yargı, kesik
tümcelerle ortak yüklemliler, tümcelerde, soru tümcelerinin yanıtlarında görülür.

Sorulu tümcelere verilen yanıtlar yargı kavramı, ta-
dıklarından, tümce
de erindedir.

Ö Bu aynayı kaldırtmal, buradan, dedi kadın. Gülümseyerek ekledi: Bekâr
mısın?

- *Evet.* (bekar, m) (DE/G A: 83)

Ö Ne düşünüyorsun ems?

- *Hiç, hiçbir şey.* (düşünmüyorum). (DE/G A: 74)

Ö Kadın, göğüslerine kadar açık beyaz bir şeffaf giysisi **vardı**, kendisinin de
siyah bir elbisesi. (vardı) (ortak yüklemliler, cümle) (DE/G A: 82)

Ö Yıllar yıllar, **izledi**, nesiller nesilleri. (izledi) (DE/AD: 150)

Ö İnsanlar, bir kış, Hasan Dede'ye **hak verdi**, bir kış, Erefolu'na. (hak
verdi). (DE/AD: 151)

2.1.2. Özne

Tanım ve Özelliği

Yüklem bildirdiği, oluşturan hareketin yapı, olan, ya da bir durumu
gösteren tümce önesine özne denir.

Özne, eylem tümcelerinde yargı, ya da haberin kendisine yöneltilmiş oldu u
varlık ya da nesnenin, ad tümcelerinde ise olan durumundaki varlık ya da nesnenin
tümcedeki görev adıdır.

Yüklem gibi, özne de tümcenin temel ögelerinden biridir. Çekime girmiş tek
eylemden oluşan tümcelerde ad, anlaşılmaya, belirtilmese bile, özne vardır: Eyleme

ulanan ki i tak,lar, ya da ço ul tak,s, özneyi belirler. Eylemlerin üçüncü tekil ki ilerinde ki i tak,s, yoktur. Bu durum, o eylemin öznesinin üçüncü tekil ki i oldu unu kan,tlar.

Ekeylemin çekimine giren ve tek sözcükten olu an ad tümcelerinde de öznenin söylenmesi zorunlulu u yoktur. Eylem tümcelerindeki özellik bunlarda da vard,r: Birinci ve ikinci tekil ki ilerle birinci ve ikinci ço ul ki ilere ulanan ekeylem tak,lar,, üçüncü tekile ulanan ko aç, üçüncü ço ula eklenen ço ul tak,s, ve ko aç, özneyi belirler. Üçüncü tekil ko aç almasa bile, o ad,l, öznenin yerini tutar.

Öznenin ba l,ca özelli i, ad soylu olmas, ve yal,n durumda bulunmas,d,r. Adla mam, ve durum tak,lar, alm, dilbilgisi birlikleri özne olamaz. Çekime girmi , ço ul tak,s, ya da tamlama tak,s, alm, sözcükler yal,n say,ld, , için, bunlar özne olabilir.

ö *nsanlar,n bir k,sm*, Hasan Dede'ye hak verdi, bir k,sm, E refo lu'na.ö (DE/AD: 151)(tamlama tak,s, alm,)

ö *Bu dünyan,n insanlar*, kendi yapt,klar, silahlar,n korkusuyla ya amazlar.ö (DE/SÖ: 11) (tamlama tak,s, alm,)

ö *Tünemekte olan kumrular*, kanat ç,rparak uçurlard,,ö (DE/SÖ: 18) (ço ul tak,s, alm, , yal,n)

2.1.2.1. Özne Türleri

Özne, hep ayn, nitelikte de ildir; de i ik nitelikler gösterir. Bundan ötürü de öznenin de i ik türleri vard,r. Bunlar a a ,da gösterilmi tir.

2.1.2.1.1. Gerçek Özne

Özne, ad tümceleriyle, yüklemi etken çat,l, eylem tümcelerinde bulunur.

Eylem tümcelerinde yarg, ya da haberin kendisine yöneldi i ö eye, ad tümcelerinde ise olan görevindeki varl,k ya da nesneye gerçek özne denir. Sözdiziminde as,l özne budur.

ö *Babam* bana her eyi anlat,rd, o zaman.ö (DE/SÖ: 32) (etken, eylem cümlesi)

ö Bir gün yak,n arkada , Hasanla tan, t,rm, t, Linda'y, *Ahmet*.ö (DE/AD: 182) (etken, eylem cümlesi)

ö *Hasan*, bir gazetede gece sekreteri olarak çal, an yazma çizme merakl,s, bir gençti.ö(DE/AD: 182) (isim cümlesi)

ö Çünkü *Metallice* en insanc,l gruplardan biridir.ö (DE/SN: 227) (isim cümlesi)

2.1.2.1.2. Sözde Özne

Edilgen çat,l, eylem tümceleriyle, edilgen çat,l, eylemsilerden kurulu ad tümcelerinde öznenin yerini tutan nesneye, sözde özne denir.

Ancak belirtisiz nesnelere sözde özne olabilir. Belirtili nesne, sözde özne görevinde kullanılamaz.

ö *znik*, tekrar tekrar seriliyordu önüne.ö (DE/AD: 146)

ö An,t,n yan,na yakla t,klar,nda babada *bir çekingenlik ve ürkeklik* seziliyordu.ö(DE/AD: 159)

ö Ak am karanl, , uzaklardan, hayaller ötesi dü sel uzakl,klardan gelirken i gal edilmi ti *vadi*.ö (DE/SÖ: 45)

2.1.2.1.3. Örtülü Özne

Edilgen çat,l, eylemlerle kurulu tümcelerde, bir yard,mc, sözcük arac,l, , ile belirtilen özneye örtülü özne denir. Bu yard,mc, sözcüklerin ba l,calar,; taraf,ndan, yüzünden, etkisiyle, nedeniyle, dolay,s,yla, vas,ta,s,yla, ötürüü sözcükleridir.

ö Zamanla ödebiyat izniö okuldaki bütün ö retmenler *taraf,ndan* ö renildi.ö (DE/G A: 128)

Bu tümcede ö retmenler örtülü özne, edebiyat izni sözde öznedir.

ö Bu s,rada ilaç kolisi de çocuk *taraf,ndan* haz,rılan,p ba lanm, t,.ö(DE/AD: 170)

Bu tümcede çocuk örtülü özne, ilaç kolisi sözde öznedir.

ö Bugünse bütün kutsall,klar görünmez eller *taraf,ndan* karalanm, .ö (DE/G A: 102)

Bu tümcede görünmez eller örtülü özne, bütün kutsall,klar sözde öznedir.

ö ki köy halk, toprak *yüzünden* birbirine girdi, be i a ,r yirmi ki i yaraland,.ö (DE/G A: 88)

Bu tümcede toprak örtülü özne, be i a ,r yirmi ki i sözde öznedir.

2.1.2.1.4. Ortak Özne

S,ral, tümcelerde, tümcelerin birinde bulunup da hepsiyle ilgili olan özneye ortak özne denir. Ortak özne ba ,ms,z s,ral, tümcelerde, ba ,ml, s,ral, tümcelerde, karma s,ral, tümcelerde bulunur.

ö *Sopal, genç* kuyru undan yakalad, ve (*sopal, genç*) yukarı, kald,rd, onu.ö(DE/SÖ: 15) (ba ,ml, s,ral, tümce)

ö (*ben*)Ba ,m, kald,rd,m, (*ben*) de nek bulma ümidimi yenilemek için çevreme bak,nd,m; (*ben*)y,lan, b,rakt, ,m yeri kestiremedim.ö (DE/SÖ: 16) (ba ,ms,z s,ral, tümce)

ö *Annem*, tarladaki mahsulün, (*annem*) a açlardaki meyvelerin tamam,n, toplatmazd,.ö(DE/SN: 225)(ba ,ms,z s,ral, tümce)

ö Tam türkünün tad,na varaca ,m anda *k,z,m* bitiverir ve (*k,z,m*) radyonun veya (*k,z,m*) televizyonun dü mesini çevirir.ö(DE/SN: 224) (ba ,ml, s,ral, tümce)

2.1.2.1.5. Seslenmeli Özne

Ünlemlerden ya da ünlem niteli indeki birliklerden olu an özneye seslenmeli özne denir. Seslenmeli özne, tümcenin anlam,na duyusal,k katar, daha etkili k,lar.

ö *Ey insanlar*, kurdu unuz düzenlerle kendi kendinizi di lemekten b,kana dek sürdürün bakal,m çabalar,n,z,.ö (DE/SÖ: 12)

ö *Ey gök*, suyunu tut; *ey yer*, suyunu yut!..ö (DE/G A: 63)

2.1.2.1.6. Aç,klamal, Özne

Öznenen önce ya da sonra gelerek as,l özneyi daha belirtili k,lan birli e aç,klamal, özne denir.

Aç,klamal, özne, Bat, yaz,n, etkisiyle dilimize girmi , özellikle Edebiyat-, Cedideciler bu özne tipine yaz,lar,nda çokça yer vermi lerdir.

Aç,klay,c, ö eler, as,l öznenen ayr, dü ünülemez ve ikisi birlikte özne öbe ini meydana getirir.

A a ,daki tümcelerde as,l özne de, aç,klay,c, özne de italikle gösterilmi , aç,klamal, olan koyu yaz,lm, t,r.

ö *Da lar, ovalar, ,rmaklar, denizler, kentler, bozk,rlar, tek kelimeyle evren*, oldu undan daha gerçek olarak beynimden gözlerimin önüne ak,yor sürekli.ö (DE/G A: .65)

ö *ems, bir Mevlevî dervi i*, uzun kavu unu ba ,na geçirmi ney üflemede.ö (DE/G A: 75)

öYan,nda *kom u kad,n* vard,., *Halime teyze*.ö (DE/AD: 208)

2.1.2.1.7. Yinelenmi Özne

Öznenin, ya oldu u gibi, ya da aç,klay,c, bir kal,ba girerek yinelenmesine yinelenmi özne denir.

ö*Resimler, resimler...* cans,zd, onlar, kimseye yardım,c, olamazlard, ki.ö (DE/G A: 81)

ö*Emin, Emin* ötelere tâ ötelere bak.ö (DE/G A: 111)

õ*Deniz, evet deniz* kaç,yordu ondan.õ (DE/G A: 121)

2.1.2.1.8. Peki tirilmi Özne

Ki i ad,l, ya da ba laçla berkitilmi özneye peki tirmeli özne denir.

õ*O zaman sen*, bana içli ve ac,kl, iirler okumal,s,n.õ (DE/G A: 93)

õ *u anda o*, geçidin bütün gürültülerinden habersizdi.õ (DE/G A: 105)

õ*Ne var ki o*, bunlar,n hiçbirine ald,rmad,.õ(DE/G A: 126)

2.1.2.1.9. Kal,pla m, Özne

Öznenin, ki i ya da i aret ad,l, olan bu ile bir arada kullan,lmas,na kal,pla m, özne denir.

Tümce çözümünde, özne olan *dilbilgisi birli i ile kal,pla m, oldu u* dü ünülerek tek özne say,l,r.

A a ,daki tümcelerin özneleri, kal,pla m, öznedir.

õ*Faruk bu*, sesinde sitem var.õ (DE/G A: 74)

õ*Bir senaryo bu*, zavall,lar oynuyorlar i te rollerini.õ (DE/AD: 157)

2.1.2.2. Özne Olan Dilbilgisi Birlikleri

Her türlü dilbilgisi birli i, tümcede özne görevinde kullan,labilir.

2.1.2.2.1. Sesler

Sesler, özne olabilir. Bu durum, *dilbilgisiyle ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

õ**ğ**, dudak sesidir.õ

õ**ğ**: A ,z aç,k, g,rtlak kapal,, ses kiri leri titreimli durumda iken meydana gelen bir ünlüdür.õ

2.1.2.2.2. Heceler

Heceler, özne olabilir. Bu durum, *dilbilgisiyle ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

õAtatürk sözcü ündeki **A** ve **ta** anlams,z, **Türk** anlaml, bir hecedir.õ

õ**An-ka-ra**, Ankara sözcü ünün üç heceye ayr,lm, biçimidir.õ

2.1.2.2.3. Tak,lar

Tak,lar, özne olabilir. Bu durum, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

õ**i** ve **-si** iyelik tak,lar,d,r.õ

õ**im**, benim sözcü ünde tümleyen tak,s,d,r.õ

2.1.2.2.4. Ekler

Ekler özne olabilir. Bu durum, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

õ*ip* ulaç ekidir.ö

õ*i* çok i lek bir ektir.ö

õ*lik*, yap,m ekidir.ö

2.1.2.2.5. Adlar

Adlar, özne olabilir.

õ*Baba*, hiçbir ey söylemeden o lun yan, ba ,nda yürüyordu.ö (DE/AD: 159)

õ *nsanlar*, bu a ,n içine dü üyorlar ve ç,rp,narak can veriyorlard,,ö (DE/AD: 161)

õ*Dünya*, çöl ortas,nda kurulmu , buluttan bir çad,r, uzakla t,kça uzakla ,yor.ö (DE/AD: 167)

õ*Anneler*, çocuklar,na kumrular,n öyküsünü anlat,rd,,ö (DE/SÖ: 23)

2.1.2.2.6. Ad Tamlamalar,

Ad tamlamalar,, özne olabilir.

õ*Anam,n, babam,n ve bütün dostlar,m,n sesleri* sanki bu seste yo unla m, .ö (DE/G A: 110)

õ*Denizin yosun kokusu, s,cakl, ,* bir bahar havas,na dönü türüyordu.ö (DE/G A: 114)

õ*Kurtar,c,n,n eli*, örümcek a lar,n, topluyor.ö (DE/AD: 161)

õ*K,z,n babas,,* tabancas,n, beline koyup, o lan, aramaya ç,km, , gördü ü anda vuraca ,na yeminler ederek.ö (DE/AD: 189)

õ*Gecenin karanl, ,* ha da ,ld,, ha da ,lacak.ö (DE/AD: 172)

2.1.2.2.7. S,fatlar

S,fatlar adla arak özne olabilirler. S,fatlar,n adla mas,; s,fat tamlamas,nda tamlanan,n dü mesiyle, ço ul tak,s, ulanarak, durum tak,lar, alarak, ad tamlamalar,nda tamlayan ya da tamlanan görevinde kullan,larak, ekeylemin çekimine girerek gerçekle ir.

Bunlardan özne olabilenler; s,fat tamlamas,nda tamlananlar, kullan,lmayanlar, ad tamlamalar,nda tamlanan görevindekiler ve ço ul tak,s, ulananlard,r.

õ *htiyar*, yan,ndakinin kendisiyle ilgilendi ini görerek konu mas,n, sürdürüyor.ö (DE/AD: 195)

õ*Genç* çarp,lm, gibi f,rlam, yata ,ndan.ö (DE/SÖ: 52)

õ*Namussuz*, kad,y, bile dize getirir.ö (DE/G A: 77)

2.1.2.2.8. S,fat Tamlamalar,

S,fat tamlamalar,, adla arak özne olabilir.

õ *htiyar dünya*, kuru ve titrek bacaklar,yla insanlar, dara açlar,na götürüyor.ö(DE/G A: 95)

õ *Aksakall, adam*, giri in önünde durup arkas,na bakt.,ö (DE/G A: 107)

õ *Kafas,nda yank,lanan dü ünceler*, sulara yans,yan güçlü güne , , ,nda belli belirsiz bir ak perde gibi titre iyordu.ö(DE/G A: 110)

õ *Zavall, tu lar*, kendi iradeleriyle hareket ettiklerini san,yorlar ve sevinçle inip kalk,yorlar.ö (DE/AD: 158)

õAvluda, *güzel ve temiz giyimli bir inzibat eri* duruyordu.ö(DE/AD: 162)

õ *Uzun boylu, sar, saçl, adamlar, boyal, ve buru buru yüzlü kad,nlar*, ba lar,n, kürk mantolar,n,n tüyelerine gömerek geçiyorlar küme küme.ö (DE/G A: 71)

õ çimde *garip bir duygu* belirdi.ö (DE/SÖ: 12)

2.1.2.2.9. Ad,llar

Ad,llar, özne olabilir.

õ *O*, gidip oyun kâ ,tlar,na s, ,nm, t, ve yeni bir dil õ renerek yeni bir dünya kurmu tu.ö(DE/G A: 122)

õ *Bunlar*, ülkemizi ula t,rmak istedi imiz ça da uygarl, ,n çizgileridir.ö (DE/AD: 161)

õ *Bu*, bir insan,n oturu undan çok, bin y,ll,k kof bir ç,nar,n, devrili ine benziyordu.ö (DE/AD: 162)

õ *Öteki*, belirgin biçimde gülümsüyor.ö (DE/AD: 196)

2.1.2.2.10. Belirteçler

Belirteçler, adla arak özne olabilir. Bu durum, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

õ *Hemen*: Eylemin, vakit geçirmeksizin k,l,nmas,n, belirtir.ö

õ *Yine*, dünmek manas,na gelen eski yan- fiilinden gelmi tir.ö

2.1.2.2.11. lgeçler

lgeçler, adla arak özne olabilir. Bu durum, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümceler* de görülür. çin, gibi, göre, çok kullan,lan ilgeçlerdir.

õ *Bu kadar* m,, hepsi bu kadar m,? Ba ka, ba kaö (DE/G A: 110)

2.1.2.2.12. Ba laçlar

Ba laçlar, adla arak özne olabilir. Özne görevinde kullan,l lar,, daha çok, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

ö*Lâkin* çok kullanılan bir bağlaçtır Yakup Kadri'de.ö

ö*De*, kimi edatlardan, bağlaçlardan, zarflardan sonra gelerek belirtici olur.ö

2.1.2.2.13. Ünlemler

Ünlemler, adla arak özne olabilir. Özne görevinde kullanılır, genellikle, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

ö*Hay hay,m* gitti, *vay vay,m* kaldı.ö

ö*E! ler* söze belenme, be nememe, sevinme, ama, kizma, acı, duygular, katar.ö

2.1.2.2.14. Yansımalar

Yansımalar, adla arak özne olabilir

öSalonda *ç,t* yoktu.ö (DE/G A: 108)

2.1.2.2.15. Kileme ve kizlemeler

kileme ve kizlemeler, özne olabilir.

öBizde öyle *alavere dalavere* yok.ö (DE/G A: .81)

öZaten *çoluk çocuk* yoktu.ö (DE/AD: 201)

2.1.2.2.16. Eylemler

Çekimli eylemler, adla arak özne olabilir. Özne görevinde kullanılır, genellikle, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

ö*Süslenmi* , öEtraf süslenmi ö tümcesinde edilgendir; çünkü etraf, bakalar, süslemi tir.ö

ö*Çal, acaks,n*, gelecek zaman kavramıyla birlikte emir de bildirmektedir.ö

2.1.2.2.17. Eylemsiler

Eylemsiler, özne olabilir.

2.1.2.2.17.1. Eylemlikler

Eylemlikler, adla arak özne olabilir.

ö*Konu mak* gelmiyordu içimden.ö (DE/AD: 142)

2.1.2.2.17.2. Ortaçlar

Ortaçlar, adla arak özne olabilir.

öBurada bulduklar, sevgilileri sonralar, *kendilerine e edinenler* de az dildi.ö (DE/AD: 160)

ö*Binadan gelen* yürek paralayıcı, bir çalı, daha!ö

2.1.2.2.17.3. Ulaçlar

Ulaçlar, adla arak özne olabilir. Özne görevinde kullanılır, genellikle, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

õ *Binip*, -ip ekiyle türemi bir ulaç,t,r.ö

õ *Olmak üzere*, kal,pla m, bir hal ulac,d,r.ö

2.1.2.2.18. Sözcük Öbekleri

Sözcük öbekleri, özne olabilir.

õ *Hiçbir zaman bunun fark,na varamayan Hasan*, Paris'e gitmemek için bin dereden su getiriyordu.ö (DE/AD: 183)

õ O zaman *odas,nda birinin bulundu unu anlayan doktor*, ba ,n, kald,r,p bakt,.ö (DE/AD: 176)

õ *Bunu gören adam*, yeni bir ümide kap,ld,.ö (DE/AD: 177)

õ *Eski ça ma aralar,n, and,ran karanl,k dehlizler*, imdi sevgi ve ümit ürettiyordu.ö (DE/AD: 179)

õ *Aynalar,nda beni saklayan, raflar,nda kitaplar,m kalan, tavan aralar,ndan ya murlara bakt, ,m, pencerelerinden im ekleri gördü üm, kap, e iklerinde karlar, çi nedi im evler* kovdu beni.ö (DE/SÖ: 49)

2.1.2.2.19. Tümceler

Ba ,ms,z yarg, anlatmayarak adla an yantümce ve içtümceler, özne olabilir. Tümceden olu an özneler, kayna ,k tümcelerde bulunur. Özne görevindeki yan tümceler:

õ *Zî an han,msa* bir ta kesilmi sanki.ö (DE/G A: 137)

õ *Dükkânda bulunan arkada lar ise*, can kula ,yla Arif beyi dinliyorlard,.ö (DE/G A: 131)

õ *Onlarsa* kendi iradeleriyle gittiklerini ve birbirlerini yediklerini san,yorlar.ö (DE/AD: 157)

õ *Adam,n ise* hiçbir eye ald,rd, , yoktu.ö (DE/G A: 108)

õ *Bizim durumumuzsa* gittikçe kötüle ti ve kötüle meye devam ediyor.ö (DE/AD: 210)

2.1.2.3. Özneyle İlgili Özellikler

Öznenin kullan,m,nda birtak,m özellikler vard,r.

1. Tümcenin öznesi ki i ad,llar,ndan biri ise, yüklem sonundaki ki i tak,s, özneyi belirtse bile, özne ayr,ca söylenebilir.

õ *Onlar*, bu koku mu ve ac,mas,z düzene yeni bir ekil *vermeliler*.ö (DE/G A: 93)

õ *Ben* senin ac,dan ve kinden k,zarm, yanaklar,n, *öpmeliyim*.ö (DE/G A: 93)

õ*Sen* ba kalar,n,n duyamad, ,, anlayamad, , bir dille *konu uyorsun*.ö(DE/G A: 94)

õToplumun ac,mas,zca öldürdüklerine *biz* yeniden hayat verme e *çal, t,k*.ö (DE/G A: 109)

õ*Biz* türbeye gitti imizde, oradan ayr,l,rken ayakkab,lar,m,z,n tozunu bile *silkelerdik*.ö (DE/SÖ: 53)

2. Özne ki i ad,lar,ndan biri ise, söylenmeyebilir. Yüklemin sonundaki ki i tak,s, ya da ko aç özneyi belli eder.

õBak, lar,n, merakla kar ,s,ndaki adam,n yüzünde *gezdiriyordu*.ö (Özne: O) (DE/G A: 113)

õKentin bütün girdisini ç,kt,s,n, da *ö rendim*.ö (Özne: ben) (DE/G A: 116)

õnsanlara bak, lar, *derindir, hislidir, anlaml,d,r*.ö (Özne: Onun) (DE/SÖ: 22)

õBe vakit namaz,n, *k,lard*,, orucunu *tutard*,.ö (Özne: O) (DE/G A: 91)

3. Özne bir ki i ad,l, olup da tümcede belirtilmemi se, ki i ad,l,n,n yerini tutan özne, ayr,ca söylenebilir.

õKollar,nda öldürdü ü gerçek insandan, yeni bir gerçek insan ç,kard, , için ebedi hayat yolunda i aret olma görevini alabilirdi *bu a aç*.ö (DE/SÖ: 36)

õ*Zavall, tu lar*, kendi iradeleriyle hareket ettiklerini san,yorlar ve sevinçle inip kalk,yorlar.ö (DE/AD: 158)

õ*htiyar dünya*, kuru ve titrek bacaklar,yla insanlar, dara açlar,na götürüyor.ö(DE/SÖ: 95)

4. Özne bir ki i ad,l, ise, hem ad,l, hem de yerini tuttu u özne birlikte söylenebilir. Bu tür özneler, açıklamal, özne niteli indedir.

õ*Sen* içinin mutlulu unu, huzurunu yitirmi sin *karde im*.ö (DE/G A: 100)

õ*Sen*, gerçekle hayali birbirine kar, t,r,yorsun *evlat*.ö (DE/G A: 110)

5. Bir tümcede birden çok özne bulunabilir. Birden çok özne, ortak yüklemli tümcelerde görülür. Ortak yüklemli tümceler ise, s,ral, tümcelerden olu ur.

õ*Ya l,lar* bastonlar,na dayana dayana, *çocuklar* a laya güle, *kad,nlar* aralar,nda f,s,lda arak Ça laburnuna geldiler.ö (DE/SÖ: 55)

õNedense *Himmet*, tozlu ve y,rt,k pantolonuyla, *kar,s, da* soluk basma entarisiyle duruyor önümde.ö (DE/AD: 192)

õ*Çocuklar,, han,m,, akrabalar,, kom ular*, binlerce hayale dönü tü.ö (DE/AD: 167)

2.1.2.4. Özne ile Yüklem Kaynaşması,

Kimi tümcelerde, özne ile yüklem kaynaşık durumdadır. Bu tür tümcelerde özne ile yüklemi ayırma olanaksızdır, yoktur.

Bu özellik, genellikle, zaman kavramı, veren ve tamlama biçiminde olan ad tümceleriyle kimi eylem tümcelerinde görülür.

Aşağıdaki tümceler bu niteliktedir.

• *Üsküdarın cıltla m, sesinin ilk hayat müjdesi.* (DE/SÖ: 25)

• *Boğazdaki gölgeyle sarma dola bu kafa.* (DE/SÖ: 25)

• *Bu kez emsâl seslenen başka bir kızı.* (DE/G A: 74)

• *Kızgın bir deve gibi höyküren benlik.* (DE/AD: 146)

2.1.2.5. Öznenin Yazılması,

Öznenin yazılmasında birtakım özelliklere dikkat etmek ve belli kurallara uymak zorunluluğu vardır. Bunlara önem verilmezse, tümceden ters anlam çıkabilir.

1. Özneyi belli etmek için, genel olarak, öznenin sonra virgül konulur.

• *Günlerdir hastanede çocuğunun başında uykusuz ve yar, aç bekleyen kadınca, z, bir hayalet gibiydi.* (DE/AD: 178)

• *Adam, i te ta o zaman yitirmi ti doktorlara olan güvenini.* (DE/AD: 179)

• *Yan, başındaki beyaz, genç, yüzünü âdeta pencere camına yapıtırmış, d, ar, s, n, seyrediyor.* (DE/AD: 212)

• *Ben, sana Ermi Yusuf diyorum.* (DE/G A: 64)

2. Özne birden çoksa, birbirlerinden virgülle ayrılır.

• *Çağlaburunun da genç kızlar, delikanlılar, kadınlar, erkekler, çocuklar gece basana dek Altın Beğleri konu tular.* (DE/SÖ: 55)

• *Cinler, periler, mezarlardan çıkan ölümler üzerime çullanıyor.* (DE/SÖ: 14)

• *Aynalarda beni saklayan, raflarda kitaplar, kalan, tavan aralarından ya murlara baktım, pencerelerinden imlekleri gördüm, kap, e iklerinde karlar, çi nedi im evler kovdu beni.* (DE/SÖ: 49)

3. Kısık tümcelerde, özne ile yüklem arasında fazla sözcük girmemesi tümcelerde, öznenin sonra virgül konmayabilir.

• *htiyar gidip bir kazma getirdi.* (DE/SÖ: 15)

• *Küçükken göstermi ti babam.* (DE/SÖ: 35)

• *ems kendini Alman fabrikasında buluyor.* (DE/G A: 77)

ö **znik** onu görünce aya ,na dü tü.ö (DE/AD: 149)

4. Öznenin, tümcenin öbür ö eleriyle kar, abilece i durumlarda öznenen sonra noktal, virgül konulur.

ö **Da da seçilip gelen kumlar**; tozlar,nda insano lunun tüm benli ini yenileyecek, sorunlar,n, çözecek, yaln,zl, ,n kumlar, biçimleniyor, soru soru çözülyordu; kum taneleri yer de i tirirken, ayaklar, ad,mnan noktalarken daha da güzelle iyordu da yollar,.ö (DE/SÖ: 41)

ö **Ci erlerinde buldu u nem kokusu ve minderle en topraklar**; uzan,verdi Eflatun'un y,llarca arad, , ma araya.ö (DE/SÖ: 42)

ö **Kosova zaferiyle övünenler**; intikam ate ini yüzy,llar boyu yüreklerinde küllendirenler ve alevlendirenler...ö (DE/SN: 221)

ö **Tarih, ah tarih**; bir çember gibi dönüp durursun insanl, , ku at,p.ö (DE/SN: 221)

5. Özne tümcenin ba ,nda de il de içinde ise, öteki ö elerden ay,rt edilmesi için, iki virgül aras,na al,n,r.

ö Benim bu halimi görünce, **hem ire**, imdi hat,rılayamad, ,m bir isim yazd, elindeki kâ ,da.ö (DE/AD: 209)

ö Fakat **kap,c,**, gülümseyerek bakt, ona.ö (DE/AD: 175)

6. Özne sonda ise, öbür ö elerle kar, abilecek durumlarda, öznenen önce virgül konulur.

ö Yan,nda kom u kad,n vard,, **Halime teyze**.ö (DE/AD: 208)

7. Aç,klamal, özneler, as,l öznenen ve birbirlerinden virgülle ayr,l,r.

ö Da lar, ovalar, ,rmaklar, denizler, kentler, bozk,rılar, **tek kelimeyle evren**, oldu undan daha gerçek olarak beynimden gözlerimin önüne ak,yor sürekli.ö (DE/G A: 65)

ö ems, **bir Mevlevî dervi i**, uzun kavu unu ba ,na geçirmi ney üflemede.ö (DE/G A: 75)

8. Ortak yüklemli tümcelerde, özneler aras,na virgül konulur.

ö **Odada düzgün bir yatak, eski bir dolap, bir a aç sandalye, üstü mermer bir masa ve üzerinde kirlil bir su barda ,, yar,s, yanm, naylon bir çöp sepeti** vard,.ö (DE/SÖ: 29)

ö **Çocuklar,, han,m,, akrabalar,, kom ular**, çevresinde dizilip, sessiz bak, lar,yıla onu ebedî yolculu a u urluyordu.ö (DE/AD: 166)

öÇocuklar,, han,m,, akrabalar,, kom ular, binlerce hayale dönü tü.ö (DE/AD: 167)

9. Birden çok özneli tümcelerde, anlam kar, mas, olas,l, , varsa sonuncu özneden sonra virgül konur.

öTevrat, Zebur, ncil ve Kur'an, yapraklar,n, h, ,rdatarak geçip gidiyorlar önümdenö (DE/G A: 63)

öMûsalar, brahimler, sâlar, Firavunlar, Nemrutlar, tart, malar,n, bitirdikleri yerden tekrar ba l,yorlar kafamda.ö (DE/G A: 65)

10. Ki i ad,l,n,n tekil ya da ço ul üçüncü ki isi, ya da i aret ad,llar,ndan biri özne ise, özneden sonra virgül konulur.

öOnlar, ölen kimseyi son bir defa köyü gezdirme e getirirlerdi.ö (DE/SÖ: 57)

öO, öylece oturuyor, duvarlardaki resimlere bak,yordu.ö (DE/G A: 80)

öO, hüznü dolu türküleri hem söyler, hem a lard,,ö (DE/SN: 224)

öBunlar, ülkemizi ula t,rmak istedi imiz ça da uygarl, ,n çizgileridir.ö (DE/AD: 161)

11. Seslenmeli özne tümcenin ba ,nda ya da sonunda ise, öteki ö elerle kar, mamas, için, ba ta bulundu u zaman, kendinden sonra virgül ya da ünlem, sonda ise kendinden önce virgül ya da noktal, virgül konulur.

öEy insanlar, kurdu unuz düzenlerle kendi kendinizi di lemekten b,kana dek sürdürün bakal,m çabalar,n,z,,ö (DE/SÖ: 12)

öEy gök, suyunu tut; *ey yer*, suyunu yut!..ö (DE/G A: 63)

2.1.2.6. Özne ile Yüklem Aras,nda Uygunluk

Özne ile yüklem ki i, tekil ve ço ulluk bak,m,ndan tutarl, olu una uygunluk denir.

Tümcenin temel ö eleri olan özne ile yüklem aras,nda çe itli yönlerden ba l,l,k ve uygunluk vard,r. Bunlara dikkat edilmezse, tümce sözdizimi kurallar,na ayk,r, dü er.

Özne ile yüklem aras,ndaki uygunluk iki yöndendir: Tekillik ve ço ulluk bak,m,ndan uygunluk, ki iler bak,m,ndan uygunluk.

2.1.2.6.1. Tekillik, Ço ulluk Bak,m,ndan Uygunluk

2.1.2.6.1.1. Birinci Tekil Ki ilerde Özne-Yüklem Uygunlu u

1. Özne bir ki i de olsa, bir topluluk ad,na konu uyorsa, yüklem birinci ço ul ki i olur.

Özne bir ki i ad,l, ise ve tümcede ayr,ca söyleniyorsa, **biz** ya da **bizler** biçiminde kullan,l,r.

õToplumun ac,mas,zca öldürdüklerine **biz** yeniden hayat verme e
çal, t,k.ö(DE/G A: 109)

õCiddi mi, alay m, oldu unu **biz de kestiremiyoruz** bu sözlerin.ö (DE/AD: 204)

õ**Bizler** asi oldu umuz, farklı, giyindi imiz, insanlar,n yaratt, , koku mu dünya düzenine ba kald,rd, ,m,z, dünyaya geni aç,yla bakmaya ö renebildi imiz için **d, lan,yoruz.ö**(DE/SN: 229)

2. Özne bir ki i de olsa, övünme, böbürlenme, meydan okuma, küçümseme amaç, ile birinci ço ul ki i biçiminde dü ünülür ya da kullan,l,rsa, yüklem de birinci ço ul ki iye dönü ür.

õ**Biz** bunun kuru gürültü olmad, ,n,, her eyin ritmik oldu unu **biliyoruz.ö**(DE/SN: 231)(meydan okuma)

3. Özne bir ki i de olsa, alçak gönüllük göstermek, sayg,m,z, belirtmek amaç,yla, özne yerine biz ya da bizler ki i ad,llar, kullan,ld, , ya da öyle dü ünüldü ü zaman, yüklem de birinci ço ul ki iye dönü ür.

õBu çileleri çekebilecek bir millet gelmedi henüz yeryüzüne, ama **biz çektik.ö**(DE/G A: 93)

2.1.2.6.1.2. İkinci Tekil Ki ilerde Özne-Yüklem Uygunlu u

Söze sayg, ve nezaket anlam, katmak amaç,yla, **siz** ad,l, kullan,l,r ya da özne ikinci ço ul ki i ad,l, biçiminde dü ünülürse, yüklem ikinci ço ul ki iye dönü ür.

õPadi ah,m **siz** var,n adaletle **hükmeyleyin**, bütün evliyan,n himmeti sizinle beraberdir.ö(DE/AD: 150)

õ nekli bey **siz misiniz?**ö (DE/AD: 207)

2.1.2.6.1.3. Üçüncü Tekil Ki ilerde Özne-Yüklem Uygunlu u

1. A ,r, sayg, duyulan ki ilerden söz edildi i zaman, bir ki i bile olsa, yüklem ço ul üçüncü ki iye dönü ür.(Ñ)

õMabeyinci -**Padi ah**, Hilmi Bey'i, am vali muavinli ine **tayin buyurdular.ö**

õ - **Ziya Gökalp Bey / rica ediyorlar.ö**

2. Topluluk ilgisi dü ünülen durumlarda, özne ço ul olsa bile, yüklem tekil de ço ul da olabilir.

ö stasyonlarda, vagonlar,n çevresinde dolanarak gazete vesaire isteyen y,rt,k elbiseli, kirli ayakl,, yal,nayak ba ,kabak sümüklü **çocuklar yok**.ö (DE/AD: 201)

öBugün de **yolcular geçmemi ti** bu yoldan.ö (DE/SÖ: 16)

öSonunda, **tüm insanlar** kumrularadan, iki ya am oldu unu **ö renecekler**.ö(DE/SÖ: 24)

3. Özne bir örgeenin ya da örgeenlerden ç,kan bir nesnenin ad, ve bu ad ço ul ise, yüklem tekil olur.

öBütün **yüzler gülüyor**, bütün **gözler , ,l ,s,ld**,.ö (DE/AD: 160)

öSalonu **Türkçe Frans,zca kar , ,m, sesler, dolduruyor**.ö (DE/G A: 72)

4. Ço ul eylem adlar, özne görevinde ise, yüklem tekil olur.

öÇo u zaman **b,çakla yaralamalar da olurdu** ak amlar, köy meydan,nda yak,lan büyük dü ün ate inin çevresinde.ö(DE/AD: 185)

öZaten **bütün suçlamalar** buna **dayan,yor**.ö (DE/SN: 231)

5. Hayvan ve bitkiler özne görevinde ve ço ul durumda iseler, yüklem genellikle tekil olur.

öA **açlar,n gölgesi silinmi , afaktan ald,klar, serinlik kokusuyla canlanan a açlar**, silkiniyor; **dallar,nda uyuklam, akbabalar, yarasalar** cans,z cans,z yere seriliyor.ö (DE/SÖ: 35)

öSanki **ovalar ve da lar** ayr,k otlar,yla **doluyordu**.ö (DE/AD: 163)

6. Cans,z varl,klar, ço ul durumunda ve özne görevinde ise, yüklem genellikle tekil olur.

öBahçeler parma ,mda **titriyordu**.ö (DE/SÖ: 52)

öBütün gece köyde , **klar sönmedi**.ö (DE/SÖ: 55)

7. Ço ul zaman adlar, özne görevindeyse, yüklem tekildir.

öAradan **günler geçti**.ö (DE/AD: 153)

öBöyle **ak amlar** hüzne **bo ard**, beni; sevdiklerimden uzak, al, t, ,m ortamdan uzak.ö (DE/SN: 222)

öY,**llar** bir sinema eridi gibi **geçiyor** önümden.ö (DE/AD: 197)

8. Tekil durumda ve özne görevindeki topluluk adlar,n,n yüklemi tekildir.

öArkamdan **bir millet geliyor** ad,m ad,m.ö (DE/G A: 88)

öBu may,s ikindisinde, an,t,n bulundu u tepede **epeyce kalabal,k vard**,.ö(DE/AD: 160)

9. Tümcede özne bir^{ın} üstündeki say, s,fatlar,yla belirlenmi se, yüklem genellikle tekil olur.

õ*Bu iki m,sra* belki binlerce kez *tekrarland*, içinde.ö (DE/AD: 175)

õ*Ç cocu umuz var*; ikisi o lan, biri k,z.ö (DE/AD: 197)

10. Özne belgisiz s,fatlarla tümlenmi se ve tümlenen tekilse, yüklem de genellikle tekildir.(Ñ)

õ*Her yer, her a aç / ye ildi*, fakat *her a aç / ba ka bir ye ildi*.ö

õDilimin ucuna *birtak,m sualler / geliyor*.ö

11. Özneleri ço ul olsa bile, yüklem görevinde kullan,ld,klar, zaman var, yok, gerek, lâz,m sözcükleri genellikle tekil durumda bulunur.

õ*Tanr, san,lmad,klar,na sevinenler var*.ö (DE/G A: 96)

õ *çeridekilerin* bu görüntüyle *ilgilendikleri yok*.ö (DE/AD: 175)

12. Özneleri ço ul ki i olan tümcelerde yüklem tekil ya da ço ul olabilir.

a. Ço ul öznelerin bireyleri teker teker de il de bir bütün, bir topluluk olarak dü ünülüyorsa, yüklem tekildir.(Ñ)

õ*Gençler, ihtiyarlar, dü ünelerin hepsi* muayyen bir hedefe beraber gidebilmek için *çal, ,yordu*.ö

õBöyle hücumlara *d, ar,dakiler de / yeter*.ö

b. Ço ul öznenin bireyleri teker teker dü ünülüyor ya da dü üdürülmek isteniyorsa, yüklem ço ul olur.

õ*Yabanc, askerler* ortal, , *sese bo dular*.ö (DE/G A: 80)

õ*Ak sakall,, nûr yüzlü ihtiyarlar* s,ra s,ra *dizilirler, gençler ve orta ya l,lar* onlar,n ellerini öperler ve dualar,n, *al,rlar*.ö (DE/G A: 102)

13. Tümcede birden çok özne varsa, yüklem de ço ul olur.

õTam karar,n, verdi i anda, *kar,s, ve günlerdir hastanenin darac,k yata ,na tutsak cocu u*, a ,lmaz duvarlar gibi önüne *dikildiler*.ö(DE/G A: 174)

õÇa laburununda *genç k,zlar, delikanl,lar, kad,nlar, erkekler, çocuklar* gece basana dek Alt,n Be i i *konu tular*.ö (DE/SÖ: 55)

2.1.2.6.2. Ki i Bak,m,ndan Uygunluk

Özne ile yüklem aras,nda ki i bak,m,ndan da uygunluk aran,r.

1. Tümcenin öznesi tekil ki i ise, yüklem de tekil olur.

õBir gün *Hasan*, yan,na Leyla'y, *al,p gelmi ti* Linda'ya.ö(DE/AD: 183)

õBeklenmeyen bir davran, la Bo az'a *sar,l,yor gölge*.ö (DE/SÖ: 24)

2. Tümcede birden çok özne bulundu u zaman, öznelerden biri tekil ya da ço ul birinci ki i ad,l, ise, yüklem birinci ço ul ki i olur.

õ*Halime teyzeyle ben*, Laleli'deki Kar apartman,na *gittik*.ö (DE/AD: 209)

3. Tümcede birden çok özne bulundu u zaman, öznelerden biri tekil ya da ço ul ikinci ki i ad,l, ise, ya da tekil ve ço ul ki i ad,llar, ayn, tümcede özne görevindeyse, yüklem ço ul ikinci ki i olur.

õ*Siz de mesuttunuz, biz de*.ö

õYoo, dedim, *ben* bizi, *siz de* sizi *yaz,n,z*.ö

4. Tümcede birden çok özne bulundu u zaman öznelerden biri tekil ya da ço ul üçüncü ki i ad,l, ise, yüklem ço ul üçüncü ki i olur.

õOnlar *han,m, evlâtl,k* bir türlü birbirinden ayr,lmayarak *ula ,yorlard*,.ö

õOnlar, *dördü de gülü üyorlard*,.ö

5. Tümcede öznelerin her ikisi ya da üçü tekil ya da ço ul birinci, ikinci, üçüncü ki i ad,l, ise, yüklem ço ul birinci ki i olur.

õ*Siz de, o da, biz de* rahat ederiz.ö

õ*Biz* içerde, *onlar* d, ar,da çile çekmi tik.ö

Uyar,:

Tümcede öznelerin bir k,sm, tekil ya da ço ul birinci, ikinci, üçüncü ki i ad,l, bir k,sm, da ki i ad,l, d, ,nda bir dilbilgisi birli i ise, yüklem üçüncü tekil ki i olur.

6. Belgisiz ad,llar birinci ço ul ki i iyelik tak,s, al,p da özne görevinde kullan,l,yorsa, bunlar,n yüklemeleri üçüncü tekil ya da birinci ço ul ki i olur.

õ*Hepimiz kad,nd,k*, elimiz k,sa, kolumuz k,sa.ö (DE/AD: 189)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2.1. TÜMCENİN YARDIMCI ÖGELERİ

TÜMLEÇLER

Tümleç sözcüünün sözlük anlamı, tümleyen demektir. Sözdiziminde ise, yüklem anlamı, türlü yönlerden (zaman, nicelik, nitelik, yer, soru, yönelme, bulunma, ç, kma, ilgi...) belirleyen, s, n, rlayan, anlam, daha belirginle tiren ö elere denir. Tümleçler, anlam yönünden, yüklemle ba , nt, l, d, r.

Yüklem ile özne, tümcenin temel ö eleridir. Tümleçler ise yard, mc, ö eleridir.

Daha önce görüldü ü gibi, tümcenin kurulmas, için yüklemle özne yetmektedir. Ancak, özne-yüklem kal, b, içindeki tümce, anlam yönünden s, n, rl, d, r. Dü ünçe ve duygular, ayr, nt, lar, yla anlatma olana , yoktur. te bu olana , tümleçler sa lar. Tümleç alm, bir tümcede anlam, n yetersiz ya da eksiksiz kal, , söz konusu olamaz. Böyle bir yetersizlik varsa, bu, tümcenin kal, b, ndan de il, onu söyleyen ya da yazan, n güçsüzlü ünden ötürüdür.

Türkçede dört türlü tümleç vard, r: Nesne (düz tümleç), dolayl, tümleç, belirteç tümleci, ilgeç tümleci.

2.2.1. Nesne

Tan, m, ve Özelli i

Yüklem etkisini üzerine alan, öznenin yapt, , eylemden etkilenmi varl, k ya da niteli i gösteren tümce ö esine nesne denir.

Nesne, etkilenme ve edilgenlik kavram, ta , r. Nesnenin bulundu u her tümcede bir etkilenme vard, r; bu etkilenme, nesne arac, l, , ile belirtilir.

Bir tümleç türü olarak, nesneye düz tümleç de denir.

Nesne, geçi li eylem tümcelerinde bulunur. Ancak, yüklemi geçi li çat, daki eylemsilerden olu an ad tümceleri nesne alabilir.

A a , daki ad tümceleri bu niteliktedir.

öNefesimi tutuyorum ölmek istermi gibi/ Ne olur Allah, m uyand, r **beni.**ö
(DE/SN: 228)

2.2.1.1. Nesne Türleri

2.2.1.1.1. Yapı,lar,na Göre Nesne Türleri

Nesneler, yapı,lar,na göre, iki türdür: Belirtisiz nesne, belirtili nesne.

2.2.1.1.1.1. Belirtisiz nesne

Geçili eylemlerle kurulu tümcelerde yapı,na durumdaki nesneye belirtisiz nesne denir.

Belirtisiz nesne hiç bir durum tak,s, almaz ve anlam bakım,ndan belirsiz bir varlık, ya da nitelik i gösterir. A a ,daki tümcelerin nesneleri, durum tak,s, almam, belirtisiz nesnedir.

Kimsemeye *Allaha,smarlad,k* demiyorum, sana bile.(DE/G A: 89)

ö*Bunlarda, kurtlar,n, ku lar,n hakk, vard,r. Onlar,n hakk,n, al,rsak bize beddua ederler*ö derdi.(DE/SN: 225)

ö*Bu kent uyurgezerler kentidir.*ö demi ti otelci.ö (DE/SÖ: 30)

ö*Denizler mürekkep, a açlar kalem olsa ve bunlara bir o kadar, daha eklense Rabbinin kelimeleri tükenmez,* diyor Allah.ö (DE/G A: 63)

ö*O, kendini bütünüyle iire vermek* istiyordu.ö (DE/G A: 125)

2.2.1.1.1.2. Belirtili nesne

Geçili eylemle kurulu tümcelerde -i durum tak,s, alm, olan nesneye belirtili nesne denir. Belirtili nesne, anlam bakım,ndan, belirli bir varlık, ya da nitelik i gösterir. Eylemin hangi varlık, ya da nitelik üzerinde etkili oldu u belirtili nesne ile belli edilir.

A a ,daki tümcelerin nesneleri, -i durum tak,s, alm, belirtili nesnedir.

öGeçenlerde televizyonda *Rage Against The Machine'in bir klibini* izliyordum.ö (DE/SN: 229)

öK,r,m,z, , ,klar, *çocuklu umdaki gün bat, lar,n,* an,msatt, bana.ö (DE/SÖ: 29)

öYaln,z *yüre imi* sana veriyorum, *yüre imi* insanlara b,rak,yorum ve ben bir yerlere gidiyorum.ö (DE/G A: 89)

öBabam *bunlar,n köstebek y, ,nlar, oldu unu, köstebe in yeralt,nda ya ad, ,n,, bitkilere zarar verdi ini* anlatt,.ö (DE/SÖ: 15)

ö*Paras,zl, ,m,, i arad, ,m,, eski ceketimi, yamal, pantolonumu* unutmu tum.ö (DE/SÖ: 59)

öAnadolu'nun çe itli yörelerinden gelmi fukara insanlara bakarak *içimdeki garipli i* daha da yo unla t,raca ,m.ö(DE/SN: 217)

Uyar,:

Edilgen çat,l, eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne bulunmaz.

2.2.1.1.2. Kullan,m,lar,na Göre Nesne Türleri

Kullan,m,lar,ndaki özelliklerine göre üç türlü nesne vard,r.

2.2.1.1.2.1. Ortak Nesne

S,r,al, tümcelerde, tümcelerden birinde bulunup da hepsiyle ilgili olan nesneye ortak nesne denir.

ö*Bunu* iyice biliyordum ve (*bunu*) bütün ç,plakl, ,yla hat,r,l,yordum.ö (DE/SÖ: 17)

ö*Anar iyi* bitirdim, (*anar iyi*) bitiriyorum, (*anar iyi*) bitirece im.ö(DE/SN: 236)

öBir gün çal, malar,m,n bir sonuç vermedi ini görerek, *yumruklar,m,* s,kt,m ve (*yumruklar,m,*) cama vurdum, vurdum.ö(DE/SÖ: 12)

2.2.1.1.2.2. Aç,klamak Nesne

As,l nesneyi daha belirtili k,lan birli e aç,klamal, nesne denir. Aç,klay,c, nesne, as,l nesneden sonra gelir. Bu aç,klay,c, nesne, as,l nesneden ayr, dü ünülemez ve ikisi birden nesne öbe ini olu turur.

A a ,daki tümcelerde as,l nesne de, aç,klay,c, nesne de italikle gösterilmi tir.

öAnkara'dan nas,l getirece im *bunca paray,, be yüz bin.*(*liray,*)..ö (DE/G A: 99)

ö*Gözlerimi, oyulmu gözlerimi* geceye çevirip afa , bekliyorum.ö (DE/SÖ: 34)

ö*Ye illi i, kurtar,c, ye illi i* göremiyorum.ö (DE/SÖ: 44)

2.2.1.1.2.3. Yinelenmi Nesne

Nesnenin, ya oldu u gibi, ya da de i ik kal,ba girerek yinelenmesine yinelenmi nesne denilir. A a ,daki tümcelerdeki nesnelere, bu türdendir.

ö*Seslen, seslen,*ö diyorum.ö(DE/SÖ: 14)

ö*Ekmek ekmek*ö isteriz.ö(DE/G A: 77)

ö oför, taksinin ön kap,s,na dikilmi ba ,r,yor; *-Kad,köyø iki ki i, Kad,köyø iki ki i!*ö (DE/G A: 76)

2.2.1.2. Nesne Olan Dilbilgisi Birlikleri

Her çe it dilbilgisi birli i tümcede nesne görevinde kullan,labilir. Nesne olan dil birlikleri adla m, t,r.

2.2.1.2.1. Sesler

Sesler, tümcede belirtili ya da belirtisiz nesne olabilir.(Ñ)

õÜnlülerle biten sözcüklerle bitirirken *ıder y olur.ö*

õnsan sesinin gelişmesiyle u ra an an ve fonetik bilgileri, vokalleri volüm ve rezonans bak,m,ndan s,n,fland,r,rken, tam ve mükemmel ses olarak *aoy*, kabul eder.ö

2.2.1.2.2. Heceler

Heceler, tümcede belirtili ya da belirtisiz nesne olabilir. Hecelerden olu an nesnelere, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

Lâz,m sözcü ünde *lâoy*, uzatarak okuyunuz.

2.2.1.2.3. Tak,lar

Tak,lar belirtili ya da belirtisiz nesne olabilir. Tak,lardan olu an nesnelere, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

õ-den, üçüncü türlü ad tamlamalarında tümleyiciye eklenir.ö

õ-meyin, buyurma kipindeki olumsuzluk eki olan -meyin yerinde kullan,lm, t,r.ö

2.2.1.2.4. Ekler

Ekler belirtili ya da belirtisiz nesne olabilir. Eklerden olu an nesnelere, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

õ-mek çok i lektir. Bütün eylem kök ve gövdelerine gelir, kal,n hecelerden sonra *-mak* olur.ö

2.2.1.2.5. Adlar

Adlar, geçi li eylemlerle kurulu tümcelerde hem belirtili hem de belirtisiz, geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde ise belirtisiz nesne olurlar.

õSonra, sonra *sesimizi* bütün bir ülkeye duyurmal,y,z.ö (DE/G A: 93)

õNe var ki *duygular,m,z*, d, a vuram,yoruz.ö(DE/AD: 194)

õ ems, ci erlerini bir körük gibi kullanarak üflüyor *neyi*.ö(DE/G A: 75)

õÇe itli sanat dergilerinde *ürleri* yay,mlan,yormu .ö (DE/AD: 134)

õOndan sormak istedi i çok eyler vard, ama *dili* varm,yordu.ö (DE/AD: 147)

õSan,r,m u üzerimdeki lacivert elbiseler al,p getirdi *bu kokuyu*ö (DE/AD:

2.2.1.2.6. Ad Tamlamalar,

Ad tamlamalar,, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne, geçi li edilgen çat,l, eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne olurlar.

õOrtas,nda bir zambak y,ld,z,, etraf, tahta ç, larla çevrili, topra , nemli, da larla gözgöze olan okulumuzun bahçesinde duyard,k *sümbül kokular,n*,ö (DE/SÖ: 33)

õ*Dünün an,lar,n,, yar,n,n ümitlerini* ona anlat,yorum; a lamadan, üzüntümü belli etmeden, onu küçümser görerek anlat,yorum.ö (DE/SÖ: 34)

õ *çlerin içlerini, ötelere ötesini* kucaklamal,yd.,ö (DE/AD: 146)

õ*Çeviri kitab,n*, ald,m elimi uzatarak.ö (DE/G A: 139)

õEve geldi imde *cebimdeki paralar*, sayd,m, ekmekçi *ekmek paras,n*, kesmemi ti.ö (DE/SÖ: 59)

2.2.1.2.7. S,fatlar

S,fatlar, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne, geçi li edilgen çat,l, eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne olurlar.

õO anda al,nacak bir bakraç su, *alt,n* olurmu .ö (DE/G A: 91)

õTa lam, lar *genci*.ö(DE/SÖ: 57)

2.2.1.2.8. S,fat Tamlamas,

S,fat tamlamalar,, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde hem belirtili nesne hem belirtisiz nesne, geçi li edilgen çat,l, eylemlerle kurulu tümcelerde ise belirtisiz nesne olur.

õGözleri hiç k,m,ldam,yor, çenesi k,s,lm, bekliyordu, *umutsuz bir gelece i* bekliyordu.ö (DE/SÖ: 43)

õ*Derin bir nefes* alm, ve gözlerini bilinmeyen bir noktaya dikmi ti.ö (DE/G A: 111)

õ*Üç be paket eker* ald,m.ö (DE/SN: 236)

õTüfe in ucundan teti ine kadar *uzun bir de nek* geçirdi.ö (DE/SÖ: 32)

õ*Çe itli hayvan ansiklopedileri* edindim.ö (DE/AD: 153)

2.2.1.2.9. Ad,llar

Ad,llar, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne, geçi li edilgen çat,l, eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne olur.

õKöprüden geçince, yaz,n ürünlerini toplamak dü üncesiyle imdiden davranan ye il çay,rl,k kar ,lard, *bizi*.ö (DE/SÖ: 33)

öBeyaz yakal,, siyah önlüklü, çamurlu ayakkabı, çocuk arkadaşlar, m yata ,mda da yalnız bırakmazlard, **beni**; bütün gece beraber olurduk.ö (DE/SÖ: 34)

öOnu elle tutulur, gözle görülür hâle getirece im.ö (DE/G A: 66)

öDans eden toplulu un içinde buluyor **kendini**.ö (DE/G A: 70)

öSezaryen sözü, **onu**, öylesine kanlı, ve ümitsiz bir dü ün ortasında, na atm, t, ki, eczaneye girdi inin bile fark,na varamam, t.,ö (DE/AD: 169)

2.2.1.2.10. Belirteçler

Belirteçler, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne, geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne olur.

Belirteçlerden olu an nesnelere, genellikle, *dilbilgisiyle kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.

öKimi zaman **bugünü** unuttur oluyorum.ö

öYarın, dü ünüyorum, **bugünü** dü ünüyorum.ö

2.2.1.2.11. İgeçler

İgeçler, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne, geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne olur.

İgeçlerden olu an nesnelere, genellikle, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

ö **leöyi** daha çok birle tirmek isteriz.ö

öEski metinlerde kadar kelimesi yerine **denlüöyi** kullanılm, lardır.

2.2.1.2.12. Ba laçlar

Ba laçlar, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne, geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne olur.

Ba laçlardan olu an nesnelere, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

ö **Ve** yaz,da s,k s,k kullanılmamalıdır.ö

öYalnız olarak **ne deöyi** kullanabiliriz.ö

2.2.1.2.13. Ünlemler

Ünlemler, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde hem belirtili nesne, hem belirtisiz nesne, geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde yalnız belirtisiz nesne olur.

ö **Vah, vah!**..ö dedim (DE/G A: 139)

öLeyla: ö **lahi Hasan!**ö dedi.ö (DE/AD: 186)(öbek)

2.2.1.2.14. Yans,malar

Yans,malar, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde hem belirtili nesne, hem belirtisiz nesne, geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde yaln,z belirtisiz nesne olur.(Ñ)

õTavanlarda bir *tak* duyuldu.ö

õÇ,t i itilmiyor, i itilmesi ihtimali de kalmam, t,.ö

2.2.1.2.15. kileme ve ikizlemeler

kileme ve ikizlemeler, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde hem belirtili nesne, hem belirtisiz nesne, geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde yaln,z belirtisiz nesne olur.

õ*Ekmek ekmek* isteriz.ö (DE/G A: 77)

õÇoluk çocu u oldu, *evi bark*, oldu, müritleri oldu.ö (DE/AD: 150)

õÜstümü ba ,m, y,karlar.ö (DE/SN: 234)

2.2.1.2.16. Eylemler

Çekimli eylemler, adla arak, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde hem belirtili nesne, hem belirtisiz nesne, geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde yaln,z belirtisiz nesne olur.(Ñ)

õGezmi ti, mi ði geçmi zaman,n hikâyesi olarak adland,r,l,r.ö

õOlmazdar, seçmeyin.ö

2.2.1.2.17. Eylemsiler

Eylemsiler tümcede belirtili ya da belirtisiz nesne olabilir.

2.2.1.2.17.1. Eylemlikler

Eylemlikler, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde hem belirtili nesne, hem belirtisiz nesne, geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde yaln,z belirtisiz nesne olur.

õSenden mi, çocuklardan m,, kendimden mi kaç,yorum, *kaçmak* istiyorum?ö (DE/AD: 194)

õBu gerçekleri *yazmak* istiyordum ama ba aram,yordum.ö (DE/AD: 198)

õVe adam, *sevmeyi* ö renmi ti.ö (DE/AD: 180)

õHeyecanla size ko mak ve mavi sulara uçan arabay, yakalamak istiyorum.ö (DE/AD: 211)(öbek)

2.2.1.2.17.2. Ortaçlar

Ortaçlar, adla arak, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne, geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde yaln,z belirtisiz nesne olur.

öDahas, *kendinin olan,, kendinden olan*, istiyordu.ö (DE/G A: 141)

öBabam *bunlar,n köstebek y, ,nlar, oldu unu, köstebe in yeralt,nda ya ad, ,n,, bitkilere zarar verdi ini* anlatt.,ö (DE/SÖ: 31)

2.2.1.2.17.3. Ulaçlar

Ulaçlar, adla arak, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne, geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne olur. Ulaçlar,n nesne olu lar,, *dilbilgisi kurallar,ya ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

ö*Gelipâi* s,k s,k kullanmay,n,z.ö

ö*Gelinceöyi* artç,l ulaç olarak adland,r,r,z.ö

2.2.1.2.18. Sözcük Öbekleri

Sözcük öbekleri, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne olur.

ö*Hükümetin istedi i yol paras,n, veremedi i için, hükümetin karayollar,nda kazma sallaya sallaya can veren baban,* anlatmal,s,n.ö (DE/G A: 93)

ö*Bir an önce muameleleri bitirip, çocu una kavu mak* istiyordu.ö (DE/AD: 180)

ö*Delili e varan bir özentiden ba ka bir ey olmad, ,n, da eklemeyi* unutmam,m.ö(DE/G A: 138)

öBabam *bunlar,n köstebek y, ,nlar, oldu unu, köstebe in yeralt,nda ya ad, ,n,, bitkilere zarar verdi ini* anlatt.,ö (DE/SÖ: 31)

2.2.1.2.19. Deyimler

Deyimler, deyim niteli inde sözler, geçi li etken eylemlerle, kurulu tümcelerde hem belirtili nesne, hem belirtisiz nesne, geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde yaln,z belirtisiz nesne olur.(Ñ)

öPatron, masraft,, *zartt, zurttu, falan filan* dedi.ö

öHer ak amüstü cumbada oturup *geleni geçeni* seyrediyorum.ö

2.2.1.2.20. Atasözleri

Atasözleri, temel tümcemsi etken geçi li ya da edilgen geçi li eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne olur. Bu tür nesnelere bulund u tümceye kayna ,k tümce denir. Kayna ,k tümcelerde temel tümcenin yüklemi, genellikle de eylemine dayan,r.(Ñ)

õAk am,n hayr,ndan sabah,n erri ye dir, derler.ö

õGörünen köy k,lavuz istemez, demi ler.ö

2.2.1.2.21. Tümceler

Yantümce ve içtümce durumundaki adla m, tümceler, geçi li etken eylemlerle kurulu tümcelerde hem belirtili nesne, hem belirtisiz nesne geçi li edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde yaln,z belirtisiz nesne olur.

Bu tür nesnelere, kayna ,k tümcelerde bulunur.

õBu kent uyurgezerler kentidir.ö demi otelci.ö (DE/SÖ: 30)

õAnalar,, õO ullah,m,n ele güne muhtaç olmadan ya amaya ba lad,kklar,n, görmeden gönlüm rahat olmayacak,ö diye tutturdu.ö (DE/SN: 234)

õKendi yaln,zl, ,ma bir ba kas,n, eklemek istemem,ö demi Kafka.ö (DE/AD: 205)

õAnnem õk,rm,z, ba l, olsayd,, bir sene sonra alt,n olurdu topraktaö dedi.ö (DE/SÖ: 15)

2.2.1.3. Nesneyle İlgili Özellikler

Nesnenin tümcede kullan,l, , ile ilgili birtak,m özellikler vard,r. Bunlar,n ba l,calar, a a ,da aç,klanm, t,r.

1. Aç,klamal, nesnelere d, ,nda, bir tümcede ayn, türden bir tek nesne bulunur. A a ,daki tümcede be belirtisiz nesne var gibi görünüyorsa da, asl,nda böyle de ildir. Bu tümce, ortak yüklemli ba ,ms,z s,ral, tümcedir, be ayr, tümceden olu mu tur. Bu nedenle, a a ,daki ba ,ms,z s,ral, tümceyi olu turan tümcelerin her birinde bir tek belirtisiz nesne vard,r.

õKalbim insan dolu, *kalbim* umut dolu, *kalbim* hasret dolu, *kalbim* umutsuzluk dolu, *kalbim* korku dolu.ö (DE/G A: 86)

õVer bana *ac,lar,m,, hüznlerimi, gözya lar,m,* önce.ö (DE/SN: 222)

Bu tümcenin ba ,ms,z tümcelere ayr,l, , öyledir:

Ver bana *ac,lar,m,* önce.

Ver bana *hüznlerimi* önce.

Ver bana *gözya lar,m,* önce.

õçlerin içini, ötelerin ötesini kurcalamal,yd.,ö (DE/AD: 146)

Bu tümcenin ba ,ms,z tümcelere ayr,l, , öyledir:

çlerin içini kurcalamal,yd.,

Ötelerin ötesini kurcalamal,yd.,

2. Ayn, tümcede de i ik türde (belirtili, belirtisiz) nesne bir arada bulunabilir. Bu tür tümcelerde önce belirtili nesne, sonra belirtisiz nesne gelir. Ancak aç,klamal, nesnelere, belirtisiz nesne belirtili nesneden önce gelebilir.

õArt,k *seni/ yazmak* istiyordum, kendimi seninle bütünlemek istiyordum.ö (DE/AD: 158)

õ*Bu gerçekleri /yazmak* istiyordum ama ba aram,yordum.ö (DE/AD: 198)

3. Bir tümcede özne ayr,ca belirtilmi se, belirtisiz nesneden önce gelir. A a ,daki örneklerde özne siyahla, belirtisiz nesne italikle gösterilmi tir.

õ*Babam* õçobanlar yak,yorö, derdi.ö (DE/SÖ: 52)

õOnlar,n uzak ülkelerdeki çocuklar,: õ*Dedelerimizin ünlü Alt,n Be i i* õÇa laburnunda kalm, , dedelerimiz *Ça laburnunu ve Alt,n Be i i say,klam, larö* derlermi .ö (DE/SÖ: 54)

õ*Kalbim* insan dolu, *kalbim* umut dolu, *kalbim* hasret dolu, *kalbim* umutsuzluk dolu, *kalbim* korku dolu.ö (DE/G A: 86)

4. Bir tümcede özne ayr,ca belirtilmi se, belirtili nesne öznenen önce de, sonra da gelebilir. A a ,daki tümcelerde özne italikle, belirtili nesne siyahla gösterilmi tir.

õBir gün *annem, benim her ak am kumrular, ürküttü ümü* duymu .ö (DE/SÖ: 19)

õ*Sopal, genç* kuyru undan yakalad, ve yukar, kald,rd, *onu*.ö (DE/SÖ: 14)

5. Edilgen çat,l, eylemler ya da eylemsilerle kurulu tümcelerde nesne, sözde özne say,l,r.

õFakat *yüzündeki k,r,lm, l,k ifadesi* silinmedi.ö (DE/G A: 133)

6. Tümcenin geli inden anlam,n kolayca anla ,labilece i durumlarda nesne söylenmeyebilir.

2.2.2. Dolayl, Tümleç

Tan,m, ve Özelli i

Eylem tümcelerinde adlar,n -e -de -den durum tak,lar,n, alarak yüklem anlam,n, yönelme(yön), kalma(yer), ç,kma(ba lang,ç) ilgilerle tümleyen tümce ö esine dolayl, tümleç denir.

Dolayl, tümleçler, anlat,m, güçlendiren ö elerdir. Tümcede bulunmalar, her zaman zorunlu de ildir. Ancak, onlar,n tümcede yer almas,, anlam,n daha belirginle mesini sa lar. Yüklem anlam,na yönelme, kalma, ç,kma do rultusunda

katk,da bulunur. Böylece, eylemin yöneldi i amaç, geçti i yer ve ba lang,ç noktas, belirlenmi olur.

Dolayl, tümleçlerin bir ba ka özelli i, belirli bir yap,da olmalar,d,r. Gerçekten, dolayl, tümleçler, adlar,n -e, -de, -den durum tak,s,n, alan birliklerdir. Bu yap, özelli i nedeniyle, tümcede dolayl, tümleçleri bulmak kolayd,r.

Dolayl, tümleçler eylem tümcelerinde bulunur. Ad tümcelerinde genellikle dolayl, tümleç yoktur. Ad tümcelerinden ancak belirli sözcüklerle kurulu olanlar dolayl, tümleç alabilir.

Uyar,:

Adlar,n -e, -de, -den, -den... -e durum tak,lar,n, alm, her dilbilgisi birli i dolayl, tümleç de ildir. Bu tak,lar ulanm, birlikler belirteç tümleci de olurlar.

öCocuklu umda oradaki bir ah ap evden kovmu lard, beni.ö (DE/SÖ: 49)

Zarf tümleci

öKadir Gecesinin herhangi bir saatinde sular uyurmu .ö (DE/G A: 91)

Zarf tümleci

2.2.2.1. Dolayl, Tümleç Türleri

2.2.2.1.1. Yap,lar,na Göre Dolayl, Tümleç Türleri

Dolayl, tümleçler, yap,lar,na ve bu yap,lara ba l, anlam özelliklerine göre üç türdür: Yönelme tümleçleri, kalma tümleçleri, ç,kma tümleçleri.

2.2.2.1.1.1. Yönelme Tümleçleri

Yönelme tümleçleri, eylemin yap,lma yönünü, amac,n, belirleyen tümleçlerdir. Bu tür dolayl, tümleçler, -e, -dení -e durum tak,lar,n, al,r,lar. Yönelme tümleçlerinin çe itli anlam özellikleri vard,r.

1. Eylemin neye yöneldi ini bildirirler.

öOnlar, *iyiye, güzele, sevgiye* yönlendirece ine inan,yorsun.ö (DE/SN: 219)

öNe olurdu u ac,ma duygusunu *sevgiye* çevirebilseydim.ö (DE/AD: 207)

öSonunda bütün gücünü toplayarak, titreyen elleriyle *sigaraya* uzand, ve yakalad, , gibi dudaklar,n,n aras,na yerle tirdi.ö (DE/G A: 81)

2. Eylemin nereye yöneldi ini bildirirler.

öBir ak am yine kumrular, ürkütmü ve *eve* dönmü tüm.ö (DE/SÖ: 19)

öSonra odunlar, *türbeye* götürmesini istemi .ö (DE/SÖ: 52)

öYa l,lar bastonlar,na dayana dayana, çocuklar a laya güle, kad,nlar aralar,nda f,s,lda arak *Ça laburnuna* geldiler.ö (DE/SÖ: 55)

ö*Ankara'ya* bir kadro meselesi için gidiyorum.ö (DE/AD: 200)

3. And,r, ilgisi kurarlar.

öÖtelerdeki ç,plak boz tepelere bakarak buras,n, *Mekke'ye* benzetiyordu.ö(DE/G A: 120)

4. De er, kar ,l,k ilgisi kurarlar.

öAman beyim, ben k,rk be liral,k bileti *dört yüz elli liraya* ald,m.ö (DE/AD: 195)

5. Biti ilgisi kurarlar. Bu durumda, önce -den, sonra -e durum tak,s, ulanm, sözcükler ayn, tümcede yer al,r.

öSonra tekrar yollar *Anadolu yaylalar,ndan znik'e* uzanan.ö (DE/AD: 149)

ö te *Haydarpa a'dan Ankara'ya* kalkan mavi trendeyim.ö(DE/AD: 194)

6. Eylemin sürüp gitti ini anlat,rlar. Bu nitelikteki dolayl, tümleçlerde önce -den'li, sonra -e'li tümleç gelir.

ö *stanbul'dan* kalkan trenler, apkal, ve pardösüsüz adamlar yüklenip gidiyorlar *Almanyalara, Fransalara*.ö (DE/G A: 72)

ö*Karabasanlarla dolu bu acayip dünyadan içindeki hastal, a* kaç,yordu.ö(DE/AD: 165)

7. Mecaz ilgisi kurarlar. Bu ilgi, deyimlerden olu an dolayl, tümleçlerde görülür.

öYine de *k,t kanaat geçinme e* devam ediyormu .ö (DE/G A: 136)

8. Ceza ilgisi kurarlar.

öSonunda Himmet, yakalanm, ve *hapse* at,lm, .ö (DE/AD: 190)

2.2.2.1.1.2. Kalma Tümleçleri

Kalma tümleçleri, eylemin yap,lma yerini, geçti i yeri bildiren tümleçlerdir. Bu tür dolayl, tümleçler -de durum tak,s,n, al,r. Kalma tümleçlerinin çe itli anlam özellikleri vard,r.

Kalma tümleçleri yüklemle:

1. Yer ilgisi kurarlar.

ö*Evlerde* , ,klar yanm,yor.ö (DE/SÖ: 14)

öBu tart, malar, *kahvelerde, duvar diplerinde, ovalarda* aral,ks,z sürüyordu.ö (DE/SÖ: 57)

öAz sonra *aç,lan kap,da* Zî an Han,m görünmü .ö (DE/G A: 136)

2. Kaynak ve amaç ilgisi kurarlar.

õÖ leyin köyün kad,nlar,, *çay kenar,ndaki sa ,m yerine* gelecekler koyunlar,n, sa mak için.ö (DE/G A: 73)

3. Süre ve miktar ilgisi kurar.

õÜç *ya ,nda* yuvaya ba lad,, orada kin ve öfkeyi belledi.ö (DE/SN: 225)

4. Durum ilgisi kurarlar.

õ ems, az önce *dansetti i k,za* bak,yor.ö (DE/G A: 74)

5. Üstünlük ilgisi kurar.

õGezicilerin yoklu unu savunanlar *az,nl,kta* kalm, t,,ö(DE/SÖ: 58)

6. Mecaz ilgisi kurarlar.

õHimmet, k,z,n gerçekten yaraland, ,n, anlay,nca, kurtulu u *tabanlar, ya lamakta* bulmu .ö (DE/AD: 189)

2.2.2.1.1.3. Ç,kma Tümleçleri

Ç,kma tümleçleri, eylemin ç,k, noktas,n,, ba lang,c,n, bildiren tümleçlerdir. Bu tür dolayl, tümleçler -den durum tak,s,n, al,rılar. Ç,kma tümleçlerinin çe itli anlam özellikleri vard,r. Ç,kma tümleçleri yüklemle:

1. Ç,k, , ba lang,ç ilgisi kurarlar.

õEski insanlar *denizden* niye kaçm, lar, hâlâ anlayabilmi de ilim.ö (DE/SN: 34)

õÇocuklu umda *oradaki bir ah ap evden* kovmu lard, beni.ö (DE/SÖ: 49)

õO, *merdivenlerden* inmi , *pansiyondan* ç,k,p gitmi ti bile.ö (DE/G A: 85)

õK,r, ,k yüzlü bir postac,, ince, k,ll, ve titrek parmaklar,nda rengi atm, apkas,n, tutarak, *k,rm,z, , ,kl, bir kap,dan* ç,k,yor.ö (DE/G A: 87)

2. Geçi yeri ilgisi kurarlar.

õMardin'e gidece im, herhalde *Ankara'dan* bir vas,ta bulurum,ö diyor adam.ö (DE/AD: 195)

3. Nedenlik ilgisi kurarlar.

õ*Kanala dökülen kumlardan* küçük bal,kklar ürküyordu.ö (DE/SÖ: 16)

4. Çokluk, s,n,rs,zl,k ilgisi kurarlar.

õAma o hep ,ss,zl, , dinliyor, *bu tezatlardan* habersiz yürüyordu.ö(DE/SÖ.: 42)

õ*Bu notlardan* bir hikâye ç,karaca ,ma inan,yordum.ö (DE/AD: 154)

õ*Yollardan* ak,n ak,n insanlar geçecek.ö (DE/SÖ: 14)

5. Fiyat, de er ilgisi kurarlar.(Ñ)

õKarpuzlar, *birer liradan* ald,m.ö

õPeynirin kilosunu *on be liradan* sat,yormu .ö

6. Kar ,l,k, de i toku ilgisiyle tümleler.(Ñ)

õBu kitab, *Frans,zcadan* çevirmi ler.ö

õ*Almancadan*, dilimize birçok yap,tlar çevrilmi tir.ö

7. Bir varl, ,n ya da bir say,n,n bir cinsle ilgisini belirterek ba ,nt, kurarlar.(Ñ)

õPars, *kaplan türünden* bir hayvand,r.ö

õ*Türklerden* vefas,zl,k beklenmez.ö

8. Bir durumun genel nitelikle ilgisini belirterek ba lant, kurarlar.

õ*Kap,n,n kal,n cam,ndan* d, ar,ya bak,yorum.ö (DE/AD: 201)

9. Süre ilgisi kurarlar.

õ*Çocuklu umdan ve ilk gençlik y,llar,mdan* kaç,yorum ve okudu um romanlar, hikâyeler ü ü yor belle ime.ö (DE/AD: 202)

10. Yön ilgisi kurarlar.

õYürüyordum; *sa ,mdan, solumdan, üstümden* kum bulutlan geçiyordu.ö (DE/SÖ: 48)

11. Araç ve kaynak ilgisiyle ba lant, kurarlar.

õArif bey Almanca ve Frans,zcay, çok iyi bildi i için *ondan* yararlan,rlarm, .ö (DE/G A: 135)

õBir ara eczac,n,n kibarl, ,ndan cesaret alarak, sezaryenin ne oldu unu bir de *ondan* sormak geçti içinden.ö (DE/AD: 169)

12. Bir eyin neden yap,ld, ,n, bildirme ilgisiyle ba lant, kurarlar.

õVe i te bir zerrecik, *etten, kandan ve sudan* zavall, bir insanc,k.ö (DE/AD: 148)

õ*Sudan ve topraktan* yarat,lm, minnac,k bir insan.ö (DE/AD: 148)

õ*Topraktan ve sudan yarat,lm*, bir insand, o, art,k bütün ç,plakl, ,yla görüyordu bunu.ö (DE/AD: 151)

13. Bir eyin neden yap,ld, ,n, bildirerek ilgi kurarlar.(Ñ)

õ*Demirden, çelikten* aletler yaparlar.ö

õ Bu dolaplar,n en iyilerini *ceviz a ac,ndan* yaparlar.ö

14. Mecaz ilgisiyle ba lant, kurarlar. Bu tür dolayl, tümleçler, deyimlerle sa lan,r.(Ñ)

ö *Ecel teri döktürmekten* ho lan,yor sanki.ö

ö Be endi i kitaplar, *göklere ç,karmaktan* ho lan,r.ö

2.2.2.1.2. Kullan,mlar,na Göre Dolayl, Tümleç Türleri

Kullan,mlar,na göre üç türlü dolayl, tümleç vard,r.

2.2.2.1.2.1.Ortak Dolayl, Tümleç

S,ral, tümcelerde, tümcelerden birinde bulunup da hepsiyle ilgili olan dolayl, tümlece ortak dolayl, tümleç denir. Ortak dolayl, tümleç; ba ,ms,z s,ral, tümcelerde, ba ,ml, s,ral, tümcelerde, karma s,ral, tümcelerde bulunur.

A a ,daki örneklerde, ortak dolayl, tümleçler görülmektedir.

öBugün *Ça laburnunda* me e a açlar, vard,r, dün evler varm, .ö(DE/SÖ: 54)

Bu tümcenin ortak dolayl, tümleci *Ça laburnunda* sözcü üdür. Ortak dolayl, tümlecin ilgili tümcelerde belirtilerek yaz,l, , öyledir:

Bugün *Ça laburnunda* me e a açlar, vard,r, dün (*Ça laburnunda*) evler varm, .

öDara ac,n,n çevresinde dönen gece, *bu ümitlerden* korkuyor, terliyor, büzülüyor.ö(DE/SÖ: 34)

Bu tümcenin ortak dolayl, tümleci *bu ümitlerden* sözcü üdür. Ortak dolayl, tümlecin ilgili tümcelerde belirtilerek yaz,l, , öyledir:

Dara ac,n,n çevresinde dönen gece, *bu ümitlerden* korkuyor.

Dara ac,n,n çevresinde dönen gece, *bu ümitlerden* terliyor.

Dara ac,n,n çevresinde dönen gece, *bu ümitlerden* büzülüyor.

ö *ç tarafta* kravatlı,, sinekkayd, t,ra l,, orta ya l, bir beyefendi oturuyor.ö (DE/AD: 195)

Bu tümcenin ortak dolayl, tümleci *iç tarafta* sözcü üdür. Ortak dolayl, tümlecin ilgili tümcelerde belirtilerek yaz,l, , öyledir:

ç tarafta kravatlı, bir beyefendi oturuyor.

ç tarafta kravatlı, orta ya l, bir beyefendi oturuyor.

öVagonun öbür kap,s,n,n aç,lmas,yla birlikte türkü sesi ve a ,r bir rak, kokusu doluyor *içeriye*.ö (DE/AD: 213)

Bu tümcenin ortak dolayl, tümleci *iç tarafta* sözcü üdür. Ortak dolayl, tümlecin ilgili tümcelerde belirtilerek yaz,l, , öyledir:

Vagonun öbür kap,s,n,n aç,lmas,yla birlikte türkü sesi doluyor *içeriye*.

Vagonun öbür kap,s,n,n aç,ılmasıyla birlikte a ,r bir rak, kokusu doluyor *içeriye*.

2.2.2.1.2.2. Aç,klamal, Dolayl, Tümleç

As,l dolayl, tümleci daha belirtili k,lan birli e aç,klamal, dolayl, tümleç denir. Aç,klay,c, dolayl, tümleç, as,l dolayl, tümleçten sonra gelir. Bu aç,klay,c, ö e, as,l dolayl, tümleçten ayr, dü ünülemez ve ikisi birden dolayl, tümleç öbe ini olu turur.

A a ,daki örneklerde as,l dolayl, tümleçler de, aç,klay,c, olanla italikle gösterilmi , aç,klay,c, dolayl, tümleç kal,n yaz,lm, t,r.

õ*Ta oraya, u küçük siyah yap,n,n bulundu u yere* gitmek istiyorum.ö (DE/G A: 118)

õ*Bostan tarlalar,nda, özellikle k,z,l toprakl, yerlerde,* çok akrep olur.ö (DE/AD: 153)

õ*Biz bir kentte, hem de büyük bir kentte* bulunuyoruz.ö (DE/G A: 117)

õÇünkü buraya *Rum diyar,ndan* yani *Anadolu'dan* geldi.ö (DE/AD: 148)

õ *te orada H,ra Da , 'nda* bir divan toplandı.ö (DE/G A: 96)

2.2.2.1.2.3. Yinelenmi Dolayl, Tümleç

Dolayl, tümlecin, ya oldu u gibi, ya da de i ik bir kal,ba girerek yinelenmesine yinelenmi dolayl, tümleç denir.

A a ,daki tümcelerde, yinelenmi dolayl, tümleçler bulunmaktadı,r.

õ*Herkese, herkese* yalan söyledim ben.ö (DE/G A: 92)

2.2.2.2. Dolayl, Tümleç Olan Dilbilgisi Birlikleri

Her çe it dilbilgisi birli i, -e, -de, -den durum tak,lar,m alarak tüm dolayl, tümleç olabilir. Dolayl, tümleç olan dil birlikleri adla m, t,r.

2.2.2.2.1. Sesler

Sesler dolayl, tümleç olabilir. Seslerden olu an dolayl, tümleçler, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

õ*Oya* kal,n, yuvarlak, geni ünlü denir.ö

õAlfabemiz *aadan* ba lar.ö

2.2.2.2.2. Heceler

Heceler, tümcede dolayl, tümleç olabilir. Hecelerden olu an dolayl, tümleçler, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

õÂlim sözcü ünde, *âya* ve *limæ* aruzda kapalı, hece denir.ö

özeytin sözcü ü, iki heceden, *zeyaden* ve *tinaden* meydana gelmi tir.ö

2.2.2.2.3. Tak,lar

Tak,lar dolayl, tümleç olabilir. Tak,lardan olu an dolayl, tümleçler, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

ö-*lerø* ço ul tak,s, denir.ö

ö-*yorada* büyük ve küçük ünlü uyumu kurallar,na ayk,r,l,k vard,r.ö

2.2.2.2.4. Ekler

Ekler dolayl, tümleç olabilir. Eklerden olu an dolayl, tümleçler, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

ö-*ce'ye* i lek ek denir.ö

ö-gin eki, ünlü ve ünsüz uyumu kurallar,na göre -*g,n'a, gun'a, -giin'i -k,n'a, -kin'e, -kun'a, -kün'e* dönü ür.ö

ö-*li'de*, uland, , sözcü e olumluluk anlam, katan bir özellik vard,r.ö

2.2.2.2.5. Adlar

Adlar dolayl, tümleç olabilir.

öVe gökler rahmet ya d,r,yor *dünyaya*.ö(DE/G A: 96)

öBu tart, malar, *kahvelerde, duvar diplerinde, ovalarda* aral,ks,z sürüyordu.ö (DE/SÖ: 57)

öKö elere büzülmü dilenciler, paçalar, lime lime olmu i çiler, apkalar, bir parmak kir tutmu hamallar ekmekçi oluyordu *gözlerimde*.ö (DE/SÖ: 59)

öYava ça *yerimden* kalkt,m ve *sahanl, a* ç,kt,m.ö(DE/AD: 199)

2.2.2.2.6. Ad Tamlamalar

Ad tamlamalar, dolayl, tümleç olabilir.

öBir gözya , seli ak,yor *dünyan,n derelerinden, ,rmaklar,ndan*.ö (DE/G A: 94)

öAnkara'n,n *yoksul semtlerinden birine* yerle meliyiz.ö (DE/G A: 93)

öGözüm, *Arif Yolaçan',n raflarda duran kitaplar,na* ili ti.ö (DE/G A: 139)

öÖtelerde ya ,n ya ,n mumlar eriyordu, onlar, avutmak için pervaneler dökülüyordu *gözya lar,n,n aras,na*.ö (DE/SÖ: 53)

öDo *umhanenin önünden* h,zla uzakla t,m.ö(DE/AD: 208)

2.2.2.2.7. S,fatlar

S,fatlar dolayl, tümleç olabilir.

öUzakta ,r,l ,r,l akan p,narlar vard,.ö (DE/SÖ: 39)

öSevgi ve insanl,k duygusu tüm ate leri *ye illi e* çevirmi tir bu dünyada.ö

(DE/SÖ: 11)

õ*Vah etten ve* iddetten yanaym, lar.ö(DE/SN: 223)

2.2.2.2.8. S,fat Tamlamalar,

S,fat tamlamalar, dolayl, tümleç olabilir.

õK,r, ,k yüzlü bir postac., ince, k,ll, ve titrek parmaklar,nda rengi atm, apkas,n, tutarak, *k,rm,z, , ,kl, bir kap,dan* ç,k,yor.(DE/G A: 87)

õOnlar, *bu koku mu ve ac,mas,z düzene* yeni bir ekil vermeliler.ö (DE/G A: 93)

õGüne *suçsuz topraklar, ezen ç,plak ba l, apartmanlara* t,rman,yor.ö (DE/SÖ: 25)

õOnlar *renkli rüyalar âleminde*, dü üncelerini davran, lar,yla ezmi , kahkahalarla ya ,yorlard,.ö (DE/SÖ: 34)

õÖ leyin *ya l, bir ekmekçiden* ekmek ald,m.ö(DE/SÖ: 59)

2.2.2.2.9. Ad,llar

Ad,llar dolayl, tümleç olabilir.

õEn büyük gazetelerin ba yazarlar, s,k s,k söz ediyor *benden*.ö (DE/G A: 98)

õDurumu anlatt, ,mda, köylüler güldüler *bana*.ö (DE/AD: 154)

õ*Size* yak,c, kum çöllerinde gezmenin tad,n, anlataca ,m.ö (DE/SÖ: 48)

õAlt,n Be i i bir yabanc, al,p gidecekmi gibi gelir *onlara*.ö (DE/SÖ: 55)

õHasan, böyle bir manzaray, kendisi de ya amak istemedi inden uzakla m, t, *oradan*.ö(DE/AD: 186)

2.2.2.2.10. Belirteçler

Belirteçler, dolayl, tümleç olabilir.

õBakt,m, metrelerce *a a ,da* bir masa ve ba ,nda bir hem ire.ö(DE/AD: 209)

õVagonun öbür kap,s,n,n aç,lmas,yla birlikte türkü sesi ve a ,r bir rak, kokusu doluyor *içeriye*.ö (DE/AD: 213)

õBu dünyadan uzun uzun *d, ar,ya* bakt,m.ö (DE/SÖ: 12)

õ*Geceden* damla damla kaçarak.ö (DE/SÖ: 36)

2.2.2.2.11. lgeçler

lgeçler, dolayl, tümleç olabilir. Bu tür dolayl, tümleçlere, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* rastlan,r.

õÜstüne keçelenen dü üncelerden s,yr,lmak için bak, lar,n, *güneye do ru* kayd,rd,.ö(DE/G A: 116)

2.2.2.2.12. Ba laçlar

Ba laçlar dolayl, tümleç olabilir. Ba laçlar,n dolayl, tümleç olu lar,na, genellikle, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* rastlan,r.(Ñ)

õ*Halbuki'*ye imdi oysa ya da oysaki diyoruz.ö

õ*Veya'da* iki kelime bulunmaktad,r.ö

õÖmer Seyfettin güzel hikâyelerinde *ve'den* elden geldi ince kaç,n,r; onun yerine -uyar,na göre- virgül, noktal, virgül, ya da ile ba lac,n, kullan,rd,.ö

2.2.2.2.13. Ünlemler

Ünlemler dolayl, tümleç olabilir. Ünlemlerin dolayl, tümleç olu u, genellikle, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

õTürkülerden sonra *hey hey'lere* ba lad,lar.ö

õ *n allah'a ma allah'a* inanmaz.ö

2.2.2.2.14. Yans,malar

Yans,malar dolayl, tümleç olabilir.(Ñ)

õDinleye dinleye *pat kütdere* al, t,k.ö

õ*Takur tukurda*, kuruluk ya da gereksiz bir gürültü anlam, sakl,d,r.ö

2.2.2.2.15. kileme ve kizlemeler

kileme ve ikizlemeler dolayl, tümleç olabilir.

õHerifin *sa ,na soluna* bakt, , yoktu ki, habire ate ediyordu.ö (DE/AD: 188)

2.2.2.2.16. Eylemler

Çekimli eylemler dolayl, tümleç olabilir. Eylemlerin dolayl, tümleç olu lar,na, *genellikle, dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* rastlan,r.(Ñ)

õÇa r,s,n,n bitiminde içinden içinden *güliyora, k,k,rd,yora, kayn,yora* benzemi ti.ö

õElin *geldisinden, gittisinden* bana ne?ö

2.2.2.2.17. Eylemsiler

Eylemsiler dolayl, tümleç olabilir.

2.2.2.2.17.1. Eylemlikler

õNaz,m, çevreye aceleyle bir göz att,ktan sonra *konu ma a* ba lad,.ö (DE/G A: 114)

õYolcular,n geçmedi i yollardan *ko ma a* ba lad,m.ö (DE/SÖ: 16)

õKaranl, ,n alt,nda ezilen gölgeler benliklerini *kazanma a* ba lad,.ö (DE/SÖ:

õK,z,n babas,, tabancas,n, beline koyup, o lan, *aramaya* ç,km, , gördü ü anda vuraca ,na yeminler ederek.ö (DE/AD: 189)

2.2.2.2.17.2. Ortaçlar

õBu yolcular, tertemiz bellekleriyle en güzel haberi ula t,r,r *bekleyenlere*.ö (DE/SÖ: 47)

õBen bütün bunlar, ö rendi im zaman *çarp,lm, a* dönmü tüm.ö (DE/AD: 198)

õKonu ursan, as,l cahilin kendin oldu unu anlay,verirsin de *söylediklerinden* utanç duyars,n.ö(DE/AD: 189)

2.2.2.2.17.3. Ulaçlar

Ulaçlar,n dolayl, tümleç olu u, *dilbilgisi kurallar,yla ilgili tümcelerde* görülür.(Ñ)

õO romanda *gelinceye dekø* çok rastlars,n,z.ö

õ*Geldi inceøde* bir miktar ay,rt,s, bulundu u da gözden kaçm,yor.ö

2.2.2.2.18. Sözcük Öbekleri

Sözcük öbekleri dolayl, tümleç olabilir.

õ*Güne in çekildi inden* habersizdi.ö (DE/SÖ: 42)

õÖ leyin *ya l, bir ekmekçiden* ekmek ald,m.ö(DE/SÖ: 59)

õ*All, ye illi gelinli iyle ata binen gelinin üzerine, k,z evinden* para saç,l,rd,.ö(DE/AD: 185)

õGenç ö retmen, gözlerini *rahibelerin bulundu u kö eden* kaç,r,yor.ö (DE/G A: 69)

2.2.2.2.19. Deyimler

Deyimler dolayl, tümleç olabilir.

õYine de *k,t kanaat geçinme e* devam ediyormu .ö (DE/G A: 135)

2.2.2.2.20. Tümceler

Ba ,ms,z yarg, bildirmeyerek adla an yantümce ve içtümceler dolayl, tümleç olabilir. Bu tür dolayl, tümleçler, kayna ,k tümcelerde bulunur.

õEyüp Sultanda, penceredeki *øAllahtan ba ka ilah yoktur.ö yaz,s,na* yüz sürüyorum.ö (DE/SÖ: 27)

2.2.2.3. Ad Tümcelerinde Dolayl, Tümleç

Dolayl, tümleçler eylem tümcelerinde bulunur. Ancak, yüklemeleri var, yok,

de il, gerek lâz,m, lüzumlu sözcüklerinden biriyle, eylemsilerle ya da yüklemi bu sözcüklerden olu mayan birliklerle kurulu kimi ad tümceleri de dolayl, tümleç olabilir.

Yüklemi Belirli Sözcüklere Dayal, Tümcelerde Dolayl, Tümleç

Var

õ*Üzerinde* türbe ve kilise tozu var.ö (DE/AD: 181)

õDünyan,n ve insanl, ,n haline bakarak, *Tanr, san,lmad,klar,na* sevinenler var.ö (DE/G A: 95)

Yok

õ*Bizde* öyle alavere dalavere yok.ö (DE/G A: 81)

õ*Bunda* ku kum yok.ö (DE/SÖ: 16)

De il

õKonu amad,m onunla, zaten o da pek gönüllü de ildi *konu maya*.ö (DE/AD: 191)

õDemek *burada* yaln,z de ildi.ö (DE/AD: 171)

Gerek

õKafamdaki bütün romanlar, *önümdeki kâ ,tlara* aktarmam gerek.ö (DE/G A: 101)

Yüklemi Eylemsi Olan Tümcelerde Dolayl, Tümleç

õO insanlar,n yollar,n, *birbirine* ba lamaktad,r.ö (DE/SÖ: 37)

Yüklemi Ad Soylu Sözcüklerle Kurulu Tümcelerde Dolayl, Tümleç

õ*Be ya ta* normaldir.ö (DE/G A: 84)

2.2.2.4. Dolayl, Tümleçlerle İlgili Özellikler

Dolayl, tümleçlerin tümcede kullan,l lar,yla ilgili birtak,m özellikler vard,r.

1. Bir tümcede, ayr, yap,daki dolayl, tümleçlerin say,s, üçü geçemez.(Ñ)

õKitaplar,, *kitapl,ktan s,n,fa kuca ,mda* ta ,d,m.ö

õÇocu u *kuca ,mda evden parka* götürdüm.ö

2. Bir tümcede, ayr, yap,daki dolayl, tümleçlerin say,s, genellikle ikidir.

õ*Eyüp Sultanda*, penceredeki *õAllahtan ba ka ilah yoktur*.ö *yaz,s,na* yüz sürüyorum.ö (DE/SÖ: 27)

õ*All, ye illi gelinli iyle ata binen gelinin üzerine, k,z evinden* para saç,l,rd,.ö (DE/AD: 185)

õSonunda kurma a çal, t, ,m hikâyeyi bir tarafa b,rakt,m ve *haf,zamda*,

anlattıklar,ndan kalan kelimeleri *s,ralama a* ba lad,m.ö (DE/AD: 152)

3. Bir tümcede, açıklama, tümceler d, ,nda, ayn, türden birden çok dolayl, tümleş bulunamaz.

A a ,daki örnekte ayn, yap,da birden çok dolayl, tümleş var gibi görünmekteyse de, asl,nda böyle de ildir. Çünkü bu tümce, iki ayr, tümceden oluşu mu ortak yüklemli ba ,ms,z s,ral, tümcedir. Bu nedenle her birinde ayn, yap,da bir tek dolayl, tümleş bulunmaktadır.

öBo az',n gölge sular,nda, Akdeniz'in s,cak kuca ,nda ak,yor Hisarlar.ö(DE/SÖ: 27)

Bu ortak yüklemli tümcenin ba ,ms,z tümcelere ayr,l, , öyledir:

Bo az',n gölge sular,nda ak,yor Hisarlar.

Akdeniz'in s,cak kuca ,nda ak,yor Hisarlar.

öBir gözya , seli ak,yor *dünyan,n derelerinden, ,rmaklar,ndan*.ö (DE/G A: 94)

Bu ortak yüklemli tümcenin ba ,ms,z tümcelere ayr,l, , öyledir:

Bir gözya , seli ak,yor *dünyan,n derelerinden*.

Bir gözya , seli ak,yor *dünyan,n ,rmaklar,ndan*.

2.2.3. Belirteç Tümleci

Tan,m, ve Özelli i

Zaman, durum (nitelik), nicelik (miktar), yer (yön) ve soru ilgileriyle yüklem anlam,n, s,n,rlayan ve berkiten tümleşlere belirteç tümleci denir.

Belirteçlerle belirteç tümleşlerini birbirine kar, t,rmamak gerekir.

1. Belirteçler tümcede her zaman belirteç tümleci görevinde de ildir. Yüklem, özne, nesne, dolayl, tümleş görevinde kullan,lan, ya da öznenin, nesnenin, dolayl, tümlecini, s,fatlar,n ve kendi soyundan sözcüklerin tümleyenini, olan belirteçler, belirteç tümleci say,lamaz. Belirteç tümleci olmaları, için, yüklemle ilintili bulunmaları, ve yüklem anlam,nda de i iklik yapmaları, gerekir.

A a ,daki tümceyi bu yönden inceleyelim:

öVagonun öbür kap,s,n,n aç,lmasıyla birlikte türkü sesi ve a ,r bir rak, kokusu doluyor *içeriye*.ö (DE/AD: 213)

öBu dünyadan uzun uzun *d, ar,ya* bakt,m.ö (DE/SÖ: 12)

Yukarıdaki tümcelerde de içeri ve d, ar, belirteçleri vardı,r. Bunlar -e durum tak,s,n, alarak dolayl, tümleş görevinde kullan,lm, t,r.

Demek ki, belirteçle belirteç tümleci ayrıdır. Bir tümcede belirteçlerin bulunması, o tümcede belirteç tümlecinin bulunması anlamına gelmez her zaman.

2. Belirteç tümleçlerinin, öbür tümce ögelerinden ayrılan bir yanları vardır: Yüklem, özne, nesne ve dolaylı tümleçler her çeşit dilbilgisi birliklerinden oluşurlar, halde, belirteç tümleçleri böyle değildir. Her dilbilgisi birliği belirteç tümleci olamaz. Çünkü belirteç tümleçlerinin anlam özellikleri başkadır. Bu özellikleri taşımayan birliklerle belirteç tümleci kurulamaz. Örneğin, sesleri, heceleri, takımlar, ekleri, adımlar, başlangıçlar, ünlemleri -zorlama yapmadan- belirteç tümleci olarak kullanamayız.

3. Belirteç tümleçleri yalnız durumdadır. Ancak, adlar, -e, -de, -den... -e durum takımları, alan birlikler, belirteç tümleci olabilirler. Bu takımlar, alıncaya kadar zaman ya da durum bildirirler.

2.2.3.1. Belirteç Tümleci Türleri

2.2.3.1.1. Anlamına Göre Belirteç Tümleci Türleri

Anlam özelliklerine göre belirteç tümleçleri beş çeşittir: Zaman belirteci tümleçleri, durum belirteci tümleçleri, yer belirteci tümleçleri, nicelik belirteci tümleçleri, soru belirteci tümleçleri.

2.2.3.1.1.1. Zaman Belirteci Tümleci

Yüklemin anlamına, zaman ilgisiyle belirleyen ve berkiten tümleçlere, zaman belirteci tümleci denir. Zaman belirteci tümleçleri, içinde ne zaman ne vakit yapıldığını, kesinlikle kavuturlar.

Eylemlere ve eylemin bileşik biçimlerine ulanan zaman takımları, eylemin oluşumunu, zamanı, bildirirler ama zaman belirteçleri, bunu daha da sıralayarak belirginleştirirler.

Örneğin,

“Doktor, *bir sigara yakmış, bir nefes aldıktan sonra* kâğıdı, önüne çekti ve imzaladı.” (DE/AD: 169)

Tümcesinde, çekti ve imzaladı eylemleri, olayın belirli geçmişi zamanda olduğunu gösteriyor. Fakat bu geçmişi zaman, bir sigara yakmış, bir nefes aldıktan sonra tümleciyle sıralanıyor, böylece daha açıklık ve kesinlik kazanıyor.

2.2.3.1.1.1.1. Zaman Belirteci Tümleci Olan Dilbilgisi Birlikleri

Zaman belirteci tümleçleri, zaman kavramı veren dilbilgisi birliklerinden oluşur.

2.2.3.1.1.1.1.1. Adlar

Yal,n ya da durum tak,s, alm, adlar, zaman belirteci tümleci olabilir.

õ*Sabah* derdimi dostlar,ma açaca ,m, her eyi anlataca ,m.ö (DE/SÖ: 13)

õ*Gece* her bir eyi örtüp sarmalam, .ö (DE/AD: 201)

õ*Bugün* ya l, iplerin inceltti i körpe boynumu ok arken dal,p gitti ini görürdüm.ö (DE/SÖ: 33)

Uyar,:

Adlar -den -durum tak,s, alarak durum belirteci tümleci de olabilir.

õ ems, salonun kö esinde oturan Faruk'u görüyor *birden*.ö (DE/G A: 70)

õEllerine *aniden* can yürüdü.ö (DE/AD: 167)

2.2.3.1.1.1.1.2. Ad Tamlamalar,

Yal,n ya da durum tak,s, alm, ad tamlamalar, zaman belirteci tümleci olabilir.

õ*Ramazan gecelerinde* de çay kenar,nda beklerdi uyumadan.ö (DE/G A: 91)

õ*Kadir Gecesinin herhangi bir saatinde* sular uyurmu .ö (DE/G A: 91)

õ*Yaz ba ,nda* evlenmi lerd Linda ile Robert, nikâh i lemlerini, konsoloslukta tamamlam, lar, merasimi Paris'de yapmay, kararla t,rm, lard,.ö (DE/AD: 181)

2.2.3.1.1.1.1.3. S,fatlar

Zaman bildiren niteleme s,fatlar,, durum tak,s, alarak zaman belirteci tümleci olabilir.

õBir genç iki a aç kesmi *eskiden* buradan.ö (DE/SÖ: 52)

2.2.3.1.1.1.1.4. S,fat tamlamas,

Yal,n ya da durum tak,s, alm, s,fat tamlamalar, zaman belirteci tümleci olabilirler.

õ*O ak am* Süleyman Amca ölmü tü.ö(DE/SÖ: 56)

2.2.3.1.1.1.1.5. Belirteçler

Yal,n ya da durum tak,s, alm, zaman belirteçleri, tümcede zaman belirteci olur.

õ*Dün* beni ölüme ça ,ran bu sesler, *bugün*, devden bo alan vadiye ça ,r,yor.ö (DE/SÖ: 46)

õ*Ö leyin* ya l, bir ekmekçiden ekmek ald,m.ö (DE/SÖ: 59)

õ*Sabahleyin* ehre inen herhangi bir arabayla dönerdik.ö (DE/AD: 188)

2.2.3.1.1.1.1.6. İgeçler

İgeçler, ya sözcük biçiminde ya da belirli kalıplar içinde, zaman belirteci tümleci olurlar.

Ö *leye do ru*, bu ulu cam eski parlaklı, n, alma a ba lad.,ö (DE/SÖ: 12)

Ben de kumrular gibi ses ç,karma a çal, rd,m *ak ama kadar*.ö (DE/SÖ: 20)

Evde oldu um geceler, *ak ama dek* onu gözlerim.ö (DE/SÖ: 18)

Ça laburunun da genç k,zlar, delikanl,lar, kad,nlar, erkekler, çocuklar *gece basana dek* Alt,n Be i i konu tular.ö (DE/SÖ: 55)

2.2.3.1.1.1.1.7. kileme ve kizlemeler

kileme ve ikizlemeler, zaman belirteci tümleci olabilir. Bunlar deyim özelli i ta ,yan kal,plard,r.

Gö üslerine kumru tüyleri takacaklar; *gece gündüz* birbirlerine kumru öyküsü anlatacaklar.ö (DE/SÖ: 24)

nsanlardan uzakla mak için *ara s,ra* oltam, al,p çaya giderdim.ö (DE/SÖ: 32)

Kalabal,klar *ara s,ra* yo unla ,yor, yürümemi engelliyordu.ö (DE/SÖ: 59)

2.2.3.1.1.1.1.8. Eylemsiler

Ancak ortaçlarla ulaçlar zaman belirteci tümleci olabilir. Eylemliler bu görevde kullan,lmaz. Kullan,mda, en çok, ulaçlardan olu mu zaman belirteci tümleçlerine rastlan,r.

2.2.3.1.1.1.1.8.1. Ortaçlar

Eve geldi imde cebimdeki paralar, sayd,m, ekmekçi ekmek paras,n, kesmemi ti.ö (DE/SÖ: 59) (öbek)

stanbul'a geldi imde seninle kar ,la may, çok istiyordum.ö (DE/AD: 155) (öbek)

2.2.3.1.1.1.1.8.2. Ulaçlar

Oturur oturmaz anlatmaya ba lad.,ö (DE/AD: 171)

Ankara garaj,na *var,r varmaz* otobüsten inece im.ö (DE/SN: 217)

Bir sabah, *gün do madan* bu kötü kad,n suya gidecek olmu .ö (DE/SÖ: 19) (öbek)

Uyar,:

1. Ulaçlar,n hepsi belirteç tümleci olamaz. Nedenlik ulaçlar, ancak ilgeç tümleci kurabilir.

2. -meden yap,ı, ulaçlar, durum belirteci tümleci de olur.
3. -dikçe yap,ı, ulaçlar, durum ve nicelik belirteci tümleci de olur.
4. -e kadar yap,ı, ulaçlar:
 - a. Durum belirteci tümleci de olur.
 - b. Nicelik belirteci tümleci de olur.
 - c. İgeç tümleci de olur.

2.2.3.1.1.1.1.9. Sözcük Öbekleri

De i ik yap,daki sözcük öbekleri, tümcede zaman belirteci tümleci olurlar. Öbeklerin bir bölü ü, ulaçlardan olu mu tur. Sözcük öbekleri, zaman belirteci tümleçlerinin en zengin kaynaklar,ndan biridir.

õGözlerini salondaki kad,nlara çevirdi inde, onlar,n ba tan aya a bir iman ve duygu kesildiklerini gördü.ö (DE/G A: 109)

õKuca ,nda ilaç kolisiyle do umhanenin kap,s,na geldi inde, âdeta bitmi ti.ö (DE/AD: 171)

õAnkara garaj,na vard, ,mda usulca otobüsten indim ve oradan uzakla t,m.ö (DE/SN: 217)

õKadir Gecesinin herhangi bir saatinde sular uyurmu .ö (DE/G A: 91)

õRamazan gecelerinde de çay kenar,nda beklerdi uyumadan.ö (DE/G A: 91)

2.2.3.1.1.1.1.10. Deyimler

Deyimler ya da deyim niteli inde sözler, zaman belirteci tümleci olur. Zaman belirteci tümleçlerinin birço u, bu tür birliklerden meydana gelmi tir.

2.2.3.1.1.1.1.11. Tümceler

Çekimli eylemlerle, ekeylemlerle kurulu tümceler, tümce niteli indeki sözler, ba ,ms,z yarg, bildirmeyen ko ullu yantümceler, zaman belirteci tümleci olabilir.

õKar,s, ve çocu u yirmi gündür hastanedeydiler.ö (DE/AD: 173)

õBe y,ld,r stanbul'da ö retmenlik yapmakta ama henüz Türkçeyi ö re-nemedi.ö (DE/G A: 69)

2.2.3.1.1.2. Durum Belirteci Tümleçleri

Yüklemin anlam,n, durum ve nitelik bak,mı,lar,ndan belirleyen ve tümleyen tümleçlere durum belirteci tümleci denir. Durum belirteci tümleçleri, eylemin nas,l yap,ld, ,n,, nas,l oldu unu belirtirler.

2.2.3.1.1.2.1. Durum Belirteci Tümleyici Olan Dilbilgisi Birlikleri

Durum belirteci tümleci, durum ve nitelik bildiren dil birliklerinden olu ur.

2.2.3.1.1.2.1.1. Adlar

Adlar, -den durum tak,s, alarak durum belirteci tümleci olur.

öBugüne kadar onlar, *yürekten* sevebildim mi?ö (DE/AD: 197)

öEllerine *aniden* can yürüdü.ö (DE/AD: 167)

Uyar,:

Adlar, -den durum tak,s, alarak zaman belirteci tümleci de olurlar.

öBir genç iki a aç kesmi *eskiden* buradan.ö (DE/SÖ: 52)

2.2.3.1.1.2.1.2. S,fatlar

Niteleme s,fatlan, yal,n durumda ya da -den durum tak,s, alarak; böyle, öyle, öyle i aret s,fatlar, ise yal,n olarak durum belirteci tümleci olurlar.

öAcele ederseniz *iyi* olur.ö (DE/AD: 168)

öHangi koyunlar,n daha sütü oldu unu *iyi* biliyor eni tesi.ö (DE/G A: 73)

öBu bayram da *böyle* geçti.ö (DE/G A: 109)

Uyar,:

Niteleme s,fatlar,, -den durum tak,s, alarak zaman belirteci tümleci de olurlar.

2.2.3.1.1.2.1.3. S,fat Tamlamalar,

S,fat tamlamalar,, yal,n durumda, ya da -de, -den durum tak,lar, ulanarak durum belirteci tümleci olabilir.

öÇünkü Metallica en insanc,l gruplardan biridir ve yapt,klar, öOneö adl, ark,da da sava ,n getirdi i ac,lar, *çok güzel bir ekilde* anlat,yorlar.ö (DE/SN: 227)

öKumrusuz bir kentte do up büyüyenler, *so uk yüzlü, as,k suratl*, oluyorlar.ö (DE/SÖ: 23)

öKumrular,n öyküsünü anlat,r,m *en içten sesimle*.ö (DE/SÖ: 22)

2.2.3.1.1.2.1.4. Belirteçler

Durum belirteçleri, tümcede durum belirteci tümleci olur.

öSiyah arap içen genç, *yine* dans etmemi .ö (DE/G A: 75)

öBuran,n bo olabilece ini *hiç* dü ünmemi ti.ö (DE/AD: 160)

öKad,n, *birden* canlan,yor.ö (DE/AD: 189)

Uyar,:

Yer belirteçleri, -den durum tak,s, alarak durum belirteci tümleci olabilir.

2.2.3.1.1.2.1.5. lgeçler

lgeçler, tümcede durum belirteci tümleci olabilir.

İlgeçler, tek ba lar,na ya da öbikle erek durum belirteci tümleci olurlar. Tek ba ,na belirteç tümleci olabilen bir tek ilgeç vard,r: Yaln,z. Öbür ilgeçler, öbikle erek durum belirteci tümleci görevinde kullan,labilir.

öYaln,zl, a al, m, yollarda **yaln,z** yürüyorum.ö (DE/SÖ: 50)

öBeyaz yakal,, siyah önlüklü, çamurlu ayakkab,l, çocuk arkada lar,m yata ,mda da **yaln,z** b,rakmazlard, beni; bütün gece beraber olurduk.ö (DE/SÖ: 34)

İlgeçler, kendinden önceki sözcüklerle öbikle erek de durum belirteci olurlar. Bu nitelikteki ilgeçler unlard,r:

le

öKar,s, **hayretle** bak,yordu ona.ö (DE/AD: 180)

ö**Korkuyla** arkama bakt,m, henüz garajdan uzakla mam, t,m.ö (DE/SN: 217)

Uyar,:

1. le sözcü ü ile kurulu birlik, zaman belirteci tümleci de olur.
2. İlgeç tümleci olur.
3. Ba laç olur.

Gibi

ö**Köyün bütün k,zlar, ona hayranm, gibi** gelirdi bana.ö (DE/AD: 190)

ö**Ç,k,p gitme hakk,n, kaybetmi gibi** geliyordu ona.ö (DE/G A: 81)

Uyar,:

Gibi sözcü ü, benzetme görevinde de kullan,l,r. O zaman, durum belirteci tümleci de ildir.

2.2.3.1.1.2.1.6. Yans,malar

Yans,malar, durum belirteci tümleci olabilir.

öK,rm,z, ve siyah araplar dökülüyor i elerden bardaklara **l,k,r l,k,r.ö** (DE/G A: 72)

öEni tesi, koyunun arkas,na çömelerek, elindeki bakraca süt sa ,yor **f, ,r f, ,r.ö** (DE/G A: 73)

2.2.3.1.1.2.1.7. kileme ve kizlemeler

kileme ve ikizlemeler, durum belirteci tümleci olurlar.

öÇevre apartmanlar,n , ,klar, **birer birer** söndü.ö (DE/SÖ: 29)

ö**Titrek titrek** konu uyordu.ö (DE/SÖ: 32)

öÜmitler bizi **da da** uçururdu.ö (DE/SÖ: 33)

öDelik burunlu sümbül ba aklar,yla **burun buruna** kokla ,rd,k.ö (DE/SÖ: 33)

2.2.3.1.1.2.1.8. Eylemsiler

Eylemsilerden yalnız ortaçlarla ulaçlar durum belirteci tümleci bilir.

2.2.3.1.1.2.1.8.1. Ortaçlar

õHiç bo kent olur mu? *Duyulmu görülmü* ey mi bu?ö (DE/G A: 119)

2.2.3.1.1.2.1.8.2. Ulaçlar

Ulaçlar, n bir k, sm, tek ba , na, bir k, sm, öbikle erek; kimisi hem tek hem de öbikle erek durum belirteci tümleci görevinde kullan, l, r.

-eí ..-e

Ya l, lar bastonlar, na *dayana dayana*, çocuklar *a laya güle*, kad, nlar aralar, nda f, s, l, dasarak Ça laburnuna geldiler. (DE/SÖ: 55)

-meden

Kar , ndaki de *çakt, rmadan* alay eder seninle b, y, k alt, ndan güler. (DE/AD: 189)

-dikçe

õMüzik *gittikçe* h, zlan, yor.ö (DE/G A: 74)

õAkdeniz *gittikçe* küçülüyor önümde.ö (DE/G A: 96)

-meksizin

õBir robot hareketiyle doktorun uzatt, klar, n, geri ald, ve *dü ünmeksizin* birkaç doktor ad, s, ralad, .ö (DE/AD: 176)

-erek

õYa l, lar bastonlar, na dayana dayana, çocuklar a laya güle, kad, nlar aralar, nda f, s, l, da *arak* Ça laburnuna geldiler.ö (DE/SÖ: 55)

-ip

õE *ilip e ilip* öpüyorsun onun yanaklar, n, .ö (DE/AD: 211)

2.2.3.1.1.2.1.9. Sözcük Öbekleri

De i ik yap, daki sözcük öbekleri, tümcede durum belirteci tümleci olur.

õKöyün *bütün k, zlar, ona hayranm, gibi* gelirdi bana.ö (DE/AD: 190)

õGençler *benim iirlerimle ilgileniyorlar, ö diye* övünüyor mu .ö (DE/G A: 135)

õNaz, m, Salih'le ba latt, , çeki meyi keserek Selman' n elinden tuttu ve *aln, nda tomurcuklanan terleri silerek* öyle dedi.ö (DE/G A: 116)

õYürüyordu geceyi *nefes nefes öperek*, da lar, n mutlu dünyas, n, *damla damla yutarak, da lar, n mar lar, na ayak uydurarak*.ö (DE/SÖ: 42)

2.2.3.1.1.2.1.10. Deyimler

Deyimler, durum belirteci tümleci olabilir.

öKar ,ndaki de çakt,ırmadan alay eder seninle *b,y,k alt,ndan güler*ek.ö (DE/AD: 189)

2.2.3.1.1.2.1.11. Tümceler

Ba ,ms,z yarg, bildirmeyerek adla an yantümce ve içtümceler durum belirteci tümleci olabilir. Bu tür tümleçler, kayna ,k tümcelerde bulunur.

2.2.3.1.1.3. Nicelik Belirteci Tümleçleri

Yüklemin anlam,n, miktar, say,, azl,k çokluk bak,mı,lar,ndan belirleyen ve tümleyen tümleçlere nicelik belirteci tümleci denir.

2.2.3.1.1.3.1. Nicelik Belirteci Tümleci Olan Dilbilgisi Birlikleri

Nicelik belirteci tümleci olan dilbilgisi birlikleri çok de ildir. Zaman, durum belirteci tümleci kuran dilbilgisi birliklerine oranla, nicelik belirteci tümleçlerini olu turan birlikler say,l,d,r.

2.2.3.1.1.3.1.1. S,fatlar

S,fatlar ya tek ba lar,na, ya da nicelik belirteçleriyle belirlenerek tümcede nicelik belirteci tümleci olurlar.

ö*Daha fazla* sava budalas, istemiyoruz.ö (DE/SN: 228)

öAblam kap,y, *biraz* itti, ceviz a ac,n,n birkaç yapra , sallan,p kald,.ö (DE/SÖ: 52)

öUyanal, *az* olmu tu.ö (DE/SÖ: 40)

Uyar,:

Az, az,c,k, biraz, pek az, eksik gibi kimi sözcükler hem s,fat, hem belirteçtirler. Bir ad, niteledikleri zaman s,fat, yüklemle ilgili olduklar, zaman belirteçtirler.

öAhmet, Linda'yla Hasan',n beraberliklerine *pek* ald,ırm,yordu.ö (DE/AD: 183) (belirteç)

öAndre Gide okuyamad, ,na göre, *pek çok sanatç*, Marksizmin bu temel eserini okuyamazd,.ö (DE/G A: 129) (s,fat)

2.2.3.1.1.3.1.2. S,fat Tamlamalar,

Say, s,fatlar,yla ya da belgisiz s,fatlarla belirlenmi s,fat tamlamalar,, tümcede nicelik belirteci tümleci olur.

öSesimi kimsenin duymad, ,n, görünce sevincim *iki kat* oldu ve ba ,ra ba ,ra konu ma a ba lad,m.ö (DE/SÖ: 11)

ö*Bir kat* al,yorum.ö (DE/G A: 99)

öHan,m öleli **yirmi y,l** oldu.ö (DE/SN: 232)

2.2.3.1.1.3.1.3. Belirteçler

Nicelik belirteçleri, *tek ba lar,na ya da öbekte erek nicelik belirteci tümleci* olurlar.

ö stanbul'a geldi imde seninle kar ,la may, **çok** istiyordum.ö (DE/AD: 155)

öAhmet, Linda'yla Hasan',n beraberliklerine **pek** ald,rm,yordu.ö (DE/AD: 183)

öBütçemize uygun kiral,k ev bulabilmek için **epeyce** ç,rp,nd,k.ö (DE/AD: 192)

ö **stedi iniz kadar** çocuk yapabilirsiniz.ö (DE/AD: 172) (öbek)

Uyar,:

1. Kimi sözcükler hem s,fat, hem belirteçtirler. Bir ad, niteledikleri zaman s,fat, yüklemle ilgili olduklar, zaman belirteçtirler.

ö**Pek bitkin** görünüyorsun.ö (DE/G A: 107)

öFakat bu dostlar onun sanat,yla **pek** ilgilenmiyorlard,,ö (DE/G A: 128)

2. - dikçe yap,l, ulaçlar zaman ulac,d,r. Fakat oldukça sözcü ü, kal,pla m, bir nicelik belirtecidir. Bu nedenle de tümcede nicelik belirteci tümleci i ini görür.

3. öce ekiyle türetilmi belirteçler, asl,nda zaman belirtecidir. Fakat yüklemnin anlam,n, miktar ilgisiyle tümledikleri zaman, nicelik belirteci görevindedirler.

2.2.3.1.1.3.1.4. lgeçler

lgeçlerden *sadece kadar sözcü ü, ya -e kadar kal,b, içinde ya da ba ka biçimde öbekte erek nicelik belirteci tümleci* olabilir. Öteki ilgeçler, nicelik belirteci tümleci kuramaz.

ö**Karunlar kadar** zengin olmu devletın kasas,ndan çekti i paralarla.ö (DE/AD: 206)

öKahveler, televizyonlar,n, **sonuna kadar** açm, ; insanlar haber dinliyorlar, oyun oynuyorlar, sohbet ediyorlar.ö (DE/SN: 221)

öKar,m beni **i te u elimdeki sigara kadar** ilgilendirmiyordu.ö (DE/G A: 137)

Uyar,:

Kadar sözcü ü bu kadar, o kadar, o kadar ki, ne kadarı biçimlerinde kullan,l,rsa, söze a ,r,l,k anlam, katar.

2.2.3.1.1.3.1.5. Sözcük Öbekleri

Sözcük öbekleri, nicelik belirteci tümleci olabilir.

öKar,m beni *i te u elimdeki sigara kadar* ilgilendirmiyordu.ö (DE/G A: 137)

ö *stedi iniz kadar* çocuk yapabilirsiniz.ö (DE/AD: 172)

öHan,m öleli *yirmi y,l* oldu.ö (DE/SN: 232)

2.2.3.1.1.4.Yer Belirteci Tümleci

Yer belirteci tümleçleri, eylemin geçti i yeri ya da eylemin yönünü belirten tümleçlerdir. Yer belirteçlerini öbür belirteç türlerinden ay,ran üç özellik vard,r:

1. Yer belirteçleri belli say,da sözcüklerdir.
2. S,fatlar d, ,ndaki sözcük türleri, yer belirteci tümleci olamazlar.
3. Yer belirteçleri yal,n durumdad,r, durum tak,s, almazlar.

2.2.3.1.1.4.1. Yer Belirteci Tümleci Olan Dilbilgisi Birlikleri

Türkçede ancak kimi s,fatlar ve bir de yer belirteçleri, yer belirteci tümleci olabilir.

2.2.3.1.1.4.1.1. S,fatlar

Niteleme s,fatlar,ndan birkaç, yer belirteci tümleci kurabilir.

2.2.3.1.1.4.1.2. Belirteçler

Sadece yer belirteçleri tümcede yer belirteci tümleci olabilir.

öSopal, genç kuyru undan yakalad, ve *yukar*, kald,rd, onuö (DE/SÖ: 15)

öBeyaz önlüklü, kâ ,d, ve ilaç kolisini al,p *içeri* girdi ve do umhanenin kap,s, kapand,.ö (DE/AD: 171)

öKo u taki öteki hastalara da ögeçmi olsunö diyerek *d, ar*, ç,kt,k.ö (DE/G A: 141)

Uyar,:

1. Yer belirteçleriyle dolayl, tümleçler, anlam bak,m,ndan birbirine benzerler, ikisi de yer ve yön bildirir. Ancak, yer belirteçleri yal,n durumda bulunur; bu nedenle, yer belirteçleri adlar,n öe, -de, -den durum tak,lar,n, al,nca dolayl, tümleç olur.

öHaydi baba, çok konu ma, dedi hademe ve ya l, adam, kolundan tutarak *d, ar,ya* sürükledi.ö (DE/AD: 176)

2. Dilimizde yer ve yön bildiren ba ka sözcüklerde vard,r: alt, üst, arka, yan, öte, sa , sol, d, , içi Ancak bu sözcüklerden öte d, ,ndakiler, tümcede yer belirteci tümleci olarak kullan,lamazlar.

3. Yer belirteçleri; ad, s,fat, ad tamlamas,nda tamlayan ya da tamlanan olarak da kullan,labilir. Bunlar, bu görevlerinde iken, yer belirteci tümleci de ildirler.

õUzak da lar,n topraklar,n, bir k, boyu dereye ta ,m, .ö (DE/SÖ: 41)

2.2.3.1.1.5. Soru Belirteci Tümleçleri

Soru belirteci tümleçleri, tümcede yüklem anlam,m soru yoluyla ve nitelik, zaman, yer, nedenlik, nicelik ilgileriyle belirleyen tümleçlerdir. Tan,m,ndan da anla ,ld, , gibi, soru belirteci tümleçleri yaln,z soru anlam, ta ,mazlar. Soru, yüklem niteli ini, zaman,n,, yerini, nedenini, niceli ini belirtmek amac,na yöneliktir.

Soru belirteci tümleçleri, soru belirteçlerinden olu ur. Soru belirteçleri belli say,da sözcüklerdir. Bunlardan bir bölü ü, soru ad,l, ya da soru s,fat, görevinde de kullan,labilir. Ancak o zaman, anlam, ve görevi de i ir.

Ba l,ca soru belirteçleri ve kullan, biçimleri a a ,da gösterilmi ti.

Ne

Eylemin nedenini ö renmek amac,na yönelik soru belirteçidir.

õBunu ba aramazsam, da lar, ta lar yank, vermi ; kurtlar, ku lar ses vermi *ne* ç,kar?ö (DE/G A: 64)

õ*Ne* dü ünüyorsun ems?ö (DE/G A: 74)

õBabam, ölüme mahkûm eden, beni yalanlara s, ,nd,ran ve can evimden vuran bu garip ehirden *ne* ar,yordum?ö (DE/G A: 92)

Uyar,:

1. Ne sözcü ü soru belirteci oldu u zaman niçin, neden anlamlar,n, verir.

2. Bir addan önce gelerek tümceye soru anlam, katarsa soru s,fat,d,r.

õGerçekten ben kâinat,n özetiysem, u d, ,mdaki kâinat,n *ne i i* var?ö (DE/G A: 65)

3. S,fattan önce gelirse, soru belirteci olur.

õ*Ne* acele ediyorsun?ö (DE/G A: 117)

4. Eylemin nedenini ö renmek amac,na yönelik soru belirteçidir.

õ*Neye* yarar bu diploma?ö (DE/G A: 79)

Neye

Eylemin nedenini ö renmek amac,na yönelik soru belirteçidir.

Uyar,:

1. Neye sözcü ü soru belirteci oldu u zaman *niçin, neden* anlamlar,n, verir.
2. Soru ad,l, olursa, bir ad,n yerini tutar; bu görevde iken *niçin, neden* sorular, sorulamaz.

Neden

Eylemin nedenini ö renmek amac,na yönelik soru belirteçidir.

õ*Neden* korkuyorlar acaba?ö (DE/SN: 230)

õ*Neden* anlamazlar?ö (DE/SN: 234)

Uyar,:

1. Neden sözcü ü soru belirteci iken *niçin* anlam,na gelir.
2. Bir ad,n yerini tutarsa soru ad,l, olur.

Niçin

Eylemin nedenini ö renmek amac,na yönelik soru belirteçidir

õ*Niçin* yapt,m bunu?ö (DE/G A: 131)

õEvet ama *niçin* sordun?ö dedi Leyla.ö (DE/AD: 184)

Niye

Eylemin amac,n, ö renmeye yönelten soru belirteçidir. Bir incelemeye göre, dilimizde anlamda olarak kullan,lan *neye ve niye* sözcükleri, hem anlamlar,, hem söz bölükleri bak,m,ndan birbirlerinden ayr,d,r. *Neye*, ba lang,çta bir soru ad,l, idi, sonradan belirteç olmu tur. *Niye* ise, asl,nda bir soru belirteçidir. Kullan,l, yerleri de de iktir. Bu nedenle, *neye* ve *niye* sözcüklerini birbirinden ay,r,amak ve kullan, lar,na dikkat etmek gerektir

õGözlerim *niye* ya arm,yor, yüre im *niye* s,zlam,yor?ö (DE/SN: 222)

Nas,l

Eylemin niteli ini ö renmek amac,na yönelten soru belirteçidir.

õ*Nas,l* dayanacak ana yüre i?ö (DE/G A: 86)

õİmdi bu a ,r görevi *nas,l* yüklenecekti?ö (DE/G A: 106)

õBen eskiden ucuz ald, ,m eyi, imdiki fiyattan *nas,l* satar,m?ö (DE/SN: 236)

õAyaklar,m,n alt,na serilen bu vadi; *nas,l* geldim bu vadiye, *nas,l* t,rmand,m u tepeye?ö (DE/SÖ: 45)

Uyar,:

Nas,l sözcü ü, soru s,fat, da olur. O zaman, kendinden sonra bir ad gelir.

õSezaryen *nas,l* bir ey?ö (DE/AD: 169)

Nice

Eylemin niteli ini ö renmek amac,na yönelten soru belirtecidir.

Uyar,:

1. Nice sözcü ü, günümüzde soru belirteci olarak kullan,lmamaktad,r. Daha çok eski metinlerde rastlan,r.

2. Nicelik s,fat, da olur. O zaman, kendinden sonra bir ad gelir.

õYenik dü tü bu yolda *nice canlar*.ö (DE/AD: 149)

Ne diye

Eylemin nedenini ve amac,m ö renmeye yönelten soru belirteci öbe idir.

Niçin, neden anlamlar,n, verir.

õSanki *ne diye* asm, t, gelinlikle duva , Hasan',n ceketinin yanma?ö (DE/AD: 187)

õSanki *ne diye* gitmi tik oraya?ö (DE/AD: 188)

Ne zaman

Eylemin zaman,n, ö renme amac,na yönelten soru belirteci öbe idir.

õSen beni *ne zaman* ve nas,l tan,d,n?ö (DE/G A: 119)

õBeni u ilginç airle *ne zaman* tan, t,racaks,n?ö (DE/G A: 138)

Ne vakit

Eylemin zaman,n, ö renme amac,na yönelten soru belirteci öbe idir.(Ñ)

õBu i ler *ne vakit* bitecek?ö

õÇar ,ya *ne vakit* gidece iz?ö

Ne kadar

Eylemin niceli ini ö renme amac,na yönelten soru belirteci öbe idir.

õO el *ne kadar* sevimsiz olurdu Allah,m...ö (DE/SÖ: 22)

Kim için (kimin için)

Eylemin nedenini ö renmeye yönelten soru belirteci öbe idir.(Ñ)

õ*Kimin için (kim için)* bu kadar çal, ,yorsun?ö

õBu kitaplar, *kimin için (kim için)* ald,n?ö

Kimin gibi(kim gibi)

Eylemin niteli ini ö renmeye yönelten soru belirteci öbe idir.(Ñ)

õ*Kimin gibi (kim gibi)* olmak istiyorsunuz?ö

õS,navlara *kimin gibi (kim gibi)* haz,rlanmak istiyorsunuz?ö

2.2.3.1.2. Kullan,mlar,na Göre Belirteç Tümlenci Türleri

Kullan,mdaki özelliklerine göre üç türlü belirteç tümlenci vard,r: Ortak belirteç tümlenci, aç,klamal, belirteç tümlenci, yinelenmi belirteç tümlenci.

2.2.3.1.2.1. Ortak Belirteç Tümlenci

S,ral, tümlelerde, tümlerden birinde bulunup da tümüyle ilgili olan belirteç tümlencine ortak belirteç tümlenci denir. Ortak belirteç tümlenci; ba ,ms,z s,ral, tümlelerde, ba ,ml, s,ral, tümlelerde, karma s,ral, tümlelerde bulunur.

õ*Sabah* derdimi dostlar,ma açaca ,m, her eyi anlataca ,m.ö (DE/SÖ: 13)

Bu ba ,ms,z s,ral, tümlenin ortak belirteç tümlenci *sabah* sözcü üdür. Ortak belirteç tümlencinin her tümlcede belirtilerek yaz,l, , öyledir.

õ*Sabah* derdimi dostlar,ma açaca ,m, (*sabah*) her eyi anlataca ,m.ö (DE/SÖ: 13)

õVagonun öbür kap,s,n,n aç,lmas,yla birlikte türkü sesi ve a ,r bir rak, kokusu doluyor *içeriye*.ö (DE/AD: 213)

Bu ba ,ms,z s,ral, tümlenin ortak belirteç tümlenci õ *içeriye*ö sözcü üdür. Ortak belirteç tümlencinin her tümlcede belirtilerek yaz,l, , öyledir.

Vagonun öbür kap,s,n,n aç,lmas,yla birlikte (*içeriye*) türkü sesi ve a ,r bir rak, kokusu doluyor *içeriye*.

õ*Sabah* eni tesi koyunlar, yayl,ma götürecek, (*sabah*) ems de kuzular,, (DE/G A: 73)

2.2.3.1.2.2. Aç,klamal, Belirteç Tümlenci

As,l belirteç tümlencinin anlam,n, daha da belirginle tiren ayn, türleri birli e, aç,klamal, belirteç tümlenci denir.

Aç,klamal, belirteç tümlenci, as,l belirteç tümlencinden sonra gelir. Bu aklay,c, ö e, as,l belirteç tümlencinden ayr, dü ünülemez ve ikisi birden belirteç tümlenci öbe ini olu turur.

Bir tümlcede birden çok aç,klay,c, ö e bulunabilir.

A a ,daki örneklerde, as,l tümlerler de, aç,klay,c, olanlar da italikle gösterilmi , aç,klay,c, belirteçler koyu yaz,lm, t,r.

õ*Bir sabah, gün do madan* bu kötü kad,n suya gidecek olmu .ö (DE/SÖ: 19)

õ*Bir gece, be genç ayn, bostan çarda ,nda yatarken*, köylülerin tekin de il dedi i orta yolda ate ler belirdi.ö (DE/SÖ: 57)

2.2.3.1.2.3. Yinelenmi Belirteç Tümlenci

Belirteç tümlencinin ya oldu u gibi, ya da aç,klay,c, bir kal,ba girerek

yinelenmesine yinelenmi belirteç tümleci denir.

õDelik burunlu sümbül ba aklar,yla **burun buruna** kokla ,rd,k.ö (DE/SÖ: 33)

õÜmitler bizi **da da** uçururdu.ö (DE/SÖ: 33)

õÇevre apartmanlar,n , ,klar, **birer birer** söndü.ö (DE/SÖ: 29)

õ**Sonra, sonra** sesimizi bütün bir ülkeye duyurmal,y,z.ö (DE/G A: 93)

2.2.3.1.3. Igeç Öbe i Yap,s,nda Belirteç Tümleçleri

Uyar,: Dilcilerin edat tümleci ile ilgili yakla ,mlar,n,, tespitlerini ve kabullerini göz önünde bulundurarak (*lgeç (edat) tümlecinin i levi bak,m,ndan bir tan,mlama olmay,p kurulu u bak,m,ndan bir adland,rma olmas, ve ilgeçle kurulan tümleçlerin, tümcede belirteç tümleci i levinde (Bozkurt 1991: 83),kullan,lmas,ndan, ayr,ca cümle ö elerinin dizim birim de il dizi birim ad, olmas,ndan ötürü edat õilgeçö tümleci ad,n,n ve varl, ,n,n kabul edilmemesi gerekir (Delice: www.ibrahimdelice.com/FileUpload/ks423106/File/014sts) bilgisini ve bu konudaki genel kabulü göz önünde bulundurarak ilgeç (edat) tümlecini ayr, bir ö e gibi, ayr, bir ba l,k alt,nda de erlendirmeyi dü ünmedik. Ancak, tezimizde õTümcebilgisiö kitab,n, model olarak seçti imiz ve Igeç Tümleçleri de õTümcebilgisiö kitab,nda müstakil bir ba l,k alt,nda incelendi i için eserin orijinalli ine ba l, kalmak ad,na ilgeç tümleci ö esini de erlendirdik; ancak ilgeçlerin belirteç tümleci *as,l* i levlerini ve jürinin önerilerini de göz önünde bulundurarak tezimizde, Belirteç Tümleci ba l, , alt,nda: *õ Igeç Öbe i Yap,s,nda Belirteç Tümleçleriö* ad,yla gösterdik.*

Igeç Tümleci Tan,m, ve Özelli i

Igeçlerden ya da ba ka dilbilgisi birliklerinden olu an; ilgeçlerle kurulanlarda yüklemle ba lant,s, bulunan, öbürlerinde yüklemle ilgisi olmayan her iki durumda da tümceye çe itli anlam (araç, benzerlik, e itlik, nedenlik, yöneli , yer, yan,t, seslenme, güçlendirme, gösterme, yineleme, soru, amaç, onaylama, yads,ma...) ve anlat,m özelli i katan tümcelere ilgeç tümleci denir.

Ad,na bakarak, ilgeç tümleçlerini salt ilgeçlerden kurulu tümleçler olarak dü ünmemelidir. Belirteç tümleçler nas,l, yaln,z belirteçlerden de il de her çe it dilbilgisi birli inden olu uyorsa, ilgeç tümleçleri de hem ilgeçlerle, hem de ba ka tür dilbilgisi birlikleriyle kurulabilir

2.2.3.1.3.1. Igeç Tümleci Olan Dilbilgisi Birlikleri

2.2.3.1.3.1.1. Igeçler

Igeçler, ya tek ba lar,na, ya da öbeikle erek ilgeç tümleci kurabilir.

Ancak (sadece, yalnız anlam, verir)

Öçünkü arabesk **ancak** rak, sofralar,ndaki zü ürtleri üzebiliyor.ö (DE/SN: 230)

ÖYalnız,ız,k içinden insan, airlerin tablola t,rd, , büyüü ülkelere böyle ula abilirdi **ancak**.ö (DE/SÖ: 42)

ÖO günlerde huzuru **ancak** kitaplarda bulabiliyordum.ö (DE/AD: 155)

ÖBöyle bir cümleyi **ancak** Tanr, söyler, biliyorum bunu.ö (DE/G A: 63)

Uyar,:

1.Ancak sözcü ü ilgeç tümleci oldu u zaman ösadeceö , öyaln,zö, ötekö anlamlar,n verir.

2.Ancak sözcü ü ba laçta olur. O zaman, önceki tümceyi sonra ki tümceye ba lar, ö fakatö anlam, verir.

ÖOnun lügatinde tutsaklı,k yoktur, **ancak** ölüm vard,r.ö (DE/AD: 154)

Yalnız (ancak, sadece anlam, verir)

ÖYa ad, ,n, anlat,yordu **yaln,z** o, çektiklerini anlat,yordu.ö (DE/SÖ: 32)

ÖVe burada insan olarak **yaln,z** kendisi vard,.ö (DE/G A: 123)

ÖGöz göz vücudumda, **yaln,z** damlalar,n hareketi kalm, t,.ö (DE/SÖ: 36)

Uyar,: Yalnız sözcü ü durum belirteci tümleci, s,fat ve ba laç da olur.

ÖYa murlu k, günlerinde, aln,m, penceremin cam,na dayayarak, saatlerce dut a ac,n,n dal,nda büzüüp duran **yaln,z kumruya** bakar,m.ö (s,fat) (DE/SÖ: 21)

ÖYalnız,ız, a al, m, yollarda **yaln,z** yürüyorum.ö (zarf) (DE/SÖ: 50)

Yok yok

Ö**Yok**, eski sevgilim evlenmi , **yok** falan açm, , **yok** filan kan davas,nda öldürülmü ...ö (DE/G A: 101)

Uyar,:

Yok, sözcü ü olumsuz ad tümcesi de kurar, o zaman yüklem görevindedir.

ÖA açlarda ye il yapraklar **yok**.ö (DE/SÖ: 50)

ÖEn çok da ekin tarlalar,nda olur **hani**.ö (DE/AD: 185)

Ö**Asl,nda** ben de senden ve çocuklardan bir süre uzakla may,, kendimle ba ba a kalmay, çok istiyordum.ö (DE/AD: 194)

Iğçlere Dayal, Öbekler

De il

ÖNe saklayay,m, beni ilgilendiren milletin kaderi filân **de il**, sadece akrebin gururu ve intihar,.ö (DE/AD: 153)

İlgeç Öbekleri

le sözcü ü ile

le sözcü ü ilgeç tümleci oldu u zaman, görevde olmayan ö eler aras,nda ilgi kurar, birliktelik ya da araç anlam, verir.

õHay,r, hay,r ku kusuz sopan,n ucu y,lan,n *kan,yla* ,slanm, t,.ö (DE/SÖ: 15)

õ*Buradan ç,kar,ld, ,n zaman en az,ndan ö rendi in dil yard,m,yla* buraya gerçekten gelmi oldu unu ispatlars,n.ö (DE/G A: 117)

õYüzün *dayan,lmaz bir ac,yla* geriliyordu ama di lerini s,k,p, belli etmemeye çal ,yordun.ö (DE/AD: 207)

õ*Üstümü kaplayan geceyi gündüze çevirme ümidiyle* büyüyorum.ö (DE/SÖ: 36)

Uyar,:

le

ile kurulu öbekler:

1. Zaman belirteci tümleci olur.

2. Durum belirteci tümleci olur.

õKar,s, *hayretle* bak,yordu ona.ö (DE/AD: 180)

3. Ba laç olur.

õ ems, *inançla* inkâr aras,nda.ö (DE/G A: 76)

çin

õ*Bizler âsi oldu umuz, farkl, giyindi imiz, insanlar,n yaratt, , koku mu dünya düzenine ba kald,rd, ,m,z, dünyaya geni aç,yla bakmaya ö renebildi imiz için* d, lan,yoruz.ö (DE/SN: 229)

õÖtelerde ya ,n ya ,n mumlar eriyordu, *onlar, avutmak için* pervaneler dökülüyordu gözya lar,n,n aras,na.ö (DE/SÖ: 53)

õ *çinde k,m,ldanan bu ku kuyu onlara da a ,lamamak için* sustu.ö (DE/G A: 115)

õ*Yeni bir konu man,n ba lamas,n, önlemek için* hemen müsaade istedim.ö (DE/G A: 133)

-e kadar kal,b, ile

Bu kal,pla öbekte en ilgeç tümleçleri, ,rakl,k bildirir.

õ imdi Arif Bey, *gecenin geç saatlerine kadar* üniversiteli gençlerin ders çal, mak, e lenmek için s,k s,k u rad,klar, kahvehanelerde oturuyormu .ö (DE/G A:

134)

õGelinlik ve gelincik, bu kez, çocuklu unu geçirdi i *köye kadar* uzat,p
gitmi ti.ö (DE/AD: 185)

õBabayla o ulun ehirdaki gezintileri, *ku luk vaktinden ö leye kadar*
sürümü tü.ö (DE/AD: 159)

õKar,m beni *i te u elimdeki sigara kadar* ilgilendirmiyordu.ö (DE/G A:
137)

Uyar,:

-e kadar kal,b, ile kurulu öbekler:

1. Zaman belirteci tümleci olur.

õBen de kumrular gibi ses ç,karma a çal, ,rd,m *ak ama kadar*.ö (DE/SÖ:.

20)

2. Durum belirteci tümleci olur.

õ*Tüfe in ucundan teti ine kadar* uzun bir de nek geçirdi.ö (DE/SÖ: 32)

3. Nicelik belirteci tümleci olur.

-e kar , kal,b, ile

Bu kal,pla kurulu öbekler ilgeç tümleci oldu u zaman, yön ve yöneli bildirir.

õAsl,nda ilk günler *kocas,n,n iirlerine kar , nas,l bir tav,r tak,naca ,n,*
anlayamam, t, ama zamanla görevinin sadece kendisine okunan iirleri be enmek
oldu unu kavrad,.ö (DE/G A: 127)

õSatranç tahtas,na dizilmi ler, görünmeyen bir el onlar, *birbirlerine kar ,*
sürüyor.ö(DE/AD: 157)

õBende *kumrulara kar ,* derin bir tutku vard,r.ö (DE/SÖ: 18)

Uyar,:

-e kar , kal,b,yla kurulu öbekler, zaman belirteci tümleci de olur.

-e do ru

-e do ru kal,b,yla kurulu öbekler ilgeç tümleci oldu u zaman, yön ve yöneli
bildirir.

õK,rm,z, bir kan ak,yor yanmas,ndan *Aksaray'a do ru*.ö (DE/AD: 157)

õ nshan seline kap,lm, , *Bayaz,t'a do ru* ilerliyordum.ö (DE/AD: 158)

õEkme i ceketimin alt,na sokarak *eve do ru* yolland,m.ö (DE/SÖ: 59)

Uyar,:

Bu kal,pla kurulu ilgeç tümleçleri, zaman belirteci tümleci de olur.

õ*Ö leye do ru*, bu ulu cam eski parlakl, ,n, alma a ba lad,.ö (DE/SÖ: 12)

2.2.3.1.3.1.2. Ba laçlar

Kimi ba laçlar, e görevli sözcükleri, sözcük öbeklerini, anlamca ba ,nt,l, tümceleri ba lamad,klar, zaman, ilgeç tümleci görevindedirler.

A a ,daki tümcelerden geçen ba laçlar bu niteliktedir.

õ*Fakat* müzi in ans,z,n yükselen sesi giriyor araya.ö (DE/G A: 70)

õ*Fakat* bunu ba araca ,ma olan inanc,m, da hiçbir zaman yitirmi de ilim.ö (DE/AD: 153)

õ *ayet* Rilke onun çevirilerindeki gibi iirler yazm, sa, air de ildir.ö (DE/G A: 128)

2.2.3.1.3.1.3. Ulaçlar

Nedenlik ulaçlar,, tümcede ilgeç tümleci görevindedir.

-mek için

õArif bey, *ac,mas,z oltadan kurtulmak için* son gücüyle çabal,yordu.ö (DE/G A: 128)

õEvraklar, ald, ve *gerekli muameleleri tamamlamak için* hastane koridorlar,nda ko u turmaya ba lad,.ö (DE/AD: 179)

õ*Bu kapal, gözlü insanlardan kurtulmak için* yata ,ma gömüldümö (DE/SÖ: 30)

-di i için

õKollar,nda öldürdü ü gerçek insandan, *yeni bir gerçek insan ç,kard, , için* ebedi hayat yolunda i aret olma görevini alabilirdi bu a aç.ö (DE/SÖ: 36)

õArif bey *Almanca ve Frans,zcay, çok iyi bildi i için* ondan yararlan,rlarm, .ö (DE/G A: 135)

-di inden

õ*Güne in çekildi inden* habersizdi.ö (DE/SÖ: 42)

õHasan, *böyle bir manzaray, kendisi de ya amak istemedi inden* uzakla m, t, oradan.ö (DE/AD: 186)

-mekle

õ ems *gülümsemekle* yetiniyor.ö (DE/G A: 74)

õDoktor bir tepki göstermedi, *sadece gülümsemekle* yetindi ve oradan uzakla t,.ö (DE/AD: 179)

õHer ey *hayatta kalmakla* ba l,yordu.ö (DE/G A: 121)

-mekten

õHalk, *türkü dinlemekten* zevk al,yor.ö (DE/SN: 230)

ö*Korkular içinde ya amak, gezicilerin yoklu una inanmaktan* daha kolay geliyordu köylülere.ö (DE/SÖ: 58)

öElimden *yalan söylemekten ba ka bir ey* gelmiyordu.ö (DE/G A: 92)

diye

öArkada lar,na verecekmi *k,smetleri aç,ls,n diye*.ö (DE/AD: 186)

öPeygamber, çocu u olmayan, vali yapmam, *merhameti olmaz diye*.ö (DE/SN: 236)

Uyar,:

Diye ulac,yla kurulu öbekler, durum belirteci tümleci de olur.

ö*Tamam, tamam benim istedi im dünya bu...ö diye* ba ,rd,m elimde olmayarak.ö (DE/SÖ: 11)

2.2.3.1.3.1.4. Deyimler, Deyim Niteli indeki Sözcükler

Deyimler ya da deyim niteli indeki kal,pla m, sözcükler, tümceye özel bir deyim gücü ve anlam katarak, ilgeç tümleci olurlar.

Ilgeç tümleçlerinin en zengin kaynaklar,ndan biri, bu deyimler ve deyim niteli indeki sözcüktür. (iyisi mi, sözün do rusu, gel gör ki, í)

öBunu hissettikçe insanl, ,n, bile unutuyordu, *daha do rusu* unutmu olmak için u ra ,yordu.ö (DE/SÖ: 40)

öMemnun de ilim, *desen de* neyi de i tirebileceksin?ö (DE/G A: 205)

2.2.3.1.3.1.5. Tümceler, Tümce Niteli inde Sözcükler

Tümceler ya da tümce niteli indeki sözcükler, deyim niteli i kazanarak ilgeç tümleci olabilirler.

Ilgeç tümleçlerinin zengin kaynaklar,ndan biri de bunlard,r.

Önce *tuttum* her üç o lana da birer ev yapt,m. (DE/SN: 236)

2.2.3.1.3.2. Kullan,mlar,na Göre Ilgeç Tümleci Türleri

Kullan,mlar,na göre üç türlü ilgeç tümleci vard,r.

2.2.3.1.3.2.1. Ortak Ilgeç Tümleci

S,ral, tümcelerde, tümcenin birinde bulunup da hepsiyle ilgili olan ilgeç tümlecine ortak ilgeç tümleci denir.

Ortak ilgeç tümleci; ba ,ms,z s,ral, tümcelerde, ba ,ml, s,ral, tümcelerde, karma s,ral, tümcelerde bulunur.

öGölgeler *Bo azla beraber* erir, (*bo azla beraber*) buharla ,r.ö (DE/SÖ: 26)

ÖOkul arkada lar,mla nisan ya murunun dirilmeyi müjdeleyen sesini içimizde duyarak, (okul arkada lar,mla) bin bir ümitle ko ard,k bu da laraö (DE/SÖ: 32)

ÖKap,da bitkin (yüzlü kar,s,yla) ve solmu yüzlü kar,s,yla kar ,la t,ö (DE/AD: 178)

2.2.3.1.3.2.2. Aç,klamal, İlgeç Tümlenci

As,l ilgeç tümlencini daha belirtili duruma getiren birli e aç,klamal, ilgeç tümlenci denir.

Aç,klamal, ilgeç tümlenci, as,l ilgeç tümlencinden sonra gelir. Bu aç,klay,c, ö e, as,l ilgeç tümlencinden ayr, dü ünülemez ve ikisi birden ilgeç tümlenci öbe ini olu turur.

2.2.3.1.3.2.3. Yinelenmi İlgeç Tümlenci

İlgeç tümlencinin, ya oldu u gibi, ya da de i ik bir kal,ba girerek yinelenmesine yinelenmi ilgeç tümlenci denir. A a ,daki tümcelerde, yinelenmi ilgeç tümlençleri bulunmaktad,r.

ÖBu kadar m,, hepsi bu kadar m,? Ba ka, ba ka..ö (DE/G A: 110)

2.2.3.1.3.3. İlgeç Tümlençleriyle İgili Özellikler

İlgeç tümlençlerinin, tümcede bulunmalar, ve kullan,malar,yla ilgili birtak,m özellikleri vard,r.

1. Bir tümcede, aç,klamal, ilgeç tümlenci d, ,nda, ayn, yap,da, birden fazla ilgeç tümlenci bulunmaz.

A a ,daki tümcede iki ilgeç tümlenci var gibi görünüyorsa da asl,nda böyle de ildir. Çünkü bu tümce, iki ayr, tümceden olu mu ortak yüklemli s,ral, tümcedir. Bu nedenle, a a ,daki s,ral, tümceyi olu turan tümcelerin her birini bir tek ilgeç tümlenci vard,r.

ÖO para ki, çal, makla ve kültürle elde edilemezdi.ö (DE/AD: 170)

ÖO para ki, çal, makla (elde edilemezdi) ve kültürle elde edilemezdi.ö

ÖYüre im k,p,r k,p,r; sokaklarla, evlerle, palmiyelerle bütünle iyorum.ö (DE/SN: 222)

ÖYüre im k,p,r k,p,r; sokaklarla (bütünle iyorum), evlerle (bütünle iyorum), palmiyelerle bütünle iyorum.ö

2. Bir tümcede, de i ik yap,da ve nitelikte, birden çok ilgeç tümleci bulunabilir.

K,zlar,n, Himmet'e *verip* davadan geçmek *yle dursun*, bu konuyu *konu maya bile* yana m,yorlard,, (DE/AD: 190)

zr dilemek *yle dursun, ard,na bile bakmadan* uzakla ,yordu adam. (DE/ G A: 101)

 u yüzük *var ya; ta* ni anland, ,m zaman tak,lm, t, parma ,ma. (DE/ SN: 232)

2.2.3.2.Belirteç Tümleçleriyle lgili zellikler

1. Bir tümcede, a,klamal, belirteç tümleçleri d, ,nda, *ayn, türde* birden çok belirteç tümleci bulunamaz. A a ,daki tümcede ayn, türde birden çok belirteç tümleci var gibi görünmekteyse de, asl,nda böyle de ildir. Çünkü bu tümce, iki ayr, tümceden olu mu ortak yklemlili ba ,ms,z s,ral, tümcedir. Bu nedenle, her birinde ayn, türde bir tek belirteç tümleci bulunmaktad,r.

Yryordu geceyi *nefes nefes öperek*, da lar,n mutlu dünyas,n, *damla damla yutarak, da lar,n mar lar,na ayak uydurarak*. (DE/S: 42)

Bu ortak yklemlili tümcenin ba ,ms,z tümcelere ayr,l, , öyledir:

Yürüyordu *geceyi nefes nefes öperek*,

Yürüyordu da lar,n mutlu dünyas,n, *damla damla yutarak*,

Yürüyordu *da lar,n mar lar,na ayak uydurarak*.

Yar,nlar, *elele* (ya amal,y,z), *omuz omuza* ya amal,y,z seninle. (DE/G A: 93)

Ahmet ,tak, *k,m,lt,s,z* (izliyordu) ve *sessiz* izliyordu onlar,. (DE/AD: 172)

2. Ortak yklemlili tümcelerde, ayn, yap,daki belirteç tmlelerinde bir tane bulunur. Bu zellik, genellikle, ulaçlardan olu an belirteçlerde görülür.

stelik Leyla'n,n gelinli ini giymi ti *isteyerek ve severek* (giymi ti). (DE/AD: 187)

Bir *sigara yakmak* (için elimi cebime at,yorum) ve *kendimi toparlamak* için elimi cebime at,yorum. (DE/AD: 194)

Yryordu geceyi *nefes nefes öperek*, da lar,n mutlu dünyas,n, *damla damla yutarak* (yürüyordu), *da lar,n mar lar,na ayak uydurarak* (yürüyordu). (DE/S: 42)

3. De i ik türde belirteç tümleçleri ayn, tümcede bulunabilir.

õBeyaz önlüklü, kâ ,d, ve ilaç kolisini al,p (durum b.t.) içeri (yer b.t.) girdi
ve do umhanenin kap,s, kapand,.ö (DE/AD: 171)

õBu y,l (zaman b.t.) köylüler s,k s,k (durum b.t.) Alt,n Be ikten/ söz eder
oldular.ö (DE/SÖ: 55)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜMCE TÜRLER

3.1. Yüklem Cinsine Göre Tümce Türleri

Türkçede yüklem ya eylemlerle, ya da adlar ve ad soylu sözcüklerden oluşur. Bu nedenle, yüklem cinsine göre iki türlü tümce vardır. Ad tümcesi, eylem tümcesidir.

3.1.1. Ad Tümcesi

Tanım ve Özellikleri

Yüklem ad, ad soylu sözcük ya da sözcük öbeği olan ba, ms, z yargı, anlatım ad tümcesi denir. Yüklemi eylem olmayan bütün tümceler ad tümcesi sayılır.

Ad tümceleri, öznenin ne olduğunu ya da bir durumu bildirir. Nitelik, özellik, sayı, kavramlar, ba, l, olarak yüklemle özne arasında bağlantı kurarlar.

Ad tümcelerini eylem tümcelerinden ayıran tek özellik; eylem tümcelerinde yüklem çekimli eylemlere, ad tümcelerinde ise adlara ya da ad soylu sözcüklere dayalı olmasıdır. Bundan ötürü, ad tümcelerini eylem tümcelerinden çok bağımsız görevi de iki bir kurulum sanmamalıdır. Duygu ve düşünceleri, istekleri iletme ve belirtmede, eylem tümcesi ile ad tümcesi arasında hiç bir ayrım yoktur.

Eski gramerciler, tümcenin eyleme dayalı olduğunu görüyorlardı. Ad tümcesinin varlığını kabul etmiyorlardı. A. Meillet, J. Vendryes, C-Jespersen gibi dilbilimcileri ve daha başkaları, bu kanıyı, l, n, ortaya koymuş, yüklemine göre ad ve eylem tümcesi diye, iki tümce türünün bulunduğunu tanımlamışlardır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra, tümcenin yalnız eylem soylu sözcüklerle kurulabileceği kuramı, yerini, iki tür tümceye (ad ve eylem tümcesi) bırakmıştır.

Ad tümcelerinin yargı bildiri, eylemle sağlanır. Adlar ve ad soylu sözcükler ancak eylemin çekimine girerek eylem (yüklem) niteliğini kazanır ve kurulabilir. Eylemle kurulan tümceler, ad tümcesi olur.

Ad tümcelerinde yüklem köç da olur. Köç tümceye olumluluk, olumsuzluk, kesinlik, olasılık, sürerlik anlamları, katan bir takım sözcüktür. Olumluluk kavramı, -dir köç ayla, olumsuzluk kavramı, de il ya da de ildir sözcükleriyle kazanılır. De ildir sözcüğünde iki köç (de il, -dir) üst üste bindirilmesi için, buna katmerli köç da denir.

Ko açlar, tekil ya da ço ul üçüncü ki iyi bildiren yüklemelere ulan,r. Eylem tümcelerinde, birinci tekil ya da ço ul ki iyi bildiren yüklemelere de gelebilir.

Olumlu ko aç (-dir), ekeylemin yal,n zamanda ki üçüncü tekil ve ço ul ki ilere ulan,r. Ekeylem bile ik zamanlar, ódir ko aç, almaz.

Olumlu ya da olumsuz ko aç alm, ad tümcesi örnekleri:

õTürkiyeøde ayd,n dü manl, ,, kültür dü manl, , **vard,r.ö** (DE/G A: 126)
(ko aç)

õayet Rilke onun çevirilerindeki gibi iirler yazm, sa, **air de ildir.ö**(DE/G A: 128) (katmerli)

õBuradaki ilaçlar, b,rak,p, çal, t, , dairenin anla mal, eczanesine gitse, geç kalm, olacak, üstelik oras,n,n nöbetçi olup olmad, , da **belli de il.ö**(DE/AD: 170)
(olumsuz ko açl,)

õYeti tikleri Kanarya Adalar,n, unutarak, insanlar için birer süs e yas, olmu kanaryalar **dü man,md,r** benim.ö (DE/SÖ: 21) (ko açl,)

3.1.1.1. Ad Tümcelerinin Ko aç Almay, ,

Ad tümcelerinde yüklem olan dilbilgisi birlikleri, her zaman ko aç almaz. Ko açs,z olu , anlamda bir eksiklik yaratmaz. Hatta kimi zaman ko açs,z kullan,m, tümcenin anlam,na daha da kesinlik kazand,r.

A a ,daki olumlu ad tümceleri, ko aç almam, lard,r.

õKimsenin kendisine bakt, , **yok.ö** (DE/G A: 75)

õKent sigaras, içiyor, belki arabas, da **var**, metresi de.ö (DE/G A: 98)

õKarpuzlar, kavunlar **dizi dizi.ö** (DE/AD: 154)

õSen de **lise mezunusun** ve **s,radan bir memursun** defterdarl,kta.ö (DE/AD: 203)

3.1.1.2. Yüklemelerinin Zamanlar,na Göre Ad Tümceleri

Ekeylemin bir yal,n zaman, ile üç bile ik zaman, vard,r. Buna göre ad tümcelerinde dört zaman bulunmaktadır,r.

Yal,n Zamanl, Ad Tümceleri

Bu tür ad tümcelerinde, zaman bildiren bir tak, yoktur. Ekeylemi yal,n zaman,, geni zaman kavram,n, verir.

õO zaman anlad, ki Emin, kar ,s,ndaki adam sadece sakal,yla **ya l,d,r.ö**(DE/G A: 112)

öSenin o yamyamlar,n tamtamlar, ve ç, l,klar,yla dolu müzi inden daha *iyidir*.ö (DE/SN: 226)

öYeti tikleri Kanarya Adalar,n, unutarak, insanlar için birer süs e yas, olmu kanaryalar *dü man,md,r* benim.ö (DE/SÖ: 21)

Bile ik Zamanl, Ad Tümceleri

Ekeylemin bile ik zamanlar, hikâye, rivayet, ko ul bile ik zaman, ad,n, ta ,r.

Hikâye Bile ik Zaman,

öBir uyurgezerin bir gün ölece i, hem de balkon demirinden ya da bir çat,dan dü erek ölece i *kaç,n,lmaz bir sonuçtu*.ö (DE/SÖ: 30)

öBizim bahçe evlerin *tam bitiminde idi*.ö (DE/SÖ: 18)

öBüyük ehlin, a arm, gözlerle, az önce içinden kurtuldu u yap,ya bakt, ,m gören baba, bir an önce buradan *uzakla ma çabas, içindeydi*.ö (DE/AD: 165)

Rivayet Bile ik Zaman,

öEvvel zamanda biri k,z, biri o lan iki öksüz karde *varm,* .ö (DE/SÖ: 19)

öAman,n da k,zlar ne *zor imi* burçak yolmas./Burçak tarlas,nda gelin olmas,.ö (DE/AD: 186)

öÖyle ki konserlerinde yer bulmak *imkâns,zm,* .ö (DE/SN: 223)

öÖte yandan, bizim air, üniversiteli gençlerin biricik *e lencesiymi* .ö (DE/G A: 134)

Ko ul Bile ik Zaman,

Ekeylemin ko ulu tümce sonunda bulunursa, kesin yarg, bildirmez; bir iste i, bir özlemi aç, a vurur.

Kullan, , da iki türdür: Ya, tek ba ,na bir tümce kurar, ya da çekimli eylemle kurulu bir tümceden sonra gelir.(Ñ)

öÇocuk ya *hastaysa?*ö

öArkada ,m,za gitmeyelim bugün, evde *yoklarsa?*ö

3.1.1.3. Ad Tümcesi Kuran Dilbilgisi Birlikleri

Var, Yok Sözcükleri

Türkçede ad soylu iki sözcük vard,r ki, bunlar, olumlu ya da olumsuz tümce kurmakta en çok kullan,lan sözcüklerdir. Bu sözcüklerden olumlu anlamda olan, var, olumsuz anlamda olan, da yoktur.

Var ve yok sözcükleriyle kurulu tümceler de ad tümcesidir. Var ya da yok, ekeylemin çekimine girerek, ko açl, ya da ko açs,z olarak yüklem i ini görürler.

õBu büyük kentte ise yalnızca ne esini yitirmi bir kumru *var*.ö(DE/SÖ: 23)

õOnun lügatinde tutsaklık *yoktur*, ancak ölüm *vardır*.ö(DE/AD: 153)

õBu çileyi çekecek güç *yok* sizde, sizin ölü vücutlarımla uşağın vaktim *yok* benim.ö (DE/SÖ: 48)

õEğer iminse bu işlere hiç aldatılmamış, *yok*.ö (DE/SN: 224)

Uyarı:

Var ve yok sözcükleri bir arada kullanılsa, olası bildirir. Bu durumda, ikisi arasında hiç bir noktalama işareti konulmaz.

õ unun arasına koyun ya da , kadar ya da , *ya var ya yok*.ö (DE/SN: 232)

3.1.1.4. Ad Tümcelerinin Özellikleri

Ad tümceleri genellikle nesne almaz. Ancak bir k, s, m ad tümcelerinde nesne bulunabilir.

Ad tümcelerinde genellikle dolaylı tümleş de yoktur. Ancak bir k, s, m ad tümcelerinde dolaylı tümleş bulunabilir.

3.1.2. Eylem Tümcesi

Tanım ve Özellikleri

Yüklemi çekimli bir eylem olan başlangıç, anlatım eylem tümcesi denir. Eylem tümceleri, öznenin ne yaptığını bildirir.

Eylem tümceleri, ya bildirme, ya da isteme kipleriyle kurulur. Bildirme kipleriyle kurulu eylem tümceleri bir yargı, bir oluşturma, bir durumu bildirirler, isteme kipleriyle kurulu eylem tümceleri ise, bir duyguyu belirtme, istek, gereklilik, buyruk anlamları taşır.

Bildirme kipleri edimi, oluşturma, belirli bir zamana başlangıç olarak bildirirler. İsteme kiplerinde kesin bir zaman anlamı yoktur.

Eylem tümcelerinde yüklem yalnızca da bileşik zamanlı olur. Anlam yönünden de olumlu, olumsuz, sorulu biçimde bulunur.

3.1.2.1. Yalnız Zamanlı Eylem Tümceleri

3.1.2.1.1. Bildirme Kipleriyle Kurulu Olanlar

Belirli Geçmiş Zaman (-DU/ -DI)

õHemen develeri satıp sermaye *yaptım*.ö (DE/SN: 233)

õMesela ilk çocuğumu doğduğunda yazdığı *aldım*.ö(DE/AD: 171)

õEğer istemeyerek ne de istemeyerek *geldi* buraya.ö(DE/G A: 72)

öBütün fakülte arkadaşlar, iyi imkânlarla sahip ve çok para getiren i lere *girdiler*.ö (DE/G A: 126)

Belirsiz Geçmiş Zaman (-mI /-mU)

öİmdi anl,yorum, biz birbirimizle *kayna m*, ,z.ö (DE/AD: 212)

öRilke'den çevirdi i iirlerin dosyas,n, da gidip yay,nc,dan *alm*, .ö (DE/G A: 135)

öGüne Bo az',n dudaklar, aras,nda bütün parlakl, ,n, *kaybetmi* .ö (DE/SÖ: 25)

öTürbenin bulundu u da , *gezmi ler*, kesilmi bir a aç *bulamam, lar*.ö (DE/SÖ: 53)

Uyar,:

1. Belirsiz geçmiş in bütün ki ileri, -*dir* ko ac, alabilir. Kesinlik ya da olas,l,k bildirir.

öBal,klar meçhul denizlere *gitmi lerdir*.ö (DE/SÖ: 37)

öBu çileleri hiçbir millet *çekmemi tir*.ö (DE/G A: 93)

öSevgi ve insanl,k duygusu tüm ate leri ye illi e *çevirmi tir* bu dünyada.ö (DE/SÖ: 11)

İndiki Zaman (-(I)yor)

öDün kurtulu hayalleriyle dolup ta an evlerde, bugün, kinler, umutsuzluklar, öfkeler *dola ,yor*.ö (DE/SÖ: 50)

öEli sopal, bir genç, gözleriyle duvar kovuklar,nda y,lan *ar,yor*.ö (DE/SÖ: 15)

öznik gerilere do ru *kay,yor* ve bir sis perdesinin arkas,na *gizleniyordu*.ö (DE/AD: 146)

öF,rt,na gibi ba layan a klar, hep f,rt,na gibi *bitiyor*.ö (DE/AD: 207)

Uyar,:

İndiki zaman,n üçüncü tekil ve ço ul ki ileri ile birinci ve ikinci ço ul ki isi, -*dir* ko ac, al,r.

öDara ac,ndan s,zan damlalar,n ,slatt, , topra a *bak,yorlard,r*.ö (DE/SÖ: 37)

Gelecek zaman

öDönseler de, dönmeseler de yeni do an çocuklar,n kulaklar,na onlar,n destanlar, *okunacak*.ö (DE/SÖ: 48)

öOnu, Paris'e götürüp ye eniyle **tan, t,racak**, gerekirse evlenmelerini **sa layacakt**,.ö (DE/AD: 182)

Uyar,:

1. Gelecek zaman,n üçüncü tekil ve ço ul ki ileri, **-dir** ko ac, alabilir.

öArt,k ilgisi kalmam, t,r vatanlar,yla bu kanaryalar,n; s,cak odalardaki kafeslerde do mu lar yine orada **öleceklerdir**.ö(DE/SÖ: 21)

öBizim s,nav,m,z bu kentin dilinden **olacakt,r**.ö (DE/G A: 118)

Geni Zaman (-r, -(I)r/(U)r, -Ar)

ö te kendime ve insanl, a söyleyece im söz, gerisi **v,z gelir**.ö(DE/G A: 64)

öBilirsin akrep, çok gururludur, bu sebepten herhangi bir araçla yakalama a **gelmez**, an,nda **intihar eder**.ö(DE/AD: 153)

öBu dönemler atlat,ld, m,, art,k evlilik **sürer gider**.ö(DE/AD: 205)

öÇal, ma a ondan sonra **ba lar,z**.ö (DE/G A: 116)

3.1.2.1.2. steme Kipleriyle Kurulu Olanlar

Dilek Kipi (-sA)

öBir gün ans,m,z gülse de zengin **olsak**, acaba birbirimize vakit ay,rabilecek miyiz ve sevgi denilen eyi ben de tadabilecek miyim?ö(DE/AD: 210)

ö nshan air **olmak istiyorsa**, kendini bütünüyle iire vermeli ve iir için ya amal,yd,.ö (DE/G A: 125)

öHasan'a farkl, gözlerle **baksa bile**, Hasan anlam,yordu.ö (DE/AD: 183)

öBa tan oraya **gidersek**, elimiz kolumuz k,sk,vrak ba lan,verir.ö (DE/G A: 118)

Uyar,:

Dilek kipi ya da dilek kipinin hikâye ve rivayeti yüklem görevinde ise, tümce, anlam bak,m,ndan, dilek tümcesidir.

stek Kipi

öDur hele bir **bakay,m**; altm, alt, y,l, evet tam, tam,na altm, alt, y,l olmu .ö(DE/SN: 233)

öB,rak beni **gideyim**.ö(DE/AD: 165)

öHele o lum bir memur olsun da gölgesinde **oturay,m**.ö (DE/AD: 203)

Uyar,:

Yüklemi istek kipine ya da istek kipinin hikâye ve rivayetine dayal, tümceler, anlamca, dilek kipidir.

Gereklik Kipi

õGençli inde y,llar y,l, ramazan gecelerini çay kenar,nda geçiren babam, *anlatmal,y,m*.ö(DE/G A: 91)

õAlt,n verecek olan sular, rüyalar kadar uzaklarda *kalmal*,.ö (DE/G A: 93)

õSon günlerimi kendimle *geçirmeliyim*.ö (DE/AD: 164)

õOnlar,n bir yaz boyu ç,plak ve kirli olan ayaklar,ndan *i renmemelisin*.ö (DE/G A: 91)

Uyar,:

Gereklilik kipinin üçüncü tekil ve ço ul ki ileri, -dir ko ac, alabilir.

õFakat her yazar,n ele tirece i, h,rs,n, alaca , bir konu *olmal,d,r*.ö(DE/SN: 230)

Buyruk Kipi

õNot edeyim ve sana kart,m, vereyim, onunla hemen dedi im gazeteye *git*.ö(DE/G A: 101)

õNe olur art,k kalbime *gir* ve orada *a la*.ö(DE/G A: 96)

õBe enmiyorsunuz diye ba kalar,n, *suçlamay,n*.ö (DE/SN: 231)

3.1.2.2. Bile ik Zamanl, Eylem Tümceleri

Hikâye Bile ik Zaman,

Belirli Geçmi Zaman,n Hikâyesi

õ1945'te Ankara'dan dönerken yeni gelen büyükelçi ile *tan, t,md*,.ö

õHatta Memduha Han,m, bizzat kendisi bana geldi, bana *yalvard,yd*,.ö

Belirsiz Geçmi Zaman,n Hikâyesi

õBen y,lan *öldürmü tüm*.ö (DE/SÖ: 17)

õBeyaz, k,rm,z,, turuncu renklerin süsledi i tarla çok sevimli *gelmi ti* bana.ö (DE/SÖ: 31)

õBuran,n bo olabilece ini hiç *dü ünmemi ti*.ö (DE/AD: 160)

õÇünkü cebimizdeki paralar, o reçeteleri yapt,rnak için *vermi tik*.ö (DE/G A: .92)

imdiki Zaman,n Hikâyesi

õBu tart, malar, kahvelerde, duvar diplerinde, ovalarda aral,ks,z *sürüyordu*.ö (DE/SÖ: 57)

õSalonda oturan kad,nlara *bakam,yordu*.ö (DE/G A: 81)

õO ul, dudaklar,n, ac,yla büzerek ve hiçbir ey söylemeksizin babay,

*izliyordu.*ö (DE/AD: 161)

õOrada bulunan arkada lardan birinin herhangi bir ey söyleyerek meseleyi geçi tirmesini çok *istiyordum.*ö (DE/G A: 130)

Gelecek Zaman,n Hikâyesi

õ e alsalard, nas,l yazabilirdim ki: O sevinç bana her eyi unutturmu *olacakt,*ö(DE/G A: 101)

õHay,r hay,r, Selman Kabe'ye ulaacak ve kendini *yenileyecekti.*ö(DE/G A:122)

õY,lan alt,n olduktan sonra *söyleyecektim* evdekilere bu karar,m,.ö (DE/SÖ: 16)

õSustu ve sessizli e gömüldü Arif bey, bir kez daha a z,n, aç,p tek kelime söyleyecek olsa, hemen ilk tan, t, ,m,z günden dolayı, *özür dileyecektim.*ö (DE/G A: 141)

Geni Zaman,n Hikâyesi

õAndre Gide okuyamad, ,na göre, pek çok sanatç, Marksizmin bu temel eserini *okuyamazd,*ö(DE/G A: 129)

õGüzel renkli bu beyaz do rusu, özen isterdi, leke *kabul etmezdi.*ö(DE/AD: 186)

õAk amlar,, do ruca ceviz a ac,n,n alt,na *ko ard,m.*ö (DE/SÖ: 18)

õE ri boyunlu, masum bak, l, sümbülleri görünce ç,lg,na *dönerdik.*ö (DE/SÖ: 33)

stek Kipinin Hikâyesi

õAl,p *götüreydin* k,z,, sana engel olacak kimse mi vard, orada?ö (DE/AD: 189)

Gereklik Kipinin Hikâyesi

õKendi hayat,ma bir ba kas,n, *ortak etmemeliydim.*ö(DE/AD: 205)

õKimsenin önemsemedi ine bak,l,rsa, korkulacak bir ey *olmamal,yd,*ö(DE/AD: 169)

õBu, kentin ünlü park, *olmal,yd,*ö (DE/SÖ: 29)

õBayramla maya önce kimden ba layaca , konusunda bir karar *vermeliydi.*ö (DE/G A: 103)

Buyruk Kipinin Hikâyesi

Buyruk kipinin hikâyesi yoktur. Fakat son y,llarda, kimi yazarlar, buyruk kipinin üçüncü tekil ve ço ul ki ilerine hikâye tak,s, ulayarak kullanmaktad,rlar.

Rivayet Bile ik Zaman,

Belirsiz Geçmi Zaman,n Rivayeti

õ u yüzük var ya; ta ni anland, ,m zaman *tak,lm, t*, parma ,ma.ö (DE/AD: 234)

õÇizdi im dünya iyiden iyiye *silinmi ti*.ö (DE/SÖ: 11)

İmdiki Zaman,n Rivayeti

õTabii ki çocuklar,n uyumas,n da *hiç mi hiç istemiyormu* .ö(DE/SÖ: 19)

õGündüzlerini kahvelerde, gecelerini de imdi yapayaln,z kald, , küçücük bir kira evinde *geçiriyormu* .ö(DE/G A: 134)

õ ark,lar,n,n sözleri de bu tür vah et ve sald,r,lardan *olu uyormu* .ö (DE/SN: 223)

õÜstelik evlilik günlerindekiinden daha mesutmu , çünkü kendisiyle ba ba aym, ve sürekli kendi yaln,zl, ,nda kendi iirini *ya ,yormu* .ö (DE/G A: 134)

Gelecek Zaman,n Rivayeti

õArkada lar,na *verecekmi* k,smetleri aç,ls,n diye.ö (DE/AD: 223)

Geni Zaman,n Rivayeti

õSahnedeki civcivleri filan *ezerlermi* .ö(DE/SN: 223)

õS,radan insanlar, hiç *sevmezlermi* .ö (DE/SN: 223)

õBunlar eytana *taparlarm,* .ö (DE/SN: 223)

Uyar,:

Bildirme kiplerinden belirli geçmi in rivayeti yoktur.

Dilek Kipinin Rivayeti (Ñ)

õMademki hava s,cakm, , erken yola *ç,ksaym,* .ö

õArkada ,m,z,n sözünü etti i kitab, biz de *okusaym,* ,z.ö

Gereklik Kipinin Rivayeti (Ñ)

Gençler bir i ba armak istiyorlarsa, aralar,nda *dayan, ma olmal,ym,* , tutmal,, *korumal,larm,* birbirlerini.

Uyar,:

steme kiplerinden buyruk kipinin rivayeti yoktur. Ancak, son y,llarda rivayet biçiminin kullan,m,na rastlanmaktad,r.

Ko ul Bile ik Zaman,

Ko ul bile ik zaman,n,n öbür bile ik zamanlardan ayr,m, vard,r.

1. Bildirme kiplerinin hepsinin ko ul bile ik zaman, vard,r. steme kiplerinde ise dilek, istek, buyruk kiplerinin ko ul bile ik zamanla yoktur.

2. Ko ul bile ik zamanl, eylemler, ancak yantümce kurarlar. Böylece, temel tümcedeki eylemin yap,l,p yap,lmamas,n, ko ulland,r,rlar. Bu durumda, temel tümcenin yüklemi, bildirme kiplerinden biri, ya da ekeylem olur.

3. Ko ulun belirli bir zamanla ilgisi yoktur. Yani zaman kavrar,n ta ,maz. Bile ik zamanl, eylemler aras,nda say,lmas,, iki zaman tak,s, al, , yüzündendir.

4. Ko ul bile ik zamanl, eylemler yüklem görevinde ise, tümce, anlam bak,m,ndan, dilek tümcesidir.

Belirli Geçmi Zaman,n Ko ulu

õSüleyman amcay, gezicilerin aras,nda görmek için *u ra t,msa* da olmad,, göremedim.ö(DE/SÖ: 56)

õ iirlerini oku, anlars,n, *dedimse* de, olmad,,ö (DE/G A: 138)

õSa sa Allah selamet versin, *öldüyse* Allah rahmet eylesin.ö (DE/SN: 235)

Belirsiz Geçmi Zaman,n Ko ulu

õÜstüne giydiklerini *yak, t,ramam, sa da*, eli yüzü düzgün ve al,ml,,ö (DE/AD: 192)

õTanr, a layan gözler ister ve bir damla gözya , gerçek iman duygusuyla *kar,lm, sa* cehennemin ate ini söndürme e yeter.ö (DE/G A: 109)

õ ayet Rilke onun çevirilerindeki gibi iirler *yazm, sa*, air de ildir.ö (DE/G A: 128)

İndiki Zaman,n Ko ulu

õMü terilerin ço u bizi *tercih ediyorsa* suç bizim mi?ö(DE/G A: 83)

õ nsan air *olmak istiyorsa*, kendini bütünüyle iire vermeli ve iir için ya amal,yd,,ö(DE/G A: 125)

õ iir yazmadan ya ayamayaca ,na *inan,yorsan*, yazmal,s,n, aksi halde yazmasan da olur.ö (DE/G A: 126)

õCivciv ezenlerin müzi iö, bu müzi i yapanlar, ve dinleyenleri de õYamyamlar, serseriler, eytan,n çocuklar,ö diye *nitelendiriyorsa* san,r,m ortada bir sorun var demektir.ö (DE/SN: 227)

Gelecek Zaman,n Ko ulu

õBir gün onu *bulamayacaksam*, bunca ç,ırp,nmak ve bunca kelimeyi kâ ,tlara serpip durmak niye?ö(DE/G A: 66)

Geni Zaman, n Ko ulu

õ iirin sa , solu olmad, , gibi vitrinin de sa , solu yoktur, *ne koyarsan* onu gösterir, õ diyordu.õ (DE/G A: 129)

õ Ameliyat, *basarsak* bile, bizde ameliyat sonras, bak, m yok.õ (DE/AD: 178)

õ Bana *sorarsan*, z yurtd, , na götürün.õ (DE/AD: 178)

õ Kumru sesini *duyarsam* sanki içimde bir de i im olur.õ (DE/SÖ: 18)

3.1.2.3. Eylemlerde Zaman Ve Anlam Kaymas,

Zaman kavram, s, n, rs, zd, r, öncesiz ve sonras, zd, r. Bu süreyi s, n, rlamak için geçmi , imdi, gelecek diye üçe ay, r, r, z. Ancak, olgular, n olu , eylemlerin yap, l, zamanlar, n, kesinlikle belirtmek için, bu üçlü bölümlene de yetmez. Bunlar, n s, n, rlar, n, a an, bunlarla anlat, lamayan ba ka zamanlar da vard, r. Örne in geçmi zaman, n bilineni (belirli geçmi), bilinmeyen (belirsiz geçmi) bulundu u gibi, hem geçmi i, hem imdiyi hem gelece i kapsayan ve geni saman denilen bir ba ka zaman da eylem kipleri aras, nda yer al, r.

Bildirme kipleri de, isteme kipleri de duygu ve dü üncelerimizi bilinen kal, plar içinde anlat, rlar. Bu durum, anlat, m, biteviyele tirir, kullan, m, durukla t, r, r. Anlat, ma zenginlik ve çe itlilik kazand, rman, n türlü yollar, vard, r. Kullan, mda de i meceye (meca) yer vermek bunlardan biridir. Eylemlerde ise, zaman ve anlam kayd, rmalar, yaparak, bir zaman, ba ka zaman yerine kullanarak, anlat, m güçlendirilir ve dilin kullan, m alan, geni letilir.

Bir tümcede, çekimli bir eylemin bir ba ka zamanl, eylem ya da kip yerinde kullan, lmas, ya da bir kipe ba ka anlamlar yükletilmesi olay, na eylemlerde anlam kaymas, denir. Bu olay, dile olanaklar kazand, ran, anlat, m, güçlendiren yollardan biridir.

3.1.2.3.1. Yal, n Zamanl, Eylemlerde Zaman ve Anlam Kaymas,

3.1.2.3.1.1. Bildirme Kiplerinde

imdiki Zaman

a) Geni zaman anlam, nda kullan, labilir.

õ Günlerdir i *ar, yor*, yar, aç, yar, tok *sürüklenip duruyordu*.õ (DE/G A: 79)

b) Gelecek zaman anlam, nda kullan, labilir.

õ Üstümü kaplayan geceyi gündüze çevirme ümidiyle *büyüyorum*. Gecedен damla damla kaçarak.õ (DE/SÖ: 37)

c) Belirli geçmi anlam, nda kullan, labilir.

õTopkap, Saray,na *t,rman,yorum*. Sonra Sultanahmet Meydan,na. Burada da gölgeler. Topkap, Saray,na. Kap,lan kapalı,. Duvarlara *t,rman,yorum, dü üyorum, dü üyorum*. Arkamdaki as,rl,k toplar, y, ,*yorum* üst üste.ö (DE/SÖ: 24)

d) Buyruk bildirir.

õEmine'ye çantas,n, haz,rlatmak için emir verdi: Çabuk!.. diyordu, yalnız kalmak *istiyorum!*..ö

e) Olmak yard,mc, eyleminin 3. tekil ki isiyle bir arada kullan,l,rsa; olas,l,k anlam, verir

õBizim geldi imiz kasabaya *gidiyor olmal,*..ö (DE/AD: 193)

õVakit ö le, yemekten *geliyor olmal,lar*.ö (DE/AD: 173)

Gelecek Zaman

a) stek ve gereklilik anlam,nda kullan,labilir.

õTemizletmek de ne demek?-dedi Hasan. Oldu u gibi *saklayaca* ,z.ö (DE/AD: 179)

b) Küçümseme, alay anlam, verir.

õHey zavall, Ahmet nekli, soyad,n, bile de i tirmeye cesaret edemeyen, neyi *de i tireceksin*.ö (DE/AD: 201)

c) Olmak yard,mc, eylemine ulan,rsa olas,l,k anlam, verir.

õ ki gün sonra bir tatil *bitmi olacak*.ö (DE/AD: 193)

õ imi yapt,rabilirsem maa ,ma iki-üç yüz liral,k bir zam *olacak*.ö (DE/AD: 200)

d) -dir ko ac, ulan,rsa, kuvvetli olas,l,k ya da kesinlik bildirir.

õBu anayoldan do ru yürü, bir köprünün alt,ndan geçeceksin, oradan sa a sap; kar ,na oteller *ç,kacakt,r*.ö (DE/SÖ: 28)

õHay,r, hay,r, insan insan olarak *kalacakt,r*.ö (DE/G A: 106)

õArt,k ilgisi kalmam, t,r vatanlar,yla bu kanaryalar,n; s,cak odalardaki kafeslerde do mu lar yine orada *öleceklerdir*.ö (DE/SÖ: 21)

Belirli Geçmi Zaman

a) Belirsiz geçmi zaman yerine kullan,l,r.

õFakülteyi bitirdikten sonra bol para getirecek i lere kulak *asmad*, ve stanbul liselerinden birinde Frans,zca ö retmenli ine *ba lad*,.ö (DE/G A: 126)

b) Gelecek zaman yerine kullan,l,r.

õDöne döne Mevlâna *olduk.ö* (DE/G A: 74)

Belirsiz Geçmi Zaman

a) Övünme bildirir.

öBeyaz gelinli i alm, ,z bat,l,lardan da niçin kilisedeki merasimi **almam**, ,z? ö
(DE/AD: 187)

b) Küçümseme bildirir.

öBu sessizlik en çok oradaki arkada lar, zor durumda **b,rakm**, **olacak** ki, ara s,ra bana f,rlatt,klar, sert ve öfkeli bak, larla, airden özür dilememi ister gibi halleri vard,.ö (DE/G A:)

c) Beklenmezlik, olmazl,k bildirir.

önsanlar tam particili i ö **renmi lerdi** ki ihtilal oldu.ö (DE/SN: 236)

Geni Zaman

a) Geçmi zaman anlam, verir.

öBir k,sm, tereddüde **dü er**, bir ona, bir buna **bakar**; gider pahal,s,n, **al,r**.ö
(DE/SN: 236)

b) İndiki zaman anlam, verir.

öBen eskiden ucuz ald, ,m eyi, İndiki fiyattan nas,l **satar,m**?ö (DE/SN: 237)

c) Gelecek zaman anlam, verir.

öBiraz paran olunca **ayr,l,rs,n** buradan. **Evlenirsin**, rahat bir yuva **kurars,n**.ö
(DE/G A: 83)

ç) Buyruk ve istek bildirir.

öKafeteryalardan birine gidelim baba, orada yorgunlu unu giderecek bir eyler de **içebilirsin**, dedi.ö (DE/AD: 163)

d) Yeterlik anlam, verir.

öDara açlar,na vard, ,m,z zaman, bilmem **,slatabilir misin** gö sümü yine gözya lar,nla?ö (DE/G A: 95)

östersen benim söyledi im kelimeleri sen kendince yeni bir s,raya **koyabilirsin**.ö (DE/SN: 205)

e) Soru biçiminde kullan,larak rica anlam, verir.

öBeni de **götürür müsün**?ö (DE/G A: 139)

f) Olas,l,k bildirir.

ö**San,r,m** kendinin de il, benim ve benim gibilerin kaderini dile getirmi .ö
(DE/AD: 198)

3.1.2.3.1.2. steme Kiplerinde

Dilek Kipi

a) Buyruk bildirir.

õArif bey, dedim. Ben u anda bir ac,y, ya ,yorum. çli ve öyle göz ya art,c, iirleriniz varsa **okusan,zí** ö (DE/G A: 130)

b) Dilek kipindeki eylem, *e!*, *a!* ünlemiyle birlikte kullan,ı,rsa, da kuvvetli bir buyruk ya da rica anlam, verir

õNe duruyorsun, hadi içeri **atlasana!**ö

õHoca zahmet ya sana, u mektubu bana **bir okusana.**ö

c) Ko ul anlam, verir.

õTanr, a layan gözler ister ve bir damla gözya , gerçek iman duygusuyla **kar,lm, sa** cehennemin ate ini söndürme e yeter.ö (DE/G A: 109)

õnsan air olmak **istiyorsa**, kendini bütünüyle iire vermeli ve iir için ya amal,yd,.ö (DE/G A: 125)

õBabaya, an,t,n çevresindeki kafeteryalardan birinde so uk bir eyler ikram **ederse**, yorgunlu unu giderebilece ini hesap,yordu.ö (DE/AD: 159)

ç) Dilek kipinden sonra de ba lac, gelirse, tümceye, kar ,tl,k bildiren peki tirme anlam, katar.

õTabii ki bu inanc,m, yitirmede ini sürece de hayata dört elle s,ms,k, sar,lmak zorunday,m **istesem de istemesem de.**ö (DE/G A: 67)

õMemnun de ilim, **desen de** neyi de i tirebileceksin.ö (DE/AD: 204)

õÜstüne giydiklerini **yak, t,ramam, sa da**, eli yüzü düzgün ve al,ml,.ö (DE/AD: 192)

d) Dilek kipi ya da ekeylemin ko ulu, tümceye kar ,tl,k, ölçümleme anlamlar, katar.

õDil dedi in nedir? Amaç burada **tutunmaksa**, dil sadece buras,d,r. Ve bu dil önce buran,n ad,yla ba lar.ö (DE/G A: 67)

e) Nedenlik ilgisi kurar.

õKendimi bir ba ka dünyaya **atabilsem**, dolambaçlardan kurtulaca ,m. çim ezilmeyecek, midem burulmayacak.ö (DE/G A: 88)

stek Kipi

a).Rica anlam, verir.

õSen çok güzel mektup yaz,yorsun, bir süre için bir yerlere *gitsen* de bana mektup *yazsan*ö (DE/AD: 95)

b) Buyruk anlam, verir

õHaydi ç,kal,m, ziyaret saatini *geçirmeyelim*, dedim arkada ,maö (DE/AD: 140)

c) lenme, karg, bildirir.

õYalans,n hey dünya yalan

Bayku lar *tüneye olas,n* viran.ö

ç) Gelecek zaman anlam, verir.

õHele o lum bir memur olsun da. Gölgesinde *oturay,m.ö* (DE/AD: 203)

Uyar,:

Günümüzde, istek kipinin birinci tekil ve ço ul ki ileri kullan,ma girmi tir. Yukar,daki örneklerde görüldü ü gibi, eskiden, öbür ki ileri de kullan,lmaktayd,. Günümüzün kimi yazarlar, da, istek kipinin öbür ki ilerini kullanmaktad,rlar.

Gereklik Kipi

a) Buyruk bildirir.

õAlt,n verecek olan sular, rüyalar kadar uzaklarda *kalmal*,.ö(DE/G A: 93)

b) Olmak yard,mc, eylemi gereklik biçiminde, bildirme kiplerinin birinin üçüncü tekil ki isiyle birlikte kullan,l,rsa, olabilirlik, kestirme oranlama bildirir.

õBir m,sra, okumadan önceki insanla, okuduktan sonraki insan *farkl, olmal,d,r.ö* (DE/G A: 133)

õFakat her yazar,n ele tirece i, h,rs,n, alaca , bir konu *olmal,d,r.ö* (DE/SN: 230)

c) Gereklik kipine *-dir* ko ac, ulan,rsa, kesinlik ya da buyruk bildir.

õSanatç, sadece sanat,n, *dü ünmelidir.ö* (DE/G A: 130)

õFakat her yazar,n ele tirece i, h,rs,n, alaca , bir konu *olmal,d,r.ö* (DE/SN: 230)

3.1.2.3.2. Bile ik Zamanl, Eylemlerde Anlam Kaymas,

Bile ik zamanl, eylemlerde anlam kaymas,, yal,n zamanl, eylemlerde oldu u gibi çok de ildir. Ayr,ca, her yal,n zamanl, eylemin bile ik zamanl, biçiminde de anlam kaymas, görülmez. Bile ik zamanl, eylemlerin yaln,z rivayet biçiminde anlam

kaymas,na rastlan,r. Bildirme kiplerinin rivayeti, küçümseme, alay anlam, verir.

õSanki hemen önümüzden kan seli ak,verecekmi , bizi de sürükleyip *götürüverecekmi* gibi bir duygu vard, içimde.ö (DE/AD: 157)

3.2. Yap,lar,na Göre Tümce Türleri

Yarg, birimi olan tümce, ya tek bir dü ünceyi, tek bir duyguyu yans,t,r; ya da birden çok duygu ve dü ünce, tümce kal,b, içinde bir araya gelerek bir temci yarg,ya ba lan,r.

Bu durum, tümcenin yap,s,n, etkiler. Tek ya da birden çok duygu ve dü ünceyi kapsad,klar,na göre, tümcelerin yap,lar, da ona uygun biçime dönü ür.

Yap,lar, bak,m,ndan iki türlü tümce vard,r: yal,n tümce, bile ik tümce.

3.2.1. Yal,n Tümce

Tan,m, ve Özelli i

Bir tek dü ünceyi, bir tek duyguyu yarg,ya ba layan ve içinde tümcemsi, içtümce, yantümce bulunmayan ba ,ms,z yarg,l, anlat,ma yal,n tümce denir.

Yal,n tümcenin ba l,ca özellikleri unlar,d,r:

1. çinde tümcemsi, içtümce, yantümce yoktur.

2. Yap,ca kendinden önceki ya da sonraki tümcelere ba l, de ildir.

3. Tek yarg, bildirdi inden, bir temel tümceye dayal,d,r. Yal,n tümceyi k,sa tümce, sözcük say,s, az tümce diye dü ünmemelidir. Yal,n tümceler tek sözcükten meydana gelebilece i gibi, birçok sözcükten de olu abilirler.

A a ,daki örneklerde, bir ve birden çok sözcükten olu mu yal,n tümceler görülmektedir.

õ*Vazgeçtik*.ö(DE/AD: 178)

õKap, *g,c,rdad*,.ö(DE/SÖ: 51)

õSanatç, sadece sanat,n, *dü ünmelidir*.ö (DE/G A: 130)

õBu arada ben de rahat bir nefes *ald,m*.ö (DE/AD: 208)

3.2.1.1. Yal,n Tümce Türleri

Yal,n tümceler, yüklemelerinin cinsine ve ö elerin dizili ine göre dallara ayr,l,r.

3.2.1.1.1. Yüklemelerinin Cinsine Göre Yal,n Tümceleri

Yal,n Ad Tümcesi

Yüklemi ad ve ad soylu sözcüklerden olu an yal,n tümceye yal,n ad tümcesi

denir.

õBunlarda, kurtlar,n, ku lar,n hakk, *vard,r*.õ (DE/SN: 225)

õÇa laburnu köye *yar,m saatlik bir o vad,r*.õ (DE/SÖ: 54)

õRilke her eyden önce bir *insand,r* ve *insanc,l tutkular,n tutsa ,d,r*.õ
(DE/G A: 131)

Yal,n Eylem Tümcesi

Yüklemi eylemden olu an yal,n tümceye, yal,n eylem tümcesi denir.

õ imdi daha da çok *terliyordum*.õ (DE/G A: 130)

õBu gerçek *tuttu* bütün benli imi.õ (DE/AD: 158)

õKoltuk kom um b,y,kl, genç *uyuyor* horul horul.õ (DE/AD: 202)

3.2.1.1.2. Ögelerin Dizili ine Göre Yal,n Tümceler

Yüklemin sonda bulunup bulunmad, ,na göre iki türlü yal,n tümce vard,r:

Yal,n düz tümce, yal,n devrik tümce.

Yal,n Düz Tümce

Yüklemi sonda bulunan yal,n tümceye *yal,n düz tümce* denir.

õ radesiz ve bilinçsiz, çocuk nörolojisine do ru *yürüdü*.õ (DE/AD: 178)

õ air Arif Yolaçan a abey dün gece *ölmü* .õ (DE/G A: 142)

õPerde aral, ,ndan gökyüzü *görülüyordu*.õ (DE/SÖ: 53)

õBurnuma bir yerlerden anason kokusu *geliyor*.õ (DE/AD: 210)

Yal,n Devrik Tümce

Yüklemi sonda bulunmayan yal,n tümceye yal,n devrik tümce denir.

õO yaz, s,k,nt,l, *bir yazd*, benim için.õ (DE/AD: 191)

õY,llar bir sinema eridi gibi *geçiyor* önümden.õ (DE/AD: 197)

õ znik, tekrar tekrar *seriliyordu* önüne.õ (DE/AD: 146)

õKar parças,n,n ölümü yeni bir hayat müjdesi gibi *duruyor* kar ,mda.õ
(DE/SÖ: 46)

3.2.2. Bile ik Tümce

Tan,m, ve Özelli i

Kimi tümceler, içerikleri bak,m,ndan zengindir. Birden çok duygu ve dü ünneyi kapsarlar. As,l yarg,, bir çekimli eylem ya da eylemle belirlenir. Yan yarg,lar, ba ,ml,d,r; temel yarg,n,n tamamlay,c,s,, yard,mc,s, durumundadır. Bir duygunun, bir dü ünçenin çekirde idirler fakat kesin bir yarg, birimi de ildirler. Tek ba lar,na ba ,ms,z yarg, bildiremezler. Temel yarg,y, daha belirginle tirmek, anlam

s,n,r,n, geni letmek için tümce kal,b, içinde yer alm, lard,r.

A a ,daki tümceleri bu yönden inceleyelim.

öYa murlu k, günlerinde, aln,m, penceremin cam,na *dayayarak*,(1) saatlerce dut a ac,n,n dal,nda *büzülüp duran*(2) yaln,z kumru'ya *bakar,m*(3).ö(DE/SÖ: 21)

Bu tümcede bir temel yarg, (3) ve onunla ilgili iki yan yarg, (1,2) vard,r. Yan yarg,lar, *bakar,m* yüklemiyle kesinle en temel yarg,y, bütünlemi , zaman bak,m,ndan daha belirgin k,lm, lard,r. *Bakar,m* yüklemi kald,r,l,nca, tümce, yap,ca da, anlamca da bozular.

öParalar,n, verecek kimse *bulamazlarsa*,(1) yard,m elini ba ka dünyalara *uzat,r* (2) bu dünyanın,n insanlar,.ö (DE/SÖ: 11)

Yukar,daki tümce bir yan yarg, (1) ile bir temel yarg,dan (2) olu mu tur. Yan yarg,, temel yarg,n,n anlam,n, ko ullu olarak tamamlamaktad,r.

öMedeniyetler birbirlerinin devam,d,r baba. Ö renmelisin bunu. te bu topraklarda kurulmu olan medeniyetlerin son a mas, *budur*,(1) *dedi* (2) o ul.ö(DE/AD: 160)

Yukar,daki örnekte, iç içe iki tümce bulunmaktad,r. Birincisi t,rnak içindedir, öbürü *dedi* eylemine dayal,d,r. As,l tümce budur. T,rnak içindeki tümce, temel tümcenin anlam,n,, nesne göreviyle, daha belirtili duruma getirmektedir.

öBelki de bütün bunlar, bir zorlamayla olu turaca ,m,(1) ki bir hikâye do sun (2).ö (DE/SN: 218)

Burada iki tümce *ki* ba lac,yla birbirine ba lanm, t,r ve as,l tümce bu ikisinden olu mu tur.

Yukar,daki örneklerde görüldü ü gibi, bir temel yarg, ile bir ya da birden çok yan yarg,dan olu an; içinde bir temel tümce ile bir ya da birkaç tümcemsi, yantümce, içtümce bulunan yarg,l, anlat,ma bile ik tümce denir.

Bir tümcenin bile ik say,lmas, için, içinde tümcemsi, yantümce, içtümce bulunmas, zorunludur.

Temel Tümce

Bire ik tümcede as,l yarg,y, ta ,yan ve genellikle sonda bulunan tümceye temel tümce denir.

Temel tümce asl,nda bir yal,n tümcedir; kendinden önceki tümcemsiler yantümceler ve içtümcelerle anlamca ba ,nt,l, oldu u ve kesin yarg,y, bildirdi i için temel tümce niteli ini kazanm, t,r.

Bile ik tümcede bir tek temel tümce bulunur.

õHer ey onda dü ümlenip onda *bitiyormu* .ö (DE/G A: 134)

õBense yerlere serilen pervaneleri toplay,p türbeye götürmeyi *hayal ediyordum*.ö (DE/SÖ: 53)

õ te Haydarpa a'dan Ankara'ya kalkan *mavi trendeyim*.ö(DE/AD: 194)

Tümcemsi

Bile ik tümcede, eylemsilerden (eylemlilik, ortaç, ulaç) olu an yarg,s,z anlat,ma tümcemsi denir.

õ*Hemen bir sigara yak,p*, bir nefes çekiyorum.ö (DE/AD: 199)

õ*Durmadan* anlat,rlar insanlara insanl,k öykülerini.ö (DE/SÖ: 22)

õBabam *bunlar,n köstebek y, ,nlar, oldu unu, köstebe in yeralt,nda ya ad, ,n,, bitkilere zarar verdi ini* anlatt,.ö (DE/SÖ: 31)

Yantümce

Bir temel tümceye ba l, olarak dilek ya da ko ul kipindeki eylemlerle kurulu tümcelere, ya da *ki* ba lac, ile temel tümceye ba lanan yarg,l, anlat,ma yantümce denir.

Yantümcelerden dilek ya da ko ul kipine dayal, olanlar, ba ,ms,z yarg, bildirmezler. Yantümce, temel yarg,y, bir ko ula ba lar, nedenini belirtir.

õ *öyle elli koyunum olsa, çocuklar da yeti se*, bana karada ölüm yoktur art,k.ö (DE/G A: 73) (dilekødi yantümce)

õ*Bu bilmeceyi bir çözebilse*, elbette kendince yeni bir görünüm olu turabilirdi.ö (DE/G A: 104) (ko ulødu yantümce)

õ*Babaya, an,t,n çevresindeki kafeteryalardan birinde so uk bir eyler ikram ederse*, yorgunlu unu giderebilece ini hesapl,yordu.ö (DE/AD: 159)

Ba laçl, biti ik tümcede ise, iki tümce *ki* ba lac, ile birbirine ba l,d,r. Bunlardan temel cümle ba ta, yan tümce sondad,r.

õAhmet Ç,tak anlad, ki, *çocu u ölmü* .ö (DE/AD: 172) (ba laçl, yan tümce)

çtümce

Bile ik tümcede çe itli görevlerde kullan,lan ve adla arak yarg, bildirmeyen tümceye içtümce denir.

Bu tür bile ik tümcelerde, iç içe iki tümce bulunur.

õLinda: õ*Epeyce kirlenmi . Temizletelim de öyle verelim*ö dedi.ö (DE/AD: 181)

õ*Sak,n bunu açmay,n*ö dedi ihtiyar kad,n.ö (DE/SÖ: 15)

õ*Sizi anlayaca ,m,za inan,yorum efendim*ö dedim.ö (DE/G A: 133)

Bile ik tümcenin ba l,ca nitelikleri unlard,r:

1. Bile ik tümcede bir tek temel tümce bulunur.
2. Düz tümcelerde temel tümce sondad,r; tümcemsi, yantümce, içtümce, temel tümceden önce gelir.
3. Temel yarg,y, temel tümce, yan yarg,lar, da tümcemsi, yantümce, içtümce ta ,r.
4. Temel tümcenin yükle mi ya çekimli bir eylemdir, ya da ekeylemdir. Yani bile ik tümceler, yüklemlerinin cinsine göre, ya eylem tümcesi, ya da ad tümcesidir.
5. Bile ik tümcedeki tümcemsi ve yantümce say,s, birden çok olabilir; içtümce ise bir tanedir.

3.2.2.1. Bile ik Tümce Türleri

Bile ik tümce genel bir kavramd,r. Bile ik tümcede yan yarg,lar de i ik nitelikteki dil birliklerinden olu ur. Bu birliklerin özelliklerine göre de bile ik tümce e itli türlere ayr,l,r ve ayr, adlar al,r. Bundan ötürü, bile ik tümceyi bir tek tümce tipi diye dönmemelidir. Bile ik tümce, de i ik özellikteki tümcelerin ortak ad,d,r.

Yan yarg,y, ya da yarg,s,z anlat,m, olu turan  elerin niteli ine göre be türlü bile ik tümce vard,r: 1. Giri ik tümce, 2. Kayna ,k tümce; 3. Ko ul tümcesi, 4. lgi tümcesi, 5. Katmerli bile ik tümce.

3.2.2.1.1. Giri ik Tümce

Bir temel tümce ile özne, nesne, dolayl, tümleç, belirteç tümleci, ilgeç tümleci görevindeki bir ya da birkaç tmcemsiden olu an ba ,ms,z yarg,l, anlat,ma giri ik tümce denir.

Tan,m,ndan da anla ,ld, , gibi, giri ik tümcelerde yan yarg,lar, tmcemsiyi olu turan, eylemliklere, ortalara, ulalara dayal,d,r. Bir ba ka deyimle giri ik tümce, yan yarg,s, tmcemsiye dayal, tümce demektir.

Eylemlikli Giri ik Tümce

Eylemlikler, hem ad, hem de eylem niteli i ta ,yan sözcüklerdir. Eylemlikler tümcede bir olu u, bir durumu, bir edimi bildirir biçimde kullan,l,rsa tümcemsi kururlar.

Eylemlikler tmcemsileri yal,n durumda, durum tak,s, alarak, tek ba lar,na, tamlama biçiminde, öbikle erek olu tururlar.

A a ,da, tümcemsi kuran eylemlikler ve bunlardan olu an giri ik(bile ik) tümceler görülmektedir.

öVe adam, *sevmeyi* ö renmi ti.ö (DE/AD: 180)

ö renç ya lar,yla beni *bo mak* istiyor.ö (DE/SÖ:)

ö*Konu mak* gelmiyordu içimden.ö (DE/G A: 142)

öBütün varl ,m, *doyurmak, esnemek,* b,rak,verdim kendimi.ö (DE/SÖ: 236)

Uyar,:

1. Bir giri ik tümcede, *ayn, yap,daki* eylemlikten bir tane bulunur.

öBunca bilgiden sonra böylesine bir bo lu a *dü üvermek,* bir acz içinde *k,vranmak* ve hiçli ini *anlamak* çok ac,yd,.ö (DE/AD: 145)

Bu tümcede üç eylemlik görülmektedir. Ancak, tümce, üç ayr, giri ik tümceden olu mu ortak yüklemli bir s,ral, tümcedir; dolay,s,yla her tümcede bir eylemlik bulunmaktad,r.

Yukar,daki tümcenin ba ,ms,z tümcelere ayr,l, , öyledir:

öBunca bilgiden sonra böylesine bir bo lu a *dü üvermek* (çok ac,yd,), bir acz içinde k,vranmak (çok ac,yd,) ve hiçli ini *anlamak* çok ac,yd,.ö (DE/AD: 142)

öHemencecik insan seline *kar, mak,* her yakalad, ,n,n elini tutarak *bayramla mak* hatta *öpü mek* dü üncesindeydi.ö (DE/G A: 103)

Bu tümcede üç eylemlik görülmektedir. Ancak, tümce, üç ayr, giri ik tümceden olu mu ortak yüklemli bir s,ral, tümcedir; dolay,s,yla her tümcede bir eylemlik bulunmaktad,r.

Yukar,daki tümcenin ba ,ms,z tümcelere ayr,l, , öyledir:

Hemencecik insan seline *kar, mak* (dü üncesindeydi.), her yakalad, ,n,n elini tutarak *bayramla mak*(dü üncesindeydi) hatta */öpü mek* dü üncesindeydi.

2. *-mek, -me, -i* ekleriyle türeyen sözcüklerin bir bölü ü, ad ya da s,fatt,r. Bu eklerle türemi ad ya da s,fatlar,n bir tümcede bulunmas,, o tümceyi giri ik tümce yapmaz.

öÖnümdeki koltu a raptedilmi olan *yemek* masan, indirip, mektup yazaca ,m.ö (DE/AD: 196)

öÖ leyin ya l, bir ekmekçiden *ekmek* ald,m.ö (DE/SÖ: 59)

öHükümetin istedi i yol paras,n, veremedi i için, hükümetin karayollar,nda *kazma* sallaya sallaya can veren baban, anlatmal,s,n.ö (DE/G A: 93)

öAnnem *yemek* sofras,n, getirirken gölgesi titriyordu.ö (DE/SÖ: 51)

öçeride tahta bir *tokmak* vard,.ö (DE/SÖ: 52)

3. Eylemliklerin bir tümcede bulunmas,, o tümcenin her zaman giri ik (bile ik) tümce olmas,n, gerektirmez.

Ad tamlamasında tamlayan görevindeki eylemliler, tümcemi kuramaz, tamlayan görevindeki eylemlilerde bir edimi bildirme niteli i yoktur. Ayr,ca, ad tamlamalar,nda temel ö e tamlanand,r, tamlamada as,l anlam, yüklenen ö e odur; tamlayan, yard,mc, durumdad,r. Bu nedenle, bir tamlamada anlasa tamlanan belirler.

Öte yandan, tamlamalar bir bütündür, bölünemez. Bir tamlamada tamlayan, ayr, bir parça gibi dü ünemeyiz ve ona ayr, bir anlam yükleyemeyiz. Tamlamalar, biçimce ve anlamca bir bütündür ve as,l anlam da tamlanan üzerinde toplanm, t,r. Bu, Türkçe sözdiziminin temel kurallar,ndan biridir.

A a ,daki tümcelerde tamlayan görevindeki eylemliler tümcemi kurmam, lard,r, bundan ötürü de bu tümceler giri ik (bile ik) de il yal,n tümcedir.

ö*Uyumak iste i* yumu at,yor sınırlarımı.ö (DE/SÖ: 36)

öBir süre sonra *sevdiklerinin hasreti* dü tü içine.ö (DE/SN: 218)

ö*Tünemekte olan kumrular*, kanat ç,rparak uçu urlard,,ö (DE/SÖ: 18)

Bir tamlamada ancak tamlanan görevindeki eylemliler tümcemi kurabilir. Bu tür tümceler giri ik (bile ik) tümcedir.

A a ,daki örnekler, yan yarg,lar, tamlanan görevindeki eylemlilerden olu an giri ik tümceledir.

ö*Gözünün gördü ünü* gönlü onaylad,,ö (DE/G A: 122)

ö*Yüzünün k,zard, ,n, ve terledi ini* hissediyordu.ö (DE/G A: 80)

4. Sözcük öbeklerinde, bitim sözcü ü, yani öbe in son sözcü ü olamayan eylemliler de tümcemi kurulamaz. Çünkü bunlarda t,pk, bir tamlamadaki tamlayan gibi yard,mc, ö e durumundadır. Bu nedenle bir sözcük öbe inin içinde bulunmalar,, tümcemi kurmalar,n, sa lamaz.

A a ,daki tümcelerde bulunan eylemliler, bu niteliktedir.

ö*Doktora yeti mek için* aceleyle içeriye dald,,ö (DE/AD: 174)

öCami *pencerelerinden bakma a çal, an güne , kubbelerin alt,ndan gelecek emri* bekliyor.ö (DE/SÖ: 27)

Ortaçl, Giri ik Tümce

Ortaçlar, hem s,fat, hem de eylem niteli ini ta ,yan sözcüklerdir. Tümcede bir durumu, olu u, edimi bildirir biçimde kullan,lırlarsa tümcemi kurarlar.

Ortaçlar,n tümcemi kurabilmeleri; yal,n olarak özne ve belirteç tümleci, durum tak,s, alarak da nesne ve dolayl, tümleç görevinde kullan,lmalar,, ya da tamlamada tamlanan olmalar, ko uluna ba l,d,r. Tümcenin bir ö esi olmayan ortaçlar, yan yarg, ta ,maz ve tümcemi kuramazlar. Ortaçlar tümcemsileri yal,n

olarak, durum tak,s, alarak, tek ba lar,na, tamlama biçiminde, öbekte erek olu tururlar. A a ,da, tümcemi kuran ortaçlar ve bunlardan olu an giri ik (bile ik) tümceler görülmektedir.

öBu yolcular, tertemiz bellekleriyle en güzel haberi ula t,r,r **bekleyenlere**.ö (DE/SÖ: 47)

öBen bütün bunlar, ö rendi im zaman **çarp,lm, a** dönmü tüm.ö (DE/AD: 198)

Uyar,:

1. Bir giri ik tümcede, *ayn, yap,daki* ortaçtan bir tane bulunur.

öDahas, kendinin **olan,**, kendinden **olan,** istiyordu.ö (DE/G A: 141)

Bu tümcede iki ortaç görülmektedir. Ancak, tümce, iki ayr, giri ik tümceden olu mu ortak yüklemli bir s,ral, tümcedir; dolay,s,yla her tümcede bir ortaç bulunmaktad,r.

Yukar,daki tümcenin s,ral, tümcelere bölünü ü öyledir:

Dahas, kendinin **olan,** (istiyordu), kendinden **olan,** istiyordu.

öHer eyin paraya ba l, **oldu unu,** insan hayat,n,n bile paraya **dayand, ,n,** paran,n ise asla onun cebine gelmek niyetinde **olmad, ,n,** iyice anl,yordu art,k.ö (DE/AD: 170)

Bu tümcede iki ortaç görülmektedir. Ancak, tümce, iki ayr, giri ik tümceden olu mu ortak yüklemli bir s,ral, tümcedir; dolay,s,yla her tümcede bir ortaç bulunmaktad,r.

Yukar,daki tümcenin s,ral, tümcelere bölünü ü öyledir:

öHer eyin paraya ba l, **oldu unu**(iyice anl,yordu art,k), insan hayat,n,n bile paraya **dayand, ,n,** (iyice anl,yordu art,k), paran,n ise asla onun cebine gelmek niyetinde **olmad, ,n, iyice anl,yordu art,k**.ö (DE/AD: 170)

2. Ortaç ekleriyle türemi adlar da vard,r. çinde bu tür sözcükler bulunan tümceler, ayn, eklerle türemi ortaçlar yoksa bile ik de ildir.

öGelmi , **geçmi ve gelecek** bütün insanlar önümde.ö (DE/AD: 148)

öSenin iyi bir **yazar** olaca ,na inan,yorum.ö (DE/AD: 183)

ö**Diken** üstünde oturur gibi oturuyorum koltu umda.ö (DE/AD: 202)

ö**Dolmu** son gaz gidiyor.ö (DE/G A: 76)

3. S,fat görevindeki ortaçlar tümcemi kuramazlar. Çünkü bunlar, bir tamlamas,nda tamlayand,rlar. Tamlayan görevindeki ortac, ayr, bir sözcük gibi dü ünemeyiz. Tamlama bir bütündür, ö elerini birbirinden ay,ramay,z. Tamlamada,

as,l anlam tamlanandadır. Bu durumda, s,fat i ini gören ortaçlar, art,k eylemsilik niteli ini yitirmilerdir. Yap,ca ortaçlar, fakat anlamca ve görevce bir niteleme s,rt,d,rlar. Bu nedenle, bir ba ka sözcü ün niteleyeni görevindeki ortaçlar,n bir tümcede bulunmas,, o tümcenin giri ik (bile ik) olmas,n, gerektirmez. Tümceansiler, mutlaka yüklemle ilgilidirler. Bir tamlamada ya da öbekte yer al,p da yüklemle do rudan ba ,nt,s, bulunmayan ortaçlar, tek ba lar,na tümcemsi olamazlar. Onlar,, yap,ca ve anlamca bütünle mi bir kurulu olan tamlamadan ay,ramay,z.

Yukar,da aç,klanan nedenlerden ötürü, içlerinde ortaç bulundu u halde ki ortaçlar tamlayan (s,fat) görevinde kullan,ld,klar, için, a a ,daki tümceler giri ik(bile ik) de il, yal,n tümcedir.

öEczac,yla göz göze geldi ve *yalvaran gözlerle* bakt,,ö (DE/AD: 171)

öBu sokaktan kollar,yla al,nlar,n, terlerini silerek *k,zarm, yüzlü insanlar* ç,k,yordu.ö (DE/G A: 108)

ö*Titreyen elleriyle* sigaraya uzand, ve yakalad, , gibi dudaklar,n, aras,na yerle tirdi.ö (DE/G A: 82)

Ulaç, Giri ik Tümce

Ulaçlar bir yönleriyle eylemsi, bir yönleriyle belirteç, bir yönleriyle de ba laç olan sözcüklerdir. Giri ik tümcede, belirteç tümleci ya da ba laç göreviyle, tümceansileri temel tümceye ba larlar.

A a ,da, ulaçlardan olu an tümceansiler ve onlara dayal, giri ik (bile ik) tümceler görölmektedir.

öBir robot hareketiyle doktorun uzatt,klar,n, geri ald, ve *dü ünmeksizin* birkaç doktor ad, s,ralad,.ö (DE/AD: 176)

ö*E ilip e ilip* öpüyorsun onun yanaklar,n,.ö (DE/AD: 211)

öKar ,ndaki de *çakt,rmadan* alay eder seninle b,y,k alt,ndan gülererek.ö (DE/AD: 189)

öYerinden *kalkarak*, elinden *tutup*, salonun dip kö esindeki merdivenin önüne sürükledi onu.ö (DE/G A: 82)

Uyar,:

1. Bir giri ik tümcede, *ayn, yap,da* bir tek ulaç bulunur.

öYürüyordu geceyi nefes nefes *öperek*, da lar,n mutlu dünyas,n, damla damla *yutarak*, da lar,n mar lar,na ayak *uydurarak*.ö (DE/SÖ: 42)

Bu tümcede üç ulaç görölmekteyse de, tümce, üç giri ik tümceden olu mu ortak yüklemli s,ral, tümcedir; dolay,s,yla her tümcede bir ulaç bulunmaktad,r.

Yukarıdaki tümcenin sıralı, tümcelere ayrılmış, öyledir:

Yürüyordu geceyi *nefes nefes öperek*, (yürüyordu)

Dağların mutlu dünyasını, *damla damla yutarak* (yürüyordu)

Dağların marşlarına ayak uydurarak (yürüyordu)

Östelik Leyla'nın gelinliğini giymişti *isteyerek ve severek* (giymişti).

(DE/AD: 187)

Bu tümcede iki ulaç görülmeğe de, tümce, iki girişlik tümceden oluşmuş ortak yüklemli sıralı, tümcedir; dolayısıyla her tümcede bir ulaç bulunmaktadır.

Yukarıdaki tümcenin sıralı, tümcelere ayrılmış, öyledir:

Östelik Leyla'nın gelinliğini giymişti *isteyerek ve severek* (giymişti).

(DE/AD: 187)

2. Bir tümcede ulaç bulunması, o tümcenin girişlik olması, gerektirmez. Ulaş yüklemle doğrudan ilişki kurmam, sağ; eylemlilikler ve ortaçlarda olduğu gibi, bir tamlamada tamlanan, bir öbekte bitim sözcüğü de ilse, o tümce yalnızdır.

Ayrıca, yukarıdaki tümceler içinde ulaç bulunduğu halde, girişlik (bileşik) olmayan tümcelelerdir.

3.2.2.1.1.1. Girişlik Tümcelere İlgili Özellikler

Girişlik tümcelelerde, dikkat edilmesi gereken birtakım özellikler vardır.

1. Girişlik tümcede eylemsiler birbirlerini ya da başka türden sözcüğü tümleyebilir. Bu durumda, tümleyenle tümlenen ya bir tamlama ya da bir öbek meydana getirir. Tümcenin asıl ögesi (öznesi, nesnesi, dolaylı, tümleci, belirteç tümleci, ilgeç tümleci) bu tamlama ya da öbektir.

Öte yandan, art arda gelen iki eylemsiden ikincisini yüklem birincisini özne, nesne, dolaylı, tümleç, belirteç tümleci, ilgeç tümleci diye adlandırılmak da doğrudur. Çünkü tümcemside, kesin yargı, bildiren çekimli bir eylem yoktur; yani tümcemsi kuran ikinci eylemsiyi yüklem sayamayız. Bu bakımdan, birbirini tümleyen iki eylemsiden tümleneni yüklem, onun tümleyenlerini de özne, nesne, dolaylı, tümleç, belirteç tümleci, ilgeç tümleci diye adlandırılmaması bilimsel dayanağı yoktur.

Eylemsilerden oluşan tamlamalar, ya da bir öbeğin son sözcüğü olmayan eylemsiler, başka sözcükleri niteliyorlarsa, yüklemle başlatılmı, de illerse cümle yapmaz.

Östüne *keçelenen* düncelerden *şey olmak için* bakılmı, güneye doğru kaydırılmıştır. (DE/G A: 116)

Bu tümcede *keçelenen* ortaç,, *dü üncelerden* sözcü ünün s,fat,d,r. Bu nedenle, tümce, *s,yr,lmak için* ulac,yla giri ik tümce olmu tur.

õ ems, *bo alan* arap i elerine ve kadehlere *bakarak*, a z,nda tuhaf bir tat duyuyor.ö (DE/G A: 73)

Bu tümcede *bo alan* ortaç,, *arap i eleri* sözcü ünün s,fat,d,r. Bu nedenle, tümce, *bakarak* ulac,yla giri ik tümce olmu tur.

2. Bir tümcede, tümcemsi görevinde, eylemsi türlerinin ikisi ya da hepsi bulunabilir.

õ ems Faruk'un rahatla ,na *bakarak* heyecan,n, *yat, t,rma a* çal, ,yor.ö (DE/G A: 70)

õBabam, bir otel odas,na *b,rakarak*, ba kent *dedikleri* o Ankara'n,n caddelerine ko tum.ö (DE/G A: 92)

3. Özne, nesne, dolayl, tümleç, ilgeç tümleci görevinde kullan,lan eylemlilik, ortaç, ulaç ekleri bir tümceyi giri ik (bile ik) tümce yapmaz. Çünkü ekler adla m, t,r, eylemsilik niteli ini yitirmi tir.

-*en'le* ortaç türetilir. (Ortaç, ilgeç tümleci).

-*ince*, bir ulaç,t,r. (Uluç, özne).

-*dikçe'yi* zaman ulac, olarak kullan,r,z. (Ulaç, nesne)

-*ecek'te* hem tak,, hem ek özelli i vard,r. (Ortaç, dolayl, tümleci)

-*mek'te* incelik, -*mak'ta* kal,nl,k vard,r. (Eylemlilik, dolayl, tümleci)

3.2.2.1.2. Kayna ,k Tümce

Yan yarg,s, içtümceye dayal, bile ik tümceye kayna ,k tümce denir. Bir cümlelerin, ba ka bir cümlelerin ö esi olmas, halinde kayna ,k cümle meydana gelir.

Kayna ,k tümcelerde yan yarg,y, ta ,yan ad ya da eylem tümceleri adla m, t,r, tek bir sözcük say,ırlar. Bu nedenle de ba ,ms,z yarg,l, tümce kurmayarak temel tümcenin bir ö esi olurlar.

çtümcesi Ad Tümcesine Dayal, Kayna ,k Tümce

Ad tümcesinden olu an içtümceler, ço unlukla, nesne görevindedir. Özne, dolayl, tümleç, belirteç tümleci görevindeki içtümce örnekleri daha azd,r.

õ*T,marhanedeyiz, k,rk milyonluk bir t,marhane*,ö diyordu.ö (DE/AD: 205) (nesne)

õ*Medeniyetler birbirlerinin devam,d,r* baba. Ö renmelisin bunu. te bu top-raklarda kurulmu olan medeniyetlerin son a mas, budur,ö dedi o ul.ö (DE/AD:

160) (nesne)

õ*Filmlerde gördü ümüz gibidir* herhalde, dedi Hasan.ö (DE/AD: 186)

(nesne)

õ*Ben devlet memuruyum*, dedim.ö (DE/AD: 208)

çtümcesi Eylem Tümcesine Dayal, Kayna ,k Tümce

ç tümcesi eyleme dayal, kayna ,k tümcelerde, içtümce, genellik nesne görevindedir. Özne, dolayl, tümleç, belirteç tümleci görevindeki çtümce örnekleri daha azd,r.

õ*Getir* evlat koltu unun alt,nda saklad, ,n eker kutular,n,,ö dedi.ö(DE/G A:

108) (nesne)

õZaten dört yüz elli lira *yaz,yor*, diyor.ö (DE/AD: 195) (nesne)

õBen gelene kadar, siz de ya *k,zartadurun*, demi .ö(DE/SÖ: 19) (nesne)

õBugün bayramd,r yavrular,m. Biz, sizinle bayramla maya *geldik* dedi aksakall, adam.ö (DE/G A: 108) (nesne)

Uyar,:

1. çinde olas,l,k ve ikircimlik anlam,nda sorulu tümce bulunan tümceler de kayna ,k tümcedir.

õ*Ciddi mi, alay m*, oldu unu biz de kestiremiyoruz bu sözlerin.ö (DE/AD: 204)

õYa ad, ,m olaylar,n *dü mü, gerçek mi* oldu unu kestiremiyordum.ö (DE/AD: 209)

õ ems öyle bir âleme dal,yor ki; *yerde mi, gökte mi, hayalde mi, dü te mi...* kestiremiyor.ö (DE/G A: 75)

2. Bir eylemlik, ortaç ya da ulaçla öbikle en tümceler, kayna ,k tümce de il giri ik tümcedir. Çünkü içtümce, eylemsiden olu mu bir yantümceye dayal,d,r. Bu durumda yan yarg, bildirmez. Yan yarg,, öbe in son sözcü ü olan eylemsidedir.

A a ,daki tümcelerde, içtümcenin yan yarg, bildirmeyi inin ve bir eylemsiye dayal, olarak öbikle ip yantümce kuru unun örnekleri görülmektedir.

õNe anl,yorsun u yamyamlar, *dinlemekten!* u adam,n haline bak, deli gibi *tepinip* duruyor!ö *diyerek* her zaman ki nutuklar,na ba lad,,ö (DE/SN: 229)

3. Dilek ya da ko ul kipindeki eylemler de kayna ,k tümce kuramaz. Bunlar ko ul tümcesini olu turur.

õ öyle kalabal,klardan uzakla ,p da *a lasam diye* dü ündüm.ö (DE/SÖ: 59)

õNe zaman radyoda veya televizyonda bir türkü *duysam*, kalkar sesini açar,m

doya doya dinleyeyim *diye*.ö (DE/SN: 225)

4. Kayna ,k tümceler devrik biçimde olabilir.

ö*Dilin kemi i yok*.ö *deyimini, ökelimelerin dili yokö diye de i tirmek* geliyor içimden.ö (DE/SN: .204)

3.2.2.1.3. Ko ul (art) Tümcesi

Yantümcesi dilek ya da ko ul kipinden oluş an tümceye ko ul tümcesi denir.

Ko ul tümcesi, bir eylemin yap,l,p yap,lmayaca ,n,, bir ba ka eylemin oluş una ba l, k,lar. Ko ullu yantümcenin belirtti i durum gerçekleşirse, as,l eylem yap,labilir.

Ko ulu, nedeni bildiren yantümceye ba lama tümcesi; ko ulun, nedenin sonucu olan temel tümceye de sonuç tümcesi ya da ceza tümcesi de denilir.

Ko ullu yantümcenin görevi, temel tümcenin anlam,n, s,n,rlamakt,r. Yantümce, temel tümcenin anlam,n, tamamlamaz. Ko ullu tümcelerde yantümce, temel tümcenin bildirisini k,s,tlar, belirginle tirir. Bir eylemin oluş unu bir nedene, ko ula ba lar.

Dilek ve ko ul kipindeki eylemler, öbür kiplerde olduğu gibi, yarg, bildirmezler. Bundan ötürü, ancak dilek ve istek bildirdikleri ve tümcenin sonunda bulduklar, zaman ba ,ms,z tümce kurabilirler. Bu durumda kesin bir yarg, oluş turmayarak, bir dile i, özlemi aç, a vururlar. Bundan ötürü, anlamca dilek tümcesi say,l,rlar.

Ko ullu yantümce, öbür yantümceler gibi, temel tümceden önce gelir. Bu durum, Türkçenin sözdizimi kural,na ve gelene ine (yard,mc, ö enin temel ö eden önce geli i) uygun dü mektedir. Ko ullu tümcede, temel tümcenin yüklemi, bildirme kiplerinden biri ya da ekeylem olur.

Ko ul tümcesi, Türkçenin en eski tümce tiplerindendir. Eski metinlerde, bu tümce türüne s,kl,kla rastlan,r.

Ko ullu yantümce, temel tümcenin öznesi, nesnesi, belirteç tümleci olur.

Ko ul tümcesi; dilek kipiyle, dilek kipinin bile ik zamanlar,yla ko ul bile ik zaman,yla, ekeylemin ko uluyla kurulur.

Yantümcesi Dilek Kipiyle Kurulu Ko ul Tümcesi

Dilek kipi, temel tümcenin yüklemi olmad, , zaman, ko ullu yantümce kurar.

öNe zaman k,r,k bir a k, veya ayr,l, , anlatan bir türkü *duysa* gözleri ya ar,rd,.ö(DE/SN: 224)

öSa sa Allah selamet versin, *öldiyye* Allah rahmet eylesin.ö(DE/SN: 235)

ö öyle elli koyunum *olsa*, çocuklar da *yeti se*, bana karada ölüm yoktur art,k.ö(DE/G A: 73)

Dilek'li ikizlemeler de ko ulla yantümce olur.

ö*Olsa olsa* adam,n yüzüne bir avuç mikrop tükürüverirdi.ö(DE/G A: 92)

öHerkesin burada tutunmak için direnmesinin tek nedeni bence *olsa olsa* o yap, yüzündendir.ö (DE/G A: 119)

Dilek kipinin olumlu ve olumsuz biçimleri bir arada kullan,larak da dilek'li yantümce kurulabilir.

öTabii ki bu inanc,m, yitirmedini sürece de hayata dört elle s,ms,k, sar,lmak zorunday,m *istese m de istemesem de*.ö (DE/G A: 67)

Yantümcesi Dilek Kipinin Bile ik Zamanlar,yla Kurulu Ko ul Tümcesi

Dilek kipinin yalnız hikâye ve rivayet bile ik zaman, vard,r, ko ulla yoktur. A a ,daki tümcelerin yantümceleri, hikâye ya da rivayet bile ik zamanl,d,r.

öKe ke u elbise *olmasayd*, üzerimde ve boynumda u kravat sallan,p *durmasayd*,; bu adamla pekâlâ konu abilir, hatta dertle e bilirdim.ö(DE/SN: 200)

öBa ka bir zamanda *olsayd*, onunla uzun uzun konu abilirdim.ö(DE/G A: 130)

Yantümcesi Ko ul Bile ik Zaman,yla Kurulu Ko ul Tümcesi

Çe itli eylemlerin ko ul bile ik zaman,, temel tümcenin yüklemi de ilse, ko ulla yantümce görevindedir.

önsan air olmak *istiyorsa*, kendini bütünüyle iire vermeli ve iir için ya amal,yd,.ö(DE/G A: 125)

öBana *sorarsan*,z yurtd, ,na götürün. Hiç *olmazsa* içinizde üphe kalmaz.ö(DE/AD: 178)

öTesadüfen bir yerde duyup öyle bir kulak *kabart,rsan*,z on saniyeden fazla tahammül edemezsiniz.ö(DE/SN: 226)

öPeygamberlerden velilere, zâlimlerden mazlumlara kadar bütün insanl,k bende *ya ,yorsa*; her gün b,kmadan, usanmadan ayn, insanlar, görmek zorunda olu um neden?ö(DE/G A: 66)

Yantümcesi Ekeylemin Ko uluyla Kurulu Ko ul Tümcesi

Adlar ve ad soylu sözcüklere ulanan *-se* tak,s,, onlar, ko ul bile ik zamanl, yapar. Bu tür ekeylemler, tümcede ko ul yantümcesi olur.

öBen u anda bir ac,y, ya ,yorum. çli ve öyle göz ya art,c, iirleriniz **varsa** okusan,z...ö.(DE/G A: 130)

öMesele **sanatsa**, sanatç, sanat,n, dü ünmelidir.ö (DE/G A: 133)

ö**Zî an han,msa** bir ta kesilmi sanki.ö (DE/G A: 136)

öBo um bo um kuyru unda ne kadar zehir **varsa** hepsini içine ak,t,yor.ö(DE/AD: 152)

öBirinci **plândaysa** üzüntü geliyor.ö(DE/SN: 230)

Uyar,:

1. Ko ul tümcesi, *de* ba lac,y la birlikte de kullan,labilir.

öBen inan,r,m, kimseler **inanmasa da** ben inan,r,m.ö (DE/G A: 88)

öArkas,ndan seslenildi ini **duyduysa da** dönüp bakmad,.ö (DE/G A: 104)

öSüleyman amcay, gezicilerin aras,nda görmek için **u ra t,msa da** olmad,, göremedim.ö(DE/SÖ: 56)

öAilesi, hiç olmazsa kendi ehirlerindeki lisede ö retmenlik yapmas,n, **istedilerse de**, olmad,.ö(DE/G A: 126)

2. Ko ullu yantümce, bir ilgeçle de birlikte kullan,labilir. Bu ilgeçlerin ba lar, unlard,r: *E er, bari, ke ke, ayet*.

ö **ayet** Rilke onun çevirilerindeki gibi iirler **yazm, sa**, air de ildir.ö (DE/G A: 128)

ö**Ke ke** u elbise **olmasayd**, üzerimde ve boynumda u kravat sallan,p durmasayd,.ö (DE/SN: 200)

ö**E er** siz de dikkatli **dinlerseniz** sözlerin, müzi in ve ritmin birbirine uyum sa lad, ,n, görürsünüz.ö (DE/SN: 231)

ö**Ke ke** u elbise **olmasayd**, üzerimde ve boynumda u kravat sallan,p **durmasayd**,; bu adamla pekâlâ konu abilir, hatta dertle ebilirdim.ö(DE/SN: 200)

3. stek kipinin hikâyesi de ko ul anlam,n, verir.

öAl,p **götüreydin (götürseydin)** k,z,, sana engel olacak kimse mi vard, orada?ö (DE/AD: 189)

4. Ko ul tümcesinde yantümce ile temel tümce yer de i tirebilir.

öBiz temizletiriz **gerekirse**.ö (DE/G A: 81)

5. Sonuna -se tak,s, ulanm, kimi sözcükler ve sözcük öbekleri, ko ullu yantümce kuramaz. Bunlar, tümcedeki kullan,mlar,na göre, belirteç tümleci ya da ilgeç tümlecidir. Bu nitelikteki sözcüklerin ve sözcük öbeklerinin ba l,calar,; *neyse, nedense ne de olsa, hiç olmazsa, her nedense, nas,lsa, her nas,lsa...*

ö*Ne de olsa* yazmam, ,srarla istedi in hikâyeden kurtulmu tum.ö (DE/AD: 155)

ö nsana hayatta *hiç olmazsa* ikinci bir ans tan,nmam, olmas,na üzüldü.ö (DE/AD: 173)

ö*Nedense* baban,n ku a ,ndan olanlar,n bir bölümü, hep çekingen davran,rlar hatta ürkerlerdi an,tlardan.ö(DE/AD: 159)

ö*Nedense* her dü ünde kavga ç,kard, köyün gençleri aras,nda.ö (DE/AD: 185)

öDükkân,ma girenleri hiç bo çevirmem; *hiç olmazsa* bir eker veririm.ö(DE/SN: 234)

6. Bir tümcede, ayn, türden bir tek ko ulla yantümce bulunur.

ö öyle elli koyunum *olsa*, çocuklar da *yeti se*, bana karada ölüm yoktur art,k, diyor eni tesi.ö (DE/G A: 73)

Yukar,da örnekte, iki tane ko ulla yantümce görülmektedir. Bu tümce, ortak yüklemli s,ral, tümce oldu undan, her tümcede bir tek ko ulla yantümce bulunmaktad,r.

Yukar,daki tümcenin s,ral, tümcelere bölünü ü öyledir:

ö öyle elli koyunum *olsa*, (*bana karada ölüm yoktur art,k, diyor eni tesi.*) çocuklar da *yeti se*, *bana karada ölüm yoktur art,k, diyor eni tesi.*ö (DE/G A: 73)

3.2.2.1.3.1. Ko ul Tümcesinin Anlam Özellikleri

Ko ul tümcesi, tümceye ba ka anlam özellikleri de katar.

1. Deyim niteli indeki kimi ko ulla yantümceler, tümceye, direnim güçlülük, olanaks,zl,k, a ,r,l,k, azl,k anlamlar, katar.

ö*Her ne pahas,na olursa olsun* tutunmak zorunday,z burada.ö(DE/G A: 115)

2. Ko ulla yantümce, ne zaman, ne vakit belirteçleriyle birlikte kullan,rsa, kar ,tl,k ilgisi kurar.

ö*Ne zaman bir akrep görsem*, hemen etraf,na gaz dökerek ate çemberine al,rd,m.ö(DE/AD: 153)

ö*Her ne zaman yeme e beslemeşiz otursam*, ne kadar yesem de doymazd,m.ö(DE/SN: 224)

ö*Ne zaman bir sigara yaksam*: Beni u ilginç airle ne zaman tan, t,racaks,n?ö diyordu ni anl,m.ö(DE/G A: 138)

3. Yantümceyle temel tümcenin aras,ndaki kar ,tl, , bildirir.

öAilesi, hiç olmazsa kendi ehirlerindeki lisede ö retmenlik yapmas,n,

istedilerse de, olmad.,ö(DE/G A: 126)

Salondaki kad,nlar, onlara uzun uzun *y,l, t,larsa da*, Amerikal, askerlerin k,sa süre sonra salonu terk etmelerini *engelleymediler*.ö(DE/G A: 80)

4. *Var* ve *yok* sözcüklerinin ko ulu ayn, tümcede bulunursa, bir eye a ,r, dü künlük bildirir. Bu tür tümceler, kesik tümce yap,s,ndad,r.

öFakat Hasan için *varsa yoksa* Edebiyat.ö(DE/AD: 183)

ö*Varsa yoksa* oyun.ö(DE/G A: 117)

ö*Varsa da yoksa da* iir.ö(DE/G A: 127)

5. Ko ullu yantümce istek ve buyruk kipleriyle ikileme kurarsa, kesinlik ya da önemsemezlik bildirir.

ö*Bul bulabilirsen* koca stanbul'da.ö(DE/G A: 83)

öHer ne bahas,na *olursa olsun* tutunmak zorunday,z burada.ö (DE/G A:115)

3.2.2.1.4. Igi Tümcesi

ki tümcenin ki ba lac,yla birbirine ba lanmas,ndan olu an tümceye ilgi tümcesi denir. Bu ba laç, Farsçadan dilimize girmi tir; Türkçesi, eski metinlere kim biçiminde geçer. Günümüzde kullan,mdan dü mü tür.

Igi tümcesi, Türkçenin sözdizimi kurallar,na ayk,r,d,r. Çünkü Türkçe sözdiziminde temel tümce sonda bulunur, yantümce ve yard,mc, ö eler önce gelir. Oysa ilgi tümcelerinde, iki tümceden birincisi temel ikincisi yard,mc, tümce durumundad,r. Böylece ki ba lac,, kendisinden sonra gelen yard,mc, tümceyi, kendisinden önceki temel tümceye ba lar. Igi tümcesinin Türkçenin sözdizimi kurallar,na ayk,r,l, , buradan do maktad,r. Igi tümcelerinde temel ö e ile yard,mc, ö e yer de i tirmi tir. As,l yarg, ba taki tümcededir.

A a ,daki tümceyi bu aç,dan inceleyelim.

öBunun içindir *ki* konu malar,m,z i te böyle a ,rt,c, oluyor.ö (DE/SN: 204)

Bu tümce, Türkçenin sözdizimi kurallar,na uygun dü memektedir. Çünkü as,l yarg, birinci tümcededir, bu bak,mdan birinci tümcenin ki ba lac,ndan sonra gelmesi gerekir.

Bu tümcenin, Türkçenin sözdizimi kurallar,na göre öyle olmas, gerekir:

Konu malar,m,z(n) i te böyle a ,rt,c, olmas, bunun içindir.

öBir yönün var ki hiç de i miyor.ö (DE/SN: 219)

Bu tümce, Türkçenin sözdizimi kurallar,na uygun dü memektedir. Çünkü as,l yarg, birinci tümcededir, bu bak,mdan birinci tümcenin ki ba lac,ndan sonra gelmesi

gerekir.

Bu tümcenin, Türkçenin sözdizimi kurallarına göre öyle olması gerekir:

ÖHiç de i meyen bir yönün var.ö

ÖBiliyorum **ki**, evin bereketi günden güne gitmektedir.ö (DE/SN: 224)

Bu tümce, Türkçenin sözdizimi kurallarına uygun değildir. Çünkü aslında yargı, birinci tümcededir, bu bakımdan birinci tümcenin ki bağlacından sonra gelmesi gerekir.

Bu tümcenin, Türkçenin sözdizimi kurallarına göre öyle olması gerekir:

Evin bereketinin günden güne gitti ini(gitmekte oldu unu) biliyorum.

ÖTam da yeme ile, c,v,l c,v,l, sevgi ve özlem dolu dünyaya dalmak üzereydim **ki**, k,z,m gelip radyonun sesini k,st.,ö (DE/SN: 225)

Bu tümce, Türkçenin sözdizimi kurallarına uygun değildir. Çünkü aslında yargı, birinci tümcededir, bu bakımdan birinci tümcenin ki bağlacından sonra gelmesi gerekir.

Bu tümcenin, Türkçenin sözdizimi kurallarına göre öyle olması gerekir:

K,z,m gelip radyonun sesini k,st., ,nda tam da yeme ile, c,v,l c,v,l, sevgi ve özlem dolu dünyaya dalmak üzereydim.

İlgili tümcesi, yüklem cinsine göre, birkaç türdür.

1. Eylem Tümcelerinden Oluşan İlgili Tümcesi

Bu tür ilgili tümcelerde, yantümcenin de, temel tümcenin de yüklemli eylem soyludur.

ÖGörüyorsun **ki** insan, bu kadar çok bir teselliden bile **mahrum ediyorlar**.ö (DE/AD: 199)

ÖKendimde öylesine bir güç **hissediyorum ki** dünyaya, yeni baştan **kurabilirim**.ö (DE/SN: 214)

Ö**Biliyorum** ki evin bereketi günden güne **gitmektedir**.ö (DE/SN: 224)

2. Ad Tümcelerinden Oluşan İlgili Tümcesi

Bu tür ilgili tümcelerde, iki tümcenin yüklemi de ad ya da ad soylu sözcüklere dayalıdır.

ÖYok canım, **gazetecilik ne ki büyük bir romancıym**.ö (DE/G A: 98)

ÖZaten yıllar **var ki** ülkede düzenin yeri **yoktu**.ö (DE/G A: 105)

ÖBunların bir de üvey anneleri **varm, ki kötü mü kötüümü**.ö (DE/SÖ: 19)

3. Ad ve Eylem Tümcelerinden Oluşan İlgili Tümcesi

Bu tür ilgili tümcelerde, kimi zaman önce eylem tümcesi, sonra ad tümcesi;

kimi zaman da önce ad tümcesi, sonra eylem tümcesi gelir.

õTam da bir büyük rüyaya dalmak **üzereydi ki** yumu ak ve tatlı, bir ses, bu tatlı, dü ü ba lamadan **bozdu**.ö (DE/G A: 110)

õimdi imdi **anl,yorum ki** benim hareketlerini inceledi im akrepler de il de kendi **milletimmi** .ö (DE/AD: 153)

õBunun **içindir ki** konu malar,m,z i te böyle a ,rt,c, **oluyor**.ö (DE/AD: 204)

õBu tüyler öylesine yumu ak, öylesine **sevimliydi ki** yüzüme sürdü ümde, annemin s,cak elinden daha **yak,n buldum** kendime onlar,.ö (DE/SÖ: 20)

3.2.2.1.4.1. İlgili Tümcelerle İlgili Özellikler

İlgili tümcelerle ilgili bazı özellikler aşağıda gösterilmiştir.

1. İçinde ki ba lac, bulunan her tümce ilgili tümcesi de ildir. Bu tür kiöi anlatımlar kalıpla m, t,r, tümcede genellikle ilgeç tümlecisi ya da ba laç görevindedirler. Ne var ki, elverir ki, yeter ki, öyle ki, öyle ki, unutulmas,n ki, sanılmas,n ki.

õ**Ne var ki** babam,n elinde ta ,d, , kahverengi kundaklı,, siyah namlulu tüfek ürpertiordu içimi.ö (DE/SÖ: 31)

õ**O kadar ki** onun s,radan bir Anadolu lisesinden gelmiş oldu una kimse inanmaz oldu.ö (DE/G A: 125)

õ**Öyle ki** konserlerinde yer bulmak imkân,zm, .ö (DE/SN: 223)

õ**Ne var ki** ben anlam,yorum dillerinden pek, ama ne almak istediklerini adeta hissediyorum.ö (DE/SN: 235)

2. İlgili tümcesinde, ikinci tümce buyruk kipinin üçüncü ki isisi ya da istek kipi ise, birinci tümceyle amaç ilgisi kurar.

õCesaretin **varsa** rol yapmay, b,rak da kendinle hesapla **ki**, kâ ,t, kalem ve sen birbirinizi aldatmadan, dürüstçe **kucaklas,n**.ö (DE/SN: 218)

3. Birinci tümcenin yüklemi olumsuz bir eylem oldu u zaman, ikinci tümcenin yüklemi emir kipinin üçüncü ki isisi ya da istek kipi ise, birinci tümceyle sonuç ilgisi kurar.(Ñ)

õAc, **yemedim** /ki / karn,m a r,s,n.ö (Deyim)

õOnlar, **görmemi ler** /ki / haberi bize iletinler.ö

4. Kimi ilgili tümcelerinde a ma, üzgünlük, ya da beklenmezlik anlam, vardır.

õ**Korkar,m ki** bir gün sefil kalaca ,z da õ eytanc,ölar,n nefret ettikleri insanlardan **olaca** ,z.ö (DE/SN: 224)

õ**Ne yaz,k ki** tüm dünyada Heavy Metalciler ayn, muameleyi **görüyor**.ö

(DE/SN: 226)

5. Birinci tümcenin yüklemi, gereklik kipinde ve ortaça öbeğe mi olmak yard,mc, eyleminden oluşur mu varsay, m bildirir.

ÖDenizleri *görmü olmal, ki* elini kaldı, r, p, Ankara yolunu *i aret etmi ti*.ö

(DE/AD: 146)

ÖHele sigara içerkenki tavr, m onu büsbütün *heveslendirmi olmal, ki* kusura bakma abi, yolculuk nereye? *dedi*.ö (DE/SN: 200)

6. Birinci tümce, *o kadar, öyle, öyle bir...* sözcükleriyle kullanılır, nca, a, r, l, k bildirir.

ÖEy Allah', m beni *o kadar büyült ki* cehennemini tek başına *dolduray, m* da orada kimseye *yer kalmas, n*.ö (DE/G A: 106)

Öems *öyle bir âleme dal, yor ki* yerde mi, gökte mi, hayalde mi, dü te mi... *kestiremiyor*.ö (DE/G A: 75)

ÖÖyle *bir ân geldi ki* denizle dü üncelerinin bütünle tını ini *sand*,.ö (DE/G A: 110)

7. Tümce ki başla, ile kesilir, bundan sonra bir başka tümce gelmezse, ilgili tümcesi kurmaz, kesik tümce olur.

ÖResimler, resimler... cansız, onlar, kimseye *yard, mc, olamazlard, ki*.ö (DE/G A: 81)

ÖBizim onlara benzer hiçbir yönümüz *yok ki*.ö (DE/AD: 206)

ÖÜzülme olum, sen sağ ol yeter *ki*.ö (DE/G A: 92)

8. İlgili tümcelerinden bir bölüme, kurallı, bileşik tümceye dönüşür. İlgili tümcesini girişlik tümceye dönüşürsek, hem yapı, hem anlam, bozulur.

3.2.2.1.5. Katmerli Bileşik Tümce

Ayrı, türden en az iki yan yargıya dayalı, bileşik tümceye katmerli bileşik tümce denir. Bir başka deyimle, katmerli bileşik tümcede, en az:

- Bir tümçemsini ile bir kaynağık tümce,
- Bir köüllü yan tümce ile bir girişlik tümce,
- Bir köüllü yan tümce ile bir kaynağık tümce bulunur.

ÖNe sand, n ya. te air diye buna derim ben, ö *dedi (1)* /arkadaş, m *gülümseyerek*.(2)ö (DE/G A: 124)

Yukarıdaki örnekte (1) numaralı olan, kaynağık tümce, (2) numaralı olan, ise ulaşıla kurulu tümçemsidir. Bundan ötürü, tümü katmerli bileşik tümcedir.

öBundan sonra da bana *dönerek*(1): öGidebiliriz,ö *dedi*(2).ö (DE/G A: 140)

Yukarıdaki örnekte (1) numaral, olan, ulaşıla kurulu tümçemsî , (2) numaral, olan, ise kayna ,k tümcedir. Bundan ötürü, tümü katmerli bile ik tümcedir.

öArkas,ndan seslenildi ini *duyduysa*(1) /da *dönüp*(2) *bakmad*,.ö (DE/G A: 104)

Yukarıdaki örnekte (1) numaral, olan, ko ulla yanı tümçemsî , (2) numaral, olan, ise giri ik tümcedir. Bundan ötürü, tümü katmerli bile ik tümcedir.

öHer ne pahas,na *olursa olsun*(1) *tutunmak*(2) *zorunday*,z burada.ö (DE/G A: 115)

Yukarıdaki örnekte (1) numaral, olan, ko ulla yanı tümçemsî , (2) numaral, olan, ise giri ik tümcedir. Bundan ötürü, tümü katmerli bile ik tümcedir.

Uyar,:

Ayn, tümcede bir ya da birkaç giri ik tümce, bir ya da birkaç ko ul tümcesi varsa, bu tür tümceler katmerli bile ik tümce de il, ortak yüklemli s,ral, tümcedir.

A a ,daki örnekler, giri ik ya da ko ulla tümcelere dayal, ortak yüklem ba ,ms,z s,ral, tümcedir.

öYürüyordu geceyi *nefes nefes öperek*, da lar,n mutlu dünyas,n, *damla damla yutarak* (*yürüyordu*), da lar,n mar lar,na *ayak uydurarak* (*yürüyordu*).ö (DE/SÖ: 42)

öBir sigara yakmak (*için elimi cebime at,yorum*) ve kendimi toparlamak için elimi cebime at,yorum.ö (DE/AD: 194)

3.3. Ba lan, lar,na Göre Tümce Türleri S,ral, Tümce

Tan,m, ve Özelli i

Bir anlat,m içinde anlamca birbirine ba l, birden çok tümce bulunabilir. Bunlar kurulu ça ba ,ms,zd,r, yani her tümce tek ba ,na yarg,l, bir anlat,md,r; aralar,nda sadece anlam ba ,nt,s, vard,r. Ba ,ms,z kurulu ta birden çok yarg,l, anlat,mdan olu an tümceye s,ral, tümce denir.

S,ral, tümce, yal,n ya da bile ik (giri ik tümce, ko ul tümcesi, kay,t tümce, ilgi tümcesi) tümcelerin art arda s,ralanmas,ndan meydana gelir. Yal,n ya da bile ik tümce olmad,kça s,ral, tümce kurulamaz. Çünkü s,ral, tümce yap, ilkesine de il, dizili ve ba lan, ilkesine dayan,r. Bu nedenle, s,ral, tümceyi bir bile ik tümce türü saymak ve öyle adlandır,mak yanl, t,r. S,ral, tümceyi olu turan tümcelerin her biri

yaln ya da bile ik olabilir.

Bir yarg,l, anlat,ma s,ral, tümce denilebilmesi için kurulu ça ba ,ms,z en az iki tümcenin bulunmas, gerekir.

3.3.1. Ba ,ms,z S,ral, Tümce

En az iki ba ,ms,z tümceden olu an ve aralar,ndaki anlam ba ,nt,s, virgöl ya da noktal, virgülle belirlenen yarg,l, anlat,ma ba ,ms,z s,ral, tümce denir.

Ba ,ms,z s,ral, tümcelerde, tümcelerin her biri kurulu yönünden ba ,ms,zd,r, bir ba ka tümcenin varl, n, gerektirmez. Onlar,n bir anlam çevresinde s,ralanmas,, aralar,na konan virgöl ya da noktal, virgülle, iki nokta ile belirlenir.

öBeyninin bütün hücrelerini *yoklad,*, bu s,navla ilgili bir ayd,nlat,c, , ,k *bulamad,*.ö (DE/G A: 122)

Bu s,ral, tümcede iki ayr, tümce bulunmaktad,r. Önceki tümcenin sonuna virgöl yerine nokta konulursa, iki ayr, tümce ortaya ç,kar. Nokta konulsun konulmas,n, her tümce, tam bir yarg, bildirmektedir ve kurulu ça öbürlerine ba l, de ildir. Yaln,z, bir özneye ba l, eylemler anlat,ld, , için, yazar, önceki tümcenin sonlar,na nokta koymayarak aralar,nda anlam ilgisi bulundu unu belirtmek istemi tir.

Ba ,ms,z S,ral, Tümcelerin Özellikleri

Ba ,ms,z s,ral, tümcelerin ba l,ca özellikleri a a ,da s,ralanm, t,r.

1. Ba ,ms,z s,ral, tümce, ad tümcelerinden olu abilir.

öBu saatlerde radyolar,n, açanlar ancak *köylülerdir*, bunun içindir ki sabah programlar, türkülerle *doludur*.ö (DE/AD: 213)

öDünyan,n fark,nda *de ildi*, kendinin fark,nda *de ildi*.ö (DE/AD: 179)

öArt,k *dünya umurunda de ildi* hiçbir ey *umurunda de ildi*.ö (DE/AD: 175)

öAdam,n kendince bir i i *vard*, hali vakti *yerindeydi*, *oto yedek parçac,s,yd,*.ö (DE/SN: 205)

ö nsanlara bak, lar, *derindir*, *hissidir*, *anlaml,d,r*.ö (DE/SÖ: 22)

2. Ba ,ms,z s,ral, tümceler eylem tümcelerinden olu abilir.

öBir ara aln,ndan ter damlac,klar, *yuvarland*, elleriyle onlar, *silerek* öfkeyle ate i *söndürdü*.ö (DE/SÖ: 43)

öGözleri hiç *k,m,ldam,yor* çenesi k,s,lm, *bekliyordu* umutsuz bir gelece i *bekliyordu*.ö (DE/SÖ: 43)

öHenüz türküler *yak,lmad,,* deyimler *olu turulmad,* bunun üzerine.ö
(DE/AD: 199)

ö*Debeleniyorum, kalkam,yorum.*ö (DE/SÖ: 13)

öGölgeler bo azla beraber *erir, buharla ,r.*ö (DE/SÖ: 26)

öOnlar, iki kumru *yapm, , uçurmu .*ö (DE/SÖ: 19)

3. Ba ,ms,z s,ral, tümce, ad ve eylem tümcelerinde olu abilir.

öSanki ailenizden biri *gibiydi* her i inize *ko uyordu.*ö (DE/SN: 208)

öCam hep ayn, *camd,* durup durup eski parlakl, ,n, *al,yor* kal,c, bir dünya
*olu turam,yordum.*ö (DE/SÖ: 12)

ö ki denizi *sal,verdi,* aralar,nda engel *vard,r* kar, mazlar.ö (DE/G A: 110)

4. Ba ,ms,z s,ral, tümce, yal,n tümcelerden olu abilir.

öVe demir perdeler *indi,* demir perdeler *kalkt,.ö* (DE/G A: 122)

öDudaklar, *aç,ld,,* bembeyaz di leri ortaya *ç,kt,.ö* (DE/AD: 167)

öBende kumrulara kar , derin bir tutku *vard,r,* kumru sesini duyarsam sanki
içimde bir de i im *olur;* bir bak,ma da kendimi *yenilerim.*ö (DE/SÖ: 18)

öGölgeler bo azla beraber *erir, buharla ,r.*ö (DE/SÖ: 26)

5. Ba ,ms,z s,ral, tümceler, bile ik tümcelerden olu abilir.

öZî an han,m, ak am eve döndüklerinde bir koltu a *ili iyor,* önce kocas,n,n
okudu u iirleri *dinliyordu.*ö (DE/G A: 127)

öKilometrelerce *yürüdü ünü san,yor,* bir de *dönüp bak,yordu.*ö (DE/G A:
.121)

öHasan'la tart, malar,nda hep kö eye *s,k, ,p kal,yor,* geli igüzel mant,k
oyunlar,yla durumu *kurtarmaya çabal,yordu.*ö (DE/AD: 182)

6. Ba ,ms,z s,ral, tümceler, yal,n ve bile ik tümcelerden olu abilir.

ö*Kalkmal,yd,(1), s,n,r, a ,p* yeni bir hayat *bulmal,yd,(2).*ö (DE/SÖ: 39)

(1)Yal,n tümce (2) giri ik tümce

öSalonun , ,klar, *azald,,(1)* masalar yava yava *bo alma a ba lad,.ö* (2)
(DE/G A: 68)

(1)Yal,n tümce (2) giri ik tümce

öAyaklar, *inip* kalk,yor, vücudu sa a sola *sallan,yor.*ö (DE/G A: 70)

(1)Giri ik tümce (2) yal,n tümce

öBir süre *dinleniyor,* tekrar *zikzaklar çizme e koyuluyor* çemberin içinde.ö
(DE/AD: 152)

(1)Yal,n tümce (2) Giri ik tümce

7. Ba ,ms,z s,ral, tümceler, devrik tümcelerden oluşabilir.

Örneklere *uzay,p gidiyor* dört bir yana; iki denizin birleştiği nokta bir kitap *oluyor* çarşınlar boyu okunan ve okunacak.ö (DE/SN: 222)

Örneğin Hafif bir rüzgâr *esiyor* paramparça olmuş mezarlıkta; durmadan parçalanmış ama bir türlü yok edilemeyen mezarlıkta, bütünlemek istercesine *geçip gidiyor* rüzgâr yolun üzerinden mezarlıkta, önceki bölümlerine.ö (DE/G A: 77)

8. Ba ,ms,z s,ral, tümceler düz ve devrik tümcelerden oluşabilir.

Örneğin Hasan *anlam,yordu*; söz edebiyattan açıldı, şimdi her şeyini *unutuyordu* zaten.ö (DE/AD: 183)

Örneğin Yazmal,y,m, bir sayfa, k da olsa bir mektup *yazmal,y,m*; yapmacık da olsa, aldatmaca da olsa *yapmal,y,m* bunu.ö (DE/AD: 203)

Örneğin Kelimeler hep *böyledir* diye; yazılışları da söylenseler de garip bir sıralama, *gizlerler*.ö (DE/AD: 204)

Örneğin Aslında *yoktu* bu anlattıkları; kendi *vehimlerindi*.ö (DE/SN: 218)

Örneğin İyi bildiğim bir nokta *seçtim* çarşınlar arasında; yılan ölüsünü oraya bırakıp mezar kazacak bir araç aramaya *koyuldum*.ö (DE/SÖ: 16)

9. Ba ,ms,z s,ral, tümceler devrik ve kesik tümcelerden oluşabilir.

Örneğin Kelimeler *yollara düüyor yan,p yan,p*; kara kara kömürler ve asfaltı ö (DE/G A: 88)

10. Ba ,ms,z s,ral, tümceler, dilek tümcelerinden oluşabilir.

Örneğin öyle elli koyunum *olsa*, çocuklar da *yeti se*, bana karada ölüm *yoktur* artık.ö (DE/G A: 73)

11. Ba ,ms,z s,ral, tümceler, ortak yüklemli olabilir. Yani yüklemi bir tümcede -genellikle son tümcede- bulunur, önceki tümceler yüklem bakımından o tümceye bağlı olur. Bu tür ba ,ms,z s,ral, tümceler, ortak yüklemli kesik tümce niteliindedir.

Örneğin Turgut Reis, denizler *nerede balar, nerede biter*; ya sınırlar (*nerede balar nerede biter*)?ö (DE/SN: 221)

Örneğin Kafamdan uyu turucu kumullar (*geçiyor*), seller *geçiyor* beynimden.ö (DE/SÖ: 13)

Örneğin Cinler, periler, mezarlıktan çıkan ölümler *üzerime çullan,yor*.ö (DE/SÖ: 14)

Örneğin Ya öldürmek *istiyorum*, ya ölmek (*istiyorum*), ya da delirmek (*istiyorum*)...ö (DE/G A: 88)

öRadyolar,n da *tad, kalmad*; ya gürültü *var* türkü, ark, yerine ya da anar i haberleri (*var*)ö. (DE/SN: 236)

12. Ba ,ms,z s,ral, tümceler ortak özneli olabilir. Bu durumda, özne ilk tümcede bulunur, öbür tümceler özne bak,m,ndan ilk tümceye ba l, olur.

ö*Hasan* anlam,yordu; (*Hasan*) söz edebiyattan aç,ld, m, her eyini *unutuyordu* zaten.ö (DE/AD: 183)

ö*Kelimeler* hep böyledir i te; (*kelimeler*) yaz,lsalar da söylenseler de garip bir s,rr, gizlerler.ö (DE/SN: 204)

ö(*Sen*) Zübde-i âlem de ilsin; (*sen*) minicik, zavall, bir zerresin.ö (DE/SN: 218)

ö *nsanlar* da bir tuhaf oldular; (*insanlar*) bu kadar basit bir eyi anlayam,yorlar.ö (DE/SN: 236)

ö*Gölgeler* bo azla beraber erir, (*gölgeler*) buharla ,r.ö (DE/SÖ: 26)

13. Ba ,ms,z s,ral, tümceler de yüklem de, özne de ortak olabilir.

ö(*O*) Nâra atmak (*istedi*), / (*o*) oynamak (*istedi*), / (*o*) ark, söylemek *istedi*.ö

14. Ba ,ms,z s,ral, tümcelerde ortak dolayl, tümleç bulunabilir.

ö*Elinde* topun var, (*elinde*) tüfe in var.ö (DE/SN: 235)

öHerkes, ben bilirim (*iddias,nda*), ben yapar,m *iddias,nda*.ö (DE/SN: 236)

15. Ba ,ms,z s,ral, tümcelerde ortak nesne bulunabilir.

ö*Anar iyi* bitirdim, (*anar iyi*) bitiriyorum, (*anar iyi*) bitirece im.ö (DE/SN: 236)

ö*Onlar*, iki kumru yapm, , (*onlar,*) uçurmu .ö (DE/SÖ: 19)

16. Ba ,ms,z s,ral, tümcelerde ortak dolayl, tümleç bulunabilir.

öTurgut Reis, denizler *nerede* ba lar, *nerede* biter.ö (DE/SN: 221)

17. Ba ,ms,z s,ral, tümcelerde ortak ilgeç tümleci bulunabilir.

öUyu turucuya (*ba latacak kadar ac,kl,*) ve içkiye *ba latacak kadar ac,kl,*, kulaklar, y,pratacak kadar detone.ö (DE/SN: 230)

18. Ba ,ms,z s,ral, tümcelerin yüklemelerinde zaman bak,m,ndan uygunluk bulunmayabilir; her tümcenin yüklemi ba ka zamanl, olabilir.

öGidip de k,r,k camdan insanlar, *ünleyeyim*; yoksa *ç,ld,raca ,m*.ö (DE/SÖ: 14)

öBurnuma kan kokusu *geliyor*; benden önce buralardan geçenler *olmu* .ö (DE/SÖ: 48)

öArt,k ilgisi *kalmam, t,r* vatanlar,yla bu kanaryalar,n; s,cak odalardaki

kafeslerde *do mu lar* yine orada *öleceklerdir*.ö (DE/SÖ: 21)

19. Ba ,ms,z s,ral, tümcelerde son tümcenin yüklemi bile ik zamanl, birer eylemse ve öncül tümcelerin yüklemeleri de *ayn, kipteyse* bunlar,n yüklemeleri kip, zaman ve ki i bak,mlar,ndan son tümcenin yüklemine ba l,d,r. Öncül tümcelerin yüklemeleri yal,n zamanl, b,rak,lsa bile, bile ik zamanl, say,l,r.

öEllerini açarlar(*d,*), bir eylem söyleyerek yüzlerine sürerler*di*.ö(DE/SÖ: 52)

öGençler, onu makaraya sararlar(*m,*), ho ça vakit geçirirler*mi* .ö(DE/G A: 134)

3.3.2. Ba ,ml, S,ral, Tümce

En az iki ba ,ms,z tümceden olu an ve aralar,ndaki anlam ilgisi ba laçlarla sa lanan yarg,l, anlat,ma ba ,ml, s,ral, tümce denir.

Bu tür tümcelere ba ,ml, denmesinin nedeni, hem tümceler aramdaki anlam ilintisinin -ba ,ms,z s,ral, tümcelere göre- daha s,k, olu u, hem de bu ilintinin ba laçlarla sa lanmas,ndan ötürüdür.

Ba ,ml, s,ral, tümcelerde de tümcelerin her biri kurulu ça ba ,ms,zd,r; aradaki ba laç kald,r,l,rsa, ba ,ms,z tümceler elde edilir.

öHer ey *geçici, fakat* bu görünüm *kal,c,*.ö (DE/G A: 113)

ki tümce, bir anlam bütünü çevresinde birle ti inden, fakat ba lac, ile bu ilgi belirtilmek istenmi tir.

öYava ça yerimden *kalkt,m ve* sahanl, a *ç,kt,m*.ö (DE/AD: 199)

ki tümce, bir anlam bütünü çevresinde birle ti inden ve ba lac, ile bu ilgi belirtilmek istenmi tir.

Ba ,ml, S,ral, Tümcelerin Özellikleri

Ba ,ms,z s,ral, tümcelerdeki özelliklerin hepsi, ba ,ml, s,ral, tümcelerde de görülür.

1. Ba ,ml, s,ral, tümceler, ad tümcelerinden olu abilir.

öRilke her eyden önce bir *insand,r ve* insanc,l tutkular,n *tutsa ,d,r*.ö (DE/G A: 131)

öK,z karde im *hastanedeydi ve* durumu *a ,rd,*.ö (DE/G A: 130)

öHer ikisinin de çocuklar, *vard, ama* ilgilendikleri filan *yoktu*.ö (DE/AD. : 198)

2. Ba ,ml, s,ral, tümceler, eylem tümcelerinden olu abilir.

öAnnem beni *kucaklad, ve* gözlerimden *öptü*.ö (DE/SÖ: 19)

öBüyüye büyüye *geliyor ve* korkusuzca -yorgunlu u korkusunu unutturmu -
uzan,veriyor vadiye.ö (DE/SÖ: 45)

öParmaklar,n,n aras,nda tuttu u sigaras,ndan bir nefes *ald, ve* izmariti yata ,n
ba ucunda bulunan komodinin üzerindeki kül tablas,nda *ezdi*.ö (DE/G A: 82)

öO kadar okumak *istedim ama okuyamad,m*.ö (DE/G A: 139)

öSon gücünü toplayarak kalkmaya *davrand, ama olmad,*ö (DE/AD: 163)

3. Ba ,ml, s,ral, tümceler, ad ve eylem tümcelerinden olu abilir.

öAkrebin Dans,ön, sanki bizzat kendin ya ama a *çal, ,yorsun ama* akrep gibi
de il.ö (DE/AD: 157)

öOndan sormak istedi i çok eyler *vard, ama* dili *varm,yordu*.ö (DE/AD:
147)

4. Ba ,ml, s,ral, tümceler, yal,n tümcelerden olu abilir.

öO lun dudaklar, *titredi ama* anlams,z harflerden ba ka bir ey *duyulmad,*ö
(DE/AD: 164)

öAsl,nda han,m *istemiyor ama* ben çok çocu um olsun *istiyorum*.ö (DE/AD:
171)

öGünlerce *hohlad,m ve* dünya haritalar, *çizdim* cama.ö (DE/SÖ: 12)

öSonra ba lara *dü erdi* yolumuz ve birbirimizden *ayr,l,rd,k* köye
yakla ,nca.ö(DE/SÖ: 33)

5. Ba ,ml, s,ral, tümceler, bile ik tümcelerden olu abilir.

öYar,m yamalak felsefe bilgisiyle ateizmi *savunmaya çal, ,yordu ama*
Hasan'la tart, malar,nda hep kö eye *s,k, ,p kal,yor*.ö (DE/AD: 182)

öBense *a ,r,p kalm, t,m ve* bel bel önümde *yatan* hastaya
bak,yordum.ö(DE/G A: 140)

6. Ba ,ml, s,ral, tümceler, yal,n ve bile ik tümcelerden olu abilir.

Sana bunu *söylemek istiyordum*(1) ama *cesaret edemiyordum*.(2)

(1) Giri ik tümce (2) yal,n tümce

öSonra ba lara *dü erdi* yolumuz(1) ve birbirimizden *ayr,l,rd,k* köye
yakla ,nca (2).ö (DE/SÖ: 33)

(1)Yal,n tümce (2) Giri ik tümce

öÇizgilerden d, ar,s,n,n görülmesine *öfkelen dim ve* uzun süre odan,n
havas,n, t,ka basa ci erlerime *doldurarak* çizdi im dünyaya *hohlad,m*.ö (DE/SÖ:
11)

(1)Yal,n tümce (2) Giri ik tümce

õBir polis arabas, **geliyor** ve senin cesedini **al,p götürüyor**.ö (DE/AD: 158)

7. Ba ,ml, s,ral, tümceler, devrik tümcelerden olu abilir.

õ**Sevindi** gittikçe / ve / **büyüdü** içinden.ö

õHangimiz **okuyoruz** sanki / ve / hiç **okurlar m**, sabaha kadar gece kulüplerinde dola anlar?ö

8. Ba ,ml, s,ral, tümceler, kesik tümcelerden olu abilir.

õDümdüz bir çöl ve bir garip in aatı ö (DE/G A: 123)

õHan,m, asil ve vakurı ö (DE/AD: 146)

õHuzura giri ve içinin denizleri yeniden dalga dalgaı ö (DE/AD: 147)

õPara ve öhretı ö. (DE/G A: 100)

9. Ba ,ml, s,ral, tümceler düz ve devrik tümcelerden olu abilir.

õSopal, genç kuyru undan **yakalad**, ve yukar, **kald,rd**, onu.ö (DE/SÖ: 15)

õBüyüye büyüye **geliyor** ve korkusuzca -yorgunlu u korkusunu unutturmu - **uzan,veriyor** vadiye.ö (DE/SÖ: 45)

10. Ba ,ml, s,ral, tümceler, dilek tümcelerinden olu abilir.

õDenizler mürekkep, a açlar kalem **olsa ve** bunlara bir o kadar, daha **eklense** Rabbinin kelimeleri tükenmez, **diyor** Allah.ö (DE/G A: 62)

11. Ba ,ml, s,ral, tümceler ortak yüklemli olabilir. Yani yüklem bir tümcede - genellikle son tümcede- bulunur, öbür tümceler yüklem bak,m,ndan o tümceye ba l, olur. Bu tür ba ,ml, s,ral, tümceler, ortak yüklemli kesik tümce niteli indedir.

õDünyadaki bütün evlerin pencerelerine dünyalar çizmek (**geçti**) ve dü üncelerimi bu dünyalara hohlamak sonra da sevgi ya d,rnak **geçti** içimden.ö (DE/SÖ: 12)

õ ems, tekrar kalk,p Marya'ya sar,lmak (**istiyor**) ve dansa ba lamak **istiyor**.ö (DE/G A: 75)

õBir an önce evine kavu mak (**istiyordu**) ve çocu uyla oynamak **istiyordu**.ö (DE/AD: 180)

12. Ba ,ml, s,ral, tümceler, ortak özneli olabilir. Bu durumda, özne ilk tümcede bulunur, öbür tümceler özne bak,m,ndan ilk tümceye ba l, olur.

õ **nsanlar**, bu a ,n içine dü üyorlar ve (**insanlar**) ç,rp,narak can veriyorlard,.ö (DE/AD: 161)

õ**Robert**, lise ö renimini bir papaz okulunda yapt,ktan sonra üniversitede fizik okumu ve (**Robet**) bir tanr,tan,maz olup ç,km, t,.ö (DE/AD: 182)

öYa l, adam e iliyor ve (ya l, adam) oturdu u koltu un oras,n, buras,n, yokluyor eliyle yat,rabilmek için.ö (DE/AD: 196)

13. Ba ,ml, s,ral, tümcelerde özne de, yüklem de ortak olabilir.

öAmeliyat gerekebilir de, gerekmeyebilir de, **dedi doktor**.ö (DE/AD: 176)

14. Ba ,ml, s,ral, tümceler ortak nesneli olabilir.

öGenç **çukuru** örttü ve (**çukuru**) çi nediö. (DE/SÖ: 15)

öBir gün çal, malar,m,n bir sonuç vermedi ini görerek, **yumruklar,m**, s,kt,m ve (**yumruklar,m**,) cama vurdum, vurdumö.(DE/SÖ: 12)

15. Ba ,ml, s,ral, tümceler ortak belirteç tümleçli olabilir.

öBunu **iyice biliyordum** ve bütün ç,plakl, ,yla (**iyice**) **hat,rl,yordum**.ö (DE/SÖ: 12)

16. Ba ,ml, s,ral, tümceler ortak dolayl, tümleçli olabilir.

öSen **buraya** bunun için geldin (**buraya**) bunun için para verdin.ö (DE/G A: 85)

17. Ba ,ml, s,ral, tümceler ortak ilgeç tümleçli olabilir.

Bu kadarc,k bir dünya için iki hükümdar çok, (**bu kadarc,k bir dünya için**) bir hükümdar az!.." diyor. (DE/G A: 86)

Ba ,ml, s,ral, tümce, ikiden çok tümceden olu abilir.

öFakat baba, ne o lun yüzüne **bakt**,, ne de sözlerini **duydu**; merdivenin geni basama ,na **oturuverdi**.ö (DE/AD: 162)

18. Ba ,ml, s,ral, tümceler, tek sözcüklü tümcelerden olu abilir.

öGitmek **istedim ama gidemedim**.ö (DE/AD: 140)

19. Ba ,ml, s,ral, tümcelerın yüklemıeri, kip ve zaman bak,m,ndan de i ik olabilir.

öO ul, öfkesini **yutmu** ve yalvaran gözlerle baban,n yüzüne bakmaya **çal**, **yordu**.ö(DE/AD: 165)

öBen buraya sizden önce **geldim** ve buran,n dilini de iyi **biliyorum**.ö (DE/G A: 116)

20. Ba ,ml, s,ral, tümcelerde son tümcenin yüklemi bile ik zamanl, bir eylemse ve öncül tümcelerin yüklemıeri de **ayn**, **kipte** ise, bunlar,n yüklemıeri kip, zaman ve ki i bak,mıar,ndan son tümcenin yüklemine ba l,d,r. Öncül tümcelerin yüklemıeri yal,n zamanl, b,rak,ısa bile, bile ik zamanl, say,l,r.

öO ul, ellerini baban,n omuzlar,ndan **çekmi (ti)** ve h,rısla yumruklar,n, **s,km**, **t**,.ö (DE/AD: 163)

öSabahlar, hastaneye *u ruyor(du)* ve i ine *gidiyordu*.ö(DE/AD: 173)

öBaz,lar, içerideki kad,nlara öyle bir göz *at,yorlar(d,)* ve dönüp *gidiyorlard,.*ö (DE/G A: 80)

öEtekleri sümbül dolu da lar *küçülür(dü)* ve hayal ülkemize *girerdi*.ö (DE/SÖ: 33)

Uyar,:

Ba ,ml, s,ral, tümcelerde, ba laçtan önce -kimi zaman da sonra- virgül ya da noktal, virgül konulur. Kimi tümcelerde ise, birinci tümceden sonra nokta konulur, ondan sonraki tümcenin ilk sözcü ü büyük harfle ba lar. Aralar,nda anlam ilintisi bulundu undan, böyle tümceler de ba ,ml, s,ral, tümcedir.

S,ral, cümlelerde, cümlelerin aras,na (,) (;) yerine (.) konsa da anlamda herhangi bir de i iklik olmaz.

öKâbe'yi göremedi. Fakat yine de ko mas,n, sürdürüyordu.ö (DE/G A: 121)

öYeniden edebî konu malara girerek, yakalad, , bu f,rsat, da kaç,rmak istemiyordu Linda. Fakat Hasan için varsa yoksa Edebiyat.ö (DE/AD: 183)

3.3.3. Aç,klamal, S,ral, Tümce

S,ral, tümcelerin bir k,sm,nda, ikinci tümce (ya da tümceler) birincisiyle ilgili bir aç,klama niteli ini ta ,r. Önceki tümcedeki bir dü ünçe, sonraki tümce ya da tümcelerde aç,klan,r, yorumlan,r, daha da ayd,nlat,c, duruma getirilir.

Bir giri tümcesiyle onun aç,klamas, durumunda olan yarg,l, anlat,ma, aç,klamal, s,ral, tümce denir.

Bu tür tümcelerde, ilk tümceden sonra iki nokta (:) konulur.

A a ,daki örnekler, aç,klamal, s,ral, tümcedir.

öBeyazd,, her ey beyazd,,: Hocan,n sar, ,, Telli Baba'n,n üstü, gelinli i ve duva ,..ö. (DE/AD: 186)

öGi elerin üzerinde acemice yaz,lm, yaz,lar: ö19, 20, 21 May,s günleri için bilet yoktur.öö (DE/AD: 195)

öBa ,m, ç,kar,p odama bakt,m: uyurgezerler odama dolu mu lard,.,ö (DE/SÖ: 30)

öBir kanat sesi duyuluyordu: dev bir ku un kanat sesiydi bu.ö (DE/SÖ: 43)

Aç,klamal, S,ral, Tümcelerin Özellikleri

1. Aç,klamal, s,ral, tümcelerde, birinci tümcenin sonuna *ki* ba lac, gelebilir. Bu tür aç,klamal, s,ral, tümceler, devrik kayna ,k tümce niteli indedir.

öDikkatleri kendine çekmek ve onu zor durumda bırakarak bir bakışma öcümü almak için dedim ki: öBen bu kadar, değil, bilmiyorum. Ama onu iyi biliyorum ki, Rilke kızı, geleceğini düşünerek...ö (DE/G A: 131)

öHac, Bayram öyle bir bakış da demişti ki: öMehmet, buna zahmet. Bunca mısra, yazacağına bir gönül yaksaydı, daha çok makbulümüz olurdu.ö (DE/AD: 150)

2. Açıklama, sıralı, tümcelerin birisi düz, birisi devrik olabilir.

öDünya, *an,msad,m* birden: Tüm insanlar, acısız, duyar gibi *oldum*.ö (DE/SÖ: 12)

öBu kentin *yabancı,s,yd,m*: bir gariplik *çöküyordu* içime.ö (DE/SÖ: 29)

öSabit, Deniz'in yüzüne *baktı*: Masum ve çocuksu bir görünümü *vardı*, bu yüzün.ö (DE/G A: 84)

3. Açıklama, sıralı, tümceler, kesik tümcelerden oluşabilir.

ö*Be-on kelimelik bir cümle*: Beynimi tırmalayıp duran u karmakar, kesik düşünceleri onun içine fırlatıp atabilmek için.ö (DE/G A: 64)

4. Açıklama, sıralı, tümcelerde, tümcenin biri yargı, öbürü kesik olabilir.

öEhramlar, yapan esirlerden, son dünya savaşları, yiyip tükettiği insanlara kadar, bütün insanlık tarihi yaprak yaprak *serildi*, önüne: acı, yüklü, korku yüklü, âh yüklü yapraklar...ö (DE/SÖ: 12)

öAra sıra odaya, *görebiliyorum*: her şey bulanık...ö (DE/SÖ: 14)

ööfor, taksinin ön kapısına dikilmi *barınıyor*: - Kadıköy'e iki kişi, Kadıköy'e iki kişi!..ö (DE/G A: 76)

3.3.4. Karma Sıralı, Tümce

Bağlımsız ve bağımsız sıralı tümcelerden oluşan yargı, anlatım karma sıralı tümce denir. Karma sıralı tümcelerde hem bağımsız, hem de bağımsız tümceler bulunur. Bu bakımdan, karma sıralı tümcede, en az, üç tümce vardır.

öYalnız yüreğimi sana *veriyorum*, (1) yüreğimi insanlara *barınıyorum* (2) ve ben bir yerlere *gidiyorum* (3).ö (DE/G A: 89)

(1) ve (2) bağımsız sıralı tümce, (3) bağımsız sıralı tümce

Karma sıralı tümcede, en az, iki bağımsız sıralı tümce ile bağımsız sıralı tümcenin, ya da iki bağımsız sıralı tümce ile bir bağımsız sıralı tümcenin bulunması zorunludur.

Karma sıralı tümcelerde, bağımsız ve bağımsız tümcelerin sıralanması, birkaç

türlüdür.

1. Önce ba ,ms,z s,ral, tümce (tümceler) ard,ndan da ba ,ml, s,ral, tümce (tümceler) gelir.

õOrada biri *var*, at,n, Akdeniz'in sular,na *sürüyor* ve ellerini göklere açarak *m,r,ldan,yor*.ö (DE/G A: 96)

õEvet, evet imdi iyice *hat,rl,yorum*, o benim sözlerime pek *kulak asmam*, *t*, ve ben de *suspus oluvermi tim* yüzüm k,zararak, bir utanç yorgan,n,n alt,na büzülerek.ö (DE/G A: 98)

2. Önce ba ,ml, s,ral, tümceler, ard,ndan ba ,ms,z s,ral, tümce (tümceler) gelir.

õ*Not edeyim* ve sana kart,m, *vereyim*, onunla hemen dedi im gazeteye *git*.ö (DE/G A: 101)

õnsanlık *kurtulmu tu* ve az önce kafas,nda olu turma a çal, t, , dünya *görüntülenmi ti*, gelip u görünen korkulu dünyanın yerini *alm*, *t*,.ö (DE/G A: 106)

3. De i ik say,da ve s,rada ba ,ms,z ve ba ,ml, s,ral, tümceler karma s,ral, tümceyi olu turur.

õBugüne kadar çocu unun varl, ,ndan bile habersiz olan bu adama da ne *oluyordu*, çocu unu s,ms,k, ba r,na *bas,yor*, s,k s,k saçlar,n, *ok uyor* ve yanaklar,n, *öpüyordu*.ö (DE/AD: 180)

õO zamanlar *istemi miydi* all, ye illi gelinli i olsun, al bir ata *binsin* ve yeni bir hayata do ru yola *ç,ks,n*, ad,na türküler *yak,ls,ní* ö (DE/AD: 185)

Karma S,ral, Tümcelerın Özellikleri

Ba ,ms,z s,ral, tümcelele ba ,ml, s,ral, tümcelelede bulunan özelliklerin birço unu karma s,ral, tümcelelede de görürüz. Bunlar,n özelliklele unlar,d,r:

1. Karma s,ral, tümce, ad tümcelelerinden olu abilir.

õYol boyunca g,dalar, kuru *ekmek(ti)*, *zeytin(di)* ve *su(ydu)*.ö (DE/AD: 146)

õAnnenle de bir ortak yönleri *vard*,; ikisi de *duldu* ve *memur kar,s,yd*,.ö (DE/SN: 208)

2. Karma s,ral, tümce, eylem tümcelelerinden olu abilir.

õ*Sustu* ve sessizli e *gö müldü* Arif bey, bir kez daha a z,n, aç,p tek kelime söyleyecek olsa, hemen ilk tan, t, ,m,z günden dolay, *özür dileyecetim*.ö (DE/G A: 141)

õBu günlelede anar i doru a *ç,km*, ; sokaklarda her gün insanlar *vuruluyor* ve

ölüleri kald,r,mlara **çekiliyordu**.ö (DE/AD: 155)

öUçuk benzine **kan yürüdü**, masum yüzü **gerildi** ve ba kalar,nkine **benzedi**.ö (DE/AD: 176)

öOrtal,k **kar, ,yor**, herkes **z,pl,yor**, kolkola **girmi ler** ve bir daire **olu turmu lar**.ö (DE/G A: 75)

3. Karma s,ral, tümce, ad ve eylem tümcelerinden olu abilir.

ö**Acizim, zavall,y,m** ve kendimi senin kollar,na **b,rak,yorum**.ö (DE/AD: 212)

4. Karma s,ral, tümce, yal,n tümcelerinden olu abilir.

öYol boyunca g,dalar, kuru **ekmek(ti)**, **zeytin(di)** ve **su(ydu)**.ö (DE/AD: 146)

(1), (2), (3) Yal,n tümce

öBu günlerde anar i **doru a ç,km**, (1); sokaklarda her gün insanlar **vuruluyor** (2) ve ölüleri kald,r,mlara **çekiliyordu** (3).ö (DE/AD: 155)

(1), (2). (3) yal,n tümce

öUçuk benzine **kan yürüdü**, masum yüzü **gerildi** ve ba kalar,nkine **benzedi**.ö (DE/AD: 176)

5. Karma s,ral, tümce, bile ik tümcelerden olu abilir.

ö**Anlard,m** ki lokmalar,m,n ço unu eytan **çalmaktad,r** ve hemen **öbesmeleöyi çeker**, eytan, **kovard,m**; sofraya bereket **ya ard**, o saat, karn,m **doyuverirdi**.ö (DE/SN: 224)

6. Karma s,ral, tümce, yal,n ve bile ik tümcelerden olu abilir.

ö**Sustu** (1) ve sessizli e **gömüldü** (2) Arif bey, bir kez daha **a z,n, aç,p** tek kelime **söyleyecek olsa**, hemen ilk tan, t, ,m,z günden dolay, **özür dileyecektim**. (3).ö (DE/G A: 141)

(1) ve (2) : yal,n tümce (3): giri ik tümce

öDoktor bir tepki **göstermedi** (1), sadece gülümsemekle **yetindi** (2)ve oradan **uzakla t**, (3).ö (DE/AD: 179)

(1) yal,n tümce (2) giri ik tümce (3) yal,n tümce

öKe ke u elbise **olmasayd**, üzerimde (1) ve boynumda u kravat **sallan,p durmasayd**, (2); bu adamla pekâlâ **konu abilir** (3), hatta **dertle ebilirdim**.(4)ö (DE/SN: 200)

(1) Yal,n tümce (2) Giri ik tümce (3) Yal,n tümce (4) Yal,n tümce

öEllerini iki yana **aç,yor**, di lerini **s,k,yor** ve ba ,n, iki tarafa **sallayarak** öbür vagona **geçiyor**.ö (DE/AD: 213)

(1)Yal,n tümce (2) Yal,n tümce (3) Giri ik tümce

7. Karma s,ral, tümce, devrik tümcelerden oluşabilir.

ÖBu soru öylesine *geliyordu* üstüne, neredeyse bütün dünyanın kocaman bir soru i aretine dönü tün *görüyordu* Emin.ö (DE/G A: 106)

8. Karma s,ral, tümce, düz ve devrik tümcelerden oluşabilir.

Öimdi dört yan,n, baya layan *hastaneydi* ve idam sehpas,nda mallanan ilmi gibi *geçmi ti* boynuna, *bo ulmak üzereydi*.ö (DE/AD: 178)

9. Karma s,ral, tümce, devrik ve kesik tümcelerden oluşabilir.

ÖO zamanlar *istemi miydi* all, ye illi gelinli i olsun, al bir ata *binsin* ve yeni bir hayata do ru *yola ç,ks,n*, ad,na *türküleri* ö.(DE/AD: 185)

10. Karma s,ral, tümce, ortak yüklemlile olabilir. Bu tür karma s,ral, tümceler, ortak yüklemlile kesik tümce niteliindedir.

ÖDamarlar,na can veren (*bu görüntüydü*) ve kan,n, hareketlendiren (*bu görüntüydü*), dünyas,n, ayd,nlatan *bu görüntüydü*.ö(DE/AD: 145)

11. Karma s,ral, tümce ortak öznelile olabilir.

ÖDoktor bir tepki göstermedi, (*doktor*) sadece gülümsemekle yetindi ve (*doktor*) oradan uzakla t,.ö (DE/AD: 179)

Ö(Ben) Acizim, zavall,y,m ve kendimi senin kollar,na b,rak,yorum.ö (DE/SN: 212)

ÖKo tum, kuyru undan *yakalad,m* ve yukar, *kald,rd,m*.ö(DE/SÖ: 16)

12. Karma s,ral, tümce ortak nesnelile olabilir.

Çocuk, ellerini o u turarak m,r,ldan,yor arada bir: Van lira, van lira!..*Sesi*, gittikçe k,s,l,yor ve (*sesi*) giderek duyulmaz oluyor. ö(DE/G A: 71)

13. Karma s,ral, tümce ortak dolayl, tümleç bulunabilir.

ÖGünlerce (*cama*) hohlad,m ve dünya haritalar, çizdim *cama*.ö (DE/SÖ: 13)

14. Karma s,ral, tümcede ortak belirteç tümleci bulunabilir.

ÖD, ar,da bir kerecik öldü ama içimde *say,s,z kereler* ölmedi mi ve *say,s,z kereler* ölmeyecek mi.ö(DE/G A: 66)

15. Karma s,ral, tümcelerde son tümcenin yüklemi bile ik zamanl, bir eylemse, öncül tümcelerin yüklemlile de *ayn, kipte* ise, bunlar,n yüklemlile kip, zaman, ki i bak,m,lar,ndan son tümcenin yüklemine ba l,d,r. Öncül tümcelerin yüklemlile yal,n zamanl, b,rak,lsa bile, bile ik zamanl, say,l,r.

ÖBugüne kadar çocu unun varl, ,ndan bile habersiz olan bu adama da ne oluyordu ki, çocu unu s,ms,k, ba r,na bas,yor(*du*), s,k s,k saçlar,n, ok uyuyor(*du*) ve

yanaklar,n, öpüyordu.ö(DE/AD: 180)

3.4. Kurulu lar,na Göre Tümce Türleri

Türkçenin belli bir tümce kal,b, vard,r: Yüklem sonda bulunur, öbür ö eler yüklemden önce gelir. Bu kal,p de i ikli e u rayabilir. Ve çe itli özellikte tümce türleri ortaya ç,kar.

Kimi yarg,l, anlat,malarda yüklem sonda olmayabilir. Kimisinde, as,l tümce ile ba lant,s, olan bir arasöz, ya da as,l tümceyle ba lant,s, olmayan bir aratumce bulunur. Kimi tümcelerde yüklem yoktur.

Bunlar birer kurulu özelli idir, yanl, l,kla ya da kurallara ayk,r,l,kla ilgileri yoktur. Kurulu lar,ndaki özelliklere göre tümceler dörde ayr,l,r:

1. Düz Tümce
2. Devrik Tümce
3. Ayraç Tümcesi
4. Kesik Tümce

3.4.1. Düz Tümce

Tan,m, ve Özelli i

Yarg, ö esi (yüklemi) sonda olan tümceye düz tümce denir.

Düz tümceye kimi kaynaklarda kurall, tümce ad, verilmektedir. Bu adland,rma, yanl, anla ,lmalara yol açarak, devrik tümcenin kurals,z tümce oldu u san,s,n, uyand,rabilir. Oysa ilgili bölümde görülece i gibi, devrik tümce; kurulu ça, düz tümcenin kar ,t,d,r, ama kurals,z tümce anlam,na gelmez. Düz tümce gibi, devrik tümce de, bir yarg,l, anlat,m türüdür.

Kimi dillerde, örne in Hint-Avrupa ve Samî diller ailelerinde, yarg, ö esi ba tad,r. Buna bakarak, kimi Bat,l, dil bilginleri, yarg,n,n ba ta bulunmas,n,n bir üstünlük belgesi saym, lard,r. Bu dü ünçe, bilimsel yönden geçerli de ildir. Her dilin yap,s,, o dili kullanan ulusun mant, ,na görü üne göre belirlenir. Yarg,n,n ba ta ya da sonda bulunmas, bir ayr,cal,k belgesi de ildir ve dilleri de erlendirmede nesnel bir ölçü olarak kullan,lamaz.

Türkçenin sözdizimi yap,s,, tarih boyunca, düz tümceye dayal, kalm, t,r. Bunun yan, s,ra, devrik tümce örneklerine de rastlamaktay,z. Her ikisi de, yaz,l, ve sözlü anlat,mda, ileti imi sa layan iki tümce türüdür.

A a ,daki örnekler, ad ya da eylem soylu yüklemelere dayal, düz tümcelerdir.

öDerin bir *nefes alm,* ve gözlerini bilinmeyen bir noktaya *dikmi ti.ö*

(DE/G A: 111)

öDoktorlar *insafs,zd,,* devletin hastahaneleri *ac,mas,zd,,ö* (DE/G A: 91)

öMektubu gören beyaz önlüklü adam, hemen *yumu ad,* ve *kibarla t,ö*
(DE/AD: 174)

öEyüp Sultanda, penceredeki öAllahtan ba ka ilah yokturö yaz,s,na *yüz sürüyorum.ö* (DE/SÖ: 27)

3.4.2. Devrik Tümce

Tan,m, ve Özelli i

Yüklemi sondan öne al,nm, yarg,l, anlat,ma devrik tümce denir.

Yüklemin sonda bulunmamas,na bakarak devrik tümceyi kuraks,z tümce, yanl, tümce, bozuk tümce sanmamal,d,r. Devrik tümce düz tümce gibi, bir anlat,m türüdür; belirli bir düzeni ve kurallar, vard,r. Devrik tümce, Türkçenin yabanc,s, de ildir. Yap,lan ara t,rmalara göre, yinelemeler d, ,nda, *O uz Ka an Destan,'nda* 4, *Orhun Yaz,tlar,nda* 2, *Dede Korkut Kitab,'nda* 61, *Kabusname Çevirisi'nde* 273 *A ,kpa azade Tarihi'nde* 165 devrik tümce bulunmaktad,r. Bu durum, devrik tümcenin eskiden beri yaz, dilinde kullan,lmakta oldu unu ve Türkçenin sözdizimi kurallar,na ayk,r, dü medi ini göstermektedir.

Türkçe sözdiziminde yüklem sonda bulunur. Orhun Yaz,tlar,ndan günümüze dek uzanan sürede, slâml,ktan önceki ve sonraki dönemlerden kalma yaz,l, belgelerde, bu ana kural geçerlili ini korumu tur. Ancak, bir dildeki kurallar, kat, ve hiç de i mez de ildir. Zamanla, duyulan gereksinmeyle, ça ,n kültür anlay, ,n,n zoru ile konu ma dilinin etkisiyle vb. de i ebilir, yeni ko ullara uyar. Sözdizimi kurallar, da bu ana ilkenin d, ,nda kalamaz.

Devrik cümle bugün, yaz, dilini konu ma diline yakla t,rmaya do ru yönelen Türkçemizin gereksedi i do al bir geli medir. Dilbilgisi kitaplar,nca saptanm, geleneksel kal,plara sokulmadan dizili lerine bakarak, bunlar, kurals,z cümle diye nitelemek yersiz bir aç,klama olur.

çten geldi i gibi düzenlendi i için bu türlü söyleyi i geli igüzel konu ma dili diye adland,rmak da hiç do ru de il. Çünkü geli igüzel deyiminin dü ünmeden, ba tan savma anlamlar,na kayan bir yönü de var. Oysaki söyleyen, yazan, konusunu, ana dü ünçe ve duygular,n,n gerektirdi i bir düzende kafas,nda tasarlam, , kelimleri do u s,ralar,na göre düzenleyerek o yolda biçimlendirmi tir.

Yüklem, devrik cümlede öteki ö elerden önce söyleni i konu gere ince bu kelimeye daha çok önem verilmi olmas,ndand,r. Sözün ekseni, olan ey, i lenmi i , verilen yarg, üzerinde dönüyor demektir. vedi ile söylenmesi gereken kelime odur, ondan ötürü yeri de i tirilerek öne al,nm, t,r.

Tümceye anlat,m gücü katmam, , bir dü ünçe ya da duyguyu daha etkili biçimde vermeme se, yüklem, sonda bulunmamas, hiç bir önem ta ,maz. Devrik tümcede bu noktana göz önünde tutulmas, gerekir: Devrik tümcede anlat,m, güçlendirmek, söyleyi e özellik kazandırmak, ba ta gelen ilkelere dir.

Devrik Tümcede Ögelerin S,ras,

1. Devrik tümcede özne sonda bulunabilir.

õBir gün yak,n arkada , Hasanla tan, t,rm, t, Linda'y, **Ahmet**.ö (DE/AD: 182)

õSen içinin mutlulu unu, huzurunu yitirmi sin **karde im**.ö (DE/G A: 100)

õBu kent uyurgezerler kentidir.ødemi ti **otelci**.ö (DE/SÖ: 30)

2. Devrik tümcede nesne sonda bulunabilir.

õArt,k en sonuncusu da çöken, medeniyetlere ölmez bir medeniyet ekleme özlemiyle hohlad,m, hohlad,m **cama**.ö (DE/SÖ: 12)

õÖptüm, öptüm **ta lar**.ö (DE/SÖ: 27)

õ ems, ci erlerini bir körük gibi kullanarak üflüyor **neyi**.ö (DE/G A: 75)

õSopal, genç kuyru undan yakalad, ve yukar, kald,rd, **onu**.ö (DE/SÖ: 14)

3. Devrik tümcede dolayl, tümleç sonda bulunabilir.

õKafamdan uyu turucu k,m,lt,lar, seller geçiyor **beynimden**.ö (DE/SÖ: 13)

õ znik, tekrar tekrar seriliyordu **önüne**.ö (DE/AD: 146)

õCi erlerinde buldu u nem kokusu ve minderle en topraklar; uzan,verdi **Eflatun'un y,llarca arad, , ma araya**.ö (DE/SÖ: 42)

4. Devrik tümcede belirteç tümleci sonda bulunabilir.

õYufka yürekliydi **çok**.ö (DE/SN: 224)

õDa lar, ovalar, ,rmaklar, denizler, kentler, bozk,rlar, tek kelimeyle evren, oldu undan daha gerçek olarak beynimden gözlerimin önüne ak,yor **sürekli**.ö (DE/G A: 65)

5. Devrik tümcede ilgeç tümleci sonda bulunabilir.

õDünya daralma a ba lam, t,; yaln,zl,k özlemi yeni bir hayat müjdesiydi **onun için**.ö (DE/SÖ: 41)

6. Devrik tümcede birkaç ö e sonda bulunabilir.

õBir gün yak,n arkada , Hasanla tan, t,rm, t, **Linda'y, (1) Ahmet**

(2).ö(DE/AD: 182)

(1)Belirtili Nesne (2) Özne

Devrik Tümcenin Kullanılma Yerleri

1. Günlük konuşmalar. Günlük konuşmaların çoğu, devrik tümce biçimindedir.

•*Tan,yor muydunuz* onu?ö (DE/G A: 142)

•*Sen kendim bu ülkenin insan, saym,yor musun* baba?ö (DE/AD: 161)

•*Bereket versin* a abey.ö (DE/G A: 82)

2. Atasözlerinde: Atasözlerinin bir bölümü, devrik tümcelidir.(N)

•*Besle* kargay, *oysun* gözünü.ö

•Deli ile *ç,kma* yola, baba,na *getirir* belâ.ö

3. Deyimlerde: Deyimlerin bir bölümü de devrik tümcelidir.

•Nasıl da bildi hemen *mürekkap yalam, l, ,m,? ö* (DE/AD: 189)

•Karşıdaki de çaktırmadan alay eder seninle *b,y,k alt,ndan gülerek*.ö (DE/AD: 189)

4. Yırlarda: Ölçü ve uyak zorunluluğu nedeniyle, ya da söze duygusallık kazandırmak amacıyla yırlarda dizelerin büyük çoğunluğu devrik tümce biçimindedir.

•Hiçbir şey hatırlayamıyorum

Anlatamam bunun düğümü gerçek mi oldu unu

Haykırmak *istiyorum* derinlerden

Bu korkunç sessizlik *susturuyor* beni

Nefesimi *tutuyorum* ölmek istermi gibi

Ne olur Allah,ım *uyandır* beni.ö (DE/SN: 228)

•*Ne yanar* kimse bana âte -i dilden özge

Ne açar kimse kapım bîd-, sabâdan gayr.,ö (DE/G A: 140)

5. Yazınsal yapıtlarda. Kişilerin konuşmalarını yansıtmak için, romanlarda, öykülerde oyunlarda devrik tümceden yararlanılır.

3.4.2.1. Devrik Tümce Türleri

Devrik Tümceler, kuruluşları bakımından, birkaç türdür.

1. Ad Tümcelerine Dayalı Devrik Tümce.

•Masum ve çocuksu bir görünümü *vardı*, bu yüzün.ö (DE/G A: 84)

•*Yıllardır köyün çoban,dır* o.ö (DE/G A: 73)

•Bugün *bayramdır* yavrularım.ö (DE/G A: 108)

öMedeniyetler birbirlerinin *devam,d,r* baba.ö (DE/AD: 160)

2. Eylem Tümcelerine Dayal, Devrik Tümce.

öBeyaz ba örtüleriyle namaz k,lan, m,r,l m,r,l dualar okuyan annesini *görüyordu* kar ,s,nda.ö (DE/G A: 85)

öSeni h,zl, h,zl, *çeki tiryordum* buradan uzakla t,rmak için.ö (DE/AD: 156)

öEvimize yak,n bir yere *gömecektim* onu.ö (DE/SÖ: 16)

öSevgi abla sayesinde geldi ini *söylüyordun* ,sarla.ö (DE/SN: 206)

3. Yal,n Devrik Tümce.

öSevdi im o lan da *kayboldu* ortadan.ö (DE/G A: 83)

öKorku ve sevinç aras,nda *bocalad,m* bir ara.ö (DE/SÖ: 16)

öBir senaryo bu, zavall,lar *oynuyorlar* i te rollerini.ö (DE/AD: 157)

öBöyle ak amlar hüzne *bo ard*, beni.ö (DE/SN: 222)

4. Bile ik Devrik Tümce.

öYerinden kalkarak, elinden tutup, salonun dip kö esindeki merdivenin önüne *sürükledi* onu.ö (DE/G A: 82) (giri ik tümce)

öAkrep, ba ,n, kald,r,p alevlere *bak,yor* uzun uzun.ö (DE/AD: 153) (giri ik)

öParalar,n, verecek kimse bulamazlarsa, yard,m elini ba ka dünyalara *uzat,r* bu dünyanın insanlar,.ö (DE/SÖ: 11) (ko ul tümcesi)

öBaba olmak tuhaf bir eyimi gibi *geliyordu* bana.ö (DE/SN: 209)

3.4.2.2. Devrik Tümcelerinin Anlam ve Anlat,m Özellikleri

Devrik tümcenin, anlam ve anlat,m bak,m,lar,ndan çe itli özellikleri vard,r.

1. Devrik tümce, anlat,mdaki tek düzeli i önler, çe itlilik kazandı,r,r. Hep ayn, biçimdeki tümcelerden olu an bir yaz,, okuyucuyu s,kar. Zaman zaman devrik tümce kullan,l,rsa, biteviyelik ortadan kalkar.

2. Yaz,ya konu ma havas, katar, yaz,l, anlat,m, sözlü anlat,ma yakla t,r,r.

öAfrika'n,n ormanlar, h, ,rd,yor ve bütün a açlar insan *indiriyor* yapraklar,ndan.ö (DE/G A: 96)

3. Anlam, s,n,r,land,r,r, daha belirgin k,lar.

öAsl,nda *namuslu aile k,z,y,md,r* ben.ö (DE/G A: 83)

4. Dikkati yarg, üzerine çeker, anlam, daha etkili k,lar. Bu tür anlam özelli i sorulu devrik tümcelerle sa lan,r.

öNe *oldu* buna?ö (DE/AD: 189)

öNeden *korkuyorlar* acaba?ö (DE/SN: 230)

öYa ayan bir kentse, niçin ad,n, *bilmiyordu* buran,n Haz,m?ö (DE/G A: 117)

5. Bir dile i, bir özlemi, bir buyru u daha güçlü anlatmada, öfke ve k,rg,nl, , belirtmede, devrik tümceden yararlan,l,r.

Ben, *dedi*, ta oraya, u küçük siyah yap,n,n bulundu u yere gitmek istiyorum.
(DE/G A: 120)

6. De i ik ruhsal durumlar,(a ma, sevgi, öfkeí) aç, a vurur.

õVe gökler rahmet *ya d,r,yor* dünyaya.ö (DE/G A: 96)

õ stanbul uzay,p *gidiyor* dört bir yana.ö (DE/SN: 222)

7. Söze duygusall,k kazand,r,r, okuyan, duyguca etkiler.

õArt,k ben hastahaneye filan *gitmek istemiyorum*. Bu garip yap,lar *yutar* beni.ö (DE/AD: 164)

3.4.3. Ayraç Tümcesi

Tan,m, ve Özelli i

çinde aratumce ya da arasöz bulunan yarg,l, anlat,ma ayraç tümcesi denir.

Ayraç tümcelerinde aratumce ya da arasöz iki virgül, iki k,sa çizgi, ya da ayraç içine al,n,r. Kimi ayraç tümcelerinde noktal, virgül kullan,ld, , da olur.

Ayraç tümcesinde, tümce içindeki anlat,m ya yarg,l,, ya yarg,s,zd,r; ya ba laçl,, ya da devriktir. Bu duruma göre de dört türlü ayraç tümcesi vard,r: 1. Aratumceli Ayraç Tümcesi, 2. Arasözlü Ayraç Tümcesi, 3, Ba laçl, Ayraç Tümcesi, 4. Devrik Ayraç Tümcesi.

3.4.3.1. Aratumceli Ayraç Tümcesi

Bir duyguyu, bir dü ünçeyi daha da ayd,nlatmak, çe itli yönlerden belirginle tirmek için, bir tümce içinde, ayr, bir yarg,l, anlat,n, yer al,r. Bu yolla, tümce, anlam bak,m,ndan, istenen yönde zenginle mi , kapsam, geni lemi olur. As,l tümce ile yap,sal ba lant,s, bulunmayan bu yarg,l, anlat,m, aratumce ad,n, al,r. Aratumce, bir tümcenin içinde bulunup da o tümcenin anlam,n, bir yönden aç,klayan ve ç,kar,ld, , zaman tümcenin yap,s,nda ve anlam,nda eksiklik do urmayan yarg,l, anlat,md,r.

çinde aratumce bulunan yarg,l, anlat,ma aratumceli ayraç tümcesi denir.

Aratumce, içtümce özelli i ta ,maz; içtümceler, tümcenin bir ö esidir. Oysa aratumcenin, ö e olarak, bir görevi yoktur. Bu nedenle, aratumcenin varl, ,, as,l tümce bile ik de ilse, onu bile ik saymam,z, gerektirmez. Bile ik olup olmama, as,l tümcenin yap,ca ba l,d,r. Aratumce, yap,ca as,l tümceyi etkilemez.

õOdam,z,n *-orada karde lerimle birlik yat,yorduk-* kap,s,n, açt, ,mda,

pencere cam,na çarpmakta olan bir kumru gördüm.ö (DE/SÖ: 20)

Yukarıdaki tümce, yapıca bile iktir (giri ik); ama aradaki aratumceden dolayı, de ildir.

Ödan,n penceresi *-kap,n,n tam kar ,s,ndayd,-* ilgimi çekti.ö (DE/SÖ: 29)

Bu tümce, içinde bir aratumce bulundu u halde, yal,nd,r; çünkü as,l tümce bile ik yapıca de ildir.

3.4.3.2. Arasözlü Ayraç Tümcesi

çinde arasöz bulunan yapıca, anlat,ma arasözlü ayraç tümcesi denir.

Arasöz, tek ba ,na kullan,lmayan, ancak bir tümcenin anlam,m bütünleyen yapıca,s,z anlat,m demektir. Aratumce yapıca, bildirdi i halde, arasözde bu özellik yoktur. Aralar,ndaki birinci ayr,m budur. İkinci ayr,m da udur: Aratumce genellikle, as,l tümcenin hiç bir ö esi de ildir. Arasöz ise, tümcenin öznesi, nesnesi, dolayl, tümleci, belirteç tümleci, ilgeç tümleci, ya da bunlar,n belirten görevindedir.

Aratumceli ayraç tümcesinde oldu u gibi, arasözlü ayraç tümcesinde de, arasöz ç,kar,l,rsa, tümcenin yapıca,s,nda bir aksaklık ve anlam,nda bir eksiklik meydana gelmez.

Özne Görevinde Arasöz

Özne görevindeki arasözler, açıklama, öznelerde olur. İkinci s,rada kullan,lan as,l özne ya da açıklama, özne, arasöz niteliindedir.

Açıklama, özne, as,l öznenen önce de gelebilir, sonra da gelebilir.

Ö *ems, bir Mevlevî dervi i*, uzun kavu unu ba ,na geçirmi ney üflemede.ö (DE/G A: 75)

ÖYan,nda *kom u kad,n vard,, Halime teyze*.ö (DE/SN: 208)

ÖEvvel zamanda *biri k,z, biri o lan iki öksüz karde* varm, .ö (DE/SÖ: 19)

Nesne Görevinde Arasöz

Nesne görevindeki arasözler, açıklama, nesnelere görülür. İkinci s,rada kullan,lan as,l nesne ya da açıklama, nesne, arasöz niteliindedir.

Açıklama, nesne, as,l nesnenen sonra gelir.

ÖBir uyurgezerin incecik demirler üzerinde *yürüdü ünü*, azg,n sulardan - yüzme bilmeseyle- yüzerek *geçebildi ini* önceleri duymu tum.ö (DE/SÖ: 29)

ÖYe illi i, *kurtar,c, ye illi i* göremiyorum.ö (DE/SÖ: 44)

Dolayl, Tümleç Görevinde Arasöz

As,l dolayl, tümleçten sonra gelerek onun anlam,n, daha belirgin k,lan dolayl,

tümleç, arasöz niteliindedir. Dolaylı, tümleç görevindeki arasözler, açıklama, dolaylı, tümleçlerde görülür.

ÖBostan tarlalarında, özellikle kuzey toprakları, yerlerde, çok akrep olur.ö (DE/AD: 153)

Belirteç Tümleci Görevinde Arasöz

Arasözün belirteç tümleci olarak kullanılması, öbür önelere oranla, daha çok rastlanmaktadır.

ÖAkşam karanlıktır, uzaklardan, hayaller ötesinde sel uzaklıklardan, gelirken iğal edilmişti vadi.ö (DE/SÖ: 45)

İlgeç Tümleci Görevinde Arasöz

ÖLinda, birlikte olduklarında, zaman zaman kadınların farkını var, Hasan'a farkla, gözlerle baksa bile, Hasan anlamıyordu.ö (DE/AD: 183)

Tümce Ögelerinin Tamlayan, ya da Belirteni Görevinde Arasözler

Arasözler, tümcenin bir ögesinin tamlayan, ya da belirteni görevinde de olabilir. Bundan amaç, belirtilen ögenin bir niteliğinin, bir özelliğinin, bir yönünün açıklanmasıdır.

Aşağıdaki örneklerde, özne, nesne, dolaylı tümleç, belirteç tümleç ve ilgeç tümlecinin belirteni durumundaki arasözler görülmektedir.

Özne ile İlgili Arasöz

ÖVarsa yoksa oyun. Onun tek merakı, ve ehlencesi bu. Sadece birkaç kahve sözcüğü bellemi : Bu kadar, bana yeter, deyip duruyor.ö (DE/G A: 119)

Nesne ile İlgili Arasöz

Her çizgide bir düğünce; bir çığ gibi büyüme, çığ olup düzlükte inme, sevinci, daha eteklerdeyken kar yağışları, arasındayokluğa gitme korkusu. (DE/SÖ: 46).

Dolaylı, Tümleç ile İlgili Arasöz

ÖAma bu mısra ben her şeyimi buluyorum. Acıların onda düğümleniyor ve onda çözümleniyor düğünçelerimi yakan alevler onda soyuyor.ö (DE/G A: 133)

Belirteç Tümleciyle İlgili Arasöz (Ñ)

ÖBu son derece müfik, tatlı, ve deryadil cemiyet içindeki sohbetleri biz de / - belki biraz duymaz ve nankör bir ruhla- birer iir gibi/ dinlemi tik.ö

ÖAkşam do ru düğün man, / -cesetleriyle doldurdu u- Aziziye tabyasını, terkederek / ricata başlad.,ö

İlgeç Tümleciyle İlgili Arasöz

ÖKemik, et, kan, deri büyüyorum. Ama ezerek de il, kökler gibi, ezilerek

büyüyorum.ö (DE/SÖ: 36)

Uyar,:

1. Arasöz, as,l tümcenin yap,s,n, etkiler. Yani, yüklemle do rudan ilgiliyse (nesne, dolayl, tümleç, belirteç tümleci, ilgeç tümleci) ve tümcemsi ya da yantümce ise, yal,n tümceyi bile ik tümceye dönü türür.

2. Bir tümcede birden çok arasöz bulunabilir.

3. Seslenmeler de arasöz olabilir.

3.4.3.3. Ba laçl, Ayraç Tümcesi

çinde ki ba lac,na dayal, aratumce ya da arasöz bulunan yarg,l, anlat,ma ba laçla ayraç tümcesi denir. Ba laç, aratumcenin ba ,nda ya da sonunda, arasözün ise yaln,z sonunda yer al,r.

Ba laçl, ayraç tümcesi, ilgi tümcesine benzemez. lgi tümcelerinde ki ba lac,n,n ve ondan sonraki tümcenin kullan,lmas, zorunludur. Çünkü ilgi tümcelerinde, ba laçtan önceki ve sonraki tümceler birbirini tümleyerek as,l yarg,y, olu tururlar. Bundan ötürü de, tümcelerden birisi kullan,mdan ç,kar,lamaz, ç,kar,l,rsa tümcenin yap,s, bozulur. Ba laçl, ayraç tümcesi böyle de ildir. Arasöz ya da aratumce ç,kar,l,rsa, as,l tümcenin yap,s, da, anlam, da bozulmaz.

Ba laçl, ayraç tümcesi üç türdür.

a) Ba lac,n Aratumcenin Ba ,nda Bulundu u Ayraç Tümcesi

Bu tür ayraç tümcelerinde aratumce, as,l tümcenin öznesinin niteleyeni, belirteni olur, ya da bir aç,klama ö esidir.

öBunun içindir *ki kumrular* en çok gün do arken öterler. Ötmezler de o günü say,klarlar:ö (DE/SÖ: 20)

b) Ba lac,n Aratumcenin Sonunda Bulundu u Ayraç Tümcesi

Aratumcenin sonunda *ki* ba lac, bulunup ayraç tümcelerinde, aratumce, as,l tümceye çe itli anlam özellikleri katar.

ö*Bu s,k,nt,, siz de biliyorsunuz ki* sizden kaynaklan,yor.ö (DE/G A: 66)

c) Ba laçl, ve Arasözlü Ayraç Tümcesi

Bu tür ayraç tümcelerinin arasözlerinde yarg, yoktur. Arasöz, tümcenin bir ö esidir.

öFakat onlar,nkinin tamamen tabiî oldu unu, böylesi saçmal,klara kadar varamayaca ,n,, sadece belli anlarda bu gibi davran, lar,n onlarda görünebilece ini, *ço u zamansa bizim gibi, hatta bizden daha içli ve inançl, olduklar,n, ve birçok defalar da kendilerini bir çocuk için bile feda edebildiklerini* filan aç,klama a

çal, t,m.ö (DE/G A: 138)

3.4.3.4. Devrik Ayraç Tümcesi

ki içtümceden olu an ve temel yarg,s, içtümceler aras,na al,nan yarg,l, anlat,ma devrik ayraç tümcesi denir.

çtümce, kayna ,k tümceyi olu turur ve her kayna ,k tümcede bir tek içtümce bulunur. Devrik ayraç tümcesinde ise, iki içtümce vard,r.

Kayna ,k tümcede temel yarg,n,n söylenmesi zorunludur; devrik ayraç tümcesinde ise temel yarg,n,n söylenmemesi bir eksiklik do urmaz.

Kayna ,k tümcede as,l yarg, sondaki tümcededir; içtümce adla m, t,r ve as,l tümcenin bir ö esidir.

Devrik ayraç tümcesinde ise, temel yarg,y, bildiren yüklem iki içtümce aras,ndad,r; yard,mc, ö e durumuna; girmi ve ayraç tümcesi özelli i kazanm, t,r.

Devrik tümceli ayraç tümcelerinde, temel tümce ile içtümce, önem bak,m,ndan yer de i tirmi tir: Söylenmek istenen as,l dü ünceler içtümcelere aktar,lm, , temel tümce yard,mc, duruma dü mü tür.

Kayna ,k tümce gibi, devrik ayraç tümcesi de genellikle *de-* eylemine dayal,d,r.

Kayna ,k tümce ile devrik ayraç tümcesini a a ,daki örnekler üzerinde inceleyelim.

õ:Beni u ilginç airle ne zaman tan, t,racaks,n? **diyordu** ni anl,m.ö (DE/G A: 138)

Bu, bir kayna ,k tümcedir, içtümcesi italikle dizilmi tir ve nesne görevindedir.

çtümce bir tanedir, as,l yarg, *diyordlard*, eylemindedir. Bu eylem kullan,lmazsa tümce bozulmaz ama as,l yarg, de i ir. Çünkü söylenmek istenen ey ilginç airle tan, mak de il, bunun duyurulmas,d,r.

Kald, ki, kayna ,k tümcelerin bir k,sm,nda, temel yarg, kald,r,lsa tümcenin yap,s, bozulur, anlams,z biçime girer.

Bir de u tümceye bakal,m:

õÖnemli de il can,m,ö **dedi**, õsiz hemen ilaçlar, al,p götürünö. ans,n,zdan hastane giri indeki eczane nöbetçi.ö (DE/AD: 169)

Bu iki tümce, as,l yarg,y, bildiren *dedi* eylemiyle birbirine ba lanm, t,r. Ancak, yüklemi kald,rsak da tümce de anlam bak,m,ndan hiç bir de i iklik olmaz.

Demek ki, yazar, temel yargıyı, önemli saymayarak onu ayrıç tümcesi biçiminde göstermeyi yelemiştir.

ÖBeyim, **diyor** tekrar ihtiyar.ö (DE/AD: 196)

ÖDenizler mürekkep, a açlar kalem olsa ve bunlara bir o kadar, daha eklense Rabbinin kelimeleri tükenmez, **diyor** Allah.ö (DE/G A: 63)

Bu tümcelerde *diyor* yüklemi kaldırılarak, tümce yargısız kalır ve anlam bozulur. Bu yüzden devrik tümceli ayrıç tümcesi de ildir.

A a ,daki örnekler, devrik tümceli ayrıç tümceleridir.

ÖMerak etmeyin,ö **dedi**, öSezaryenli oldu u için böyle, bir iki saat sonra ayrılır.ö (DE/AD: 172)

ÖSen,ö **dedi**, öokumu insansın.ö (DE/AD: 190)

ÖBen,ö **dedi**, öta oraya, u küçük siyah yapış bulundu u yere gitmek istiyorum.ö (DE/G A: 118)

ÖBo ver be abi,ö **diyor**, özaten çoluk çocuk yoktu.ö (DE/AD: 200)

3.4.4. Kesik Tümce

Tanım ve Özellikleri

Ço u zaman yüklemi, kimi zaman da ba ka bir ö esi kullanılmaya anlatılmaya kesik tümce denir.

Kesik tümce, söze duyusallık kazandırarak, imgelem gücümüzü çalıtır. Kesilen tümcenin, eksik bırakılan ö enin anlamını, imgelem gücümüzle tamamlar.

Yüklemin bulunmaması, tümceyi anlamsız bırakmaz, tersine, anlamı daha etkili kılar.

Kesik Tümcenin Kullanıldığı Yerleri

Kesik tümcenin kullanıldığı yerleri aşağıda açıklanmıştır.

1. Karşılaştığı konulara.

Yüklemi ya da tümcenin öbür ö elerini yinelemek için, sorulu tümcelerin yanıtları, genellikle, yargısız ya da yargısız tek sözcüktür.

Ö Bu aynay, kaldırımlar, buradan, dedi kadını. Gülümseyerek ekledi: Bekâr mısın?

- **Evet.** (bekar, m)ö (DE/G A: 83)

- ö Ne dü ünüyorsun ems?

- **Hiç, hiçbir ey.** (dü ünmiyorum)ö (DE/G A: 74)

2. Bir olayın, bir durumun açıklanmadan anlatılabilmesi yerlerinde.

öBiraz daha *s,k* di ini! ö (DE/AD: 188) (her türlü zorlu a katlanmak anlam,nda)

öAh bir düze *ç,kabilsek...* ö (DE/AD: 189) (s,k,nt,l, bir durumdan kurtulmay, istemek anlam,nda)

3. Maksud,n k,sa yoldan anlat,labilece i durumlarda.

ö*Hay,r, hay,r...* ö (DE/G A: 72) (olmaz, söylediklerini kabul edemem.)

4. Deyimlerde.

öAyaklar,m, unutmum. Çocuklar *soluk solu aı* Onlardan birkaç ad,m ötede duruyorum. ö (DE/SÖ: 15)

ö oför, bir bana, bir yola bakarak: -Cahillik i te beyimø diyor. -Bizim buralarda böyle eyler eksik olmuyorø *Eller aya ç,k,yor* bu devirde (*biz í* ö (DE/AD: 188)

5. Söze duyusal,k kazand,rnak için, yaz,nsal yapıtlarda, kesik tümceler kullan,l,r.

öYa sen olmasayd,n bu dünyada, ya ben...(olmasayd,m) ö (DE/G A: 97)

3.4.4.1. Kesik Tümce Türleri

Yüklemi bulunup bulunmad, ,na göre, kesik tümceler iki türdür: yüklemsiz kesik tümce, yüklemli kesik tümce.

Yüklemsiz Kesik Tümce

Bu tür kesik tümceler, betimlemelerde, ruhsal durumlar,n ifade edilmesinde kullan,l,r.

öYüksek apartmanlar, y,k,k surlar, banka levhalar,, minare alemleri, sevinçli, tasal, ve heyecanlı, oradan oraya ko u an insanları ö (DE/G A: 111)

öCuma ikindisinde ba lay,p pazar ikindisinde biten dü ünler, utangaç damatlar ve all, ye illi gelinlikler...ö (DE/AD: 185)

öNice nimetler, nice fetihler, nice ülkeler; Barbaroslar, Turgut Reisler,..ö (DE/SN: 221)

Uyar,:

1. Ko açs,z ad tümceleri, yüklemsiz kesik tümce de ildir; bu tür tümceler yarg, bildirir. Bunlar, yarg,s,z kesik tümcelerle kar, t,r,mamal,d,r.

A a ,daki cümleler, ko açs,z ad tümcesidir.

öMasamda biri çal, ,yor. Bir hayalet(*tir*) bu...ö (DE/SÖ: 12)

2. Virgüllerle ayr,lm, yüklemsiz kesik tümceler, ba ,ms,z s,ral, tümceleri olu turur.

3. Ba laçla ayr,lm, kesik tümceler, ba ,ml, s,ral, tümceleri olu turur.

Yüklemlı Kesik Tümce

Bu tür kesik tümcelerde, yüklem bulunmakla birlikte, yarg,, ya tek sözcü e dayal,d,r ve bir sorunun yan,t,d,r, ya da iki tümceden birinde yüklem vard,r, öbürü yüklemsizdir. Yüklemlı kesik tümceler kurulu ça birkaç türdür.

õAnjiyo için randevu almad,n,z m,?

Vazgeçtik. Zaten gerek de yokmu ...ö (DE/AD: 179)

Yan,tl, kesik tümce

Bir soruya yan,t olan ve genellikle tek sözcükten olu an kesik tümcedir. Tek sözcük, bir tümce de erindedir.

- õ Bu aynay, kald,rtmal, buradan, dedi kad,n. Gülümseyerek ekledi: Bekâr m,s,n?

- *Evet.* (bekar,m)ö (DE/G A: 83)

- õNe dü ünüyorsun ems?

- *Hiç, hiçbir ey.*ö (dü ünmüyorum)(DE/G A: 74)

Ortak yüklemlı kesik tümce

õÜstelik onlar bugün de *geçerli*, yar,n da (*geçerli*).ö (DE/G A: 100)

õKafamdan uyu turucu k,m,lt,lar (*geçiyor*), seller *geçiyor* beynimden.ö (DE/SÖ: 13)

Dilek'li kesik tümce

Dilek kipinden, dilek kipinin hikâye ve rivayetinden; istek kipinden istek kipinin hikâye ve rivayetinden; ilgili kiplerin ko ul biçimlerinden sonra, bildirme kiplerinden birine dayal, bir tümce gelmezse, bu tür tümce kesik tümcedir. Çünkü bu tür tümceler yarg, bildirmezler; dilek ve özlemleri belirtirler

õYine vagonun sahanl, ,na *ç,ksam...*ö (DE/AD: 211)

Ba laçl, kesik tümce

Tümce ki ba lac, ile kesilir, bundan sonra bir ba ka tümce gelmezse bu tür tümce, ba laçl, kesik tümce olur.

Ba laçl, kesik tümcelerin çe itli anlam özellikleri vard,r.

õCam öylesine sigara içmek istiyordu ki. í ö (arzu) (DE/G A: 81)

õBirbirimize o kadar yabancı,la ,yoruz ki...ö (endi e) (DE/SN: 219)

Aç,klamal, kesik tümce.

Bu tür anlat,mlarda iki ya da daha çok tümce vard,r. Bunlar,n tümü yarg,s,z olabilece i gibi, birisi ya da birkaç, yarg,l,, biri ya da birkaç, yarg,s,z olabilir.

Açıklama ö esi, sonda bulunur. Önceki tümce ya da tümcelerin anlam,, sondaki kesik tümceyle daha belirginle tirilmi ya da açıklanm, biçime girer.

Açıklamal, kesik tümceler, açıklamal, sıral, tümce kurulu undadır. Açıklamal, kesik tümcelerde, açıklama ö esiyle ondan önceki anlatımlar arasına iki nokta (:) konulur ve anlam başantı, bu i aretle belirlenir.

Yukarıdaki açıklamadan anlaşılacağı gibi, iki türlü açıklamal, kesik tümce vardır.

1. Kesik tümcelerden oluşurlar.

Örneği daha iyi: Sürekli ya ama u r , ve her an bütün benli ini saran bir yaşam duygusu (DE/G A: 97)

Ötekiler kadar büyük de il ki onlar sonra: Sözgelimi bir Dostoyevski, bir London daha büyük. (DE/G A: 100)

Örneği: Kâbesiz ve yaşam u r ,s,z bir sınav... (DE/G A: 122)

2. Bir ya da birkaç yargı, anlatımla bir ya da birkaç yargı, anlatımdan oluşurlar.

Örneği, yapan esirlerden, son dünya savaşları, n, n yiyip tüketti i insanlara kadar, bütün insanlık tarihi yaprak yaprak *serildi*, önüne: ac, yüklü, korku yüklü, âh yüklü yapraklar... (DE/SÖ: 12)

Örneği: Ovalarda ekinler olsa ne *de i irdi*: gökler yine bu mavi gökler, ben yine kovulmuş adam. (DE/SÖ: 50)

Örneği: Birinin giri indeki yazılar, *okudu*: Pansiyon Gönül. (DE/G A: 80)

Örneği: Ötmezler de, o günü *sayıklarlar*: Güğük gük... (DE/SÖ: 20)

3.5. Anlatımlara Göre Tümce Türleri

Yüklemin bildirdi i eylem, oluş, kıl, n bildirili biçimi de i ildir. Tümcenin anlam özelli i, bu bildiri ayrıl, ndan do maktadır.

Maksad, m, z, n anlatılır, her zaman, ayn, do rultuda olmaz. Kimi zaman bir i in yapılır, kimi zaman yapılmamas, isteriz. Bilmedi imiz bir eyi soru yoluyla öğrenmeye çalışır. Gerekti inde dü üncelerimiz buyruk biçiminde kar ımdakilere iletilir. Duygular, m, z, belirtmek gereksinmesini duyar. Bir dile i, bir özlemi açıklar.

te bütün bu durumlar, yüklemin kullanımı, da de i iklik yapmam, z, gerektirir. Bunun sonucu, tümcelerin anlatımlar, da, amaç, za uygun bir nitelik kazanır.

Anlam yönünden tümceler alt, dala ayr,ı,r:

1. Olumlu Tümce, 2. Olumsuz Tümce, 3. Soru Tümcesi, 4. Ünlem Tümcesi,
5. Buyruk Tümcesi, 6. Dilek Tümcesi.

3.5.1. Olumlu Tümce

Tan,m, ve Özelli i

Yüklemin bildirdi i eylemin yap,ıma ya da olma do rultusunda belirlendi i tümceye olumlu tümce denir.

Türkçede bütün eylemler, adlar ve ad soylu sözcükler olumludur, ancak özel tak,larla olumsuz biçime dönü türülürler.

Olumlu tümceler, yüklemin cinsine göre, ad ya da eylem tümcesi olarak, iki türdür.

3.5.1.1. Olumlu Ad Tümcesi

Yüklemi ad ya da ad soylu sözcüklerden olu an ve olumlu yarg, bildiren tümce, olumlu ad tümcesidir. Olumlu ad tümceleri, kurulu ça iki türdür: Biçimce ve anlamca olumlu ad tümcesi, biçimce olumsuz anlamca olumlu ad tümcesi.

Biçimce ve Anlamca Olumlu Ad Tümcesi

Bu tür ad tümceleri biçimce de, anlamca da olumludurlar; bir durumun gerçekle mesini ya da olmas,n, bildirirler.

õAdam,n kendince bir i i vard,, hali vakti *yerindeydi, oto yedek parçac,s,yd,.*ö (DE/SN: 205)

õSenin o yamyamlar,n tamtamlar, ve ç, l,klar,yla dolu müzi inden daha *iyidir.*ö (DE/SN: 226)

õD.Y. asl,nda parlak fikirleri olan, *bir yazard,r.*ö (DE/SN: 230)

õDamarlar,na can veren ve kan,n, hareketlendiren, dünyas,n, ayd,nlatan *bu görüntüydü.*ö (DE/AD: 145)

õOdada düzgün bir yatak, eski bir dolap, bir a aç sandalye, üstü mermer bir masa ve üzerinde kirli bir su barda ,, yar,s, yanm, naylon bir çöp sepeti *vard,.*ö (DE/SÖ: 29)

Biçimce Olumsuz Anlamca Olumlu Ad Tümcesi

Kimi ad tümceleri biçimce olumsuz yap,da olduklar, halde, anlamca olumludurlar.

Bunlar birkaç türdür.

1. De il ko ac,, bildirme kiplerinin olumsuz üçüncü tekil ki isiyle kurulu tümcelerde eylemden sonra getirilirse, biçimce olumsuz anlamca olumlu ad tümcesi kurar.

öBir ara zmit'e gitmeyi *dü ünmedim de de il*.ö(DE/AD: 155) (dü ündüm)

2. Gereklik kipindeki eylemden sonra *de il mi* sorusu getirilir, biçimce olumsuz anlamca olumlu ad tümcesi olur.

öTabîî erkek kad,ndan büyük olmamal, *de il mi?*ö (DE/G A: 84)

3. Yok sözcü ü ile biten tümcelere de il ko ac, eklenirse, biçimce olumsuz anlamca olumlu ad tümcesi olur. Bildirme kiplerinden birini almayan ve do rudan do ruya de il ko aç, ile kurulu olan tümceler de biçimce olumsuz anlamca olumlu ad tümcesidir.

Uyar,:

De il ko ac,yla kurulu kimi ad tümcelerinde olumsuzluk anlam, yerine be- enme, azl,k, kar ,tl,k vb. anlam, vard,r.

öOnu ça ,ran bir insan *de il* kâinatt, sanki.ö(DE/AD: 146)

öÖyle basit ev *de il* ha, her biri saray yavrusu.ö(DE/SN: 234)

4. Olumsuz sorulu ad tümceleri de anlamca olumludur.

öDünyada ba ka kent mi yok (*var*), burada tutunamayan gider bir ba kas,nda tutunur.ö(DE/G A: 119)

3.5.1.2. Olumlu Eylem Tümcesi

Yüklemi bir eyleme dayanan ve edimin yap,lma ya da olmas,n, bilen tümce, olumlu eylem tümcesidir.

Türkçedeki bütün eylem tabanlar, olumludur. Olumsuzluk tak,s, kullanmad,kça, eylemlerle kurulu tümceler her zaman olumlu anlam ta ,r.

Olumlu eylem tümceleri ikiye ayr,l,r: Biçimce ve anlamca olumlu eylem tümcesi, biçimce olumsuz anlamca olumlu eylem tümcesi.

Biçimce ve Anlamca Olumlu Eylem Tümcesi

Yüklemi olumlu eyleme dayal, bütün tümceler, olumlu eylem tümcesidir.

öÇal,lar,n aras,ndan yava yava tepeye *t,rmand,m*.ö(DE/SÖ: 16)

öBalkonlarda oturup kumru sesini taklit etme e çal, arak, sevgi ve umutla *dolduracaklar* içlerini.ö(DE/SÖ: 23)

öSonra gazeteye u ray,p, bugünün gazetesine bir *göz at,yorum*.ö(DE/G A: 98)

öBense kendimi Arif beye affettirmenin yolunu *bulmu tum* art,k.ö(DE/G A: 141)

öGünlerdir büzülmü bir halde olan adam,n yüzü *gev edi* ve dudaklar,n, bir gülümseme *yalad*,.ö (DE/AD: 177)

öBen asla parti ay,r,m, yapmad,m, herkese iyilik etmeye *çal, t,m.ö* (DE/SN: 235)

Biçimce Olumsuz Anlamca Olumlu Eylem Tümcesi

öTaksiyi biz tuttu umuza ve paras,n, ödedi imize göre, u gençle anas,ndan üç be kuru almam,z *gerekmez mi?*ö (DE/AD: 192) (gerekir)

öÖte yandan bir kente tutunabilmek için önce oran,n ad,n, ö renmek ya da oran,n ad,n, koymak *gerekmez mi?*ö (DE/G A: 118) (gerekir)

öBir ara zmit'e gitmeyi *dü ünmedim de de il.ö* (DE/AD: 155) (dü ündüm)

3.5.2. Olumsuz Tümce

Tan,m, ve Özelli i

Yüklemin gösterdi i eylemin yap,lma ya da olma do rultusunda belenmedi i tümceye olumsuz tümce denir. Olumsuz tümceler, yüklemin cinsine göre, iki türdür: Olumsuz ad tümcesi, olumsuz eylem tümcesi.

3.5.2.1. Olumsuz Ad Tümcesi

Yüklemi ad ya da ad soylu sözcüklerden olu an ve bir durumu, olu u, ters yönde bildiren tümce, olumsuz ad tümcesidir.

Olumsuz ad tümceleri, kurulu ça ikiye ayr,l,r: Biçimce ve anlamca olumsuz ad tümcesi, biçimce olumlu anlamca olumsuz ad tümcesi.

Biçimce ve Anlamca Olumsuz Ad Tümcesi

1. De il ko ac,yla

öAçl,k ve ç,plakl, a bürünmü , küçücük evimizin so uk odas,na büzülüvermi ve senin s,cak kanatlar,n alt,na s, ,nma a çal, an o çocuklar karde im *de il.ö*(DE/G A: 87)

ö oför hiç oral, *de il.ö*.(DE/AD: 192)

öÇelik yemek masas, da indirilmi filan *de il.ö*.(DE/AD: 212)

öArt,k hiçbir ey umurumda *de il.ö*(DE/AD: 213)

öMemurluk elde etmek de kolay *de il*, bunun için de torpil gerekli.ö(DE/G A: 79)

2. Belirsiz geçmiş zamanla isteme kipleri d, ,ndaki eylemlerin olumlu üçüncü tekil ki ileri de il ko ac,yla birlikte kullan,ırsa, biçimce ve anlamca olumsuz ad tümcesi kurulur.

öHenüz o cümleyi bulaca ,ma olan inanc,m, **bitirmi de ilim.**ö(DE/G A: 67) (bitirmedim)

öBu san, henüz **bitmi de il.**ö(DE/G A: 119) (bitmedi)

3. Yok sözcü ü ile. Ad soylu bir sözcük olan yok, yüklem görevinde bulundu u zaman, biçimce ve anlamca olumsuz ad tümcesi kurar.

öÇeridekilerin bu görüntüyle ilgilendikleri **yok.**ö (DE/AD: 175)

öÇünkü dünya berbat bir yer ve gittikçe artan bir hızla büyük bir çöplü e dönü üyor, bizimse anlams,z tart, malara harcayacak kadar çok zaman,m,z **yok.**ö (DE/SN: 229)

öBir ev bulmal,y,m ama kira verecek param da **yok.**ö (DE/G A: 80)

4. -siz ekiyle.

Sonuna -siz eki ulanm, adlar ve ad soylu sözcükler yüklem görevindeyse, o tümce, biçimce ve anlamca olumsuz ad tümcesidir.

öKar, dersen **nikâhs,z.**ö (DE/AD: 200)

öBir an sendeledin ve yere y, ,ld,n Sessiz ve **hareketsiz.**ö (DE/AD: 159)

öHepsi tan,d,k ama birbirlerinden ayr,lmalar, **imkâns,z.**ö (DE/AD: 167)

Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Ad Tümcesi

Biçimce olumlu anlamca olumsuz ad tümceleri üç türdür.

1. Var sözcü ü ile kurulu ve içinde yinelenmi *ne... ne* ba lac, bulunan tümceler, biçimce olumlu anlamca olumsuz ad tümcesidir.

ö*Ne benim ailemden kalm, bir servetim var, ne senin.*ö (DE/AD: 203) (ikimizin de yok)

öGörüyorsun i te *ne seninle ilgilenebilecek vaktim var, ne de param.*ö (DE/AD: 204) (yok)

öArt,k *ne araba var, ne sen, ne sevgilin.*ö (DE/AD: 211) (yok)

ö*Ne kubbeleri var, ne minareleri ve ne de sürü sürü güvercinleri.*ö (DE/AD: 160) (yok)

ö*Ne bilet soruyor, ne de* ba ka bir ey söylüyor.ö (DE/AD: 213)

2. Yükleme *var* sözcü üne ya da ad soylu bir ba ka sözcü e dayal, olumlu sorulu tümcelerde biçimce olumlu anlamca olumsuz ad tümcesidir.

öSenin kazanc,n, *isteyen mi var?*ö (DE/SN: 232)

3. Yükleme *var* sözcü ünün d, ,ndaki, ad ya da ad soylu sözcüklerle kurulu ve içinde *ne... ne* ba lac, bulunan tümceler de biçimce olumlu anlamca olumsuz ad tümcesidir.

3.5.2.2. Olumsuz Eylem Tümcesi

Yükleme eylem olan ve edimin, k,lg,n,n, olu un ters yönde belirlendi i tümce, olumsuz eylem tümcesidir.

Olumsuz eylem tümceleri, kurulu lar, bak,m,ndan iki türdür: Biçimce ve anlamca olumsuz eylem tümcesi, biçimce olumlu anlamca olumsuz eylem tümcesi.

Biçimce ve Anlamca Olumsuz Eylem Tümcesi

Bu nitelikteki tümceler, iki yolla kurulur.

1. Olumsuzluk tak,s,yla.

Çekimli eylemlere -me tak,s, ulan,nca, eylem, olumsuz biçime dönü ür. Yükleme olumsuz eyleme dayal, tümceler, biçimce ve anlamca olumsuz eylem tümcesidir.

õBu dünyan,n insanlar, kendi yapt,klar, silahlar,n korkusuyla *ya amazlar*.ö(DE/SÖ: 11)

õBu iki öksüzün gözlerinin ya ,n, hiç *kurutmazm*, .ö(DE/SÖ: 19)

õParadan ba ka hiçbir güç, bu koliyi do umhanede bekleyen kar,s,na *ula t,ramazd*,.ö(DE/AD: 170)

õKalemler sürekli mürekkep *kusmamal*, ve sayfalar sayfalar, *izlememeli*.ö (DE/G A: 63)

õBu duyguyla iirler yazma a yeltenmi , *olmam*, .ö(DE/G A: 136)

2. çinde yinelenmi *ne... ne* ba laçlar, bulunan ve yükleme olumsuz olan eylem tümceleri de, biçimce ve anlamca olumsuz eylem tümcesidir.

Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Eylem Tümcesi

Bu tür olumsuz eylem tümceleri, çe itli kurulu tad,r.

1. Yükleme olumlu tümce içinde *ne... ne* ba laçlar, bulunursa, bu tür tümceler, biçimce olumlu anlamca olumsuzdur.

õ*Ne dü ünme yetene im, ne de yazma yetene im* kalm, t,.ö(DE/AD: 156)

õFakat baba, *ne o lunun yüzüne* bakt,, *ne de sözlerini* duydu; merdivenin geni basama ,na oturuverdi.ö(DE/AD: 162)

õ*Ne benim* ailemden kalm, bir servetim var, *ne senin*.ö(DE/AD: 203)

õArt,k *ne araba* var, *ne sen, ne sevgiliní* ö(DE/AD: 211)

öBu haber, *ne ihtiyar köylünün ne de yan,mdaki gencin* dikkatini çekiyor.ö(DE/AD: 213)

2. *Olmak* yard,mc, eyleminden önce *-mez* ekiyle türemi ortaç kullan,lan ve içinde *ne... ne* ba laçlar, bulunan tümcelerde biçimce olumlu anlamca olumsuz eylem tümcesidir. Yüklemi, buyruk kipinin üçüncü tekil ya da ço ul ki ilerine dayal, ve kökte iki eylemden olu an tümcelerde, birincisi yeterlik eyleminin ko ul biçimindeyse, tümce, biçimce olumlu anlamca olumsuz eylem tümcesidir.

öÇizmeyi a t,n, *çek art,k çekebilirsen*.ö(DE/AD: 199) (çekemezsin)

ö*Bul bulabilirsen* koca stanbul'da.ö(DE/G A: 83)

3. Yüklemi olumlu buyurma kipinden ya da *e! a!* ünlemi ulanm, dilek kipinden olu an tümceler de biçimce olumlu anlamca olumsuz eylem tümcesidir. Yüklemi buyruk kipinden olan tümceye gel de ya da yine eklenerek biçimce olumlu anlamca olumsuz eylem tümcesidir. Olumlu sorulu kimi tümceler de biçimce olumlu anlamca olumsuz eylem tümceleleridir.

öBak bir daha anar i manar i kal,r m,?ö (DE/SN: 235) (kalmaz)

öKömür madenlerindeki ölü say,s, biter mi?ö (DE/AD: 206) (bitmez)

4. *Olmak* eylemine dayal, olumlu sorulu tümceler de biçimce olumlu anlamca olumsuzdur.

öHiç bo kent olur mu? Duyulmu görülmü ey mi bu?ö(DE/AD: 177)

öHiç olur mu?ö dedi Leyla.ö (DE/AD: 181)

3.5.3. Soru Tümleci

Tan,m, ve Özelli i

Bilgi almay,, bir ku kuyu gidermeyi amaçlayan ya da soru yoluyla de i ik kavramlar bildiren tümceye soru tümcesi denir.

Soru tümcesi, kullan,m, en yayg,n, anlam yönünden çok zengin anlat,m türlerinden biridir. lk bak, ta, bilinmeyen bir eyi ö renmek için soruya ba vururuz. Gerçekte ise, onun yan, s,ra, tümceye de i ik anlam özellikleri katmak için sorudan yararlan,l,r. Bu durum, anlat,m, tek düzelikten kurtar,r, maksad,m,z, özgün biçimde bildirmemizi sa lar.

3.5.3.1. Soru Bildiren Dilbilgisi Birlikleri

Soru kavram,, de i ik dilbilgisi ö eleriyle sa lan,r.

1. Soru tak,s,yla.

öDünyan,n dedesi olmak *ne güzel de il mi?*ö (DE/SN: 234)

öSonra **bakabilir miyim** kimselerin yüzüne?ö (DE/AD: 165)

öBir hikâye veya roman **kahraman, m,y,m**?ö (DE/AD: 202)

öHiç bo kent **olur mu**? Duyulmu görülmü **ey mi bu**?ö (DE/G A: 117)

2. Soru s,fatlar,yla.

öSinekler, papazlar, aslar, k,zlar bakal,m onu **hangi** uçurumlar,n k,y,s,na sürükleyecek?ö (DE/G A: 117)

öDe i en **hangi** kader?ö (DE/AD: 157)

öHasta **kaç** ya ,nda?ö (DE/AD: 177)

ö**Kaç** gün dayan,r bunlar?ö (DE/G A: 79)

3. Soru ad,llar,yla.

öO örtüler içinde titreyen **kim**?ö (DE/G A: 88)

öBöyle Leyla's,z bir ça , kafama yerle tiren **kim**?ö (DE/AD: 196)

öAd,n **ne**?ö (DE/G A: 84)

öPeki yi ama Selman **nereye** s, ,nacakt,?ö (DE/G A: 122)

ö**Kim** var kar ,mda ve ben **kiminle** konu uyorum?ö (DE/SÖ: 60)

4.Soru belirteçleriyle.

öBu durumu kocas,na anlatmal,yd, ama **nas,l**?ö (DE/G A: 127)

öÖzlemi büyük ama **nas,l** dile getirebilir?ö (DE/AD: 149)

öAma **ne zaman** girdi odama?ö (DE/SÖ: 13)

öSen beni **ne zaman ve nas,l** tan,d,n?ö (DE/G A: 119)

5.Soru ilgeçleriyle.

öKilisede nikâh merasimi nas,l oluyor **acaba**?ö (DE/AD: 186)

öCamilerde de nikâh merasimi yap,lsa nas,l olurda **acaba**?ö (DE/AD: 186)

ö**Demek** gazeteci olma a karar verdin ha hem erim?ö (DE/G A: 97)

ö**Ya** otobüs kaza yaparsa?ö (DE/G A: 99)

6. Tonlama ile yap,l,r. Soru ö esi bulunmadan da, ses tonu ile tümceye soru anlam, kat,labilir.

öYa ötekinin?ö (DE/AD: 201)

öYa ben?ö (DE/AD: 201)

öGenç koca ha?ö (DE/AD: 204)

3.5.3.2. Soru Türleri

Sorular, say,lar, ve kurulu lar, bak,m,ndan, ayn, özellikte de ildir. Kimi tümcelerde tek soru bulunur ve bu soru tek sözcükten olu ur. Kimi tümcelerde iki

soru ö esi bir aradadır. Kimi soru tümcelerinde de yan,tlanmas, gereken birden çok soru vardır. Say,lar, ve kurulu lar, bak,m,ndan sorular üç türüdür.

1. Yal,n soru.

Soru tak,s,ndan ya da tek sözcükten oluşan ve tek yan,tla kar ,lanan soru türüdür.

öAsl,nda birçok gencin onu sakall, tak,m,n,n adamlar,ndan biri oldu unu iddia edeceklerinin bilmem *fark,nda m,?ö* (DE/SN: 230)

öÜmidim toprak *alt,nda m,* kalacak?ö (DE/SÖ: 30)

öO devirlerde insanlarda para *ne gezerdi?ö* (DE/SN: 233)

öBu haberin, yeniden çölde aranaca ,n, *nereden bilecektim?ö* (DE/SÖ: 47)

2. Karma soru.

ki soru ö esinin bir arada kullan,lmamas,ndan ya da de i ik nitelikte iki -kimi zaman daha çok- sözcükten oluşan ve tek yan,t isteyen soru türüdür.

öNeden korkuyorlar *acaba?ö* (DE/SN: 230)

öKilisede nikâh merasimi *nas,l* oluyor *acaba?ö* (DE/AD: 186)

öKendini ve dünyayı, ikinci kez *mi* ke fediyordu *ne?ö* (DE/G A: 121)

3. Zincirleme soru.

Say,s, birden fazla, olan ve her biri ayr, yan,t isteyen soru türüdür. Zincirleme soru, s,ral, tümcelerde olur.

öSen beni *ne zaman ve nas,l* tan,d,n?ö (DE/G A: 119)

öKimsin sen?ö dedi Emin kar ,s,ndakinin yüzüne bakmaks,z,n. ö *Niçin* buraday,z, ad,n *ne?ö* (DE/G A: 110)

3.5.3.3. Sorunun Tümce Öğeleriyle İlişkili Soru

Soru, tümcenin bütünüyle ilgili değildir. Tümcenin bir ö esine ilişkin soru, tümcenin bütünü etkiler. Ama asl,nda, tümcenin bir ö esine yöneltilmiştir.

1. Yüklemle ilgili soru.

öTaksiyi biz tuttu umuza ve paras,n, ödedi imize göre, u gençle anas,ndan üç be kuru almam,z *gerekmez mi?ö* (DE/AD: 192)

2. Özneyle ilgili soru.

öBen mi E refolu'yum, E refolu mu ben?ö (DE/G A: 65)

öSamimi ve yal,n olan *onlar* m,?ö (DE/AD: 196)

3. Nesneyle ilgili soru.

öHey zavall, Ahmet nekli, soyad,n, bile de i tirmeye cesaret edemeyen *neyi*

de i tireceksin?ö

4. Dolayl, tümleçle ilgili soru.

öAcaba, insanlar birbirlerinden mi kaç,yorlar, **birbirlerine** mi s, m,yorlard,?ö
(DE/G A: 104)

öYoksa o kad,nlarla özde le erek kendi **benli inden** mi kurtulmu tu?ö
(DE/G A: 122)

öKahvelerde arkada l,k yapt, , **gençler de** mi u ram,yorlarm, yan,na?ö
(DE/G A: 139)

5. Belirteç tümleciyle ilgili soru.

öÖyle **mi** diyor tarihler?ö (DE/G A: 112)

öBen eskiden ucuz ald, ,m eyi, imdiki fiyattan **nas,l** satar,m?ö (DE/SN: 236)

6. lgeç tümleciyle ilgili soru.

öEvleri tamam da, **neyle** geçinecekler?ö (DE/SN: 234)

öNeden **bu kadar** korkuyordu?ö (DE/SÖ: 32)

3.5.3.4. Yüklemlerin Cinsine Göre Soru Tümceleri

Yüklemlerinin cinsine göre, ad ve eylem tümcesi olarak, iki türlü sorulu tümce vard,r.

3.5.3.4.1. Sorulu Ad Tümcesi

Yüklemi adlardan ya da ad soylu sözcüklerden olu an ve soru kavram, veren tümceler, sorulu ad tümcesidir.

Sorulu ad tümceleri ya olumludur, ya da olumsuzdur.

Olumlu Sorulu Ad Tümceleri

Olumlu anlam veren sorulu ad tümceleri, mi soru tak,s,yla, ya da soru s,fatlar,, soru ad,llar,, soru belirteçleri, soru ilgeçleriyle kurulur.

öHüznün **neresi iç aç,c,d,r**?ö (DE/SN: 230)

öBu yalanlar **kimden yanad,r**?ö (DE/G A: 112)

Olumsuz Sorulu Ad Tümceleri

Ad tümcelerinin olumsuz sorulu biçimi, ya de il ko ac,ndan, ya da yok sözcü ünden sonra m, soru tak,s, getirilerek yap,l,r.

öBirbirimizi didiklemek yerine, gerçe in kirli yüzüne gülümsemek daha **iyi de il mi**?ö (DE/AD: 204)

öBu sözünde bir pi manl,k ve alay **gizli de il mi**?ö (DE/AD: 204)

öBu durumda kâinat, ve içindekileri bir kere görmem *yeterli de il mi?*ö
(DE/G A: 65)

öAcaba bu trende yemek vagonu *yok mu?*ö (DE/AD: 210)

öAk, l hastahaneleri *yok mu?*ö (DE/G A: 66)

Uyar,:

1. Yukar,daki örneklerde görüldü ü gibi, olumlu ya da olumsuz sorulu ad tümcelerinde soru, tümceye evet ya da hay,rla yan,tlanan onaylatma anlam, katar.

2. De il ko ac,, de il mi ya da de il mi ki biçiminde kal,pla m, olarak tümcenin ba ,nda kullan,l,rsa, ba laç görevindedir; ikinci tümcenin nedeni olur.

3. De il ko ac,, de il mi ya biçiminde tümcenin ba ,nda kullan,l,rsa, onaylatma bildirir.

3.5.3.4.2. Sorulu Eylem Tümcesi

Çekimli eylemlerle kurulu ve soru kavram, ta ,yan yarg,l, anlat,m sorulu eylem tümcesidir. Sorulu eylem tümcesi ya olumludur, ya da olumsuzdur.

Olumlu Sorulu Eylem Tümcesi

Olumlu anlam veren sorulu eylem tümceleri, mi soru tak,s,yla, ya da soru s,fatlar,, soru ad,llar,, soru belirteçleri, soru ilgeçleriyle kurulur.

öBu yolculuk bir gün *bitecek mi?*ö (DE/SÖ: 47)

öHem sonra hasta sevk kâ ,d, da yok ki, bakal,m bu reçeteyle oras, ilaç *verecek mi?*ö (DE/AD: 170)

öSahi sen *niçin* bir eyler yazma hayaliyle kendini *yyip bitiriyorsun?*ö
(DE/SN: 219)

öHaydi, baba, burada *ne dikilip duruyorsun?*ö (DE/AD: 175)

öAnne, Zeki amca *neden topal ve çolak olmu ?* ö (DE/SÖ: 20)

Olumsuz Sorulu Eylem Tümcesi

Olumsuzluk bildiren sorulu eylem tümceleri de mi soru tak,s,yla soru s,fatlar,yla, soru ad,llar,yla, soru belirteçleriyle, soru ilgeçleriyle kurulur.

öBeyaz gelinli i alm, ,z bat,l,lardan da niçin kilisedeki merasimi *almam, ,z?*ö (DE/AD: 186)

öNeden *anlamazlar?*ö (DE/SN: 234)

öAcaba, insanlar birbirlerinden mi kaç,yorlar, birbirlerine *mi s, m,yorlard,?*ö
(DE/G A: 104)

3.5.3.5. Soru Tümcelerinin Anlam Özellikleri

Tümcenin sorulu biçimde olmas,, her zaman, olumlu ya da olumsuz yan,t beklendi i, bir eyin ö renilmek istendi i anlamlar,na gelmez. Soru yoluyla, tümceye birçok anlamlar kazand,r,l,r. Bu yolla anlat,m ve deyi daha renkli, daha canl,, daha etkin bir nitelik kazan,r.

Hemen her soru tümcesi, duygu ve dü üncelerimizi ayr, yoldan belirtmede arac, olur. Sorular,n ard,nda ba ka istekler, ba ka dilekler yatar Bu nedenle, soru tümcelerinin anlam özelliklerini s,n,rlama olana , yoktur.

Soru tümcelerinde görülen ba l,ca anlam özellikleri, unlard,r.

1. Onaylatma.

Kimi soru tümceleri, bir duyguyu, bir dü ünneyi kar ,m,zdakine onaylatmak amac,na yöneliktir. Yan,t, evet ya da hay,r, var ya da yoktur.

Sorulu onaylatma tümceleri u yollarla kurulur:

a) Olumlu sorulu ad tümceleriyle.

õBir hikâye veya roman kahraman, m,y,m?

Hay,r hay,r, beni bir romanc, ya da hikâyeci yaratmad,,ö (DE/AD: 202)

-õBu aynay, kald,rtmal, buradan, dedi kad,n. Gülümseyerek ekledi: Bekâr m,s,n?

- **Evet**.ö (DE/G A: 83)

b) Olumlu sorulu eylem tümceleriyle.

Bu tür sorulu tümcelerin yan,t,, evet, hay,r, ya da eylemin olumlu ve olumsuz biçimleridir.

õBir yan, denizde, bir yan, karada büyük ehir görüyorsun?

Evet, dedi Emin.ö (DE/G A: 113)

c) Olumsuz sorulu ad tümceleriyle.

õ air Arif Yolaçan a abeyi soruyorsun **de il mi?**ö (DE/G A: 139)

õ çimdeki dünyada deliler **yok mu** sanki?ö (DE/G A: 66)

ç) Olumsuz sorulu eylem tümceleri.

Bu tür sorulu tümcelerin yan,t,, evet, hay,r, ya da eylemin olumlu ve olumsuz biçimleridir.

Öte yandan bir kentte tutunabilmek için önce oran,n ad,n, ö renmek ya da oran,n ad,n, koymak **gerekmez mi?** (evet gerekir) (DE/G A: 118)

2.Reddetme, yalanlama.

Yan,t,, bir sav, kabul etmeme ya da yalanlama olan soru tümceleridir.

öZonguldak kömür i letmelerinde ölenleri ara t,rmaya koyulmu . Kömür madenlerindeki ölü say,s, **bitir mi?**ö (DE/AD: 206) (bitmez)

3.Olas,l,k ve ikircilik.

Kimi soru tümceleri, kesin bir kan,ya varamay, , aç, a vurur.

öNefs **mi**, mal mülk **mü** Yoksa evreni ku atan bir güç müydü söz konusu olan?ö (DE/AD: 146)

4.Be enme, övme, ye leme, yüceltme.

Kimi soru tümceleri, be enme duygusuna ili kin nitelikleri belirtir.

öDünyan,n dedesi olmak ne güzel de il mi?ö (DE/SN: 234)

öMü terilerin ço u bizi tercih ediyorsa suç bizim mi?ö (DE/G A: 83)

5. a ma.

Kimi soru tümcelerinde, umulmayan bir durum kar ,s,ndaki a ma duygusu aç, a vurulur.

öUyurgezer **misiniz?** Bu kent uyurgezerler kentidir de,ö dedi otelci gülümseyerek.

öÖyle **mi?** Ya...ö dedim kap,ya bakarak.ö (DE/SÖ: 28)

6.Beklenmezlik.

Umulmayan ya da beklenmeyen durumlar, anlatmak için, soru tümcelerine ba vurulur.

öFaruk'u görüyor birden. Demek, o da buraya **gelmi** .?ö (DE/G A: 71)

7.Bilinmezlik.

Durumun ne biçimde geli ece inin bilinmedi i zamanlarda, bu tür soru tümcelerine ba vurur.

öGünlerdir beynimi kemiren bu kelimeler **neyin nesi?**ö (DE/G A: 63)

8.Bilmezlikten gelme.

Gerçek bilindi i halde bilinmez gibi davran,larak yan,t, verilir; ya da soru kendine yöneltilerek aç,klamas, yap,l,r.

öDil dedi in **nedir?** Amaç burada tutunmaksa, dil sadece buras,d,r. Ve bu dil önce buran,n ad,yla ba lar.ö (DE/G A: 118)

9.Olanaks,zl,k, güçlük, güven.

Kimi soru tümceleri, yap,lacak i in olanak d, , ve güç oldu unu, ya da bu güçlü ün üstesinden gelinece ini anlat,r.

öOysaki bin on bin m,sra yazm, ,m. **Hangi air yazm, t,r** bu kadar çok m,sra?

Söyleyin bana *hangi air*?ö (DE/G A: 132)

10.Rica, özür dileme, buyruk.

Kimi soru tümcelerinde rica, özür dileme, ya da kapal, buyruk anlam, sakl,d,r.

öVah, vah..!ö dedim. Beni de *götürür müsün*?ö (DE/G A: 139)

11 Yak,nma, ba a kakma.

Umulan ve beklenen kar ,l,k görülmedi i zamanlarda, soru tümcelerinden yararlan,larak, yak,nma ve ba a kakma duygusu aç, a vurulur.

öÖte yandan bir kentte tutunabilmek için önce oran,n ad,n, ö renmek ya da oran,n ad,n, koymak *gerekmez mi*?ö (DE/G A: 118)

12. Üzüntü, ac,ma

Soru tümlerinden bir bölü ü, üzüntüleri ve ac,nmalar, dile getirir.

öNeredeyiz o ul? O garip yerden kurtulduk mu o ul? Buras, gerçekten *bizim ülkemiz mi* o ul?ö (DE/G A: 165)

13 Güçsüzlük, yetersizlik.

Kimi soru tümceleri, bir i in üstesinden gelinemeyece ini bildirir.

öBu konu malar,n Ahmet ve Robert için çekilmez oldu u kesindi ama dinlemekten ba ka ellerinden *ne gelirdi*?ö (DE/AD: 183)

14.Küçümseme, az,msama, önemsemezlik, alay.

öDiyorlar ki, "B,rak bu i i de keyfine bak. Bu ya tan sonra ticaret *mi olurmu* ? ö (DE/SN: 230)

15.Kendini küçük görme.

Kimi soru tümcelerinde, insan,n kendi yetersizli i, yeteneksizli i, alçak gönüllülü ü belirtilir.

öMemnun de ilim, desen de *neyi de i tirebileceksin*?ö (DE/AD: 204)

16.K,zma, azarlama, korkutma, meydan okuma.

Kimi soru tümcelerinde, k,zg,nl,k ve onunla ilgili duygular yans,t,l,r.

öNe ezen var, ne ezilen; Hakça bir düzen...ö Kim söylüyor bunu? Herkesler *ha*?ö (DE/G A: 88)

17.K,nama, suçlama.

ö iir için ya ayan adam *gördün mü* sen hiç?ö (DE/G A: 124)

18.Yarg,y, s,n,rlama.

Kimi soru tümceleri yarg,y, s,n,rlayarak anlam, belirginle tirir.

öGün, , ,n,n alt,nda oynayan sular görüyorum,ö dedi Emin heyecanla.

-*Bu kadar m,, hepsi bu kadar m,?*ö (DE/G A: 112)

19.Yarg,y, geni letme, a ,r,l,k.

öAcaba, insanlar birbirlerinden mi kaç,yorlar, *birbirlerine mi* s, m,yorlard,?ö (DE/G A: 104)

20.Kesinlik.

Eylemliklerin ve ortaçlar,n olmak yard,mc, eyleminin olumlu ya da olumsuz üçüncü tekil ve ço ul biçimleriyle kullan,ld, , sorulu tümcelerde kesinlik kavram, vard,r. Yard,mc, eylemden önceki eylemlik ya da ortaç olumlu ise tümce olumsuz, olumsuz ise tümce olumludur.

öÜç saattir ameliyat, sürüyordu. Kurtaramad,lar. Beyin bu... Beyinle *oynan,r m,?*ö (DE/AD: 175)

21.Söze duyusall,k kazand,r,mak.

Soru anlam, ta ,mayan sözcükten sonra soru i areti konularak, tonlama ile söze duyusall,k kazand,r,l,r

öVapurlar gölgede. *Bir yeralt, geçidi?* Karacaahmed'in siyah servileri koruyacak beni.ö (DE/SÖ: 28)

22.Özlem.

Kimi soru tümcelerinde, bir nesne ya da varl, a duyulan özlem dile getirilir.

öGiderek daha daha ayd,nlanan oda. Her ey bir rüya *m,yd,?* Hac, Bayram, evlilik, kar,s,, yolculuk...ö (DE/AD: 175)

23.Gereksizlik.

Kimi soru tümceleri, bir i in yap,lmas,n,n gerekli olmad, ,n, bildirir.

öCebindeki iki kâ ,t paray, eze eze yürüyordu kalabal,k kald,r,mda. *Neye yarar* bu diploma? Gazeteci olmak için yetmezdi diploma, bir yarar, olmazd, bilginin ve çal, kanl, ,n.ö (DE/G A: 78)

3.5.3.6. Soru Tümcelerinin Yaz,m,

Soru tümcelerinin yaz,m,nda, bir ba ka deyi le soru tak,s,n,n ve soru i aretinin kullan,m,nda özellikler vard,r. Bu özelliklere dikkat edilmezse, tümcenin anlam, kullan, amac,m,za ayk,r, dü er, hatta anlams,z olabilir.

Yanl, l,ktan sak,nmak için, a a ,daki ilkelere dikkat etmek gerekir.

1. Soru Tak,s,

Soru tak,s, m,, kendinden önceki sözcükten ayr, yaz,l,r.

öBak bir daha anar i manar i **kal,r m,**?ö (DE/SN: 235)

öHiç bo kent **olur mu**?ö (DE/G A: 117)

Soru tak,s,, ayr, yaz,ld, , durumlarda da büyük ünlü uyumu kural,na uyar, kendinden önceki sözcü ün son hecesindeki ünlüye göre dört biçime girer.

öOnlar, istedi im zaman, diledi imce yaratmak elimde de il **mi**?ö (DE/G A: 66)

öSanki ba kalar, da onun için yazmad,lar **m,**?ö (DE/G A: 100)

öAcaba hiç iç dünyas, oldu **mu**?ö (DE/AD: 200)

öBizimkinin de bir al, kanl,k olabilece ini hiç dü ündün **mü**?ö (DE/AD: 197)

Soru aretinin Kullan,ld, , Yerler

Soru i aretinin kullan,l, yerleri geli igüzel de ildir, belirli kurallar, vard,r.

1. Olumlu ya da olumsuz sorulu tümcelerin sonuna soru i areti konulur.

öKim kazan,yordu dâvay,; kurtar,c, m,, baba m,, o ul mu, yoksa örümcekler **mi**?ö (DE/AD: 162)

2. Ayn, yükleme ba l, ve ayn, görevdeki ö eler soru biçiminde ise, ya da soru tümcenin ayn, görevdeki ö eleriyle ilgiliyse, virgülle birbirinden ayr,l,r, soru i areti tümcenin sonunda bulunur.

öSenden mi, çocuklardan **m,**, kendimden **mi** kaç,yorum, kaçmak istiyorum?ö (DE/AD: 194)

3. Ba ,ms,z s,ral, tümcelerde soru, tümcelerin hepsiyle ilgili soru i areti en sondaki tümceden sonra gelir.

öMektuplar **m,**, gözler **mi**, sözler **mi**?ö (DE/AD: 194)

öGözlerim niye ya arm,yor, yüre im **niye** s,zlam,yor?ö (DE/SN: 222)

öBana ümidi de, kini de, üzüntüyü de veren o de il **mi**?ö (DE/SÖ: 31)

4. Anlamca ba l, sorulu tümceler ayr, dü ünülüyorsa, her birinden sonra soru i areti getirilir.

öÜmidim toprak alt,nda **m, kalacak?** Karanl,k **bitmeyecek mi?** Bana ümidi de, kini de, üzüntüyü de veren o **de il mi**?ö (DE/SÖ: 31)

ö**Kimdi bu Naz,m?** Onu daha önceleri tan,m, **m,yd,**? Yoksa burada insan olarak gördü ü Naz,m ve Salih oldu u için onlar, çok önceleri tan,d, , vehmine **mi kap,lm, t,**?ö (DE/G A: 119)

5. Bilinmezlik ve ikircimlik bildiren ö eler aras,na virgül konulur, tümce sonunda soru i areti bulunmaz.

öGözleri aç,k m,, kapal, **m,** bilemiyor.ö (DE/AD: 167)

öCiddi mi, alay *m*, oldu unu biz de kestiremiyoruz bu sözlerin.ö (DE/AD: 204)

6. çinde sözde soru bulunan tümcelerde soru i areti kullan,lmaz.

öBu dönemler *atlat,ld, m,,* art,k evlilik sürer gider.ö (DE/AD: 205)

öKitaplar,m, da yabanc, dilde *yazd,m m,,* sen bak o zaman *nas,l* hayran hayran dola ,rlar bizimkiler çevremde.ö (DE/G A: 99)

öBütün yay,n organlar, bak *nas,l* kopar,rlar yaygaray,.ö (DE/G A: 99)

Uyar,:

a) Araya *m*, soru tak,s, getirilerek ayn, sözcü ün yinelenmesiyle tümcenin anlam, peki tirilir. Bu tür tümceler soru tümcesi de ildir.

öTabii ki çocuklar,n uyumas,n, da *hiç mi hiç istemiyormu* .ö (DE/SÖ: 19)

b) çinde -di mi, -(e)r mi, -mez mi, -miyor mu yap,l, ulaçlar bulunan tümceler soru tümcesi de ildir, zaman kavram, verir ya da nedenlik bildirirler. Tümcede belirteç tümleci görevindedirler, soru i areti kullan,lmaz.(Ñ)

öYa murdan kaç,p Nisuvaz'a *girer miyim*, Sait Faik orda, gözlüklerini takm, , bir müsvedde üstünde çal, ,yor.ö

öTatl, bir söz *söylemez mi*, yana ,n, *makaslamaz m,,* ba , gö e erer.ö

7. Araya *m*, soru tak,s, getirilerek ayn, sözcü ün yinelenmesiyle tümcenin anlam, peki tirilir. Bu tür tümceler soru tümcesi de ildir.

öTabii ki çocuklar,n uyumas,n, da *hiç mi hiç istemiyormu* .ö (DE/SÖ: 19)

ö u kar ,mda duran *menek eler mi menek e*.ö (DE/G A: 65)

8. Soru i areti a a ,daki amaçlar için de kullan,l,r.

a) Do um ve ölüm y,llar,n,n ya da bunlardan birinin bilinmedi i durumlarda, bilinmeyen y,l yerine, ayraç içinde soru i areti kullan,l,r.(Ñ)

öRamazan kasideleri yazmak alan,nda ün yapm, airlerin ba ,nda Sabit (?-1712) gelmektedir.ö

öSa'leb (815-?), Arap nahiv âlimi.ö

b) Do um ve ölüm y,llar,n,n ya da bunlardan birinin kesinlikle bilinmedi i durumlarda, olas,l,k bildiren y,l rakamlar,n,n yan,na soru i areti konulur.(Ñ)

öMengü Timur (?-1280?). Alt,n Ordu'nun be inci hükümdar,.ö

öNizam,î (1150?-1214?), Azerbaycan ve ran',n, belki de dünyanın,n büyük airlerinden biridir.ö

c) Söylenilen sözün, öne sürülen sav,n ku kulu oldu u ya da bilinmedi i, ayraç içindeki soru i aretiyle belirtilir.(Ñ)

Emir subaylar,ndan biri beni bir arabaya at,nca Zahle'nin ortas,nda (?) salonumsu bir yere götürdü.ö

öÇ,ra an saray, 1873 (?)'te yap,lm, t,r.ö

3.5.4. Buyruk Tümcəsi

Tan,m, ve Özelli i

Bir eylemin olumlu ya da olumsuz yönde yap,lmaz,n, buyruk biçiminde bildiren yarg,l, anlat,ma buyruk tümcəsi denir.

Yüklemi buyruk kipindeki bütün yarg,l, anlat,mlar buyruk tümcəsi de ildir.

1. Kimi buyruklu anlat,mlar kal,pla m, t,r, buyruk anlam, vermez.

öHer *ne pahas,na olursa olsun* tutunmak zorunday,z burada.ö (DE/G A: 115)

öOnlardan ayr,laca ,mdan korkup, benden *küçük bir parçay, olsun* yanlar,nda bulundurmak istiyorlar.ö (DE/SÖ: 35)

ö*Kim ne derse desin*, benim u ra ,m bunlar içindir, bunlar için olacakt,r.ö (DE/G A: 100)

2. Yüklemi buyruk kipine dayal, içtümcelerde de buyruk anlam, yoktur.

öAsl,nda han,m istemiyor ama ben çok çocu um *olsun* istiyorum.ö (DE/AD: 171)

öKumrular,n sesini dinlemek öylesine ho uma gidiyordu ki, sabahlar *hiç bitmesin* istiyordum.ö (DE/SÖ: 20)

3. Kimi deyimler ve deyim niteli indeki sözler, buyruk kipi ile kuruludur; fakat buyruk anlam, ta ,maz.

ö*Bereket versin*, kumandan beni çok iyi biliyordu da hemen sal,verdiler.ö (DE/SN: 235)

öSa sa Allah *selamet versin*, öldüyse Allah *rahmet eylesin*.ö (DE/SN: 235)

öKo u taki öteki hastalara da *ögeçmi olsun*ö diyerek d, ar, ç,kt,k.ö (DE/G A: 141)

4. Yakla ma eylemi yerine kullan,lan az kals,n kal,b, da buyruk bildirmez.

öBurada da bir tezatlar âlemi ba layacakt, *az kals,n*.ö (DE/SÖ: 42)

ö*Az kals,n* dün annemin bin bir zahmetle düzenledi i kad,n, görecektim.ö (DE/SÖ: 51)

3.5.4.1. Buyruk Tümcəsi Kuran Kipler

Buyruk tümceleri, de i ik kip ve zamandaki eylemlerden olu ur.

1. Buyruk kipiyle.

öNot edeyim ve sana kart,m, vereyim, onunla hemen dedi im gazeteye **git**.ö
(DE/G A: 101)

öEmin, Emin ötelere tâ ötelere **bak**. Sular, **geç** imdi. Bakabildi in kadar
ötelere **bak**. Eminönu'nden de ötelere **bak**.ö (DE/G A: 111)

2. imdiki zamanla.

öSenin bir dedi ini iki etmeyiz; görüyorsun ki **etmiyoruz**.ö (DE/SN: 232)

3. Gelecek zamanla.

öO halde bir büroda **çal, acaks,n**.ö (DE/G A: 79)

4. Geni zamanla.

öBen hemen geliyorum, siz **isterseniz** üçüncü kata, do umhanenin önüne
ç,k,n.ö dedim.ö (DE/SN: 209)

5. Dilek kipiyle.

öSen çok güzel mektup yaz,yorsun, bir süre için bir yerlere gitsen de bana
mektup yazsanö diyordun.ö (DE/G A: 93)

6. stek kipiyle.

öDur hele bir **bakay,m**; altm, alt, y,l, evet tam, tam,na altm, alt, y,l olmu .ö
(DE/SN: 230)

7.Gereklik kipiyle.

öD.Y. asl,nda parlak fikirleri olan, bir yazard,r. Fakat her yazar,n ele tirece i,
h,rs,n, alaca , bir konu **olmal,d,r**.ö (DE/SN: 230)

3.5.4.2. Buyruk Tümcelerinin Anlam Özellikleri

Buyruk tümceleri de i ik kavramlar, kar ,lar, buyruk anlam, d ,nda daha
ba ka durumlar, da kapsar.

Buyruk tümcelerinde tonlaman,n çok büyük yeri vard,r. Ayn, tümce, tonlama
ile de i ik anlamlar kazan,r. Konu mada bunun belirtilmesi gerekir.

Buyruk tümcelerinin ba l,ca anlam özellikleri a a ,da gösterilmi tir.

**1. Kimi buyruk tümcelerinde ünlem kavram, vard,r, yani buyruk
bildirmezler; bir duyguyu, bir dü ünneyi duygusal biçimde yans,t,rlar.**

öHaydi **çek** araban, ulan!ö (DE/G A: 71)

2. Sayg,, incelik, rica.

Kimi buyruk tümceleri bu kavramlar, verir.

öBuyrun *oturun* karde im, dedi.ö (DE/G A: 76)

3. Yalvarma, yakarma.

Kimi buyruk tümcelerine, bir dile in gerçekle mesi için, yalvar, , yakar, anlamlar, yüklenir.

öAllah,m,z, ödemi ler,ö bizi ku et uçur da, o kötü kad,n,n eline *dü meyelim*.ö (DE/SÖ: 21)

4. stek, dilek.

Kimi buyruk tümceleri, bir iste in, bir dile in belirtilmesi amac,na yöneliktir.

öAllah,m,z, ödemi ler,ö bizi *ku et* uçur da, o kötü kad,n,n eline dü meyelim.ö (DE/SÖ: 21)

5. Alay, küçümseme, yerine.

Kimi buyruk tümceleri; kar ,m,zdakiyle alay etti imizi, onu küçümsedi imizi ya da yerdi imizi bildirir.

öEnsemde içki kokan bir nefes duyuyorum. Bu nefes; -Onlar muhallebi çocuklar., salon züppeleri, *oraya girme!*ødiyor. (DE/G A: 88)

6. Önemsemezlik.

Bu durumun önemsenmedi i, buyruk tipindeki eylemle de bildirilebilir.

öYok eski sevgilim evlenmi , yok falan açm, , yok filan kan dâvas,nda öldürülmü ... Bunlardan bana *neydi?*ö (DE/G A: 101)

7. Üzüntü, ba a kakma.

Bir davran, ,n do urdu u üzüntü ve onun tepkisi olan ba a kakma, buyruk tümceleriyle yans,t,labilir.

öBeni bo mak üzere olan *u tûfân, durdur*.ö (DE/SÖ: 60)

öArt,k dayanam,yorum. Can,m, *tez al* Allah,m!..ö (DE/G A: 89)

8. lenme.

Kimi buyruk tümceleri, ilenmeleri dile getirir.

öOf anam, dayanam,yorum, yakt, beni it o lu it! *Allah,ndan bul, Allah,ndan bul* e mi!..ö (DE/AD: 189)

9. Korkutma.

Kar ,s,ndakine gözda , vermek için, buyruk kipinden yararlan,l,r.

öÇekil *kar ,mdan*. Gözüm görmesin yoksa al,r,m aya ,m,n alt,na! diye kekeledim.ö(DE/SN: 223)

Uyar,:

a) Kimi olumlu buyruk tümceleri, korkutma anlam,yla, olumsuzluk bildirir.

b) Buyruk kipiyle kurulu olumsuz ya da sorulu biçimdeki tümceler de korkutma bildirir.

10. Paylama, azarlama.

Rahatsız edici durumlarda, azarlama ve paylama amacıyla, buyruk tümcesine başvurulur.

Ösakın ayakları, çi neyeyim *deme ha!* diyor Eva.ö (DE/G A: 74)

11. Usanç, b,kk,nl,k.

Bir davranış, karar, şimdiki ki iyi tedirgin edince, buyruk kipindeki alemlerle kurulu tümceler, usanç ve b,kk,nl,k duygusunu açığa vurur.

Ö*Ne olur, sil* artık gözlerinin ya da dünyaya bir bak.ö (DE/G A: 96)

12. Ö ü, uyarma.

Buyruk tümcelerinin bir bölümü, ö ü verme ve uyarma amacıyla, güder.

Ö*ir yazmadan ya ayamayacağına inanıyorsan, yazmalısın, aksi halde yazmasan* da olur.ö (DE/G A: 126)

ÖMadem kenti merak etmiyorsun, hiç olmazsa büyük salona git de dil *ö ren*.ö (DE/G A: 126)

13. Yetersizlik, güçsüzlük.

çinde bulunulan durumun çökmezliği, i i ba armanın zorluğu, buyruk kipindeki eylemlerle belirtilir.

Ö*Ne olur artık kalbime gir* ve orada *a la*. Bu iman ve sevgi rüyasının bozması..ö (DE/G A: 96)

14. Meydan okuma.

Korkusuzluğu bildirme amacıyla, yönelik buyruk tümcesidir.(Ñ)

ÖE er kendülerde mertlik var ise

Gelsin dövü elim Bolu Beyleri

Kanından susayıp candan geçerse

Gelsin dövü elim Bolu Beyleri.ö

15. Açıklama, aydınlatma, dikkati çekme.

Buyruk kipindeki eylem, tümceye açıklama, aydınlatma anlamları, yükler, dikkati bir yöne çeker.

ÖBu arada elindeki i eyi bana uzatıyor: *Çek* bir fırtınayı sen de abi!..ö (DE/AD: 214)

16. Acıma.

Kimi buyruk tümceleri, acıma duygusuyla ilgilidir.

öHemen bu ilaçlar, al,n, çocu un hayat, tehlikede, sezeryan gerekiyor, dedi.ö
(DE/AD: 208)

3.5.4.3. Buyruk Tümcelerinin Yaz,m,

Buyruk tümcelerinin sonuna, genellikle ünlem i areti konulur. Ancak, zorunluluk duyulmazsa, ünlem yerine ba ka i aretler de konabilir.

A a ,daki buyruk tümcelerinde, ünlem i areti yoktur.

öNot edeyim ve sana kart,m, vereyim, onunla hemen dedi im gazeteye *git*.ö
(DE/G A: 101)

öKâbus, *çek* pençeni üzerimden.ö (DE/SÖ: 14)

3.5.5. Ünlem Tümcesi

Tan,m, ve Özelli i

Duygular,, co kular, yans,tan; çe itli ruhsal durumlar, belirten ve seslenme niteli inde olan yarg,l, ya da yarg,s,z anlat,ma ünlem tümcesi denir.

Öbür tümce türlerinde, bir dü üncenin anlat,lmas,, yarg,ya ba lanmas, esast,r. Ünlem tümcelerinde ise duygunun aç, a vurulmas, önemlidir, ister tek sözcükten, ister birçok sözcükten oluşun; ister yarg,l, ister yarg,s,z olsun; ünlem tümceleri, geçmişteki, ya an,lan zamandaki ve gelecekteki duygular,, dilek ve özlemleri en etkili biçimde yans,tan anlat,m türüdür.

Ünlem tümcesinin tek sözcükten oluşmas,, tümce kavram, ta ,mas,na engel değildir. Çünkü ünlemler, ünlem görevindeki sözcükler, tümce de erinde anlat, lard,r.

3.5.5.1. Ünlem Tümcesi Kuran Dilbilgisi Birlikleri

Ünlem tümcesi kuran dil birlikleri a a ,da gösterilmiştir.

Ünlemler

Bütün ünlemler, ünlem, tümcesi kurar. Bunlar, çe itli duygulan dile getiren kesik tümce niteli inde yarg,s,z anlat,mlard,r.

öHey baba!ö (DE/AD: 163)

öVah!ö (DE/SN: 235)

Adlar

ö *ems*, *ems!*...ö (DE/G A: 75)

S,fatlar

ö *te*, *i te!*...ö sesleriyle da lar çocukla ,rd.,ö (DE/SÖ: 33)

õ*Yi itim arslan,m!*..ö (DE/AD: 173)

Ad,llar

õEy insan, küçücük bir zerresin ama gerçekte zübde-i âlemsin *sen!*ö
(DE/G A: 65)

İgeçler

õ *te, te!* Lamban,n etraf,nda sinekler uçu uyordu.ö (DE/SÖ: 50)

Belirteçler

õ*Haydi* kalk!ö (DE/G A: 68)

Yans,malar

õCerrahpa a Hastanesinde yat,yormu .ö

õ-*Vah, vah!*..ödedim. õBeni de götürür müsün?ö (DE/G A: 139)

Eylemler

õ*Ba ard,n, ba ard,n!*..ö (DE/G A: 70)

õBize *gel, gel!*..ö (DE/AD: 167)

Deyimler, Deyim Niteli inde Sözlere

õAz kald, anam, biraz daha *s,k di ini!*..ö (DE/AD: 188)

3.5.5.2. Ünlem Tümcesi Türleri

Ünlem tümceleri, yarg, bildirip bildirmediklerine göre, iki türdür. Yarg,s,z ünlem tümcesi, yarg,l, ünlem tümcesidir.

Yarg,s,z Ünlem Tümcesi

Yüklemi olmayan ve yarg,s,z kesik tümce niteli ini ta ,yan ünlem tümcesidir. Yarg,s,z ünlem tümceleri; seslenme, ünleme, ça ,ırma kavram, ta ,r,

õBinadan gelen yürek paralay,c, *bir ç, l,k daha!*..ö (DE/AD: 173)

õYa ayan bir kent, *ya ayan bir kent!*..ö (DE/G A: 116)

õKad,köy'e iki ki i, *Kad,köy'e iki ki i!*..ö (DE/AD: 176)

Yarg,l, Ünlem Tümcesi

Çekimli eylemlerle kurulu ve ünlem kavram, ta ,yan tümcelelerdir. Yüklemi buyruk kipine dayal, buyruk tümceleriyle yüklemi buyruk kipinden olu an ünlem tümceleri birbirine kar, t,rmamak gerekir. Ünlem tümcelerinde buyruk kavram, yoktur; bir duygunun, bir dü üncenin etkili biçimde dile getirilmesi söz konusudur.

õAkdeniz'in serin yüzünü, ilkbahar güne i ne de güzel *,s,t,yor!*ö (DE/G A: 95)

õNe olur böyle bir hikâye yaz ve milletimin kaderini *dile getir!*...ö (DE/AD:

153)

3.5.5.3. Ünlem Tümcelerinin Anlam Özellikleri

1. Sevinç, mutluluk.

Kimi ünlem tümceleri sevinç ve mutluluk duyguların, belirtir.

ÖKumru tüylü bir odadan, yalnız ve üzgün kumruya bakmak... *Anlatamam*

ki!..ö (DE/SÖ: 20)

2. Özlem.

Geçmiş günler, geride kalmış zamanların özlemi, ünlem tümceleri kalıplaşmış dile getirilir.

ÖE refolu'na: "*Beni koparma, beni koparma henüz te bihimi tamamlamadım!*" diye yalvaran Anadolu yaylaları, menekeleri midirler?ö (DE/G A: 62)

3. Üzüntü, hayranlık.

Elden kaçırılan fırsatlardan ötürü duyulan üzüntü ve hayranlık, ünlem tümcelerinin anlam özelliklerinden biridir.

ÖVah! Yine öldürmüşler askercikleri, ana kuzuların..ö (DE/SN: 235)

4. Usanç, öfke.

Öfkeler, kızgınlıklar, insanı tedirgin eden bunalımlar ünlem tümceleriyle açığa vurulur.

ÖHaydi çek arabanı, ulan!ö (DE/G A: 71)

5. Başarı; kaka, ayıklama.

Yapılan bir iş, beşenilmezse, bir durum ve davranış olumlu karşılanmazsa, bu duygular, ünlem tümceleriyle açığa vurulur.

ÖBeynimde bir işim ek çaktı, ve sessizliği bozdum:

-*Sizde Zî an hanım kompleksi vardı, beyefendi!* dedim.ö (DE/G A: 132)

6. Yakınma, acı.

Beşenilmeyen bir durum, yakınma biçiminde, ünlem tümceleriyle yansıtılır.

ÖKonu an insanların gözleri *seninkiler gibi ya armad, hiç!*..ö (DE/G A: 94)

7. Dua, yakarış, yardım isteme.

Genellikle Tanrıdan, kimi zaman da kişilerden, içinde bulunulan durumdan kurtulmaya yardım, olmalar için, dua, yakarış, ünlem tümcelerinden yararlanır.

ÖEllerini açıp Allah'a yalvardı: -Bizi sultanların kalbinden ve sultanlar, bizim kalbimizden çekin!ö (DE/G A: 150)

8. lenme, karg, .

Kar ,m,zdakinin kötü duruma dü mesini dilemek amac,yla, lenme anlaml, ünlem tümcelerine ba vurulur.

õAllah,ndan bul, Allah,ndan bul e mi!..ö (DE/AD: 189)

9. Korkma, korkutma, meydan okuma.

Bir korkuyu yans,tan, ya da birisini korkutmay, amaçlayan ünlem tümcesi türüdür.

õY,lan var, y,lan var!...ö (DE/SÖ: 15)

10. Tiksinme, be enmezlik.

Kimi ünlem tümceleri, bir durumdan, bir nesneden memnun olmay, duygusunu belirtir.

õSak,n ayaklar,n, çi neyeyim deme ha! diyor Eva.ö (DE/G A: 74)

11. Övme, övünme, güven.

Kimi ünlem tümcelerinde, ulusal de erlere ba l,l,k, övünme ve güven duygular, dile getirilir.

õBu ye illi i alevlerden koruyabilirsek ne mutlu bizlere!ö (DE/G A: 111)

12. Yads,ma, reddetme.

Bir davran, ,, bir tutumu, bir dü ünceyi kabul etmedi imizi yans,d, ünlem tümcesi türüdür.

õBeni bo mak üzere olan u tûfân, durdur!..ö (DE/SÖ: 62)

13. Be enme, ho lanma.

Kimi ünlem tümceleri be enme, ho a gitme duygular,n, aç, a vurur.

õGâvurlar da ö rendiler: "Dede" diyorlar bana. Öyle ho uma gidiyor ki!

Dünyan,n dedesi olmak ne güzel de il mi?ö (DE/SN: 235)

14. Önemsemezlik, küçümseme, alay, yerme.

Bir ki iyi, bir durumu küçümseme, yerme anlam,nda ünlem tümceleridir.

õKula ,ma hafiften bir ses geliyordu: Bay nekli! Bay neklí ö (DE/AD: 209)

15. A ,r,l,k.

Kimi ünlem tümcelerinde, bir niteli in a ,r, ölçüde bulun u ya da bir eylemin ola an ölçüler d, ,nda yap,l, , anlat,l,r.

õEvrenden yank,lanan cevap: "Ey gök, suyunu tut; ey yer, suyunu yut!..ö (DE/SÖ: 62)

16. a ma, beklenmezlik.

Beklenilmeyen durumlar,n söz konusu oldu u yerlerde, a ma duygusunu belirtmek için, ünlem tümcelerinden yararlanır,l,r.

õTam bu s,rada siyah yap,n,n çevresinde dolanan insanlar *görmesin mi!*ö(DE/G A: 116)

17. Pi manl,k.

Bir davran, ,n do urdu u yan,lg,dan duyulan pi manl,k, ünlem tümceleriyle yans,t,lan anlam özelliklerinden biridir.

õAlt, y,l önceki hayat,na döndü: *Ne kar,s, vard,, ne çocu u!*..ö (DE/AD: 174)

18. Uyarma, dikkati çekme.

Ünlem tümcelerinin bir anlam özelli i de, kar ,m,zdakileri uyarma, dikkati ve ilgiyi bir nokta üzerine çekme, bir eylemin yap,lmas,n, önermedir.

õHey baba! *Yasak* burada oturmak!..ö (DE/AD: 163)

19. Olanaks,zl,k bildirme.

Bir eyin yap,lmas,n,n güçlü ünü, ya da ancak bir türlü davran,labilece ini bildiren ünlem tümceleridir.

õYutkunarak ve kendini zorlayarak, baban,n umutsuzlukla büzülmü yüzüne iki kelime f,rlatmay, ba arabildi: *Saçmalama baba!*..ö (DE/AD: 164)

20. Yüreklendirme, umut verme.

Bir eylemin yap,lmas,n, ya da yap,lmmas,n, umutland,r,c, ve yüreklendirici biçimde belirten ünlem tümcesi türüdür.

õKad,n,n yak,nmalar,n, genç adam cevapl,yor: *Az kald, anam,* biraz daha s,*k di ini!*..ö (DE/AD: 189)

21. steklendirme, özendirme.

Bir davran, ,n gerçekte mesi yolunda, kar ,m,zdakilerde istek uyand,ran, eylemi yapmaya özendiren ünlem tümcesi türüdür.

õMüzi e kulak ver ems. Dans dans. Ayaklar,ma basmamaya bak. *Ba aracaks,n. Ba ard,n, ba ard,n!*..ö (DE/G A: 71)

22. Onaylama, do ru bulma, hak verme.

Kar ,m,zdaki ki inin dü ünçe ve davran, lar,m do ru buldu umuzu, onaylad, ,m,z, bildiren ünlem tümcesi türüdür.

õAk am "y,lan,n rengi nas,ld,?" dedi annem. "Siyah, siyah!" dedim.ö (DE/SÖ: 14)

23. Paylama, azarlama.

Olumsuz dü ünçe ve davran, lardan ötürü, bir ki inin azarlanmas,, paylanmas, ünlem tümceleriyle de sa lan,r.

öÇekil kar ,mdan. Gözüm görmesin yoksa al,r,m aya ,m,n alt,na!ö (DE/SN: 222)

24. Önemseme.

Üzerinde önemle durulan bir konuyu belirtmek için kullan,lan ünlem tümcesidir.

öNesli tükenmi kitap bu beyim!. Bu tür kitaplar bir kere bas,l,r tamam!. Yani bir an gelir ki de er biçilmez olur.ö (DE/G A: 142)

25. Önemsemezlik, umursamazlık.

Bir konuyla ilgilenilmedi ini ve önemsenmedi ini bildiren ünlem tümcesidir.

öKahvelerde arkadaş l,k yapt, , gençler de mi u ram,yorlarm, yan,na?ö (DE/G A: 139)

öNerde can,m!.. Gençlerin umurunda m, Arif Yolaçan.ö (DE/G A: 116)

26. Bilinmezlik.

Bir davran, ,n nedenini, geçmi teki ve gelecekteki bir durumu ö renme amac,na yönelik ünlem tümcesidir.

öEski gezicilerin kimseye zarar, dokunmazd,. Onlar, ölen kimseyi son bir defa köyü gezdirme e getirirlerdi. *imdi*, vakitsiz ortaya ç,kanlar *nas,l gezicilerdi!*ö (DE/SÖ: 56)

3.5.5.4. Ünlem Tümcelerinin Yaz,m,

Ünlem tümcelerinin yaz,m,nda birtak,m özellikler vard,r. Bunlara dikkat edilmezse, yanl, anlamalara yol açabilir.

1. Ünlem tümcelerinin sonuna genellikle ünlem i areti konulur ve ünlem i aretinden sonra gelen sözcük büyük harfle ba lar.

öBak, bak i te orada Tar,k gemilerini yak,yor! *Orada* biri var, at,n, Akdeniz'in sular,na sürüyor ve ellerini göklere açarak m,r,ldan,yor.ö (DE/SN: 96)

2. Ünlemler ya da ünlem öbekleri tümcenin ba ,nda ise, ünlem birli inden sonra virgül ya da ünlem i areti, tümcenin sonuna da yine ünlem konur.

öEy gök suyunu *tut*, ey arz suyunu *yut!*ö (DE/G A: 96)

öEy büyük dü ünürlerin kafas,ndaki dünya, somut çizgisine in *art,k!*...ö (DE/SÖ: 13)

öEy insan, küçücük bir zerresin ama gerçekte zübde-i âlemsin *sen!*ö
(DE/G A: 65)

3. Ünlem ya da ünlem öbe i tümcenin sonunda ise, ünlemden önce virgül, ünlemden sonra da ünlem i areti konulur.

öÜniversiteli gençler, ellerinde pankartlarla yürüyü yap,yorlar. ö*Ekmek, ekmek isteriz!*..ö. (DE/G A: 72)

4. Ünlemler ve ünlem öbekleri tümce içinde ve arasöz ve ara tümce niteli inde ise, iki virgül aras,na al,n,r.(Ñ)

öÜç saat, *pa alar*, üç saat insanlar,n yapmad, ,n, yapt,k!ö

öDola s,n sonra slâm,n haremghâh,nda nâmahrem...

Senin hakkın, *sus ey bülbül*, senin hakk,n de il matem!ö

5. Ünlem i areti, tümce aras,nda ya da sonunda ayraç içinde olursa alay, küçümseme, a ma bildirir.

ö te gençleri uyu turucu ve iddete yönlendirerek zehirleyen (!) gruplar,n ark, sözleri!ö (DE/SN: 228)

6. Kimi seslenmeli tümcelerin sonuna ünlem i areti konulmayabilir. Anlam tümcenin genel havas,ndan ç,kar,l,r.

ö*Ah efendim*, neler çekerdik bunlardan bir zamanlar; ne ekti imizde hay,r bulabilirdik, ne de biçti imizde.ö (DE/AD: 154)

ö*Ah bir düze ç,kabilsek...*ö (DE/AD: 189)

7. Sonunda *e!*, *a!*, (*ha!*, *ha!*) ünlemleri bulunan ünlem tümcelerinin yaz,m, birkaç türüdür.

a) Dilek kipinin d, ,ndaki kiplerden sonra gelirse, ayr, yaz,l,r.

öSak,n ayaklar,n, çi neyeyim deme *ha!* diyor Eva. (DE/G A: 74)

b) Deyim niteli inde sözlerden sonra gelirse, *a!(ha!)* biçiminde ve ayr, yaz,l,r.

öK,rm,z, , ,kl, salonlarda esmerinden sar, ,n,na kadar kad,nlar dizi dizi. Bize de çok *ilgi duyuyorlar* ha.ö(DE/G A: 119)

3.5.6. Dilek Tümcesi

Tan,m, ve Özelli i

Bir dile i, iste i, özlemi aç, a vuran; yüklemi dilek kipine, dilek kipinin hikâye ve rivayet bile ik zamanlar,na; istek kipine, istek kipinin hikâye ve rivayet bile ik zamanlar,na; ilgili kiplerin ko ul bile ik zaman,na dayal, anlat,ma dilek

tümcesi denir.

Bu tür tümceler, kesik tümce niteliindedir. Çünkü kesin bir yargı, bildirmeyerek bir özlemi, bir dileği belirtirler.

3.5.6.1. Dilek Tümcesi Türleri

Yüklemi olan türün kipi ve zamana göre, üç türlü dilek tümcesi vardır.

Dilek'li Dilek Tümcesi

Bu tür dilek tümcesi, dilek kipiyle onun hikâye ve rivayet bileşik zamanlardan oluşur.

Örne olurdu sanki tayinimi yapsalar da karnım, *doyursaydım*.ö (DE/G A: 100)

ÖAh bir insan görebilseydi de ümidini *yenileyebilseydi!*ö (DE/G A: 121)

ÖKe ke,ö diyordu Linda, Hasan'a s,ms,cak gözlerle bakarak, öAhmet'ten önce seni *tanısaydım*.öö(DE/AD: 182)

ÖSevgi nedir *ö renmeseydim* ve uursuzca *dolansaydım* u kan deryasından.ö (DE/G A: 95)

ÖKe ke otobüsle *gitseydim*.ö (DE/AD: 195)

stek'li Dilek Tümcesi

stek kipiyle onun hikâye ve rivayet bileşik zamanlardan oluşan dilek tümcesi türüdür.

ÖÜstelik bir i kembe çorbasıyla idare *edeyim* bütün gün.ö(DE/G A: 99)

ÖBen seni bir gazeteyle *göndereyim*, üç ay sonra da iki bin lirayla bizde i e balar, n.ö(DE/G A: 101)

ÖÖnce iyice *ö renelim* ö renene imizi de öyle s, nava *girelim*.ö(DE/G A: 115)

ÖÖnce oraya *gidelim*, bu kentin insanlar, n, yakından *görelim* ve öncelikle kentin ad, m *ö renelim*.ö(DE/G A: 118)

ÖHaydi *ç, kal, m*, ziyaret saatini *geçirmeyelim*,ö dedim arkadaş, ma.ö(DE/G A: 139)

Östersen sigaralar, *içelim*,ö dedi gülümseyerek kadın.ö(DE/G A: 82)

Koşullu Dilek Tümcesi

Yüklemi koşullu bileşik zaman, na dayalı tümceler, anlam yönünden, koşullu dilek tümcesidir.

ÖAkreplerle yüz yüze *gelirsem*, belki onlar, n hayat, hiçe sayan gururlar, n, içimde duyabilirdim.ö (DE/AD: 154)

öKoku mu bir gövde *kal,rsa* ortada kala kala?ö (DE/G A: 106)

öBabaya, an,t,n çevresindeki kafeteryalardan birinde so uk bir eyler ikram *ederse*, yorgunlu unu giderebilece ini hesaplı,yordu.ö (DE/AD: 159)

ö imi *yapt,rabilirsem* maa ,ma iki-üç yüz liral,k bir zam olacak.ö (DE/AD: 200)

öÇizmeyi a t,n, çek art,k *çekebilirsen*.ö (DE/AD: 199)

öYa otobüs kaza *yaparsa*?ö (DE/G A: 99)

3.5.6.2. Dilek Tümcelerinin Anlam Özellikleri

Dilek tümceleri; istek, dilek, özlem kavramlar, d, ,nda, çe itli anlam özellikleri de gösterirler.

A a ,daki örnekler, dilek tümcelerinin bu özelliklerini yans,tmaktad,r.

1. Sevinç, mutluluk.

ö*Bir bilsen* ne oteller var burada. K,r,m,z, , ,kl, salonlarda esmerinden sar, ,n,na kadar kad,nlar dizi dizi.ö (DE/G A: 99)

2. Üzüntü, kayg,.

öYa ben de uyurgezer *olursam* sonunda?ö (DE/AD: 177)

3. Ku ku, umutsuzluk.

-öYa ameliyat *gerekirse*...ö (DE/AD: 177)

4. Onaylama, raz, olma.

öSeyyar sat,c,l,k, eskicilik, ayakç,l,k her ne akl,na *gelirse* abi girdim ç,kt,m.ö (DE/AD: 199)

öSanat,n, ac,l,, hüzünlü, büyüdü dünyas,na bir ad,m *atamasam* bile, öyle k,y,s,ndan kö esinden belki görebilirim umuduyla gelmi tim buraya.ö (DE/AD: 221)

5. Ba a kakma.

ö te kalem, i te kâ ,t, art,k var,p teselliyi onlar da aras,n. Bu dünyaya tak,l, kals,n ve ezeliyetle ebediyeti burada bulsun *bulabilirse*. (DE/AD: 149)

6. Güçlülük, a ,r,l,k.

öDenizler mürekkep, a açlar kalem *olsa* ve bunlara bir o kadar, daha *eklense* Rabbinin kelimeleri tükenmez, diyor.ö (DE/SÖ: 61)

7. Küçümseme.

öBen buraya, hiç olmazsa bir hikâyeye ba lang,ç yapabilir miyim diye gelmi tim.ö (DE/AD: 221)

8. Bilinmezlik.

Ben bir insan,m. çimde ne garip yarat,klar k,m,ld,yor bir *bilseniz*.ö
(DE/G A: 66)

9. Seçme, ye leme.

Ailesi, hiç olmazsa kendi ehirlisindeki lisede ö retmenlik yapmas,n,
istedilerse de, olmad,. (DE/G A: 127)

10. Ac,nma.

Arif beye. O dükkân, ve ilk tan, t, ,m,z günü hat,rlatt, ,ma o anda *pi man*
oldumsa da i i ten geçmi ti.ö (DE/G A: 139)

BE NC BÖLÜM

4. TÜMCENİN ÇÖZÜMLENMESİ

4.1. Ögelerin Bulunması,

4.1.1. Yüklem Bulunması,

Yüklem, tümcenin temel ögesidir; onsuz tümce kurulamaz. Bu nedenle, tümcenin çözümlenmesine yüklem bulunmasıyla başlanır.

Yüklem bulunması için özel bir soru yoktur. Yüklem ya çekimli bir eylemdir ya da eylemdir. Her iki durumda da bilinen, yanlış ya düzelmesi olan, bulunmayan bir ögedir. Yargı, yüklem üzerinde toplanmış; devrik tümce de, yüklem, tümcenin sonundadır. Nerede olursa olsun, bir eylemi, oluşu, durumu bildirdiği için, bulunmasında bir güçlük söz konusu değildir.

Ancak, yüklemle ilgili olarak, aşağıdaki noktaları göz önünde bulundurmak gerekir.

Kimi yüklem, deyimlerden oluşur. Deyimler, gerçek anlamları, yitirerek başka anlam kazanmış kelimelerdir. Kaç sözcükten meydana gelse gelsinler, tek sözcük sayılmazlar. Bundan ötürü, bir eyleme dayalı deyimler yüklem görevinde kullanırlar, zaman, eylemden önceki sözcükleri deyim kalıbından ayırmamız gerekir, kalıpla bozulur ve deyimden deyim (meceza) anlam, ortadan kalkar. Bu özelliklerinden dolayı, yüklem görevindeki deyimler, tümce çözümlemesinde tek sözcük gibi işlem görür.

4.1.2. Öznenin Bulunması,

Özne, eylem tümceleriyle ad tümcelerinde de iki biçimdeki sorularla bulunur.

4.1.2.1. Eylem Tümcelerinde Öznenin Bulunması,

Gerçek Öznenin Bulunması,

a) Bildirme Kiplerinde.

1. Tümcenin yüklemi belirli geçmiş, şimdiki zaman, geniş zaman kiplerinden ya da onlardan bile iki zamanlardan oluşmuş etken çatılı bir eylemse, taban alınarak sonuna etken çatılı, -en ortaç eki getirilir ve yüklem üzerinde *kim?*, *kimler?*, ya da *ne?*, *neler?* sorularından biri sorulur. Bu soruların karşılığı olan dil birliği, öznedir.

Örnek: Selman bak, ların, siyah yapıldan alarak Nazım'ı çevirdi. (DE/G A: 119)

Çeviren kim?

Selman: *Özne*

öBayramlarda ziyaret edilen mezarl,klarla kentler yer de i tirmi lerd.ö
(DE/G A: 119)

Yer de i tiren ne?

Bayramlarda ziyaret edilen mezarl,klarla kentler: *Özne öbe i*

öYa l,lar ököyde, geziciler, bir insan öldü mü sabaha kadar dola ,rlarö,
derler.ö (DE/SÖ: 56)

Diyen kim?

Ya l,lar: *Özne*

öAksakall, adam, bu son sözleri söyledikten sonra çekip gitti.ö (DE/G A: 114)

Çekip giden kim?

Aksakall, adam: *Özne öbe i*

b) steme Kiplerinde.

Yüklemi isteme kiplerine dayal, tümcelerde, *-en* ortaç eki ulanm, Türkçe söyleyi e ayk,r, dü er. Bunun için, sorunun biçimini de i tirmek gerekir. steme kiplerinden biriyle kurulu tümcelerde, yüklem eylemli e dönü türölüp ard,ndan *gereken* sözcü ü getirilerek, sorular sorulur.

öEski ve çamurlu giysili ye enlerimi kucaklamal,s,n.ö (DE/G A: 90)

Kucaklamas, gereken kim?

Sen: *Özne*

öBakt,, bir grup t,p ö rencisi, s,rtlar,nda beyaz önlükler, yüzlerinde sevinç.
Vakit ö le, yemekten geliyor olmal,lar.ö (DE/AD: 173)

Geliyor olmas, gereken kim?

Onlar öbir grup t,p ö rencisi: *Özne*

öKe ke otobüsle gitseydim.ö (DE/AD: 195)

Gitmesi gereken kim?

Ben: *Özne*

öKap,ya gitmek, zembere e tutunmak için bu tüyleri ezmem gerek.ö (DE/SÖ:
44)

Ezmesi gereken kim?

Ben: *Özne*

Sözde Öznenin Bulunmas,

Sözde özne, edilgen çat,l, eylemlerle kurulu tümcelerde bulunur (Geçi li edilgen çat,l, eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne, sözde özne görevindedir.

öBu beton temel o zaman at,lm, .ö (DE/SÖ: 32)

At,lan ne?

Bu beton temel: Özne öbe i

öEminân kafas,nda bin bir soru yank,lan,yordu.ö (DE/G A: 113)

Yank,lanan ne?

Bin bir Soru: Özne öbe i

Örtülü Öznenin Bulunmas,

Edilgen çat,l, eylemlerle kurulu tümcelerde bulunan örtülü özne bir birli in tamamlay,c,s, görevindedir. Bu nedenle, Örtülü özne ba ,ms,z bir ö e olarak dü ünülemez. Hangi öbe in içinde ve o öbek de tümcede hangi görevde ise, ona göre adland,r,l,r ve tümcenin çözümü bu özellik dikkate al,narak yap,l,r.

öZamanla ödebiyat izniö okuldaki bütün ö retmenler taraf,ndan ö renildi.ö (DE/G A: 128)

tümcesinde, örtülü özne, *okuldaki bütün ö retmenler* dir. Ancak, bu öbek, *taraf,ndan* sözcü ü ile bütünle mi tir ve özne de il, ilgeç tümlecidir.

öO zaman bir de dediler ki, u turizm yüzünden bet bereket kalkacak.ö (DE/SN: 233)

Bu tümcenin örtülü öznesi *u turizm* dir; *yüzünden* sözcü ü ile öbekte erek ilgeç tümleci olmu tur.

Ortak Öznenin Bulunmas,

Ortak özne s,ral, tümcelerde bulunur. Ayn, öznenin ya oldu u gibi, ya da aç,klay,c, bir kal,ba girmesinden olu an özneler bir bütündür.

öSabah uykusuz gözlerle kahvalt,s,n, yapm, ve kitaplar,n, koltu unun alt,na s,k, t,rarak evden ç,km, .ö (DE/G A: 136)

Kahvalt,s,n, yapan ve evden ç,kan kim?

O: Özne

öBembeyaz koyunlar, dört bir yana serilmi ler, gevi leniyorlar.ö (DE/G A: 73)

Dört bir yana serilen, gevi lenen. ne?

Bembeyaz koyunlar: Özne öbe i

Seslenmeli Öznenin Bulunmas,

Kimi ünlemler ve seslenmeler, özne görevindedir. Yüklemin etken ya da edilgen çat,l, olu una göre, özne ile ilgili sorular sorularak seslenmeli özne bulunur.

öEvrenden yankı,lanan cevap: öEy gök, suyunu tut; ey yer, suyunu yut!.ö(DE/G A: 63)

Suyunu tutmas, gereken ne?

Ey gök: Seslenmeli *özne öbe i*

Suyunu yutmas, gereken ne?

Ey yer: Seslenmeli *özne öbe i*

Açıklamal, Öznenin Bulunmas,

Açıklamal, özne, asıl öznenin ayrılmaz bir parçasıdır, ondan ayrı düşünülemez. Kisi birden özne öbe ini meydana getirir. Bu nedenle, öbür özneleri bulmak için uygulanan sorulama yöntemleri, açıklamal, özne için de geçerlidir. Açıklamal, öznenin bulunacağı, tümcede, bir ya da birden çok özne var demektir. Açıklayıcı, örneğin, bunlar, daha belirginleştirir. Görev bakımından öbürlerinden bir ayrılm, yoktur.

Tümcenin çözümlenmesi sırasında, ikisi bir arada düşünülerek özne öbe ini diye adlandırılır.

Örneğin yazık ki 21. yüzyıla hazırlanan ülkemizde hâlâ Heavy Metal dinleyenler ağırlanıyor ve öyleyken çocuklar, örneğin olarak görülüyor.ö(DE/SN: 228)

Ağırlanan kim?

Heavy Metal dinleyenler, öyleyken çocuklar,: Açıklamal, özne öbe i

Yinelenmiş Öznenin Bulunmas,

Aynı öznenin ya olduğu gibi, ya da açıklayıcı, sözle bir kalıba girmesinden oluşan özneler bir bütündür Özneyi bulmak için yöneltilen soru, yinelenmiş öznelerin tümünü içerir.

Örneğin Taksimden yeni bir gölge doğuyor. Boş aza uzatıyor kafasını. Bu kafa, ah bu kafa.ö (DE/SÖ: 25)

Kafasını, Boş aza uzatan ne?

Bu kafa, ah bu kafa: Yinelenmiş *özne öbe i*

öYollar, yolları Yollar bitmişti, ümitler ve ormanlar uzuyordu. (DE/SÖ: 42)

Biten ne?

Yollar, yolları Yollar: Yinelenmiş *özne öbe i*

Peki tirilmiş Öznenin Bulunmas,

Ki i adlarıyla ya da bir başla peki tirilmiş öznenin bulunması, gerçek öznenin bulunması gibidir.

Ben bu işi yapamayacak olsam, zaten kendim bırakırım. (DE/SN: 238)

Bırakan kim?

Benim kendim: Peki tirilmi özne öbe işi

Elhasıl kendi okuyup, kendi dinliyormu. (DE/G A: 134)

Okuyan, dinleyen kim?

Onun kendi: Peki tirilmi özne öbe işi

Kalpla m, Öznenin Bulunmas,

Kalpla m, öznenin bulunmas,, öbür öznelerinkine benzer. Ayn, sorulaman, n karışık, olan birlik, kalpla m, özneyi bildirir.

Faruk bu, sesinde sitem var. (DE/G A: 74)

Sesinde sitem olan kim?

Faruk bu: Kalpla m, özne öbe işi

4.1.2.2. Ad Tümcelerinde Öznenin Bulunmas,

Ad tümcelerinde özneyi bulmak için, yüklem olan ad soylu söz üzerinde *olan kim?* ya da *olan ne?* sorularından biri sorulur. Bu sorular, n karışık, olan birlik, öznedir. *Olan kim?* sorusu insanlar için, *olan ne?* sorusu insandan başka varlık ve nesnelere içindir.

İmdi ben, küçücük penceresinin önünde oturarak yolları, gözlediğim o tek katlı kerpiç evin de yabancı. (DE/G A: 88)

Yabancı, olan kim?

Ben: Özne

Sizse öleye kadar hastanedesiniz, öleden sonra da gece yarısına kadar muayenehanede... (DE/AD: 179)

Hastanede olan kim?

Siz: Özne.

Muayenehanede olan kim?

Siz: Özne.

Arif Yolaçanın yatağına, dipte, pencere önündeydi. (DE/G A: 140)

Pencere önünde olan ne?

Arif Yolaçanın yatağına: Özne öbe işi

4.1.3. Nesnenin Bulunmas,

4.1.3.1. Eylem Tümcelerinde Nesnenin Bulunmas,

Belirtisiz Nesnenin Bulunmas,

Geçirli etken çatılı, eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne bulmak için, yüklem üzerinde *ne?*, *neler?* sorular, sorulur.

Hiç olmazsa bir samsun sigaras, almal,yd,m buraya gelmeden.ö (DE/G A: 82)

Ne almal,yd,m?

Bir samsun sigaras,: *Belirtisiz nesne öbe i*

Belirtili Nesnenin Bulunması,

Belirtili nesneyi bulmak için, yüklem üzerinde *kimi?*, *kimleri?* ya da *neyi ?*, *neleri?* sorular, sorulur.

Kimi?, *kimleri* sorular, insanlar için, *neyi ?*, *neleri?* sorular, da insandan ba ka varlık ya da nitelikler içindir.

Bir ara alın,ndan ter damlacıklar, yuvarlandı,, elleriyle onlar, silerek öfkeyle ate i söndürdü.ö (DE/SÖ: 44)

Neyi söndürdü?

Ate i: *Belirtili nesne*

Ortak Nesnenin Bulunması,

Ortak nesne sıralı, tümcelerde bulunur.

Genç çukuru örttü ve çi nedi.ö (DE/SÖ: 15)

Neyi örttü ve çi nedi?

Çukuru: *Ortak nesne*

Zaman zaman onlar, özledi imi, yanlarındayken bile bu özlemi duydu umu hatırlıyor.ö (DE/AD: 197)

Açıklamal, Nesnenin Bulunması,

Açıklamal, nesne, belirtili nesne kalıbnadır. Açıklamal, nesne, asıl nesne ile birlikte bir bütündür. kisi birden nesne öbe ini meydana getirir Bundan ötürü, belirtili nesneyi bulmak için sorulan sorular, açıklamal, nesne için de geçerlidir. Açıklamal, nesnenin bulunduğu tümcede, birden çok nesne var demektir.

Metal camiasının içinde bulunmam, insanlar kalkıp hiç tanımadıklar, bu müzi i Cıvciv ezenlerin müzi i, bu müzi i yapanlar, ve dinleyenleri de Yamyamlar, serseriler, eytanın çocukları,ö diye nitelendiriyorsa sanırım ortada bir sorun var demektir.ö (DE/SN: 227)

Ne diye nitelendiriyorsa?

Yamyamlar, serseriler, eytanın çocukları,: *Açıklamal, nesne öbe i*

Yinelenmi Nesnenin Bulunması,

Yinelenmi nesne belirtili ya da belirtisiz nesne kalıplarından hangisinde ise,

onunla ilgili sorular sorulur. Sorunun yan,t,, yinelenmi nesnelere verir.

öBir uyurgezerin bir gün ölece i, hem de balkon demirinden ya da bir çat,dan dü erek ölece i kaç,n,lmaz bir sonuçtu.ö (DE/SÖ: 30)

Karma Nesnenin Bulunmas,

Ayn, tümcede de i ik türdeki nesnelere bulmak için, nesnenin türüne ili kin sorular sorulur.

4.1.3.2. Ad Tümcelerinde Nesnenin Bulunmas,

Ad tümcelerinde genellikle nesne yoktur. Ancak yüklemi geçi li çat,daki eylemsilerden ya da *var, yok, gerek, de il, lâz,m* yüklemelerinden olu an ad tümceleri nesne alabilir.

Eylem tümcelerindeki nesnelere bulmak için sorulan sorular ad tümceleri için de geçerlidir

öA açlarda ye il yapraklar yok.ö (DE/SÖ: 50)

Ne yok?

Ye il yapraklar: Nesne öbe i

öKap,ya gitmek, zembere e tutunmak için bu tüyleri ezmeme gerek ö(DE/SÖ: 44)

Neyi ezmeme gerek?

Bu tüyleri: Nesne öbe i

4.1.4. Dolayl, Tümlecin Bulunmas,

4.1.4.1. Eylem Tümcelerinde Dolayl, Tümlecin Bulunmas,

Yönelme Tümleçlerinin Bulunmas,

Yönelme tümleçleri, *-e, den... e* durum tak,s, alm, tümleçlerdir

Yönelme tümleçlerini bulmak için, yüklem üzerinde *kime?, kimlere?, nelere?, nereye?, nerelere?, kaç?*sorular, sorulur.

öGözlerini o u turarak y,pranm, ve yer yer k,r,lm, kirli sand, ,na bak,yor.ö (DE/G A: 72)

Nereye bak,yor?

Y,pranm, ve yer yer k,r,lm, kirli sand, ,na: Yönelme tümleci öbe i

Kalma Tümleçlerinin Bulunmas,

Kalma tümleçleri, *-de* durum tak,s, alm, tümleçlerdir Kalma tümleçlerini bulmak için yüklem üzerinde *kimde?, kimle'de?, de?, nelerde?, nerede?, nerelerde?,*

nerelerinde?, neresinde?, neyinde?, sorular, sorulur.

öDar bir sokakta yeti tim ona.ö.(DE/SÖ: 60)

Nerede yeti tim?

Dar bir sokakta: Yönelme tümleci öbe i

Ç,kma Tümleçlerinin Bulunmas,

Ç,kma tümleçleri, *-den* durum, tak,s, alm, tümleçlerdir Ç,kma tümleçlerini bulmak için, yüklem üzerinde *kimden?, kimlerden?, neden?, nelerden?, nereden?, nerelerden?, neyinden?, neresinden?, nerelerinden?, kaçtan?* sorular, sorulur.

öNe kadar ç,rp,nsa u garip in aat,n çevresinden uzakla am,yordu.ö (DE/G A: 72)

Nereden uzakla am,yordu?

u garip in aat,n çevresinden: Ç,kma Tümleci

Ortak Dolayl, Tümlecin Bulunmas,

öHerkes danstan gelmi belli.ö(DE/G A: 72)

Nereden gelmi ?

Danstan: Ç,kma Tümleci

Aç,klamal, Dolayl, Tümlecin Bulunmas,

öÇünkü buraya Rum diyar,ndan yani Anadoluðdan geldi.ö (DE/AD: 227)

Nereden geldi?

Rum diyar,ndan yani Anadoluðdan: Aç,klamal, dolayl, tümleç öbe i

Yinelenmi Dolayl, Tümlecin Bulunmas,

öGüne suçsuz topraklar, ezen ç,plak ba l, apartmanlara t,rman,yor. S,r,tan apartmanlara.ö(DE/SÖ: 24)

Ç,plak ba l, apartmanlara t,rman,yor. s,r,tan apartmanlara.

Neye t,rman,yor?

Ç,plak ba l, apartmanlara, s,r,tan apartmanlara: Karma dolayl, tümleç öbe i

Karma Dolayl, Tümlecin Bulunmas,

öPark,n , ,klar, bir uçtan bir uca gidip geliyordu.ö (DE/SÖ: 24)

Nerden nereye gidip geliyordu?

Bir uçtan bir uca: Karma dolayl, tümleç öbe i

1.1.4.2. Ad Tümleçlerinde Dolayl, Tümlecin Bulunmas,

Nesne gibi, dolayl, tümleç de ancak belirli say, ve nitelikteki ad tümcelerinde

bulunur. Eylem tümcelerinde dolaylı, tümleçleri bulmak için geçerli olan sorular, ad tümceleri için de geçerlidir.

õ*Bu kentte* bir tek kumru var.õ (DE/SÖ: 25)

õBaksana *hiçbir yerde* insan yok, sadece *orada* var.õ (DE/G A: 119)

4.1.5. Belirteç Tümlecinin Bulunması,

Türlerine göre, belirteç tümleçlerinin bulunması, ayrı sorularla sağlanır.

4.1.5.1. Zaman Belirteci Tümleçlerinin Bulunması,

õSabahleyin ehre inen herhangi bir arabayla dönerdik.õ (DE/AD: 188)

Ne zaman dönerdik?

Sabahleyin: Zaman belirteci tümleci

õÇa laburunun da genç kızlar, delikanlılar, kadınlar, erkekler, çocuklar gece basana dek altın beşi konu tular.õ (DE/SÖ: 55)

Ne zaman konu tular?

Gece basana dek: Zaman belirteci tümleci

4.1.5.2. Durum Belirteci Tümleçlerinin Bulunması,

õBüyüye büyüye geliyor ve korkusuzca yorgunluğu korkusunu unutturmu uzan,veriyor vadiye.õ (DE/SÖ: 45)

Nasıl geliyor?

Büyüye büyüye: Durum belirteci tümleci

Nasıl uzan,veriyor?

Korkusuzca: Durum belirteci tümleci

4.1.5.3. Nicelik Belirteci Tümleçlerinin Bulunması,

õAblam kapıyı, biraz itti, ceviz ağacının birkaç yaprağı, sallandı kaldı.õ (DE/SÖ: 51)

Ne kadar (ne ölçüde) itti?

Biraz: Nicelik belirteci tümleci

õBu tür kitaplar bir kere basılır tamam.õ (DE/G A: 141)

Kaç kez basılır?

Bir kere: Nicelik belirteci tümleci

4.1.5.4. Yer Belirteci Tümleçlerinin Bulunması,

õAdam, doktora tekkür etti ve dedi, arçkt.õ (DE/AD: 177)

Nereye ç,kt,?

D, ar,: Yer belirteci tümleci

4.1.5.5. Soru Belirteci Tümleçlerinin Bulunması,

Soru belirteci tümleçleri, yüklemle ilgili olan ve soru kavramı, ta ,yan ö elerdir

Öbür belirteç tümleçlerini bulmak için, belirli sorular vardır; soru belirteci tümleçleri için böyle bir şey söz konusu değildir. Yani soru belirteci tümleçleri özel sorularla bulunmaz. Çünkü bunlar soru kavramı, ta ,d,klar,ndan, ayrıca bir soruyu gerektirmezler. Yüklem anlamı, soru yoluyla etkileyen her birlik, soru belirteci tümlecidir.

4.1.5.6. Ortak Belirteç Tümlecinin Bulunması,

ÖBunu iyice biliyordum ve bütün ç,plaklı, ,yla hat,rl,yordum.ö (DE/SÖ: 16)
Nasıl biliyor?

iyice: Durum belirteci tümleci

Nasıl hat,rl,yordum?

Bütün ç,plaklı, ,yla: Durum belirteci tümleci

4.1.5.7. Açıklamalı, Belirteç Tümleçlerinin Bulunması,

ÖO, illa da Arif beyle tanışmak istiyordu. Fakat bir fırsatı bulup tanıştı, ramadan onları. Ne zaman bir sigara yaksam: Beni u ilginç airle ne zaman tanıştıracaksın? diyordu ni anlamı.ö (DE/AD: 156)

Kim ile tanıştıracaksın?

u ilginç airle: Soru belirteci tümleci

4.1.5.8. Yinelenmiş Belirteç Tümlecinin Bulunması,

ÖKimseler yoktu. *Evet evet*, Nazım da çekip gitmiydi.ö (DE/G A: 121)

Nazım da çekip gitmiydi miydi?

Evet evet: Durum belirteci tümleci

ÖAkşamın rengi nasıl, dedi annem. *Siyah, siyah!*dedim.ö (DE/SÖ:

14)

Yılanın rengi nasıl,?

Siyah, siyah: Soru belirteci tümleci

4.1.5.9. Karma Belirteç Tümcenin Bulunması,

Bir tümcede, de i ik türde birden fazla belirteç tümleci bulunabilir. Bu tür belirteç tümleçleri, karma belirteç tümlecidir. Aynı tümcede de i ik türdeki belirteç tümleçlerini bulmak için, belirteç tümleci hangi türde ise, onunla ilgili sorular sorulur.

Örneğin: Balkonlarda oturup kumru sesini taklit etme e çal, arak, sevgi ve umutla dolduracaklar içlerini. (DE/SÖ: 24)

çlerini nasıl dolduracaklar?

Kumru sesini taklit etme e çal, arak, sevgi ve umutla: Durum belirteci tümleci

4.2. TÜMCELERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Tümcenin çözümlenmesi yargı, birimin ö elere ayrılması, demektir.

Bu bölümde, de i ik türdeki tümcelerin nasıl çözümlenece i, bir ba ka deyimle, ö elerinin nasıl bulunacağı, incelenecektir. Bütün tümce türlerinin çözümlene örnekleri verildikten sonra, bir ba ka bölümde tümcenin ayrıntılı çözümlene örnekleri gösterilecektir.

Bütün tümce türleri ya olumludur, ya olumsuzdur, ya da soru biçimindedir. Bunların bir bölümü de ya buyruk tümcesidir, ya ünlem tümcesidir, ya da dilek tümcesidir. Bu nedenle, önce, anlam yönünden tümcelerin çözümlenmesiyle konuya girece iz.

4.2.1. Olumlu Tümcelerin Çözümlenmesi

4.2.1.1. Olumlu Ad Tümcelerinin Çözümlenmesi

a) Biçimce ve Anlamca Olumlu Ad Tümceleri

Örneğin: Merdivenin solunda kırmızı örtülü bir masa vardı. (DE/G A: 82)

Vardı,: yüklem

Var olan ne?

Kırmızı, örtülü bir masa: Özne öbe i

Nerede vardı,?

Merdivenin solunda: Dolaylı tümleç öbe i

Örneğin: Bu el ona uzanan bir dünyaydı. (DE/AD: 147)

Ona uzanan bir dünyaydı,: Yüklem öbe i

Ne ona uzanan bir dünyayd,?

Bu el: Özne öbe i

õYe ilçam kokular,, da kokular, uzaktayd,.ö (DE/SÖ: 38)

Uzaktayd,: Yüklem

Uzakta olan ne?

Ye ilçam kokular,, da kokular,: Özne öbe i

b) Biçimce Olumsuz Anlamca Olumlu Ad Tümceleri

Bu tür ad tümcelerinin bir k,sm,nda yüklem, *de il ko ac,yla* olumsuz yap,da bir çekimli eylemden oluşur. Ögeleri bulmak için, çekimli eylem üzerinde olumlu biçimde soru sorulur.

õBir ara zmitø gitmeyi dü ünmedim de de il.ö (DE/AD: 155)

Dü ünmedim de de il: Yüklem öbe i

Dü ünen kim?

Ben: Özne

Neyi dü ündüm?

zmitø gitmeyi: Belirtili nesne öbe i

Ne zaman dü ündü?

Bir ara: Zaman belirteci tümleci öbe i

Yok sözcü ü ile *de il ko ac,na dayal*, biçimce olumsuz anlamca olumlu ad tümcelerinde ö eleri bulmak için, yüklem üzerinde *var olan kim* (kimler?), *var olan ne* (neler)? *yok olmayan kim* (kimler)?, *yok olmayan ne* (neler)? sorular, sorulur.

õYine ses yok.ö (DE/AD: 209)

Yok olan ne?

Ses: Özne

Ne zaman ses yok?

Yine: Zaman belirteci tümleci

Sadece *de il ko ac,na dayal*, biçimce olumsuz anlamca olumlu ad tümcelerinde ö eleri bulmak için, *olmayan kim* (kimler)?*olmayan ne* (neler)?sorular, sorulur.

õBence, on bin m,sra, yüz bin m,sra önemli de ildir.ö (DE/G A: 133)

Önemli de ildir: Yüklem öbe i

Önemli olmayan ne?

On bin m,sra, yüz bin m,sra: Özne öbe i

Yok sözcü üne dayal, olumsuz sorulu ad tümcelerinde ö eleri bulmak için,

yüklem üzerinde *yok olmayan kim* (kimler)?, *yok olmayan ne* (neler)?sorular, sorulur.

õAk,1 hastahaneleri yok mu?ö (DE/G A: 66)

Yok mu: Yüklem öbe i

Yok olmayan ne?

Ak,1 hastaneleri: Özne öbe i

õAcaba bu trende yemek vagonu yok mu?ö (DE/AD: 210)

Yok mu: Yüklem öbe i

Yok olmayan ne?

Yemek vagonu: Özne öbe i

Acaba: lgeç tümleci

Nerede yok mu?

Bu trende: Dolayl, tümleç öbe i

4.2.1.2. Olumlu Eylem Tümcelerinin Çözümlemesi

a) Biçimce ve Anlamca Olumlu Eylem Tümceleri

õDere bir sahne adam, gibi de i ik de i ik seriliyordu önüne.ö (DE/SÖ: 42)

Seriliyordu: Yüklem

Serilen kim?

Dere: Özne

Nas,1 seriliyordu?

Bir sahne adam, gibi de i ik de i ik: Belirteç tümleci öbe i

Nereye seriliyordu?

Önüne: Dolayl, tümleç

õBu toplant,larda iirle ve sanatla ilgili olmayan eyler konu uluyordu.ö

(DE/G A: 128)

Konu uluyordu: Yüklem

Konu ulan ne?

iirle ve sanatla ilgili olmayan eyler: Özne öbe i

Nerede konu uluyordu?

Bu toplant,larda: Dolayl, tümleç öbe i

b) Biçimce Olumsuz Anlamca Olumlu Eylem Tümceleri

Bu tür olumlu eylem tümceleri ya iki olumsuz eyleme, ya da olumsuz sorulu eyleme dayal,d,r.

Öte yandan bir kente tutunabilmek için önce oran, n ad, n, ö renmek ya da oran, n ad, n, koymak gerekmez mi?ö (DE/G A: 118)

4.2.2. Olumsuz Tümcelerın Çözümlemesi

Olumsuz tümceler çe itli biçimdedir. Bunlar, n nas, l çözümlenece i a a , da gösterilmi tir.

4.2.2.1. Olumsuz Ad Tümcelerinin Çözümlemesi

a) Biçimce ve Anlamca Olumsuz Ad Tümceleri

Bu tür ad tümceleri, çe itli dil birliklerinden olu ur.

1. *De il ko ac, na dayal*, ad tümceleri:

De il ko ac, na dayal, olumsuz ad tümcelerinde özneyi bulmak için olmayan *kim* (kimler)?, *olmayan ne* (neler)? sorular, sorulur. Öbür ö eler için *de il ko ac*, üzerinde soru sorulur.

öSanki bu dünyanın, n insan, de ildi o.ö (DE/G A: 108)

De ildi: Yüklem

Olmayan kim?

O: Özne

Kim de ildi?

Bu dünyanın, n insan, : Nesne öbe i

Sanki: lgeç tümleci

2. *De il ko ac, yla bir çekimli eyleme dayal*, ad tümceleri:

Bu tür ad tümcelerinde özneyi bulmak için, ko açtan önceki eylem olumsuz biçime dönü türülüp -en ortaç eki getirilir ve soru bunun üzerinde sorulur. Öbür ö eler için *de ir ko ac*, üzerinde soru sorulur.

öEski insanlar denizden niye kaçm, lar, hâlâ anlayabilmi de ilim.ö (DE/SÖ: 234)

Anlayabilmi de ilim: Yüklem öbe i

Anlayabilmeyen kim?

Ben: Özne

Hâlâ: Zaman zarf tümleci öbe i

Ne anlayabilmi de ilim?

Eski insanlar denizden niye kaçm, lar: Belirtisiz nesne öbe i

3. *Yok* sözcü üne dayal, ad tümceleri: Bu tür tümcelerin çözümlenmesi, olumlu tümcelerinki gibidir. Ayn, sorular sorularak ö eler bulunur.

ö u anda onun hayalinde yeni bir kent yoktu.ö (DE/G A: 115)

Yoktu: Yüklem

Yok olan ne?

Yeni bir kent: Özne öbe i

Nerede yoktu?

Onun hayalinde: Dolayl, tümleç

Ne zaman yoktu?

u anda: Zaman belirteci tümleci

4. *siz* ekine dayal, ad tümcesi:

Bu tür tümcelerin çözümlenmesi de olumlu tümcelerinki gibidir. Ayn, sorular sorularak ö eler bulunur.

öDoktorlar insafs,zd,, devletin hastahaneleri ac,mas,zd,,ö (DE/G A: 91)

1. Doktorlar insafs,zd,.

nsafs,zd,: Yüklem

nsafs,z olan kim?

Doktorlar: Özne

2. Devletin hastaneleri ac,mas,zd,.

Ac,mas,zd,: Yüklem

Ac,mas,z olan ne?

Devletin hastaneleri: Özne öbe i

b) Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Ad Tümceleri

Bu tür tümceler anlamca olumsuz olduklar,ndan yüklem olan *var* sözcü ü *yok* dönü türülerek soru sorulur.

öNe kubbeleri var, ne minareleri ve ne de sürü sürü güvercinleri.ö (DE/AD: 160)

Var: Yüklem

Yok olan ne?

Ne kubbeleri, ne minareleri ve ne de sürü sürü güvercinleri: Özne öbe i

4.2.2.2. Olumsuz Eylem Tümcelerinin Çözümlenmesi

a) Biçimce ve Anlamca Olumsuz Eylem Tümceleri

Bu tür eylem tümcelerinde ö elerin bulunmas,, olumlu eylem tümcelerinki gibidir. Tek ayr,m, *-en* ortaç eki alm, sorular, eylemin olumsuzluk tak,s, alm, bölümü üzerinde sorulmas,d,r.

183) *öAhmet, Lindaıyla Hasanın beraberliklerine pek ald,rm,yordu.ö* (DE/AD:

Ald,rm,yordu: Yüklem

Ald,rmayan kim?

Ahmet: Özne

Neye ald,rm,yor?

Lindaıyla hasanın beraberliklerine: Dolayl, tümleç

Nas,l ald,rm,yor?

Pek: Durum belirteci tümleci

*öBu yüzden de sen, bendeki tedirginli in ve b,kk,nl, ,n sebebini hiç
ö renemeyeceksin.ö* (DE/AD: 207)

Ö renemeyeceksin: Yüklem

Ö renmeyen kim?

Sen: Özne

Neyi ö renmeyecek?

Bendeki tedirginli in ve b,kk,nl, ,n sebebini: Belirtili nesne öbe i

Nas,l ö renmeyecek?

Hiç: Durum belirteci tümleci

b) Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Eylem Tümceleri

Bu tür olumsuz eylem tümcelerinde ö elerin bulunmas, birkaç türdür.

1. çinde *ne...ne* ba laçlar, bulunan ve yüklemi olumlu olan *tümcelerde*
ö eleri bulmak için, yüklem olumsuzu dönüşürülerek sorular sorulur.

öNe Leyla fark,ndayd, bunun, ne Robert.ö (fark,nda de ildi) (DE/AD: 184)

Fark,ndayd,: Yüklem

Fark,nda olmayan kim?

Ne Leyla ne Robert: Özne öbe i

Neyin fark,nda de il?

Bunun: Belirtili nesne

149) *öNe insanlardan kurtulabiliyordu, ne kendinden.ö*(kurtulam,yordu) (DE/AD:

Kurtulabiliyordu: Yüklem

Kurtulamayan kim?

O: Özne

Neyden kurtulam,yordu?

Ne insanlardan ne kendinden: Dolayl, tümleç öbe i

2. *Olmak* yard,mc, eylemine dayal, ve kendinden önceki eyleme *-mez* olumsuz ortaç eki ulanm, tümcelerde, yard,mc, eyleme *-en* ortaç eki getirilerek ö eler bulunur.

öEkme i göremez oldum.ö (DE/SÖ: 60)

Göremez oldum: Yüklem öbe i

Göremez olan kim:

Ben: Özne

Neyi göremez oldum?

Ekme i: Belirtili nesne

3. Belirsiz özneli tümcelerin bir k,sm, biçimce olumlu anlamca olumsuzdur.

Bu tür tümcelerin çözümlenmesinde, yüklem olumsuz biçime dönü türülerek sorular sorulur. Bu nitelikteki tümcelerde, asl,nda özne belli de ildir. Ancak sezinleme yoluyla bilinir.

öBul bulabilirsen koca stanbulda.ö(bulamazs,n) (DE/G A: 83)

Bul bulabilirsen: Yüklem öbe i

Bulamayan kim?

Sen: Belirsiz özne

Nerede bulamazs,n?

Koca stanbulda: Dolayl, tümleç öbe i

4. Yüklem olumlu biçimine *e!*, *a!* ünlemleri ulanm, tümceler de anlamca olumsuzdur.Bu tür tümcelerin çözümlenmesinde, yüklem olumsuz biçime dü türülerek *-en* ortaç eki ulan,r; ilgili sorular sorularak ö eler bulunur.

5. Olumlu sorulu kimi eylem tümceleri de anlamca olumsuzdur. Bu tür tümcelerin çözümlenmesinde, eylem olumsuz biçime dönü türülerek *-en* ortaç eki ulan,r ve ilgili sorular sorulur.

öKömür madenlerindeki ölü say,s, biter mi?ö (bitmez) (DE/AD: 206)

Biter mi: Yüklem öbe i

Bitmeyen ne?

Kömür madenlerindeki ölü say,s,: Özne öbe i

6. *Olmak* yard,mc, eylemine dayal, olumlu soru tümceleri de anlamca olumsuzdur.

öDuvaks,z olur mu hiç?ö (olmaz) (DE/AD: 187)

Olur mu: Yüklem öbe i

Olmayan ne?

Duvars,z: Özne

Hiç: Belirteç tümleci

4.2.3. Soru Tümcelerinin Çözümlemesi

Tümcenin ad ya da eylem tümcesi olu una, sorunun olumlu ya da olumsuz, kavram ta ,y, ,na, soru türlerinin niteliklerine göre, soru tümcelerinde ö elerin bulununu u de i ik biçimdedir.

Soru tümceleri de i ik dil birlikleriyle kurulur, anlam özellikleri çoktur. Bu nedenlerle, soru tümcelerinin hepsi için tek bir soru kal,b, yoktur.

4.2.3.1. Sorulu Ad Tümcelerinin Çözümlemesi

a) Olumlu Sorulu Ad Tümceleri

1. Soru tak,s, alm, olumlu ad tümcelerinde ö eleri bulmak için, yüklem üzerinde *ol-* yard,mc, eylemi *-en* ortaç ekiyle, kimi zaman da ortaçs,z kullan,larak ilgili sorular sorulur.

õTek ki ilik yeriniz var m,?ö (DE/SÖ: 28)

Var m,: Yüklem öbe i

Var olan ne?

Tek ki ilik yeriniz: Özne öbe i

2. Soru tak,s, d, ,ndaki dil birlikleriyle kurulu olumlu sorulu ad tümcelerinde, soru ö esi, birli in kendisidir. Bu birlik, tümcenin ö elerinden biridir ve tümceye soru anlam,n, katan sözcük odur.

õBu yalanlar kimden yanad,r?ö (DE/G A: 112)

Kimden yanad,r olan kim?

Bu yalanlar: Özne öbe i

b) Olumsuz Sorulu Ad Tümceleri

1. *De il* ko aç,na dayal, olumsuz sorulu ad tümceleri yüklem üzerinde de i ik biçimde sorular sorularak çözümlenir.

õÖnemli olan ad de il midir?ö (DE/G A: 118)

De il midir: Yüklem öbe i

Önemli olan ne?

Ad: Özne

Uyar,:

1. *Yok* sözcü üne dayal, olumsuz sorulu ad tümcelerinde, ö eler, uygun dü en

sorularla bulunur.

öAcaba bu trende yemek vagonu yok mu?ö (DE/AD: 211)

Yok mu: yüklem öbe i

Yok olan ne?

Yemek vagonu: Özne öbe i

Nerede yok mu?

Bu trende: Dolayl, tümleç öbe i

Acaba: Soru ilgeci

4.2.3.2. Sorulu Eylem Tümcelerinin Çözümlemesi

a) Olumlu Sorulu Eylem Tümceleri

1. Soru tak, ma dayal, olumlu sorulu eylem tümceleri olumlu tümceler gibi çözümlenir.

öBugüne kadar onlar, yürekten sevebildim mi?ö (DE/AD: 197)

Sevebildim mi: Yüklem öbe i

Sevebilen kim?

Ben: Özne

Kimi sevebildim?

Onlar,: Belirtili nesne tümleci

Nas,l sevebildim?

Yürekten: Durum belirteci tümleci

Bugüne kadar: lgeç öbe i

2. Soru tak,s, d, ,ndaki dil birlikleriyle kurulu olumlu sorulu eylem tümcelerinin çözümlenmesi de olumlu tümcelerinki gibidir.

Bu tür anlat,mlarda tümceye soru kavram, katan birlikler, tümcenin yüklem d, ,nda, bir ö esidir. Bu ö eyi bulmak için, kimi zaman, ayr, bir soru sormak gerekmez; ıveye ayk,r, dü ebilir. Bu durumda, sözcü ün türüne göre, soru s,fat,, soru belirteci, soru ad,l,, soru ilgeci oldu u belirlenmekle yetinilir.

A a ,daki örneklerin bir k,sm,nda soru ö eleri bu niteliktedir.

öSiz sigaran,n ruhunu nerede ar,yorsunuz?ö (DE/G A: 131)

Ar,yorsunuz: Yüklem

Arayan kim?

Siz: Özne

Neyi ar,yorsunuz?

Sigaran,n ruhunu: Belirtili nesne öbe i

Nerede: Soru belirteci tümleci

õZeki amca neden topal ve çolak olmu ?ö (DE/SÖ: 20)

Olmı : Yüklem

Olan kim?

Zeki amca: Özne

Ne olmu ?

Topal ve çolak: Belirtisiz nesne tümleci

Neden: Soru belirteci tümleci

b) Olumsuz Sorulu Eylem Tümceleri

1. Soru tak,s,na dayal, olumsuz sorulu eylem tümceleri, olumsuz eylem tümceleri gibi çözümlenir.

õKaranl,k bitmeyecek mi?ö (DE/SÖ: 31)

Bitmeyecek mi: Yüklem öbe i

Bitmeyecek olan ne?

Karanl,k: Özne

õBir kentte tutunabilmek için önce oran,n ad,n, ö renmek ya da oran,n ad,n, koymak gerekmez mi?ö (DE/G A: 118)

Gerekmez mi? Yüklem öbe i

Gereken ne?

Oran,n ad,n, ö renmek ya da oran,n ad,n, koymak: Özne öbe i

Ad,n, koymak niçin gerekmez mi?

Bu kentte tutunabilmek için: lgeç öbe i

2. Soru kavram,, soru tak,s,ndan ba ka ö elere dayal, olumsuz sorulu eylem tümcelerinin çözümlenmesi de soru tak,s,na dayal, tümcelerinki gibidir.

Bu tür tümcelerde soru kavram, ta ,yan dil birli i, tümcenin, yüklem a ,nda, bir ö esidir. Bu ö eyi bulmak için, her zaman, ayr, bir soru sormak gerekmez; soru, ıveye ayk,r, dü ebilir. Bu durumda, sözcü ün türüne göre, soru s,fat,, soru belirteci, soru ad,l,, soru ilgeci oldu u belirlenmekle yetinilir.

4.2.4. Buyruk Tümcelerinin Çözümlenmesi

Buyruk tümcelerinin çözümlenmesi, yüklem olumlu ya da olumsuz oldu una göre, olumlu ya da olumsuz eylem tümcelerindeki yöntemle yap,l,r.

õGözya lar,n, bu dünyaya serpmel..ö (DE/G A: 96)

Serpme: Yüklem

Serpmemesi gereken kim?

O: Özne

Neyi serpme?

Gözya lar,n,: Belirtili nesne tümleci

Nereye serpme?

Bu dünyaya: Dolayl, tümleç öbe i

öGelsin hasta anam, iyile tirsin.ö (DE/AD: 149)

1. Gelsin

Gelsin: Yüklem

Gelmesi gereken kim?

O: Özne

2. Hasta anam, iyile tirsin

yile tirsin: Yüklem

yile tirmesi gereken kim

O:Özne

Kimi iyile tirsin?

Hasta anam,: Belirtili nesne öbe i

4.2.5. Ünlem Tümcelerinin Çözümlemesi

Ünlem tümcelerinin çözümlemesinde, iki ayr, özelli i, yarg,l, ya da yarg,s,z olu lar,n, dikkate almak gerekir.

Yarg,s,z Ünlem Tümceleri

Yarg,s,z ünlem tümceleri, temel kurulu ö esi olan yüklemden yoksun bulduklar, için, çözümlemeleri yap,lamaz. Tümcede yarg, yükleme dayal,d,r, yarg,s,z ünlem tümcelerinde ise bu ö e yoktur.

Ünlemler, ünlem görevinde kullan,lan adlar, s,fatlar, ad,llar, belirteçler, yans,malar, sözcük Öbekleri anlam bak,m,ndan tümce de erinde olmakla birlikte, yap, bak,m,ndan tümce bütünlü ünde de ildirler. Bunlar bir tür kesik tümcedir.

A a ,daki ünlem tümceleri yarg,s,zd,r ve çözümlemeleri olana , yoktur.

öBinadan gelen yürek paralay,c, bir ç, l,k daha!..ö (DE/AD: 173)

öKötü talih!ö (DE/G A: 77)

Yarg,l, Ünlem Tümcelerinin Çözümlemesi

Tümceyi olu turan bütün ö eler bulundu u için, yarg,l, ünlem tümceleri

çözümünebilir. Bu tür tümceler, yüklemeleri bak,m,ndan olumlu ya da olumsuz ad tümcesi, olumlu ya da olumsuz eylem tümcesi olduklar,na göre, ilgili sorular sorularak çözümlenir.

öEkmek, ekmek isteriz!ö (DE/G A: 77)

steriz: Yüklem

steyen kim?

Biz: Özne

Ne isteriz?

Ekmek, ekmek: Belirtisiz nesne tümleci

öNe kar,s, vard,, ne çocu u!..ö (DE/AD: 175)

Vard,: Yüklem

Yok olan ne?

Ne kar,s, ne çocu u: Özne öbe i

Uyar,:

Ünlemler ve seslenmeler özne görevinde de ilse, çözümlenmede, ba laçlar gibi, sadece adlan an,l,r.

4.2.6. Dilek Tümcelerinin Çözümlenmesi

Dilek tümceleri kesin yarg,l, de ildir, zaman tak,lar, yoktur, kesik tümce niteli indedirler.

4.2.6.1. Dilekdi Dilek Tümcelerinin Çözümlenmesi

öAh bir düze ç,kabilsek.ö (DE/AD: 189)

Ç,kabilsek: Yüklem

Ç,kmas, gereken kim?

Biz: Özne

Neye ç,kabilsek?

Bir düze: Dolayl, tümleç öbe i

Ah: Seslenmeli tümleç

öSana içimi bir dökebilsem...ö (DE/AD: 206)

Dökebilsem: Yüklem

Dökebilmesi gereken kim?

Ben: Özne

çimi neye dökebilsem?

Sana: Dolayl, tümleç öbe i

Nas, l dökebilsem?

Bir: Durum belirteci tümleci

4.2.6.2. **stekdi Dilek Tümcelerinin Çözümlemesi**

Bir yandan bayramla al,m, bir yandan da ekerlerimizi yiyelim. (DE/G A: 108)

1. Bir yandan bayramla al,m.

Bayramla al,m: Yüklem

Bayramla mas, gereken kim?

Biz: Özne

Bir yandan: Durum belirteci tümleci

2. Bir yandan da ekerimizi yiyelim.

Yiyelim: Yüklem

öÖnce iyice ö renelim ö renece imizi de öyle s,nava girelimö. (DE/AD: 196)

1. Önce iyice ö renelim ö renece imizi

Ö renelim: Yüklem

Ö renecek olan kim?

Biz: Özne

Neyi ö renelim?

Ö renece imizi: Belirtili nesne

Ne zaman ö renelim?

Önce: Zaman belirteci tümleci

Nas, l ö renelim?

yice: Durum belirteci tümleci

2. Öyle s,nava girelim

S,nava girelim: Yüklem

S,nava girecek olan kim?

Biz: özne

Nas, l ö renelim?

Öyle: Durum belirteci tümleci

4.2.6.3. **Ko ullu Dilek Tümcəsi**

Ko ul bile ik zaman, temel yarg, bildirmez. Bunun için, yüklemi ko ul bile ik zamanl, tümcelerin çözümlemesi yap, lamaz.

A a ,daki tümceler bu niteliktedir.

öKoku mu bir gövde kal,rsa ortada kala kala!ö (DE/G A: 99)

öBir yay,nevi mi kursam?ö (DE/G A: 99)

4.2.7. Yal,n Tümcelerinin Çözümlemesi

Yal,n tümce, içinde tümcemsi, içtümce, yantümce bulunmayan yarg,l, anlat,md,r. çinde tümcemsi, içtümce, yantümce bulunan yarg,l, anlat,mlar bile ik tümcedir. Yal,n tümcelerinin çözümlemesinde, yukarıda belirtilen hususlar,n dikkate alınması, gerekir. Aşağıdaki örneklerin 2. bölümünde, yan yarg,y, olu turmayan, bir ba ka deyimle kendi ba lar,na tümcenin öznesi, nesnesi, dolayl, tümleci, belirteç tümleci, ilgeç tümleci olmayan eylemsiler italikle gösterilmiştir.

4.2.7.1. çinde Eylemsi Bulunmayan Yal,n Tümcelerinin Çözümlemesi

öFrans,z dostlar,n,n Türk arkada lar,na çekintiyle bakm, t.,ö (DE/AD: 182)

Bakm, t,: Yüklem

Kim bakm, t,?

O: özne

Kime bakm, t,?

Frans,z dostlar,n,n Türk arkada lar,na: Dolayl, tümleç öbe i

Nas,l bakm, t,?

Çekintiyle: Durum belirteci öbe i

öBu soka a tela l, ve heyecanlı, insanlar dal,yordu.ö (DE/SÖ: 33)

Dal,yordu: Yüklem

Dalan kim?

Tela l, ve heyecanlı, insanlar: Özne öbe i

Bu soka a: Dolayl, tümleç öbe i

4.2.7.2. çinde Eylemsi Bulunan Yal,n Tümcelerinin Çözümlemesi

öTünemekte olan kumrular, kanat ç,rparak uçurlard,,ö (DE/SÖ: 18)

Uçu urlard,: Yüklem

Uçu anlar kimler?

Tünemekte olan kumrular: Özne öbe i

Nas,l uçurlar?

Kanat ç,rparak: Durum belirteci tümleci

öBayramla acak insan ar,yorum.ö (DE/G A: 107)

Ar,yorum: Yüklem

Arayan kim?

Ben: Özne

Ne ar,yorum?

Bayramla acak insan: Belirtili nesne tümleci öbe i

õBo ucu geceye ve korkak ordular,na olan kinim yava yava
sönüyor.ö(DE/SÖ: 35)

Sönüyor: Yükleme

Sönen ne?

Bo ucu geceye ve korkak ordular,na olan kinim: Özne öbe i

Nas,l sönüyor?

Yava yava : Durum belirteci tümleci

4.2.8. Bile ik Tümcelerin Çözümlemesi

Bile ik tümcede bir tek temel tümce bulunur. Temel yarg,y, temel tümce, yan yarg,lar, da tümcemi, yantümce ve içtümce ta ,r. Bile ik tümcedeki tümcemi ve yantümce say,s, birden çok olabilir; içtümce ise bir tanedir. Ancak, bir tümcede eylemsilerden birinin ya da birkaç,n,n bulunmas,, o tümcenin bile ik olmas,n, gerektirmez. Eylemsiler, tümcede belirli görevlerde bulunduklar, zaman o tümce bile ik yap,ya dönüür.

Be tür bile ik tümce vard,r. Bunlar,n de i ik özellikleri bulunmakla birlikte, çözümleme yöntemleri ayn,d,r.

4.2.8.1. Giri ik Tümcelerin Çözümlemesi

Giri ik tümceler, yan yarg,lar, tümcemsilere dayal, tümcelerdir. A a ,daki örneklerde, eylemsiler italikle gösterilmi tir.

õYa l,lar bastonlar,na dayana dayana, çocuklar a laya güle, kad,nlar aralar,nda f,s,lda arak Ça laburnuna geldiler.ö (DE/SÖ: 55)

1. Ya l,lar bastonlar,na dayana dayana Ça laburnuna geldiler

Geldiler: Yükleme

Gelen kim?

Ya l,lar: Özne

Nas,l geldiler?

Bastonlar,na dayana dayana: Durum belirteci tümleci öbe i

Nereye geldiler?

Ça laburnuna: Dolayl, tümleç

2. Çocuklar a laya güle Ça laburnuna geldiler.

Geldiler: Yüklem

Gelen kim?

Çocuklar: Özne

Nasıl geldiler?

A laya güle: Durum belirteci tümleci öbeği

Nereye geldiler?

Ça laburnuna: Dolaylı tümleş

3. Kadınlar aralarında f, s, l da arak Ça laburnuna geldiler.

Geldiler: Yüklem

Gelen kim?

Kadınlar: Özne

Nasıl geldiler?

F, s, l da arak: Durum belirteci tümleci öbeği

Nereye geldiler?

Ça laburnuna: Dolaylı tümleş

4.2.8.2. Kayna ,k Tümcelerinin Çözümlemesi

Kayna ,k tümcelerde yan yargı, içtümceye dayalıdır. İtümce adla m, t, r ve genellikle nesne görevindedir. Aşağıdaki örneklerde, içtümceler italikle gösterilmiştir.

Örneğin orada ç, l, n gibi tepinerek ciyaklayan adam Amerika'da ortada hiçbir neden yokken masum K, z, l derililerin katledilmesini protesto ediyordu (DE/SN: 229)

Protesto ediyordu: Yüklem

Protesto eden kim?

Orada ç, l, n gibi tepinerek ciyaklayan adam: Özne öbeği

Orada ç, l, n gibi tepinerek ciyaklayan adam neyi protesto ediyordu?

Amerika'da ortada hiçbir neden yokken masum K, z, l derililerin katledilmesini: Belirtili nesne öbeği

Örneğin *B, rak imdi bunlar, da sen denize bak.* dedi ak sakallı adam. (DE/G A: 110)

Dedi: Yüklem

Diyen kim?

Aksakall, adam: Özne öbe i

Ne dedi?

õ**B,rak imdi bunlar, da sen denize bak.**ö: Belirtisiz nesne öbe i

õDenizler mürekkep, a açlar kalem olsa ve bunlara bir o kadar, daha eklense

Rabbinin kelimeleri tükenmez, diyor Allah.ö (DE/G A: 63)

Diyor: Yüklem

Diyen kim?

Allah: Özne

Ne diyor?

Denizler mürekkep, a açlar kalem olsa ve bunlara bir o kadar, daha eklense Rabbinin kelimeleri tükenmez: Belirtisiz nesne öbe i

õGözünüz ayd,n, bir o lunuz oldu. Ad,n, ne koyal,m? dedi gülümseyerek.ö
(DE/G A: 209)

Dedi: Yüklem

Diyen kim?

O: Özne

Ne dedi?

Gözünüz ayd,n, bir o lunuz oldu. Ad,n, ne koyal,m? Belirtisiz nesne öbe i

Nas,l dedi?

Gülümseyerek: Durum belirteci tümleci

4.2.8.3. Ko ul Tümcelerinin Çözümlemesi

Ko ul tümceleri, yan yarg,lar, dilek ya da ko ul kipinden olu an tümcelerdir. Yan yarg,lar, genellikle, belirteç tümleci görevindedir.

õ çimdekilerin her birinden bir ses gelse, u küçük beynim paramparça olur.ö
(DE/G A: 65)

Paramparça olur: Yüklem

Paramparça olan ne?

u küçük beynim: Özne öbe i

Ne zaman olur?

çimdekilerin her birinden bir ses gelse: Zaman belirteci tümleci öbe i

õDoktora ula abilse, üzerindeki ezici yükten kurtulaca ,na inan,yordu.ö
(DE/AD: 175)

nan,yordu: Yüklem

nanan kim?

O: Özne

Neye inan,yordu?

Üzerindeki ezici yükten kurtulaca ,na: Dolayl, tümleç öbe i

Ne zaman inan,yordu?

Doktora ula abilse: Zaman belirteci tümleci öbe i

öK,r,k bir a k, veya ayr,l, , anlatan bir türkü duysa gözleri ya ar,rd,ö

(DE/SN: 224)

Ya ar,rd,: Yüklem

Neyi ya ar,rd,?

Gözleri: Belirtili nesne tümleci

Ne zaman ya ar,rd,?

K,r,k bir a k, veya ayr,l, , anlatan bir türkü duysa: Zaman belirteci tümleci

öbe i

4.2.8.4. İlgili Tümcelerin Çözümlemesi

İlgili tümcelerin kurulu u Türkçenin sözdizimi kurallarına uymadığından, çok kez, çözümlemeleri yapılamaz. İlgili tümcelerini çözümlemek için, önce normal tümce biçimine dönüşürmeleri gerekir. Bu durumda, tümcenin asıl yapı, s, de i ir. Oysa tümce çözümlemesindeki temel ilkelerden biri, tümcenin yapı, s, na dokunmadan, hiç bir de i iklik yapmadan ö eleleri bulmaktır.

Ancak, ilgili tümcelerin bir k, sm, çözümlemeye elverişlidir. Aradaki *ki* ba lac, kald,r,l,rsa, ba ,ms,z s,ral, tümce olur, çözümü de yapılabılır. Ba lac, n at,lmas, tümcenin yapı, s, n, zedelemeyece i ve anlam, n, bozmayacağı için, bu i lemi yapmak, tümcenin çözümlemesi ilkelerine aykır, dü mez.

Örne in, a a ,daki ilgili tümceleri *ki* ba lac,ndan kurtarılınca, yapı, ca ve anlamca bir aksaklık meydana gelmez. Birer ba ,ms,z s,ral, tümce olur, ba ,ms,z s,ral, tümceler gibi çözümlenirler.

öÖ renci yurdunda daha fazla kalamam /ki/; üstelik eylemci de de ilim.ö
(DE/G A: 79)

öÖ renci yurdunda daha fazla kalamam /ki/; üstelik eylemci de de ilim.ö

öBunlar, n bir de üvey anneleri varm, /ki/, kötü mü kötüyümü ...ö (DE/SÖ: 20)

öBunlar, n bir de üvey anneleri varm, ki, kötü mü kötüyümü ...ö

Kimi ilgi tümceleri ise çözümlenemez. ki tümce aras,nda ilgiyi sa layan *ki* ba lac, kald,r,l,rsa, tümceler aras,ndaki anlam ili kisi bozular. Bu tür ilgi tümcelerinin çözümlenmesi yoluna gidilmemelidir,

A a ,daki örneklerde *ki* ba lac, kald,r,l,nca anlam ili kisi kalmayan ilgi tümceleri görülmektedir.

õHele sigara içerkenki tavr,m onu büsbütün heveslendirmi olmal, /ki/:
õKusura bakma abi, yolculuk nereye?ö dedi.ö (DE/AD: 200)

õHele sigara içerken *ki tavr,m onu büsbütün heveslendirmi olmal,õKusura bakma abi, yolculuk nereye?ö dedi.ö* (DE/AD: 200)

4.2.8.5. Katmerli Bile ik Tümcelerin Çözümlemesi

Ayr, türden en az iki yan yarg,ya dayal, bile ik tümceye katmerli birle ik tümce denir. Katmerli bile ik tümcede, en az: bir tümcemsi ile bir kayna ,k tümce, bir ko ulla yantümce ile bir giri ik tümce, bir ko ulla yantümce ile bir kayna ,k tümce bulunur.

õ oför, / bir bana, bir yola bakarak: (1)/ Cahillik i te beyim, diyor.(2)ö
(DE/AD: 189)

Yukar,daki örnekte tümce, tümcemsi (1) ve kayna ,k tümceden olu ur. (2)

Diyor: Yüklem

Diyen kim?

oför: Özne

Ne diyor?

Cahillik i te beyim: Belirtisiz nesne öbe i

Nas,l diyor?

Bir bana, bir yola bakarak: Durum belirteci tümleci öbe i

õBunu ba aramazsam (1)/,, da lar, ta lar yank, vermi ; kurtlar, ku lar ses vermi ne ç,kar? (2)ö (DE/G A: 65)

Yukar,daki örnekte tümce, bir ko ulla yantümce ile (1) ve kayna ,k tümceden olu ur. (2)

Ne ç,kar: Yüklem

Ne ç,kar olan ne? :

Da lar, ta lar yank, vermi ; kurtlar, ku lar ses vermi : Özne öbe i

Nas,l ne ç,kar?

Bunu ba aramazsam: Durum belirteci tümleci öbe i

4.2.9. S,ral, Tümcelerın Çözümlemesi

S,ral, tümcelerin çözümlemesinde, birtak,m özellikler vard,r. Çözümleme s,ras,nda bunlar,n dikkate alınmas, gerekir. S,ral, tümcelerin her türünde (ba ,ms,z, ba ,ml,, aç,klamal, karma), her tümce tek tek ele alınarak çözümlenir.

Son tümce bile ik zamanlı, ise ve ki i tak,s, da alm, sa, öncül tümceler yal,n zamanlı, b,rak,lm, ve ki i tak,s, almam, olsalar bile, zaman ve ki i bak,mlar,ndan son tümceye ba l,d,r.

Ortak yüklemli tümcelerde, ö eler ayr, tümceler içinde de ilse, her ö eden (özne, nesne, dolaylı, tümleç, belirteç tümleci, ilgeç tümleci) sonra yüklem getirilmeyerek tek yükleme göre ö eler bulunur.

Ortak yüklem bir tümcenin sonunda ise, öbürlerinde bulunmasa bile, var say,larak çözümleme yap,l,r.

Ad tümcelerinden olu an s,ral, tümcelerde, kimi tümceler ko aç ya da ço ul tak,s, almam, olabilir. Bunlar, ko aç ve ço ul tak,s, alm, gibi çözümlenir. Bile ik zaman tak,s, bak,m,ndan da son tümceye ba l,d,rlar.

Öznenin, nesnenin, dolaylı, tümlecın, belirteç tümlecının, ilgeç tümlecının ortak oldu u tümcelerde, ortak ö e hangi tümcede ise, çözümlemede, o tümcede dikkate alın,r.

Ba ,ms,z S,ral, Tümcelerin Çözümlemesi

De i ik nitelikteki ba ,ms,z s,ral, tümcelerin çözümleme örnekleri a a ,da gösterilmi tir.

öHer roman,m olay yarat,yor, (1) / yüz binlerce sat,yor,(2)/birçok dillere çevriliyor.(3)ö (DE/G A: 98)

1. Her roman,m olay yarat,yor.

Yarat,yor: Yüklem

Yaratan ne?

Her roman,m: Özne öbe i

Ne yarat,yor?

Olay: Belirtisiz nesne tümleci

2. Her roman,m yüz binlerce sat,yor.

Sat,yor: Yüklem

Sat,lan ne?

Her roman,m: Özne öbe i

Ne kadar sat,yor?

Yüz binerce: Nicelik belirteci tümleci öbe i

3. Her roman,m birçok dillere çevriliyor.

Çevriliyor: Yüklem

Çevrilen ne?

Her roman,m: Özne

Neye çevriliyor?

Birçok dillere: dolayl, tümleç öbe i

öY,llard,r ya ad, ,m ortamlarda rol yapmaktan b,kt, ,m için; ilmin kal,plar,n, biraz olsun aramak için buraya gelmi tim.ö (DE/SN: 222)

1. Y,llard,r ya ad, ,m ortamlarda rol yapmaktan b,kt, ,m için buraya gelmi tim.

Gelmi tim: Yüklem

Gelen kim?

Ben: Özne

Neden gelmi tim?

Y,llard,r ya ad, ,m ortamlarda rol yapmaktan b,kt, ,m için: dolayl, tümleç öbe i

2. lmin kal,plar,n, biraz olsun aramak için buraya gelmi tim.

Gelmi tim: Yüklem

Gelen kim?

Ben: Özne

Nereye gelmi tim?

Buraya: Dolayl, tümleç

Neden gelmi tim?

lmin kal,plar,n, biraz olsun aramak için: dolayl, tümleç öbe i

Ba ,ml, S,ral, Tümcelerinin Çözümlemesi

Ba ,ml, s,ral, tümcelerinin çözümlemesi, ba ,ms,z s,ral, tümcelerini gibidir.

De i ik nitelikteki ba ,ml, s,ral, tümcelerinin çözümleme örnekleri a a ,da gösterilmi tir.

öAdam bakm,yor çocu a ve Nur u Osmaniye camiinin avlusuna dal,yor.ö(DE/G A: 71)

1. Adam bakm,yor çocu a.

Bakm,yor: Yükleme

Bakmayan kim?

Adam: Özne

Kime bakm,yor?

Çocu a: Dolaylı, tümleş

2. Adam Nur u Osmaniye camiinin avlusuna dal,yor.

Dal,yor: Yükleme

Dalan kim?

Adam: Özne

Nereye dal,yor?

Nur u osmaniye camiinin avlusuna: Dolaylı, tümleş öbe i

öRobert, lise ö renimini bir papaz okulunda yaptıktan sonra üniversitede fizik okumu ve (Robert) bir tanrı, tanrı, maz olup ç,km, t.,ö (DE/AD: 182)

1. Robert, lise ö renimini bir papaz okulunda yaptıktan sonra üniversitede fizik okumu .

Okumu : Yükleme

Kim okumu ?

Robert: Özne

Ne okumu ?

Fizik: Belirtili nesne tümleşci

Nerede okumu ?

Üniversitede: Dolaylı, tümleş

Ne zaman okumu ?

Lise ö renimini bir papaz okulunda yaptıktan sonra: zaman belirteci tümleşci öbe i

2. (Robert) bir tanrı, tanrı, maz olup ç,km, t.,

Olap ç,km, t.: Yükleme öbe i

Kim ç,km, t.?

Robert: Özne

Ne olup ç,km, t.?

Bir tanrı, tanrı, maz: Belirtisiz nesne öbe i

öYüzün dayanılmaz bir acıyla geriliyordu ama di lerini s,k,p, belli etmemeye çal , yordun.ö (DE/AD: 207)

1. Yüzün dayanılmaz bir acıyla geriliyordu.

Geriliyordu: Yüklem

Gerilen ne?

Yüzün: Özne

Nasıl geriliyordu?

Dayanılmaz bir acıyla: Durum belirteci tümleci öbeği

2. Dişlerini sıkı, belli etmemeye çalışıyordun.

Çalışıyordun: Yüklem

Kim çalışıyordu?

Sen: Özne

Neye çalışıyordu?

Belli etmemeye: Dolaylı tümleç

Nasıl çalışıyordu?

Dişlerini sıkı, p: Durum belirteci tümleci

Açıklamal, Sıral, Tümcelerın Çözümlemesi

Açıklamal, sıral, tümcelerin bağlaç ve bağlaçsız, sıral, tümcelerden hiçbir ayrım yoktur. Bu nedenle, çözümlenmeleri onlara benzer. Yani her tümce ayrı ayrı çözümlenir.

Ayrıca, açıklamal, sıral, tümcelerin çözümlenme örnekleri verilmiştir.

Örnek: Sabit, Deniz'in yüzüne baktı.(1): Masum ve çocuksu bir görünümü vardı, bu yüzün(2).ö (DE/G A: 84)

1. Sabit, Deniz'in yüzüne baktı.

Baktı: Yüklem

Bakan kim?

Sabit: Özne

Neye baktı,?

Deniz'in yüzüne: Dolaylı tümleç

2. Masum ve çocuksu bir görünümü vardı, bu yüzün.

Vardı: Yüklem

Ne vardı,?

Masum ve çocuksu bir görünümü: Özne öbeği

kimin vardı,?

Bu yüzün: Belirtili nesne öbeği

Birinci tümcesinin sonunda *ki* bağlaç, bulunan açıklamal, sıral, tümcelerin çözümlenmesinde özellik vardır.

õHac, Bayram öyle bir bak,p da demi ti ki: õMehmet, bo una zahmet. Bunca m,sray, yazaca ,na bir gönül yaksayd,n daha çok makbulümüz olurdu.ö (DE/AD: 150)

Bu tür aç,klamal, s,ral, tümceleri çözümllemek için *ki* ba lac, at,larak yüklem sona al,n,r. Bu durumda, devrik kayna ,k tümce, düz kayna ,k tümceye dönü ür; çözümlleme buna göre yap,l,r.

Yukar,daki tümceyi, bu kurala göre çözülmeyelim;

õHac, Bayram öyle bir bak,p: Mehmet, bo una zahmet. Bunca m,sray, yazaca ,na bir gönül yaksayd,n daha çok makbulümüz olurdu. demi ti.ö (DE/AD: 150)

Demi ti: yüklem

Kim demi ti?

Hac, bayram: özne

Ne demi ti?

Mehmet, bo una zahmet. Bunca m,sray, yazaca ,na bir gönül yaksayd,n daha çok makbulümüz olurdu.: Belirtisiz nesne öbe i

Nas,l demi ti?

öyle bir bak,p: durum belirteci tümcesi öbe i

Karma S,ral, Tümcelerin Çözümlenmesi

Karma s,ral, tümceler, ba ,ms,z ve ba ,ml, tümcelerden olu mu yarg,l, anlat,mlard,r. Bu nedenle, çözümlmeleri, ba ,ms,z ya da ba ,ml, s,ral, tümcelerinki gibidir.

õAksakall,, nur yüzlü ihtiyarlar s,ra s,ra dizilirler, gençler ve orta ya l,lar onlar,n ellerini öperler ve dualar,n, al,r,lar.ö (DE/G A: 102)

1. Aksakall,, nur yüzlü ihtiyarlar s,ra s,ra dizilirler.

Dizilirler: Yüklem

Dizilenler kim?

Aksakall,, nur yüzlü ihtiyarlar: Özne öbe i

Nas,l dizilirler?

S,ra s,ra: Durum belirteci tümleci öbe i

2. Gençler ve orta ya l,lar onlar,n ellerini öperler.

Öperler: Yüklem

Kimler öperler?

Gençler ve orta ya l,lar: Özne öbe i

Neyi öperler?

Ellerini: Belirtili nesne

3. Dualar,n, al,r,lar.

Al,r,lar: Yüklem

Kimler al,r,lar?

Gençler ve orta ya l,lar: Özne öbe i

Neyi al,r,lar?

Dualar,n,: Belirtili nesne tümleci

öSustu ve sessizli e gömüldü Arif Bey, bir kez daha a z,n, aç,p tek kelime söyleyecek olsa, hemen ilk tan, t, ,m,z günden dolay, özür dileyecektim.ö (DE/G A: 141)

1. (Arif bey) Sustu.

Sustu: yüklem

Susan kim?

Arif bey: özne

2. Sessizli e gömüldü Arif bey.

Gömüldü: yüklem

Gömülen kim?

Arif bey: özne

Neye gömüldü?

Sessizli e: Dolayl, tümleç

3. Bir kez daha a z,n, aç,p tek kelime söyleyecek olsa, hemen ilk tan, t, ,m,z günden dolay, özür dileyecektim.

Özür dileyecektim: Yüklem

Özür dileyen kim?

Ben: Özne

Neden özür dileyecektim?

lk tan, t, ,m,z günden dolay,: Zarf tümleci

Ne zaman özür dileyecektim?

Hemen: Zaman belirteci tümleci

4.2.10. Ayraç Tümcelerinin Çözümlemesi

De i ik türdeki ayraç tümcelerinin çözümlemesinde özellikler vard,r. Ayraç tümcelerinin çözümlemesi, bu özellikler dikkate al,narak yap,l,r.

Ara Tümceli Ayraç Tümcelerinin Çözümlemesi

Aratümceli ayraç tümcelerinde, bir as,l, bir de yard,mc, tümce (aratümce) bulunur. Aratümce, genellikle, as,l tümcenin hiç bir ö esi de ildir.

Aratümceli ayraç tümcelerinin çözümlemesi, aratümce ç,kar,ld,ktan sonra yap,labilir.

õOdam,z,n -*orada karde lerimle birlik yat,yorduk-* kap,s,n, açt, ,mda, pencere cam,na çarpmakta olan bir kumru gördüm.ö (DE/SÖ: 20)

Aratümce ç,kar,l,nca, tümce u biçime dönü erek çözümlenir:

õOdam,z,n kap,s,n, açt, ,mda, pencere cam,na çarpmakta olan bir kumru gördüm.ö (DE/SÖ: 20)

Gördüm: Yüklem

Ne gördüm?

Pencere cam,na çarpmakta olan bir kumru: Özne öbe i

Ne zaman gördüm?

Odam,z,n kap,s,n, açt, ,mda: Zaman belirteci tümleci öbe i

Arasözlü Ayraç Tümcelerinin Çözümlemesi

Arasözlü ayraç tümcelerinde arasöz, ya tümcenin bir ö esidir, ya da ö enin belirteni, tümleyenidir. Bu belli inden ötürü, arasözlü ayraç tümceleri öbür tümceler gibi çözümlenir.

õAk am karanl, , *uzaklardan,/ hayaller ötesi dü sel uzakl,klardan/* gelirken i gal edilmi ti vadi.ö (DE/SÖ: 45)

gal edilmi ti: Yüklem

gal edilen ne?

Vadi: Özne

Ne zaman i gal edilmi ?

Ak am karanl, , uzaklardan, hayaller ötesi dü sel uzakl,klardan gelirken:

Zaman belirteci tümleci öbe i.

Bostan tarlalar,nda, özellikle k,z,l toprakl, yerlerde, çok akrep olur. (DE/AD: 153)

Olur: Yüklem

Ne olur?

Çok akrep: Özne öbe i

Nerede olur?

Bostan tarlalar,nda, özellikle k,z,l toprakl, yerlerde: Dolayl, tümleç öbe i

Arasöz, bir öenin belirteni ya da tümleyeni durumunda ise, o öe ile birlikte adlandırılır.

Ba laçl, Ayraç Tümcelerinin Çözümlemesi

Bu tür ayraç tümcelerinde ba laç, aratumcenin ya ba nda, ya da sonunda, r. öSan, r, m ç, ld, r, mak üzereyim. Ç, ld, r, sam ne olacak ki? çimdeki dünyada deliler yok mu sanki? ö (DE/G A: 66)

Ba lac, n ba ta bulundu u kimi ayraç tümceleri, Türkçenin düzgüsüne (norme) aykır, dır. Böyle tümceler çözümlenemez.

Ba laçl, aratumce çözümlenmede aratumceli ayraç tümceleri gibi işlem görür; yani ba laçl, aratumce dikkate alınmaksızın çözümlenemez.

öBu s, k, nt,, siz de biliyorsunuz ki, sizden kaynaklanıyor. ö (DE/G A: 66)

Bu s, k, nt,, sizden kaynaklanıyor.

Kaynaklanıyor: Yükleme

Kaynaklanan ne?

Bu s, k, nt,: Özne öbe i

Kimden kaynaklanıyor?

Sizden: Dolaylı tümleş

Ba laç ara cümlelerin ba nda, sonunda ve ortasında bulunur.

öBabam gülen gözlerle yüzüme baktı.; öÜzümle o lum, sen sa ol yeter ki Allah', n takdiri ne ise o olur. ö dedi. ö (DE/G A: 92)

Devrik Ayraç Tümcelerinin Çözümlemesi

Devrik ayraç tümcelerinin çözümlenmesi, kayna k tümceler gibidir.

Devrik ayraç tümceleriyle kayna k tümceler arasında kurulu ça ayrım vardır: Devrik ayraç tümcelerinde iki içtümce vardır; temel yargı, bildiren eylem (yüklem), iki içtümcenin arasında alınır.

Devrik ayraç tümcelerinde, temel yargı, bildiren yüklem sona alınarak çözümlenir. çtümceler, her zaman, belirtisiz nesne görevindedir.

Tümce düz tümceye çevrilerek çözümlenir.

öKar , s, nda bitiveren beyaz önlüklü, yorgun yüzlü biri, iki kâ t uzatıp: Hemen u ilâçlar, almal, s, n, z, dedi. Çocu un hayat, tehlikede, boynuna kordon dolandı. ö (DE/AD: 169)

Kar , s, nda bitiveren beyaz önlüklü, yorgun yüzlü biri iki kâ t uzatıp Hemen u ilâçlar, almal, s, n, z, çocu un hayat, tehlikede, boynuna kordon dolandı, dedi.

Dedi: Yükleme

Diyen kim?

Kar ,s,nda bitiveren beyaz önlüklü, yorgun yüzlü biri: Özne öbe i

Ne dedi?

Hemen u ilâçlar, almal,s,n,z, çocu un hayat, tehlikede, boynuna kordon dolanm, : Belirtisiz nesne öbe i

Merak etmeyin, dedi, Sezaryenli oldu u için böyle, bir iki saat sonra ay,l,r.ö
(DE/AD: 172)

Merak etmeyin. Sezaryenli oldu u için böyle, bir iki saat sonra ay,l,r.ö dedi.

Dedi: Yükleme

Diyen kim?

O: Özne

Ne dedi?

Merak etmeyin. sezaryenli oldu u için böyle, bir iki saat sonra ay,l,r:
Belirtisiz nesne öbe i

4.2.11. Devrik Tümcelerın Çözümlemesi

Devrik tümceler, düz tümceye dönü türülerek çözümlenir.

ÖKar parças,n,n ölümü yeni bir hayat müjdesi gibi duruyor kar ,mda.ö
(DE/SÖ: 46)

Duruyor: Yükleme

Duran ne?

Kar parças,n,n ölümü: Özne öbe i

Nerede duruyor?

Kar ,mda: Dolayl, tümleç

Nas,l duruyor?

Yeni bir hayat müjdesi gibi: Durum belirteci tümleci öbe i

ÖDoktorun, s,rf merak,n, gidermek için çocukla ilgilendi ini, daha önceki konu malar,ndan seziyordu adam.ö (DE/AD: 178)

Seziyordu: Yükleme

Sezen kim?

Adam: Özne

Neyi seziyordu?

Doktorun, s,rf merak,n, gidermek için çocukla ilgilendi ini: Belirtili nesne öbe i

Nereden seziyordu?

Daha önceki konu malar,ndan: Dolayl, tümleç öbe i

4.2.12. Kesik Tümcelerın Çözümlemesi

Türlerine göre, kesik tümcelerın çözümlemeleri de de iktir.

Yüklemsiz Kesik Tümcelerın Çözümlemesi

Yüklemsiz kesik tümceler yarg, bildirmediikleri için çözümlememezler.

A a ,daki kesik tümceler bu niteliktedir.

öKö elere büzülmü dilenciler, lavanta kokan, yüzleri, saçlar, boyal, han,mLAR,n yan,ndan korka korka geçen eskiler giymi hamallar...ö (DE/SÖ: 21)

öDarac,k sokaklar, sokak lambalar,, evler içice yan yana, palmiye a açlar,...ö (DE/SN: 222)

Yan,tl, Kesik Tümcelerın Çözümlemesi

Bir soruya yan,t olan ve tek eylem ya da sözcükten olu an kesik tümcelerın çözümü yap,labilir.

Ancak, yüklem ve özne d, ,nda, yan,tlanmas, gereken dü üncelerin bütününe ili kin ö elerden yoksun oldu u ve anlamca soru tümcesine ba l, bulundu u için, bu tür tümcelerın çözümlemesi gereksizdir.

öTek ki ilik yeriniz var m,?

Evet, en üst kat 32 numara.ö (DE/SÖ: 22)

öNe dü ünüyorsun ems?

*-Hiç, hiçbir ey.*ö (DE/G A: 74)

Ortak Yüklemli Kesik Tümcelerın Çözümlemesi

Ortak yüklem, s,ral, tümcelerde bulunur.

Ortak yüklemli kesik tümcelerın çözümü, ortak yüklemli s,ral, tümcelerinki gibidir.

Ortak yüklemli kesik tümcelerde yüklem, tümcenin birinde bulunur. Fakat öbür tümce ya da tümcelerle de ilgili oldu u için, söylenmedi i tümcelere de getirilerek çözümleme yap,l,r.

öNe ezen var, ne ezilen. Hakça bir düzen...ö (DE/G A: 89)

Ortak yüklemli ba ,ml, s,ral, tümcedir. kincisi kesiktir.

Ne ezen var (1), ne ezilen(var) (1)

Var olan ne?

Ezen: özne

Var: Yükleme

Ne: Ba laç

Ne ezilen (var)

Ezilen: Özne

Ne: Ba laç

öÖnce lamban,n , , , titredi (1), sonra çam dallar,, ceviz a açlar,
(titredi).(2)ö(DE/SÖ: 51)

1. Önce lamban,n , , , titredi

Titredi: Yükleme

Titreyen ne?

Lamban,n , , ,: Özne öbe i

Ne zaman titredi?

Önce: Zaman belirteci tümleci

2. Sonra çam dallar,, ceviz a açlan (titredi)

Titredi: Yükleme

Titreyen ne?

Çam dallar,, ceviz a açlar,: Özne öbe i

Ne zaman titredi?

Sonra: Zaman belirteci tümleci

Dilekdi Kesik Tümcelerın Çözümlemesi

Bu tür tümceler, anlamca dilek, istek bildirirler.

öYine vagonun sahanl, ,na ç,ksamí ö(DE/AD: 210)

Ç,ksam: Yükleme

(Ben): Gizli özne

Yine: Nicelik belirteci tümleci

Vagonun sahanl, ,na: Dolayl, tümleç öbe i

Ba laçl, Kesik Tümcelerın Çözümlemesi

Bu tür kesik tümcelerın çözümü, öbür tümcelerınki gibidir.

öCan, öylesine sigara içmek istiyordu ki..ö (DE/G A: 82)

istiyordu ki..: Yükleme öbe i

(Onun) Can,: Özne öbe i

Öylesine: Durum belirteci tümleci

Sigara içmek: Belirtisiz nesne öbe i

öAdam Rilke'yi hiç anlamam, ki..ö (DE/G A: 128)

Anlamam, ki...: Yükleme öbe i

Adam: Özne

Hiç: Durum belirteci tümleci

Rilkeyi: Belirtili nesne

Aç,klamal, Kesik Tümcelerın Çözümlemesi

Aç,klamal, kesik tümcelerın çözümülenmesi, niteliklerine göre dir.

1. Her ikisi de yüklemsiz olan aç,klamal, kesik tümceler çözümülenmez.

2. Yarg,ı, ve kesik tümcelerden olu an aç,klamal, kesik tümcelerden yarg,ı, olan, çözümlenebilir.

A a ,daki örneklerde, çözümlenebilecek olan tümceler italikle gösterilmi tir. Bunlar,n ö eleri, ilgili sorular sorularak bulunur.

öDümdüz bir çöl ve bir garip in aat... te sana onlar,n bombo kentleri.ö
(DE/G A: 124)

4.2.13. Ayr,nt,ı, Tümce Çözümlemesi

Tümcenin ayr,nt,ı, biçimde çözümülenmesi, tümceyi olu turan birliklerin, geni kapsaml, olarak, çe itli yönlerden incelenmesi demektir

Bu tür çözümlenmede yaln,z ö elerin bulunmas,yla yetinilmez. Ögelerin hangi dil birliklerinden meydana geldi i, bunlar,n yap,lar,; tümcede yer alan bütün sözcüklerin tek tek türleri, yap,lar,, durumlar,; yüklem türü, kipi, zaman,, ki isi, çat,s,; tümcenin çe itli bak,mırlardan özellikleri de belirtilir. Bundan ötürü, bir tümcenin ayr,nt,ı, biçimde çözümülenmesi, sayfalar boyu sürebilir.

Ayr,nt,ı, tümce çözümülenmesinde a a ,daki s,ra izlenir:

1. Ögeler bulunur ve adlandır,ı,r.

2. Ögelerin hangi dil birliklerinden olu tu u belirtilir; bu birliklerdeki sözcüklerin türleri, yap,lar, (yal,n, türemi , bile ik olu lar,), durumlar, (tekil, ço ul olu lar,, tamlayan ya da tamlanan görevinde bulunul ar,) aç,klan,r.

3. Yüklem türü, çat,s,, kipi, zaman,, ki isi, yap,s, söylenir.

4. Tümcenin türü bildirilir.

a) Yüklem türüne göre: Ad tümcesi, eylem tümcesi.

b) Anlamlar,na göre: Olumlu tümce, olumsuz tümce, soru tümcesi, buyruk tümcesi, ünlem tümcesi, dilek tümcesi.

c) Kurulu lar,na göre: Düz tümce, devrik tümce, araç tümcesi, kesik tümce.

d) S,ralan, lar,na göre: Ba ,ms,z s,ral, tümce, ba ,ml, s,ral, tümce, aç,klamal,

s,ral, tümce, karma s,ral, tümce.

e) Yap,lar,na göre: Yal,n tümce, giri ik tümce, kayna ,k tümce, ko ul tümcesi, ilgi tümcesi, karma ,k tümce.

AYRINTILI TÜMCE ÇÖZÜMLEMES ÖRNEKLER

1.

õKitapç, y,llar önce bir kerecik Latin harfleriyle bas,lm, bir Fuzulî divan,n,/ dükkân,n dip kö elerinden/ ç,kard,.ö (DE/G A: 142)

Özne: *Kitapç,*, türemi ad, -ç,: addan ad yap,m eki.

Yüklem: *Ç,kard,*, belirli geçmi zaman, tekil üçüncü ki i.

Belirtili nesne: *y,llar önce bir kerecik Latin harfleriyle bas,lm, bir Fuzulî divan,n,*

Dolayl, tümleç: *Dükkân,n dip kö elerinden* ç,kma dolayl, tümleci

Söz Öbekleri:

Dükkân,n dip kö eleri: Zincirleme ad tamlamas,

Dip kö eler: S,fat tamlamas,

Y,llar önce bir kerecik Latin harfleriyle bas,lm, bir Fuzulî divan,: s,fat tamlamas,

Bir Fuzulî divan,: S,fat tamlamas,

Fuzulî divan,: Belirtisiz ad tamlamas,

Y,llar önce bir kerecik Latin harfleriyle bas,lm, : Sözcük öbe i

Y,llar önce bir kere: S,fat tamlamas,

Latin harfleri: Belirtisiz sim tamlamas,

Y,llar önce: lgeç öbe i

Bir kere: S,fat tamlamas,

Latin harfleri: Belirtisiz ad tamlamas,

Tümcenin tümündeki sözcüklerin durumu:

Kitap+ç, y,l+lar ön+ce bir kere+cik Latin harf+leri+y+le bas-,l+m, + bir Fuzulî divan+,+n+, dükkân+,n dip kö e+leri+n+den ç,k-ar-d,

Kitapç,: Cins ad,, türemi ad, tekil ad, -ç,: addan ad yap,m eki.

Y,llar: Cins ad,, ço ul ad, yal,n ad, ilgeç öbe inin ad ö esi

Önce: Yal,n ad, tekil ad, zaman belirteci

Bir: Cins ad,, yal,n ad, tekil ad,

Kerecik: Cins ad,, türemi ad, küçültme eki

Latin: Özel ad, yal,n ad, tekil ad

Harfleriyle: Cins ad,, ilgeç eki

Bas,lm, : Bas,l- eyleminden m, ortaç ekiyle türemi ortaç

Bir: Yal,n ad, tekil ad

Fuzulî: Özel ad, yal,n ad, tekil ad

Divan,n,: Cins ad,, i hali tekil

Dükkân,n: Cins ad,, ilgi hali tekil

Dip: Niteleme s,fat,, yap,ca yal,n

Kö eler: Cins ad,, yap,ca yal,n, ço ul

Ç,kard,: Ç,k: etken eylem, -ar eylemden eylem yapan ek, -d, belirli geçmi zaman, tekil üçüncü ki i.

Tümcenin türü:

- Yüklem cinsine göre: Eylem tümcesi
- Anlam,na göre. Olumlu tümce
- Kurulu una göre. Düz tümce
- Yap,s,na göre: Giri ik (bile ik) tümce *bas,lm, ortac,ndan ötürü*

2.

öKentin anayollar,nda yürürken, kumrular, anlamayan kumru öyküsünü duymam, insanlara bakarak ac, bir yaln,zl,k duyuyordum.ö (DE/SÖ: 21)

Özne: Ben gizli özne

Yüklem: duy etken eylem, yor idi imdiki zaman,n öyküsü, tekil birinci ki i.

Belirteç tümleci: öKentin anayollar,nda yürürken kumrular, anlamayan kumru öyküsünü duymam, insanlara bakarakí ö

Belirtisiz nesne: ac, bir yaln,zl,k

Söz Öbekleri:

Kentin anayollar,nda yürürken: Ulaç öbe i

Kentin anayollar,: Belirtili ad tamlamas,

Kumrular, anlamayan kumru öyküsünü duymam, insanlara bakarak:
Ulaç öbe i

Kumrular, anlamayan (insan): S,fat tamlamas,

Kumru öyküsünü duymam, insan: S,fat tamlamas,

Kumru öyküsünü duymam, : Ortaç öbe i

Kumru öyküsü: Belirtisiz ad tamlamas,

Ac, bir yaln,zl,k: S,fat tamlamas,

Bir yaln,zl,k: S,fat tamlamas,

Tümecenin tümündeki sözcüklerin durumu:

Kent+in anayol+lar,+n+da yürü-r+ken/, kumru+lar, an+la-ma-y+an kumru öykü+sü+n+ü duy-ma-m, insan+lar+a bak-arak/ ac,+ bir+ yal(n+,z+l,k duy-u-yor-Ø-du-m

Kentin: Cins ad,, in durum eki,

Anayollar,nda: Bile ik ad, ço ul ad

Yürürken: Ulaç, sonuna geldi i eylemden (-ken ekiyle) olu mu tur.

Kumrular,: Cins ad,, ço ul ad, yal,n ad

Anlamayan: Önce -la ekiyle eylem, sonra an ekiyle ortaç olmu , y yard,mc, ün, tekil, s,fat tamlamas,nda tamlayan

Kumru: Cins ad,, yal,n ad

Öyküsünü: Cins ad,, -sü iyelik eki, n kayna t,rma harfi(yazara göre), -ü belirtme eki

Duymam, : Ortaç, duy- eylem kökü, -ma eylemden eylem yapma eki, -m, ortaç eki

nsanlara: Cins ad,,-lar ço ul eki, -a yönelme ek

Bakararak: Ulaç, bak- eylem kökü, -arak ulaç eki

Ac,: Cins ad,, yal,n ad

Bir: Cins ad,

Yaln,zl,k: Cins ad,, türemi ad, -l,k, addan ad türeten ek

Duyuyordum: Eylem kökü, imdiki zaman³. Tekil ki i,

Tümecenin türü:

a)Yüklemcin cinsine göre: Eylem tümcesi

b)Anlam,na göre. Olumlu tümce

c) Kurulu una göre. Düz tümce

d)Yap,s,na göre: Giri ik (bile ik) tümce *iken ve arak ulac,ndan ötürü*

3.

öSolcu yazarlar,n hiçbiri Kapitalø ba tan sona okumam, t.,ö (DE/G A: 102)

Özne: Solcu yazarlar,n hiçbiri

Yüklem: okumam, t,

Belirtili nesne: Kapitalø

Belirteç tümleci: Ba tan sona

Sözcük öbekleri

Solcu yazarlar,n hiçbiri: Belirtili ad tamlamas,

Solcu yazarlar: S,fat tamlamas,

Ba tan sona Ø(kadar): Igeç öbe i

Tümecenin tümündeki sözcüklerin durumu:

Sol+cu yaz-ar+lar+,n hiç+bir+i KapitalØ+i ba +tan son+a oku-ma-m, -t,

Solcu: cins ad,, türemi ad

Yazarlar,n: Cins ad,, ço ul ad, -den durum tak,s, alm, ad

Hiçbiri: Belirsizlik ad,l,

KapitalØ: Cins ad,, -i durum tak,s, alm, ad

Ba tan: Cins ad,, -den durum tak,s, alm, ad

Sona: Cins ad,, -e durum tak,s, alm, ad

Okumam, t,: Eylem, olumsuz, ö renilen geçmi zaman 3. Tekil ki i eki

Tümecenin türü:

a)Yüklem cinsine göre: Eylem tümcesi

b)Anlam,na göre: Olumsuz tümce

c) Kurulu una göre. Düz tümce

d)Yap,s,na göre: Yal,n tümce

4.

öSanat,n, ac,l,, hüzünlü, büyüülü dünyas,na bir ad,m atamasam bile, öyle k,y,s,ndan kö esinden belki görebilirim umuduyla gelmi tim buraya.ö(DE/SN: 222)

Özne: Ben.

Yüklem: Gelmi tim belirli geçmi zaman, tekil üçüncü ki i.

Belirteç tümleci: Sanat,n, ac,l,, hüzünlü, büyüülü dünyas,na bir ad,m atamasam bile

Belirteç tümleci: öyle k,y,s,ndan kö esinden belki görebilirim umuduyla

Dolayl, tümleç: Buraya yakla ma dolayl, tümleci

Söz Öbekleri

Sanat,n, ac,l,, hüzünlü, büyüülü dünyas,na bir ad,m atamasam bile: Sözcük öbe i, durum belirteci tümleci görevindedir.

öyle k,y,s,ndan kö esinden belki görebilirim umuduyla: Igeç öbe i

K,y,s,ndan kö esinden: kileme öbe i

Sanat,n, ac,l,, hüzünlü, büyüülü dünya,: Belirtili ad tamlamas,

Ac,l,, hüzünlü, büyüülü dünya: S,fat tamlamas,

Bir ad,m: S,fat tamlamas,

Tümcenin tümündeki sözcüklerin durumu:

Sanat+,n, ac,+l,, hüzn+lü, büyü+lü dünya+s,+n+a bir ad(t)-,m+ at-a(u)-ma-sa-m bile, ö(u)+(ö)yle k,y,+s,+n+dan kö e+si+n+den belki gör-e-bil-ir-im um-ud(t)-u(i)yla gel-mi -(i)ti-m bu+(a)ra+y+a.

Sanat,n: Cins ad,, yal,n ad, tekil ad, -n tak,s,n, alarak ad tamlamas,nda tamlayan olmu

Ac,l: Cins ad,, türemi ad(-l, ekiyle), tekil ad,

Hüznlü: Cins ad,, türemi ad(-l, ekiyle), tekil ad,

Büyülü: Cins ad,, türemi ad(-l, ekiyle), tekil ad,

Dünya,na: -e durum tak,s,n, alm, cins ad,, yal,n ad, -s, iyelik eki alm, , ad tamlamas,nda tamlanan,n kayna t,rma harfi

Bir: Cins ad,, yal,n ad

Ad,m: At eyleminden ó,m ekiyle türemi ad

Atamasam: At eyleminden ma ekiyle türemi eylem, -sa ko ul eki, -m 1. Tekil ki i eki

Bile: Ba laç, yal,n

öyle: u ad, ile öyle belirtecinin birle mesinden olu mu bile ik ilgeç,

K,y,s,ndan: K,y, cins ad,, yal,n ad, tekil ad, ad tamlamas,nda -s, ekiyle tamlanan yapm,

Kö esinden: Kö e cins ad,, yal,n ad, tekil ad, ad tamlamas,nda -s, ekiyle tamlanan yapm,

Belki: lgeç

Görebilirim: Bile ik yeterlilik eylem, geni zaman 1. Tekil ki i

Umuduyla: Umut ad, ile, ile ilgecinin birle mesinden olu mu bile ik ilgeç, u iyelik 3. Tekil ki i eki, y yard,mc, harf

Gelmi tim: Gel eylem kökü ö renilen geçmi zaman,n hikâyesi, bile ik zaman, tekil 1. ki i

Buraya: Bu i aret ad,l, -ra yön eki, y kayna t,rma harfi, e- yönelme durum tak,s,

Tümcenin türü:

- Yüklem cinsine göre: Eylem tümcesi
- Anlam,na göre: Olumlu tümce
- Kurulu una göre: Devrik tümce
- Yap,s,na göre: Ba ,ml, s,ral, tümce

5.

öBabam bunlar,n köstebek y, ,nlar, oldu unu, köstebe in yeralt,nda ya ad, ,n,, bitkilere zarar verdi ini anlatt.,ö(DE/SÖ: 31)

Yüklem: Anlatt, (addan eylem yapma ekiyle türemi eylem, belirli geçmi zaman, tekil üçüncü ki i)

Özne: Babam (cins ad,d,r, yap,ca yal,nd,r, tekildir, birinci tekil ki i iyelik ekini alm, , tamlanan, olu turmu tur.)

Belirtili nesne: Bunlar,n köstebek y, ,nlar, oldu unu, köstebe in yeralt,nda ya ad, ,n,, bitkilere zarar verdi ini. (Bu ad,l,, ço ul eki ve tamlayan eki alm, belirtili ad tamlamas,n,n tamlayan,n, olu turmu .)

Söz öbekleri:

Bunlar,n köstebek y, ,nlar, oldu u: Belirtili ad tamlamas,

Köstebek y, ,nlar, oldu (k): Ortaç öbe i

Köstebek y, ,nlar,: Belirtisiz ad tamlamas,

Köstebe in yeralt,nda ya ad, ,: Belirtili ad tamlamas,

Yeralt,nda ya ad, ,: Ortaç öbe i

Yeralt,: Bile ik ad (belirtisiz isim tamlamas, biçiminde)

Köstebe in bitkilere zarar verdi i: Belirtili ad tamlamas,

Bitkilere zarar verdi (k): Ortaç öbe i

Zarar ver-: bir ad ile yard,mc, eylemden olu an bile ik fiil

Tümcenin tümündeki sözcüklerin durumu

Baba+m bu+n+lar+,n köstebek y, -,n+lar, ol-du (k)+u+n+u, köstebe (k)+in yer alt,+n+da ya +a-d, (k)+,+n+,, bit-ki+ler+e zarar ver-di (k)-i-n-i an+la-t-t,,ö

Babam: Cins ad,, yal,n ad, tekil ad, -m iyelik teklik 1. Ki i eki

Bunlar,n: Ad,l, ad,l nşisi, ço ul eki, ilgi durum eki(yazara göre tamlayan eki)

Köstebek: Cins ad,, yal,n ad, tekil ad

Y, ,nlar,: Cins ad,, y, eyleminden -,n eylemden ad yap,m ekiyle türemi ad, iyelik eki alm, ço ul ad.

Oldu unu: Eyleminden -d,k ortaç ekiyle yap,lm, ortaç, -, iyelik 3. Teklik ki i eki, n yard,mc, ses(yazara göre kayna t,rma harfi), u belirtme durum eki

Köstebe in: Köstebek cins ad,, -,n ilgi durum eki(yazara göre tamlayan eki)

Yeralt,nda: Bile ik ad, -, iyelik eki 3. Teklik ki i, -n iyelik nşisi (yazara göre

kayna t,rma harfi), da bulunma durum eki

Ya ad, ,n,: Eyleminden -d,k ortaç ekiyle yapılm, ortaç, -, iyelik 3. Teklik ki i eki, n yard,mc, ses (yazara göre kayna t,rma harfi),, belirtme durum eki

Bitkilere: .Cins ad,, ço ul eki, -e yönelme eki

Zarar: Cins ad,, yal,n ad

Verdi ini: Ver eyleminden -d,k ortaç ekiyle yapılm, ortaç, -, iyelik 3. Teklik ki i eki

Anlatt,: Addan eylem yapan la ekiyle türemi eylem, -t eylemden eylem yapan ek, -t, görülen geçmi zaman eki 3. Teklik ki

Tümcenin türü:

- a) Yüklemin cinsine göre: Eylem tümcesi
- b) Anlam,na göre: Olumlu tümce
- c) Kurulu una göre. Düz tümce
- d) Yap,s,na göre: Ba ,ml, s,ral, tümce

6.

öBu sözleri duyunca derin bir uykudan uyan,rcas,na ilkindi ve kar ,s,nda duran aksakall, adama bakt, Emin.ö (DE/G A: 106)

Özne: Emin (özel ad, yal,n ad, tekil ad)

Yüklem: İkinci: (edilgen eylem, ilk- eylem kökü, -in eylemden eylem yapan ek. -di belirli geçmi zaman, tekil üçüncü ki i.)

Yüklem: Bakt, (etken eylem -di belirli geçmi zaman, tekil üçüncü ki i)

Dolayl, tümleç: Kar ,s,nda duran aksakall, adama

Zarf tümleci: Bu sözleri duyunca

Zarf tümleci: Derin bir uykudan uyan,rcas,na

Söz öbekleri:

Kar ,s,nda duran aksakall, adam: S,fat tamlamas,

Kar ,s,nda duran: Ortaç öbe i

Bu sözler: S,fat tamlamas,

Derin bir uyku: S,fat tamlamas,

Bir uyku: S,fat tamlamas,

Tümcenin tümündeki sözcüklerin durumu:

Bu söz+leri duy-unca+ derin bir uy(u)-ku-dan uy(u)-an-,rcas,na+ ilk-in-di ve kar ,s,+n+da dur-an+ ak sakal+l, adam+a bak-t, Emin.

Bu: aret s,fat,, bu sözler s,fat tamlamas,nda tamlayan

Sözleri: Cins ad,, söz ad,ndan lar ço ul eki ile ço ullanm, ad, -i belirtme ekini alarak belirtisiz nesne yapm, t,r.

Duyunca: Duy- eyleminden

Derin: Ad, derin bir uyku s,fat tamlamas,nda tamlayan

Bir: Ad, derin bir uyku s,fat tamlamas,nda belirsizlik s,fat,

Uy(u)kudan: Uyu eylem kökü, -ku eylemden ad yapan ek, -den ç,kma durum tak,s,

Uy(u)an,rcas,na: Uyu eylem kökü, -an eylemden eylem yapan ek, -,rcas,na eylemi ulaş yapan ve belirteç olarak kullan,lmas,na olanak sa layan tak,

İkinci: Edilgen eylem, ilk- eylem kökü, -in eylemden eylem yapan ek. -di belirli geçmi zaman, tekil üçüncü ki i.

Ve: Ba laç, yal,n

Kar ,s,nda: Sözcü ün kökü kar ,d,r, yal,n ad, tekil ad, iyelik 3. tekil ki i (-) tak,s,n, alm, ve ad tamlamas,n,n tamlanan,n, olu turmu tur s kayna t,rma harfi -da bulunma durum ekidir

Duran: Dur eyleminden óen, ortaç ekiyle ortaç olu turmu , s,fat tamlamas,nda tamlayan ö e

Ak: Cins ad,, yal,n ad, tekil ad

Sakall,: Sakal ad,ndan türemi ad, sakall, adam s,fat tamlamas,nda tamlayan

Adama: Adam cins ad,, yal,n ad, tekil ad, -a durum tak,s,n, alarak dolayl, tümleç olu turmu .

Bakt,: Etken eylem -di belirli geçmi zaman, tekil üçüncü ki i

Emin: Özel ad, yal,n ad, tekil ad

5. Tümcenin türü

- Yüklem cinsine göre: Eylem tümcesi
- Anlam,na göre: Olumlu tümce
- Kurulu una göre. Devrik tümce
- Yap,s,na göre: Ba ,ml, s,ral, tümce

KARILA TIRMALI CÜMLE NCELEMES

1. Hikmet Dizdaro luına Göre:

(Tümce Bilgisi 1976)

Öna da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m, iç s,k,nt,lar,mdan kurtulabilir ve içimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu yenebilir miydim?ö

Ögeler:

kurtulabilir ve yenebilir miydim?: Yükleme (Bile ik, yeterlik eylemi ,geni zaman tekil I. ki i.)

Kurtulabilen ve yenebilenler kimler?

Ben: Özne: (Tümcede aç,kça söylenmemi tir Yüklemedeki -m tak,s, tekil I. Ki iyi belirler.)

Neyi yenebilir miydim?

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu: Belirtili nesne öbe i

Ona da: lgeç tümleci öbe i

Sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m: Durum belirteci tümleci öbe i (Ko ullu yan tümce öbe i)

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusu: S,fat Tamlamas,

A a ,l,k duygusu: Belirtisiz ad tamlamas,

Bir ac,ma duygusuyla: lgeç öbe i

Bir ac,ma duygusu: S,fat tamlamas,

Ac,ma duygusu: Belirtisiz ad tamlamas,

Uyar,: Eserde kelime gruplar, ayr, bölümde ele al,nmam, t,r Yan cümlelerin ö eleri de sadece dil birlikleri yönünden de erlendirilmi tir..

Tümcenin türü:

- Yüklem cinsine göre: Bile ik zamanl, eylem tümcesi
- Anlam,na göre. Soru tümcesi
- Kurulu una göre. Düz tümce
- Yap,s,na göre: ko ul tümcesi
- S,ralan, ,na göre: kurall, cümle

2. Ne e Atabay, Sevgi Özel, Ayfer Çamına Göre:

(Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi 1981)

Öna da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m, iç s,k,nt,lar,mdan kurtulabilir ve içimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu yenebilir miydim?

- a) Yüklemin cinsine göre: Eylem tümcesi
- b) Yap,s,na göre: Bile ik tümce
- b1).Yarg, say,s,na göre: Yan tümcesi dilek ko ul bildiren tümce
- b2) Ögelerinin dizili ine göre: Kurall, tümce
- b) Anlam,na göre: Olumlu tümce
- c) Kurulu una göre: Düz tümce

Ben: Özne

Kurtulabilir ve yenebilir miydim? Yükleme

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu: Belirtili nesne:

ç s,k,nt,lar,mdan: Belirteç tümleci

Uyar,: Eserde art cümlelerinin cümlelerin hangi ö esi oldu u, art cümlelerini olu turan ö elerin ve o ö eleri olu turan kelime gruplar,n,n nas,l çözümlenece i belirtilmemi tir.

3.Vecihe Hatipo luona Göre:

(Türkçenin Söz Dizimi 1972)

õOna da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m, iç s,k,nt,lar,mdan kurtulabilir ve içimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu yenebilir miydim?

- a) Yap, bak,m,ndan: Ko ullu yantümce
- b) Yarg, bak,m,ndan: Sorulu Eylem Tümcesi
- c) Yükleme bak,m,ndan: Eylem Tümcesi
- d) Ögeleri bak,m,ndan: **Kurtulabilir ve yenebilir miydim** etmek yard,mc, eyleminden yükleme

Yene: -E yönelme ekini alm, düz tümleç

Ben: Özne

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu: Belirtili nesne

ç s,k,nt,lar,mdan: Belirteç tümleci

Tamlamalar:

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusu: S,fat Tamlamas,

A a ,l,k duygusu: Belirtisiz ad tamlamas,

Birle ik Sözcükler:

Yenebilmek: Çok heceli sözcüklerle yard,mc, eylemin kullan,lmaz,

Edebilmek: ki eylem kökünden ulaçl, birle mi eylemler

4. Mazhar Kükeyœ Göre:

(Uygulamal, Örneklerle Türkçenin Söz Dizimi 1975)

- a) Yüklemin soyuna göre: Eylem tümcesi
- b) Yüklemin yerine göre: Kurall, tümce
- c) Anlam,na göre. Soru tümcesi
- d) Yap,s,na göre: artl, bile ik tümce

Ona da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m: Yan tümcecik (art tümceci i)

Bir ac,ma duygusuyla: lgeç öbe i

Ba l, olsayd,m: Dilek art,n hikâye birle ik zaman,nda çekimlenmi eylem

Bir ac,ma duygusu: S,fat tamlamas,

Ac,ma duygusu: Ad tamlamas,

ç s,k,nt,lar,mdan kurtulabilir ve içimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu yenebilir miydim? Temel tümcecik (sonuç tümceci i)

Kurtulabilir ve yenebilir miydim? Yükleme

Ben: Özne

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu: Belirtili nesne

ç s,k,nt,lar,mdan: Belirteç tümleci

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusu: S,fat Tamlamas,

A a ,l,k duygusu: Belirtisiz ad tamlamas,

Uyar,: Yan/yard,mc, cümlelerinin çözümlenmesi yap,lmam, , ö eleri olu turan kelime guruplar,n,n nas,l çözümlenece i belirtilmemi tir.

5. Rasim im ekœ Göre:

(Örneklerle Türkçe Söz Dizimi 1987)

œOna da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m, iç s,k,nt,lar,mdan kurtulabilir ve içimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu yenebilir miydim?

a) Dar anlamla çözümleme:

œ(Ben) Ona da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m, iç s,k,nt,lar,mdan

Özne ilbet

nebet

zabet

kurtulabilir ve içimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu yenebilir miydim?

yüklem

b.li nesne

yüklem

b) Geni anlamda çözümleme

Yan tümceci in çözümü: bu ko ullu tümcede ba lam tümcesi, anlam tümcesinin anlam,n, nedene dayal, bir ko ulla s,n,rlamaktad,r. Ba lam tümcesi ko ulan anlatmas,yla, sonlam tümcesi geni zaman,n anlatmas,yla kurulmu tur.

Ba lam tümcesinin çözümü:

Ba l, olsayd,m: Yüklem (*yan tümce*)

Ba l, olan kim?

Ben: Özne

Sadece bir ac,ma duygusuyla: Durum belirteci tümleci

Ona da: Dolayl, tümleç

c) Tümcenin türü:

a) Yüklem soyuna göre: Geni zaman anlatma cümlesi

b) Yüklem yerine göre: Düz tümce

c) Anlam,na göre. Düz, olumlu, soru tümcesi

d) Yap,s,na göre: Ko ullu bile ik tümce

Ba lam tümcesinin öznesi öbenö ad,l,d,r.

Ba lam tümcesinin yüklemi bir eylem öbe idir (belirteç tümlecine dayal, yüklem öbe i)

Ba l, ol-

Sonlam tümcesinin nesnesi ön ad tak,m,d,r.

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusu

Ön ad

Öntkm

Sonlam tümcesinin yüklemi bir eylem öbe idir (eyleme dayal, eylem öbe i)

yen e bil-

eylem

(Ö. Özne, nebet:Ndenlek belirteci tümleci, blin: Belirtili nesne, zabet: zaman belirteci tümleci, Y: Yüklem,belt: belirteç tümleci, ön: önad, öntkm: önad tak,m,, be: belirteç, belöb:belirteç öbe i)

6. Leyla Karahan'a Göre:

(Türkçede Söz Dizimi 1999)

Öna da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m, iç s,k,nt,lar,mdan

kurtulabilir ve içinde çöreklenen a a ,l,k duygusunu yenebilir miydim?

- a) Yap,s,na göre: artl, birle ik tümce
- b) Yüklem türüne göre: Fiil cümlesi
- c) Yüklem yerine göre: Kurall, tümce
- d) Anlam,na göre: Olumlu (olumlu-soru cümlesi)

Cümle Unsurlar,

(Ben): Gizli özne

Kurtulabilir miydim: Yüklem (geni zaman kipinin hikâyesi teklik 1. ah,s)

Yenebilir miydim: Yüklem (geni zaman kipinin hikâyesi teklik 1. ah,s)

Sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m: Zarf tümleci

ç s,k,nt,lar,mdan: Zarf tümleci

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu: Belirli nesne

Ona da: Zarf tümleci

Kelime Gruplar,

Kurtulabil-: Birle ik fiil

Yenebil-: Birle ik fiil

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusu: S,fat tamlamas,

çimde çöreklenen: S,fat fiil grubu

A a ,l,k duygusu: Belirsiz isim tamlamas,

Sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m: art cümlesi

Zarf t. Zarf t. yüklem

Ba l, ol: Birle ik fiil

Bir ac,ma duygusuyla: Edat grubu

Bir ac,ma duygu: S,fat tamlamas,

Ac,ma duygu: Belirsiz isim tamlamas,

7. Metin Karaörsø Göre:

(Örneklerle Türkçe Söz Dizimi 1987)

Ona da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m, iç s,k,nt,lar,mdan

kurtulabilir ve içinde çöreklenen a a ,l,k duygusunu yenebilir miydim?

Bu cümle: artl, birle ik cümleødir

Yard,mc, cümlenin unsurlar,:

Ba l, olsayd,m: Fiil

(ben) gizli özne: Özne

Ona da: Zarf

Bir ac,ma duygusuyla: Zarf:

As,l cümlelerin unsurları:

1. Cümlelerin unsurları,

kurtulabilir(miydim)?: Fiil:

(ben) gizli özne: Özne:

ç s,k,nt,lar,mdan: Zarf:

2.Cümlelerin unsurları,

Yenebilir miydim?: Fiil:

(ben) gizli özne: Özne:

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu: Nesne:

Kelime Grupları:

Ba l, ol: Birle ik fiil (isim+ yard,mc, fiil):

Bir ac,ma duygusuyla: Edat grubu: *bir ac,ma duygusu isim k,sm, óla ile edat,n,n k,salt,lm, ekli olup grubun edat,d,r*

Bir ac,ma duygusu: S,fat tamlamas,: *bir s,fat, ac,ma duygusu isim unsurudur*

Ac,ma duygusu: Belirsiz isim tamlamas,: *ac,ma tamlayan, duygusu tamlanan, s, iyelik eki tamlama ekleridir*

Kurtulabil-: Birle ik fiil (esas fiil+yard,mc, fiil,-a zarf fiil eki)

Yenebil-: Birle ik fiil (esas fiil+yard,mc, fiil,-e zarf fiil eki)

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusu: S,fat tamlamas,:

A a ,l,k duygusu: Belirsiz isim tamlamas,

çimde çöreklenen: S,fat fiil grubu (*içimde isim, çöreklenen s,fat fiil k,sm,d,r*).

8. Ahmet Akçata'na Göre:

(Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Ba l, Zaman 2005)

Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Ba l, Zaman *õOna da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m, iç s,k,nt,lar,mdan kurtulabilir ve içimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu yenebilir miydim?*

- a)Yap,s,na göre: artl, birle ik tümce
- b)Yüklem türüne göre: Fiil cümlesi
- c)Yüklem yerine göre: Kurall, tümce

d) Anlam,na göre: Olumlu (olumlu-soru cümlesi)

Cümle Unsurlar,:

Ona da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m: Zarf Tümleci

ç s,k,nt,lar,mdan: Dolayl, Tümleç

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu: Nesne

Kurtulabilirmiydim?: Yüklem

Yenebilir miydim?: Yüklem

Kelime Gruplar,:

Ona da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsa : Zarf-Fiil Grubu

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusu : S,fat Tamlamas,

ç s,k,nt,lar, : sim Tamlamas,

Kurtulabil- : Birle ik Fiil

yenebil : Birle ik Fiil

9. Tez Dan, man, ve Ö rencisine Göre:

õOna da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m, iç s,k,nt,lar,mdan kurtulabilir ve içimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu yenebilir miydim?

artl, birle ik cümleđdir. artl, birle ik cümle, en az bir yard,mc, art cümlesi ile en az bir temel cümleden olu an birle ik cümle. Cümlenin aç,l,m,:

artl, Birle ik Cümle

Ona da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m(A), iç s,k,nt,lar,mdan kurtulabilir miydim(B)?

Ona da sadece bir ac,ma duygusuyla ba l, olsayd,m(A), içimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu yenebilir miydim(C)?

+

$$C_m = (A+B)+(A+C) = (A+B+C)$$

Yukar,daki cümlede:

art cümleleri ayn,, bu sebeple cümle bir defa

Temel cümleleri farkl, bu sebeple farkl, cümlelerin say,s, kadar cümle (tüm cümleler) al,n,r.

Taraf tarafa toplan,r ve üsteki cümle elde edilir.

Bu cümlelerde her bir büyük harf bir cümleyi, her küçük harf o cümleyi olu turan ö eleri gösterecek *biçimde formüllendirilecek* olursa, cümleler ve cümle

ö eleri aras,nda öyle bir ba ,nt, kurulabilir:

$$C_m = A+B+C = [A(a_1+ a_2+ a_3+ a_4)+B(b_1+b_2+ b_3)+ve+C(c_1+c_2+ c_3)]$$

C_m: Cümle(**artl, birle ik cümle**)

A: Yard,mc, cümle (**artl, cümle**)

a₁: Yard,mc, cümleyi olu turan 1. ö e

a₂: Yard,mc, cümleyi olu turan 2. ö e

a₃: Yard,mc, cümleyi olu turan 3. ö e

a₄: Yard,mc, cümleyi olu turan 4. ö e

B: 1.Temel cümle (fiil cümlesi)

b₁: Temel cümleyi olu turan 1. ö e

b₂: Temel cümleyi olu turan 2. ö e

b₃: Temel cümleyi olu turan 3. ö e

C: 2.Temel cümle (fiil cümlesi)

c₁: Temel cümleyi olu turan 1. ö e

c₂: Temel cümleyi olu turan 2. ö e

c₃: Temel cümleyi olu turan 3. ö e

C_m= **artl, birle ik cümle**

A=Yard,mc, cümle (**art cümlesi**)

a₁: Yard,mc, cümlelerin öznesi (**ben**)

a₂: Yard,mc, cümlelerin zarf tümleci (**sadece bir ac,ma duygusuyla**)

a₃: Yard,mc, cümlelerin zarf tümleci (**Ona da**)

a₄: Yard,mc, cümlelerin yüklemi (**ba l, ol**)

B= 1.Temel cümle (**olumlu, kurall,, fiil, soru cümlesi**)

b₁: Temel cümlelerin öznesi (**ben**)

b₂: Temel cümlelerin zarf tümleci (**iç s,k,nt,lar,mdan**)

b₃: Temel cümlelerin yüklemi (**kurtulabilir**)

C= 2.Temel cümle (**olumlu, kurall,, fiil, soru cümlesi**)

c₁: Temel cümlelerin öznesi (**ben**)

c₂: Temel cümlelerin belirtili nesnesi (**içimde çöreklenen a a ,l,k duygusunu**)

c₃: Temel cümlelerin yüklemi (**yenebilir miydim**)?

a) Yap,s,na göre: **artl, birle ik cümle**

b) Yüklemin türüne göre: **Fiil cümlesi**

- c) Yüklemin yerine göre: Kurall, tümce
 d) Anlam,na göre: Olumlu (olumlu-soru cümlesi)

Kelime Gruplar,:

Ba l, ol: Birle ik fiil (isim+ yard,mc, fiil):

Bir ac,ma duygusuyla: Edat grubu: *bir ac,ma duygusu isim k,sm, óla ile edat,n,n k,salt,lm, ekli olup grubun edat,d,r.*

Bir ac,ma duygusu: S,fat tamlamas,; *bir s,fat (belirtme görevli s,fat), ac,ma duygusu isim unsurudur.*

Ac,ma duygusu: Belirsiz isim tamlamas,; *Bu tamlamada: ac,ma ismi ilgi eki yaz,da gösterilmeyen(Ø) tamlayan unsuru; duygusu ismi, /-s, / iyelik ekini alm, tamlanan unsurudur.*

Uyar,: (Ø) ekin yaz,da gösterilmeyi i yap, ile de il, anlamla ilgili bir husustur. lgi ekinin yaz,da gösterilmemesi anlam, belirsiz k,lar.

Kurtulabil-: Birle ik fiil, Bir esas fiille bir yard,mc, fiilden olu an kurall, birle ik fiil (**kurtul:** esas fiil+**bil:** yard,mc, fiil,-a zarf fiil eki).

Yenebil-: Birle ik fiil Bir esas fiille bir yard,mc, fiilden olu an kurall, birle ik fiil (**yen:** esas fiil+ **bil:** yard,mc, fiil,-e zarf fiil eki).

çimde çöreklenen a a ,l,k duygusu: S,fat tamlamas,; *çimde çöreklenen s,fat (niteleme görevli s,fat), a a ,l,k duygusu isim unsurudur.*

A a ,l,k duygusu: Belirsiz isim tamlamas,; *Bu tamlamada: a a ,l,k ismi, ilgi eki yaz,da gösterilmeyen(Ø) tamlayan unsuru; duygusu ismi, /-s, / iyelik ekini alm, tamlanan unsurudur.*

Uyar,: (Ø) ekin yaz,da gösterilmeyi i yap, ile de il, anlamla ilgili bir husustur. lgi ekinin yaz,da gösterilmemesi anlam, belirsiz k,lar.

çimde çöreklenen: S,fat fiil grubu: *çimde isim unsuru, çöreklenen s,fat fiil unsurudur.*

SONUÇ

1.Yüksek lisans tezi olarak yapt, ,m,z bu çal, mada Durali Y,lmazın öDansedebilmek hikâye kitab,; cümlelerin temel ö eleri, cümlelerin yard,mc, ö eleri, cümle türleri ve tümce tahlilleri yönünden incelenmiştir. 237 sayfadan oluşan kitapta toplam 5934 tümce bulunmaktadır.

Bu tümceler incelendi inde:

Dansedebilmek hikâye kitab,nda:

421 (?)di soru tümcesi bunlardan 158ø i iç tümcesi soru tümcesi, biçiminde olan, soru tümcesi.

63 (!)di ünlem tümcesi bunlardan 7ø i iç ünlem tümcesi (iç tümcesi, ünlem tümcesi biçiminde olan, ünlem tümcesi.)

221(ı)di, kesik (bitmemi devam eden) tümce 159adı d, (do rudan) kesik tümce 62ø i iç kesik tümcesi (iç tümcesi kesik tümce biçiminde olan, kesik tümce).

326 (:)di, aç,klama tümcesi (iç tümcesi aç,klama biçiminde olan, aç,klama tümcesi).

5457 Ad ve Eylem Tümcesi

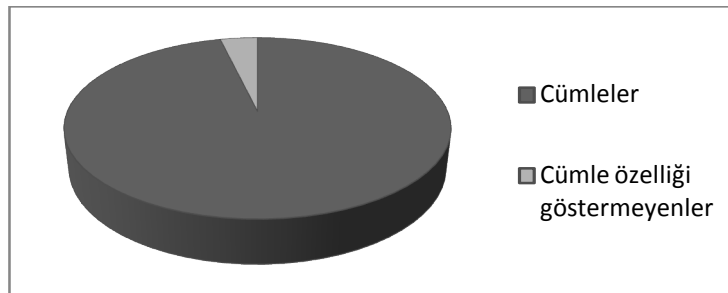
174 İgi Tümcesi (Ki di Cümle)

388 Ba ,ml, S,ral, Tümce (Ve di Cümle)

28 Ko ul Tümcesi (-Sa,-Se di Cümle)

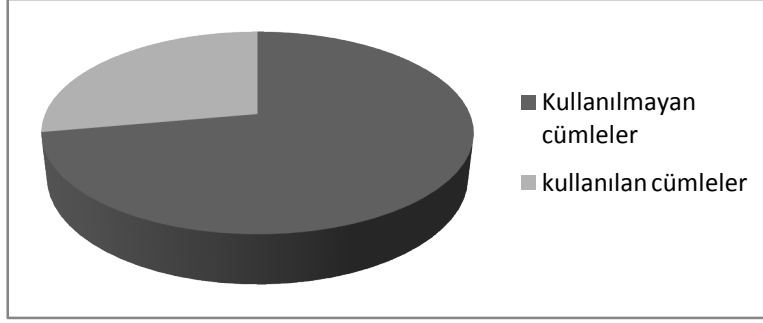
1. Çizelge: Eserdeki Cümlelerin Genel Da ,l,m,

ADI	SAYISI	ORANI
Cümleler	5713	%96
Cümle özelli i göstermeyenler	221	%4
TOPLAM	5934	

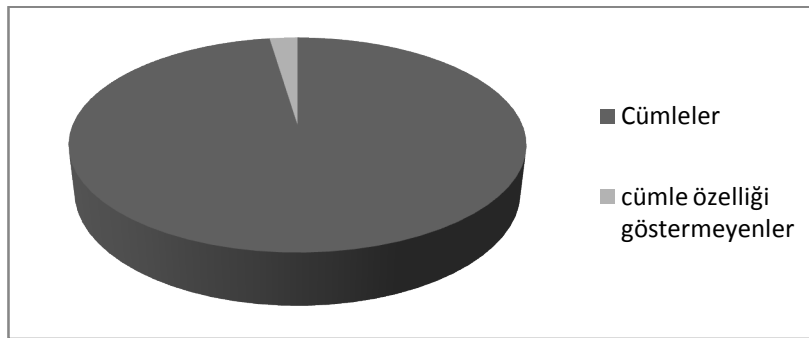
2. Çizelge: Eserimizdeki Cümlelerin Tezimizde Kullanılma Oran,

ADI	SAYISI	ORANI
Kullanılmayan Cümleler	4281	% 72
Kullanılan Cümleler	1653	% 28
TOPLAM	5934	

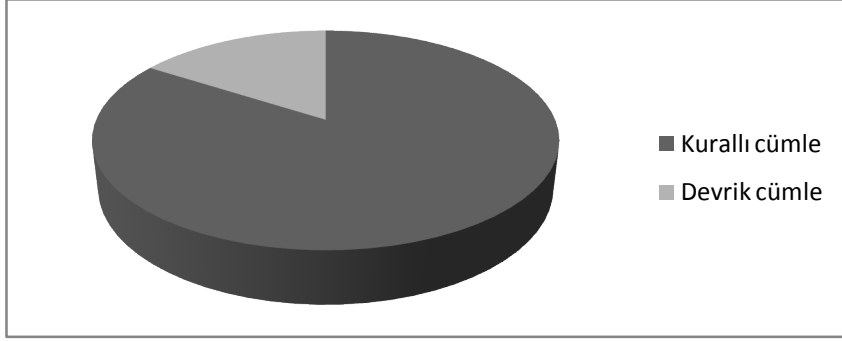
3. Çizelge: Tezimizde Kullanılan Cümlelerin Genel Dağılım,

ADI	SAYISI	ORANI
Cümleler	1614	%98
Cümle özelliği göstermeyenler	39	%2
TOPLAM	1653	

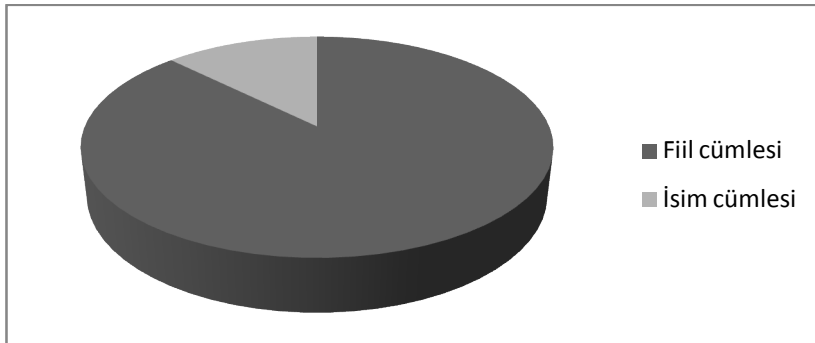
4. Çizelge: Eserdeki Cümlelerin Yüklemine Göre Dağılımı,

ADI	SAYISI	ORANI
Kurallı Cümle	4987	% 84
Devrik Cümle	947	% 16
TOPLAM	5934	

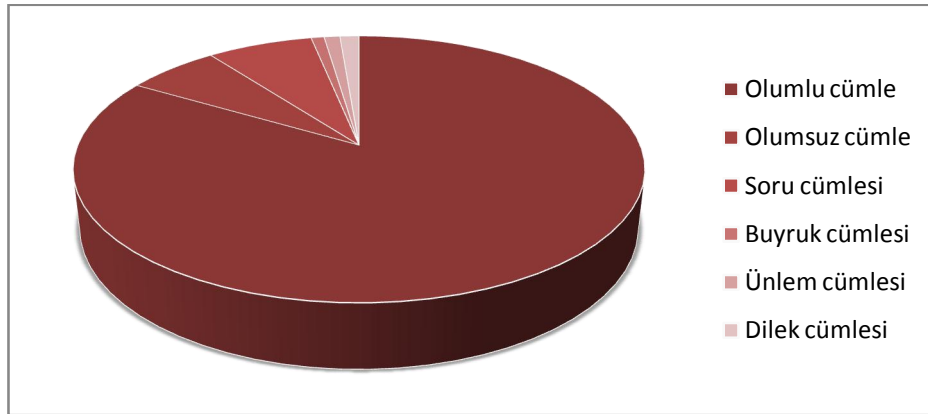
5. Çizelge: Eserdeki Cümlelerin Yüklem Türüne Göre Dağılımı,

ADI	SAYISI	ORANI
Eylem Cümlesi	5186	% 87
Ad Cümlesi	748	% 13
TOPLAM	5934	

6. Çizelge: Eserimizdeki Cümlelerin Anlamına Göre Dağılımı

ADI	SAYISI	ORANI
Olumlu Cümle	4951	% 83
Olumsuz Cümle	371	% 6
Soru Cümlesi	421	% 7
Ünlem Cümlesi	63	% 1
Dilek Cümlesi	76	% 1
Buyruk Cümlesi	52	% 1
TOPLAM	5934	

Sayı ve Oran Bakımından Tümce Sözcükleri						
	Sözcük sayı, s, bakımından en uzun ilk 10 tümce			Sözcük sayı, s, bakımından en kısa ilk 10 tümce		
	Sözcük sayı, s,	s, kl, k	%	Sözcük sayı, s,	s, kl, k	%
1	33	2	0.03	1	74	1.25
2	35	1	0.02	2	280	4.73
3	37	3	0.05	3	471	7.95
4	38	1	0.02	4	598	10.07
5	39	1	0.02	5	695	11.70
6	40	1	0.02	6	701	11.80
7	44	1	0.02	7	594	10.04
8	48	1	0.02	8	492	8.30
9	50	1	0.02	9	446	7.53
10	86	1	0.02	10	354	5.97
Toplam	557	13	0.24	55	27768	79.34

Tümce S,kl,kTablosu			
s,ra	Sözcük say,s,	s,kl,k	%
1	1	74	1.25
2	2	280	4.73
3	3	471	7.95
4	4	598	10.07
5	5	695	11.70
6	6	701	11.80
7	7	594	10.04
8	8	492	8.30
9	9	446	7.53
10	10	354	5.97
11	11	275	4.63
12	12	211	3.56
13	13	143	2.43
14	14	136	2.30
15	15	119	1.93
16	16	79	1.34
17	17	52	0.89
18	18	41	0.70
19	19	33	0.57
20	20	30	0.52
21	21	19	0.37
22	22	22	0.32
23	23	14	0.24
24	24	9	0.15
25	25	5	0.13
26	26	6	0.10
27	27	8	0.08
28	28	5	0.08
29	29	1	0.02
30	30	3	0.02
31	31	2	0.03
32	32	3	0.05
33	33	2	0.03
34	35	1	0.02
35	37	3	0.05
36	38	1	0.02
37	39	1	0.02
38	40	1	0.02
39	44	1	0.02
40	48	1	0.02
41	50	1	0.02
42	86	1	0.02
Toplam		5934	% 100

Sözcük Say,s,na Göre Tümce S,kl, , Örnekleri (Kullan,m S,kl, , En Fazla Olan 10 Tümce)				
S,ra	Sözcük say,s,	S,kl,k	%	Tümce(s,kl,k) da ,l,m,
1	1	74	1.25	Belki.(2) Allaha,smarlad,k.(2) Bonsoir.(2)
2	2	279	4.73	yi geceler. (4) Kim döktü ? (2) Beceremiyorum i te! (1)
3	3	471	7.95	parma ,m türbeyi gösteriyordu.(2) Gülen gözlerine bak,yor.(1) Kendi dünyalar,na dalm, lar.(1)
4	4	596	10.07	Sabah olay köyde duyuldu.(2) Müzi e kulak ver ems.(1) Neredeyse yana , yana ,na de ecek.(1)
5	5	693	11.70	Senin böylesi toplant,lara al, man gerek.(1) Eskidenmi o kural,na göre dansetmeler.(1) Salonun öteki bölümünde dans ba lad,.(1)
6	6	699	11.80	Katiller h,rs,zlar inananlar inkarc,lar hep bende.(1) çimdeki dünyada deliler yok mu sanki? (1) Bak,yorum sevindin ve Emrem yunus deyiverdin.(1)
7	7	594	10.04	Ben istedi im zaman gelip benimle sohbet ediyorlard, .(1) Bu s,k,nt, siz de biliyorsunuz ki sizden kaynaklan,yor.(1) Onlar, istedi im zaman diledi imce yaratmak elimde de il mi? (1)
8	8	491	8.30	Türküler de beni bu dünyaya al,p götürür ço unca. (1) üç gelinim var nemelaz,m üçü de birbirinden iyiler.(1) Demek ki türküler hüzn konusunda arabeski be e katlar.(1)
9	9	445	7.53	San,r,m o ünlü denizci bir ömür boyu m,r,ldan,p durmu tur.(1) ç s,k,nt,lar,n, türkülere verenler birer iki er tarlalar,n,n yolunu tutarlar.(1) nad,na inad,na yürüyorum tutunmaya çal, t, ,m bu akdeniz beldesinin sokaklar,nda.(1)
10	10	353	5.97	Ölüm geldi dört yan,m, ba lad, k,lma cenazemi laz,m de il sen.(2) Peki can,m kimli ini b,rak haydi al bakal,m ilaçlar,n, dedi eczac,.(1) Bu dayan,lmaz görünüm kar ,s,nda tedirginle en baba için için a lama a ba lad,.(1)

DE ERLEND RME

Durali Y,lmazø ,n Dansedebilmek hikâye kitab,ndaki cümleler üzerinde yapt, ,m,z cümle bilgisel çal, man,n sonunda ula t, ,m,z neticeyi, çal, ma ile ilgili edildi imiz kanaat ve intibay,, bir tespit ve de erlendirme halinde öyle özetleyebiliriz:

1. Dansedebilmek hikâye kitab,; Söylenmeyen 15, Akrebin Dans, 9, Gel çimde A la 9 ve Sonrakiler 4 olmak üzere toplam 37 hikâyeden olu maktad,r.
2. Hikâyelerde tek tek say,lmak suretiyle hemen bütün cümle türlerini örneklendirecek 5934 ayr, cümle tespit edilmi tir. Bu cümlelerden en k,sa olan, bir (1) en uzun olan, seksen alt, (86) kelimededen meydana gelmi tir.
3. Hikâyelerde, betimlemelerin oldu u cümleler uzun, iç konu malar,n ve diyaloglar,n oldu u cümleler k,sad,r. Söz gelimi yazar,n öBu Benim Müzi imö hikâyesinde kulland, , cümleler uzundur.
4. Sesler, heceler, tak,lar ve eklerin cümle ö esi olarak kullan,lmalar, ile ilgili Hikmet Dizdaro luøunun kendisinin kurdu u cümleler bir taraf b,rak,lacak olursa, Dansedebilmek kitab,nda, Tümcebilgisi kitab,ndaki bütün cümle çe itleri ile ilgili örneklere rastlanm, ; çal, mada bu cümlelerle ile ilgili en az birer örnek verilmi tir.
5. Hikmet Dizdaro luø nun sesler, heceler, tak,lar ve eklerin cümle ö esi olarak kullan,lmalar, ile ilgili kurdu u cümleler inleme k,sm,nda ve (Ñ) i areti ile gösterilmi tir.
6. Dansedebilmekø te, hal eklerinin yan,nda edatlar da çok kullanm, t,r. Edatlar,n s,k ve yo un kullan,lmaz,n,n esere, ifade çe itlili i ve zenginli i katt, , söylenebilir.
7. Üslûbundan ve kulland, , dilden zengin bir kültür birikimine ve geni bir hayal gücüne sahip oldu u anla ,lan Durali Y,lmazø,n Dansedebilmek hikâye kitab,, Bugünkü Türkiye Türkçesinin dil özelliklerini ta ,r. Hikâyelerde konunun ak, ,na uygun olarak yer yer temsili ve alegorik baz, kelimeler kullan,lmakla birlikte, metnin tamam,na hakim olan dil yayg,n ve ya ayan halk Türkçesidir.
8. Hikâyelerde fiil cümleleri çok, isim cümleleri az kullan,lm, t,r. Cümleler genellikle k,sad,r ve hareket ifade ederler. Uzun cümleler yazar,n bak, aç,s,ndan onun dü üncelerini yans,t,r biçimde düzenlenmi tir.
9. Hikâyeler, ekil ve içerik bak,m,ndan ba ar,l, biçimde düzenlenmi tir. Yazar,n bilhassa dinî ve mistik konulardaki soyutlamalar, *bizce* ba ar,l,d,r.

10. Hikâyelerdeki üslup, hikâyelerin örgülerine ve kahramanlar, n ya ay, ve inan, de erlerine uygundur. Benzetme ö eleri çoktur. Benzetme ö eleri betimleyici olman, n yan, nda de erlendiricidir. D, mekan betimlemeleri süsleyici iç alem betimlemeleri gerçekçidir.

11. Hikâyelerde geçici vas, f bildiren ve niteleme görevli s, fatlar yapan s, fat fiiller ile tarz ve nicelik bildiren zarf fiiller çok kullan, lm, t, r.

12. Dansedebilmekø in içeri ini, yazar, n, n eserde kulland, , dili göz önünde bulundurdu umuzda yerli ve millî bir hikâye dilimizin olu mas, nda, geli mesinde ve bu dilin zenginle mesinde, Dansedebilmek yazar, n, n da yads, nmaz katk, lar sa lad, , n, söyleyebiliriz.

13. lgeç (edat) tümlecinin i levi bak, m, ndan bir tan, mlama olmay, p kurulu u bak, m, ndan bir adland, rma ve cümle ö elerinin dizim birim de il dizi birim *ad*, olmas, ile ilgili olarak dilcilerin ve akademisyenlerin görü ve kabulleri do rultusunda edat ö lgeçö tümleci ad, n, n ve varl, , n, n kabul edilmemesi gerekti ini dü ündük. Bu sebeple çal, mam, zda bu konuyu belirteç tümleci üst ba l, , içerisinde verdik ve bununla ilgili aç, klamam, z, dipnot da göstererek yapt, k.

14. Bugünkü Türkiye Türkçesi cümle bilgisi üzerinde yap, lan çal, malar *bizce* Türk cümle yap, s, n, n tipolojisini ortaya koyacak yeterlilikte de ildir. Eksikliklerin giderilmesi ve ayr, nt, l, dil çal, malar, n, n sa lam metinlerle ortaya konmas, için daha fazla eser üzerinde sentaks çal, mas, yap, lmas, gerekti i kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Akçata , Ahmet. (2005). *Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Ba l, Zaman*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yay,nlar,.

Aksan, Do an. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yay,nlar,.

Atabay, Ne e; Sevgi, Özel; Ayfer, Çam. (2003). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*. stanbul: Papatya.

Balkan, Nevide. (1998). *Sevinç Çokumğun Hikâyelerinde Sentaks Çal, mas,*. Pamukkale Üniversitesi, (Bas,lmam, Yüksek Lisans Tezi), Denizli.

Banguo lu, Tahsin. (1995). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yay,nlar,.

Baydar, Turgut. (2001). *Ahmet Hamdi Tanp,narøn Huzur simli Roman,nda Kelime Gruplar,*. Atatürk Üniversitesi, (Bas,lmam, Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.

Bilgegil, M. Kaya. (1963). *Türkçe Dilbilgisi*. stanbul: Dergâh Yay,nlar,.

Cemilo lu, smet. (1994). *14. Yüzy,la Ait Bir K,sas-, Enbiya Nüshas, Üzerinde Sentaks ncelemesi*. Ankara: TDK Yay,nlar,.

Delice, H. brahim. (2001), *Türkçe Sözdizimi*, Sivas: Dilek Matbaas,.

Delice, H. brahim, *Türkçe Sözdiziminde Tümleç*. (Delice: www.ibrahimdelice.com/FileUpload/ks423106/File/014sts)

Dizdaro lu, Hikmet. (1974). *Tümce Bilgisi*. Ankara: TDK Yay,nlar,.

Ediskun, Haydar. (1988). *Türk Dilbilgisi*. stanbul: Remzi Kitabevi.

Ergin, Muharrem. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. stanbul: Bayrak Bas,m-Yay,m.

Ertekin, Öznur. ve Akbaba, İbrahim (2011). Prof. Dr. Durali Yılmaz ile Söyleşi. *Ay Vakti Düşünce Kültür ve Edebiyat Dergisi* say, 133, Ekim, İstanbul. www.ayvakti.net/ayvakti-gezi/item/prof-dr-durali-ylmaz-ile-soyle-i-istanbul.

Gece, Mehmet. (1991). *Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Hikâyelerinde Sentatik Yapı*. (Basılmamış, Doktora Tezi), Samsun.

Gencan Tahir Nejat.(2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınları.

Gülensoy, Tuncer (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akça Yayınları.

Hatipoğlu, Vecihe. (1972). *Türkçenin Söz Dizimi*. Ankara: TDK Yayınları.

Hengirmen, Mehmet. (2002). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara.

Karahan, Leyla. (1999). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akça Yayınları.

Karaörs, M. Metin. (1993). *Türkçenin Söz Dizimi ve Tümce Tahlilleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Kerimoğlu, Caner (2006). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi ile İlgili Kabuller Üzerine II (Cümle Ögeleri). *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. 20, 119-129.

Koç Nurettin. (1996). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkilap Yayınları.

Kodal, Türkân. (1997). *Türkçe Hikâyelerinde Sentaks Çalışması*. Pamukkale Üniversitesi, (Basılmamış, Yüksek Lisans Tezi), Denizli.

Koluk, Ayşe Bürke. (2004). *Peyami Safa'nın "Sözde Kızlar" Adlı Eseri Üzerine Tümce (Sentaks) Çalışması*. Niğde Üniversitesi, (Basılmamış, Yüksek Lisans Tezi), Niğde.

Korkmaz, Zeynep. (1990). *Türkiye Türkçesi Grameri (ekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yay,nlar,.

Kükey, Mazhar. (1975). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara.

Üçok, Necip. (1947). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil, Tarih Co rafya Fakültesi Yay,nlar,.

Yaman, Ertu rul. (2000). *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bak,m,ndan Kar ,la t,r,lmas,.* Ankara: TDK Yay,nlar,.

Yelten Muhammet. (2005). Pars-Nâmedeki Kiøi Birle ik Cümleler Üzerine *Modern Türklük Ara t,rmalar, Dergisi*, cilt 2, say, 4, Aral,k.

Y,lmaz. Durali. (1997). *Dansedebilmek*. stanbul: Ötüken Ne riyat Yay,nlar,.